

МАКС ФРИШ ЩИЛЕР

Превод от немски: Венцеслав Константинов, 1978

chitanka.info

ПЪРВА ЧАСТ

ЗАПИСКИТЕ НА ЩИЛЕР В ЗАТВОРА

„Знай, затова е толкова трудно да избереш себе си, понеже в този избор абсолютната изолация е идентична с най-дълбоката обвързаност, а последната безусловно изключва всяка възможност да станеш друг, да се сътвориш в нещо друго.“

„... когато в него се пробуди страстта към свободата (а тя се пробужда в избора и се осъществява в избора), той ще избере самия себе си и ще се бори за това завоевание като за най-висше щастие, а и то е неговото най-висше щастие!“

Киркегор, „Или —
или“

ПЪРВА ТЕТРАДКА

Аз не съм Шилер! Всеки ден, откак ме пъгнаха в този затвор, който тепърва ще опиша, аз настоявам и се кълна, че не съм Шилер и искам да ми донесат уиски, без което отказвам да давам каквито и да било показания! Защото без уиски, както вече съм се убедил, аз преставам да бъда аз и започвам да се поддавам на разни „добри влияния“, да играя желаната от тях роля, макар и тя да няма нищо общо с мен. А в сегашното ми глупаво положение (втълпили са си, че съм някакъв безследно изчезнал гражданин от техния град!) най-важното е да не се оставя да ме придумат с приказките си и да бъда нащрек към любезните им опити да ме натикат в чужда кожа, да бъда неподкупен до грубост, понеже, повтарям, всичко се свежда дотам, да си остана човека, който, за съжаление, съм в действителност! Ето защо, щом дочуя стъпки край вратата на килията си, крещя да ми донесат уиски — може и да не е от най-високо качество, но поне да се пие — иначе си оставам трезвен, а тогава и да ме разпитват по цели дни, няма да се доберат до нищо, поне до нищо вярно. Ала никой не ме чува! Днес ми дадоха тази тетрадка, цялата с празни листове, и пожелаха да им опиша живота си! — навярно, за да им докажа, че съм имал съществуване, по-различно от това на техния безследно изчезнал господин Шилер...

— Напишете просто истината! — каза ми моят служебен защитник. — Чистата истина и нищо друго. Ако пък мастилото в писалката ви се свърши, ще можете да я напълните наново при първо поискване.

Днес се навършва точно една седмица от деня, в който ударих плесницата и ме арестуваха.

Бил съм доста пиян (според протокола) и затова ми е трудно да опиша точния ход на събитията.

— Последвайте ме! — каза митничарят.

— Моля ви, не правете истории — казах аз, — влакът ми ще замине всеки момент...

— Ще замине, но без вас! — отвърна митничарят. Той ме смъкна от стъпалото на вагона и тази негова безочливост ми отне всякакво желание да отговарям на въпросите му. В ръката си той държеше паспорта ми. А вторият чиновник, който подпечатваше документите на пътниците, бе още във влака. Попитах:

— Какво не е в ред с паспорта ми?

Никакъв отговор.

— Само изпълнявам задълженията си — каза той на няколко пъти. — Сами разбирате много добре!

Без да отвърне на въпроса ми какво му е на паспорта ми — при това ставаше дума за американски паспорт, с който съм обиколил половината свят! — той изрече пак с швейцарския си акцент:

— Последвайте ме!

— Вижте какво, господине — казах аз, — ако не желаете да получите плесница, не ме дърпайте за ръкава! Не обичам тези неща!

— Хайде, тръгвайте!

Когато младият митничар, въпреки моето достатъчно учтиво и ясно предупреждение, ми заяви с високомерен тон на неприкосновено длъжностно лице, че сега ще ми покажат кой съм, аз го ударих. От плесницата тъмносинята му фуражка се търкулна и закриволичи по перона, по-надалеч, отколкото можеше да се очаква, и за миг младият митничар — без фуражка и поради това много по-симпатичен — изглеждаше до такава степен слисан, дори не гневен, а просто загубил ума и дума, че бих могъл безпрепятствено да скоча обратно във вагона. Влакът тъкмо тръгваше, от прозорците се бяха надвесили пътници и махаха, а вратата на моя вагон бе още отворена. Така и не знам защо не скочих. Бих могъл, струва ми се, да изтръгна паспорта от ръцете на младия човек, понеже той бе, както вече мазах, толкова изумен, сякаш душата му бе отхвъркнала заедно с фуражката. И едва когато тя престана да се търкаля — неговата колосана фуражка — той бе обхванат от напълно обяснима ярост. Аз се наведох сред насъбралия се народ, вдигнах тъмносинята фуражка с швейцарски кръст на кокардата и, поизтупвайки я от прахта, я подадох на притежателя ѝ. Ушите му бяха зачервени като рак и странно, сега аз го последвах покорно, сякаш под напора на някакво чувство за благоприличие. Без да ме докосва

повече, което така и не бе необходимо, в пълно мълчание, той ме отведе в помещението на транспортната полиция, където ме накараха да чакам цели петдесет минути.

— Моля, седнете! — каза инспекторът.

Паспортът ми бе на масата. Изведнъж ме учуди промененият тон, тази обмислена и не съвсем умела учтивост, от която заключих, че след почти едночасовото разглеждане на паспорта, американското ми гражданство е извън всякакво съмнение. Инспекторът, сякаш в желанието си да заглади невъзпитаното държане на младия митничар, сам побутна към мен един фотьойл.

— Вие говорите немски, както чувам — каза инспекторът.

— А защо не? — попитах аз.

— Моля — усмихна се той, — седнете...

Останах прав.

— Аз съм немец, американец от немски произход... — уточних.

Инспекторът още веднъж ми посочи фотьойла.

— Моля — каза той и за миг се поколеба дали сам да седне...

Ако във влака не бях заговорил на немски, навярно щях да си спестя всички тези неприятности! Но един друг пътник, швейцарец, ме бе заприказвал, бе ми ходил по нервите още от Париж и сега бе станал свидетел на моята плесница. Този човек не ми е познат! Никога порано не съм го виждал. В Париж той влезе в купето и ме събуди, като се спъна в краката ми, сетне смести багажа си и като се извини на френски, промъкна се до отворения прозорец, откъдето започна на швейцарски диалект да се сбогува с някаква дама. Едва влакът потегли и аз добих противното чувство, че той ме наблюдава. Скрих се зад един брой на „Ню Йоркър“, чиято хумористична страница вече бях изчел, с надеждата, че любопитството на моя спътник постепенно ще изчезне. Той също се вдълбочи в един цюрихски вестник. Споразумяхме се на френски да затворим прозореца и аз се мъчех да не поглеждам към бързоменящия се пейзаж навън, ала господинът, иначе може би много мил човек, очакваше тъй настойчиво и откровено повод за разговор с мен, при което сам се чувствуваше неловко, че най-сетне предпочетох да отида във вагон-ресторанта, където престоях пет часа и пийнах едно-друго. Едва когато приближихме границата, между

Мюлуз и Базел, трябваше да се завърна в купето. Швейцарецът отново вперил очи в мен, сякаш ме познаваше отдавна. Не зная какво го окуражи изведнъж да ме заговори, може би просто обстоятелството, че вече се намирахме на негова родна земя.

— Извинявайте — рече малко нерешително той. — Вие не сте ли господин Щилер?

Както вече казах, бях изпил няколко чаши уиски и не разбирах нищо, държах в ръка американския си паспорт, готов за проверка, а швейцарецът, преминавайки на родния си диалект, разгърна някакво илюстрирано списание. В същия този миг зад нас се изправиха двама чиновници — митничарят и другият, който държеше в ръката си печата. Подадох паспорта си. Сега вече почувствувах, че съм пил повече, отколкото трябва и че ме разглеждат с подозрение. Багажът ми, доста малък, бе напълно в ред.

— Ваш ли е този паспорт? — попита ме чиновникът с печата.

В първия момент, естествено, се разсмях.

— А защо не? — запитах аз на свой ред, обзет от нарастващо раздражение. — Какво не е в ред с паспорта ми?

Моят паспорт събуждаше съмнения за първи път, и то само защото този господин бе открил прилика между мен и някаква фотография в своето списание...

— Господин доктор — каза инспекторът на въпросния господин, — не желая да ви задържам повече, във всеки случай благодаря ви за сведенията.

На прага — благодарният инспектор вече му отваряше вратата — господинът ми кимна, сякаш бяхме стари познати. А това бе някакъв си доктор, каквито има хиляди по света! Не изпитвах ни най-малка необходимост да му кимам в отговор! Сетне инспекторът се върна и отново посочи празния фотьойл:

— Моля, седнете, господин Щилер — каза той, — както виждам, вие сте в доста пияно състояние...

— Щилер? — възкликнах аз. — Не се казвам Щилер?

— ... но се надявам — продължи той, сякаш не бе чул думите ми, — че въпреки това ще разберете всичко, каквото имам да ви кажа, господин Щилер.

Поклатих глава, а той ми предложи евтина швейцарска пура. Естествено, отказах, тъй като очевидно пурата бе предназначена не за

мен, а за някой си господин Щилер. И макар инспекторът да се разположи в своя фотьойл като за дълъг разговор, аз останах прав.

— Защо сте нервничали толкова, когато са ви запитали този ли е истинският ви паспорт?

Той прелистваше моя американски документ.

— Вижте какво, господин инспектор, не мога да понасям да ме дърпат за ръкава. На няколко пъти предупредих вашия митничар. Съжалявам, че нервите ми не издържаха и че си позволих да му ударя плесница и, естествено, съм готов веднага да заплатя установената глоба. Колко дължа съгласно швейцарската тарифа?

Инспекторът се усмихна доброжелателно.

— За съжаление — отбеляза той — работата съвсем не е толкова проста. — При тези думи той внимателно си запали една кафява пура, като я повъртя между устните си, невъзмутимо и съсредоточено, сякаш за него времето не съществуваше.

— Вие, както изглежда, сте доста известен човек...

— Аз? Отде — накъде?

— Самият аз много не разбирам от тези неща — каза инспекторът, — но господин докторът, който ви позна, изглежда има за вас извънредно високо мнение.

Нищо не можеше да се направи, бяха ме взели за друг човек и всичко, което сега им казвах, звучеше само като превземки или като обикновена скромност.

— Защо сте се нарекли Уайт? — запита инспекторът.

Аз говорех ли, говорех...

— Откъде имате този паспорт? — продължи той. В гласа му се долавяше задушеvnост, той пушеше своята смрадлива пура, пъхнал палци в тирантите на панталона си. Следобедът бе доста задушен и инспекторът — той очевидно не ме смяташе повече за чужденец — съвсем престана да се стеснява и не принудено разкопча своя не много удобен кител, като се взираше в мен, без да слуша думите ми.

— Господин инспектор — казах аз, — пиан съм, вие сте прав, хиляди пъти прав! Но не мога да допусна някакъв си бог знае откъде дошъл господин...

— Той твърди, че ви познава.

— Но откъде?

— От снимката в списанието — каза инспекторът и използва моето презрително мълчание, за да добави: — Вие имате съпруга и тя живее в Париж. Вярно ли е?

— Аз? Съпруга?

— На име Юлика.

— Но аз не идвам от Париж, господин инспектор, а пристигам от Мексико.

Дадох му всички необходими сведения: назовах името на парахода, съобщих продължителността на пътуването си през океана, часа на заминаването ми от Веракрус и на пристигането ми в Хавър.

— Може и да е така — рече той, — но вашата съпруга живее в Париж; тя е балерина, ако съм разбрал правилно. Била много красива жена!

Аз мълчах.

— Юлика е нейното артистично име — осведоми ме инспекторът. — Била е болна от туберкулоза и се е лекувала в Давос. А сега ръководи нещо като балетна школа в Париж. Вярно ли е? Вече от шест години.

Гледах го и мълчах.

— Откакто сте изчезнали безследно.

Неволно седнах, искаше ми се да чуя какво знаят читателите на едно списание за човека, който очевидно приличаше на мен, поне по мнението на някакъв си господин доктор. Взех си пура, а инспекторът, видимо повлиян от почтителното отношение на този господин доктор, ми поднесе огън.

— Значи, вие сте скулптор?

Разсмях се.

— Вярно ли е? — запита той и без да дочака отговора ми, зададе следващия си въпрос: — Защо пътувате под чуждо име?

Той не ми повярва дори когато му се заклев.

— Много съжалявам! — каза той, порови в едно чекмедже и извади някакъв син формуляр. — Много съжалявам, господин Щилер, но ако продължавате да упорствувате и не представите истинския си паспорт, ще трябва да ви предам на криминалната полиция. Длъжен съм да ви предупредя, господин Щилер.

При тези думи инспекторът изтръска пепелта от пурата си.

— Аз не съм Шилер! — повторих за кой ли път, но той, давайки си вид, че повече не ме слуша, започна грижливо да попълва обемистия формуляр. Убеждавах го как ли не — и тържествено, и умолително:

— Господин инспектор, но аз нямам друг паспорт! — Сетне избухнах в смях. — Но това са глупости! — Пиян бях, но отлично виждах, че колкото по-упорито твърдах своето, толкова по-малко той ме слушаше. Накрая се разкрещях: — Не се казвам Шилер, разберете ме, по дяволите!

Крещях и блъсках с юмруци по масата.

— Но защо нервничите толкова?

Изправих се.

— Господин инспектор — казах аз, — а сега си ми дайте паспорта!

Той дори не ме погледна.

— Вие сте арестуван — каза той, прелисти с лявата си ръка паспорта ми и си записа номера, датата на издаването, името на американския консул в Мексико и всичко, което в подобни случаи е нужно за един син формуляр. Сетне каза с доста неприветлив глас: — Седнете!

Моята килия — тъкмо я измерих с обувката си, а тя е дълга около тридесет сантиметра — е малка като всичко в тази страна, чиста и хигиенична дотолкова, че човек не смее да диша и ти действа потискащо тъкмо с това, че всичко тук е правилно, премерено и задоволяващо всяка нужда. Ни повече, ни по-малко! Всичко в тази страна е безпогрешно до втръсване! Килията ми има дължина 3,10 м., ширина 2,40 м., височина 2,50 м. Твърде хуманен затвор, не може да се отрече — ето къде е и цялата подлост! Нито паяжина, нито мухъл по стените, никаква причина за справедливо възмущение. Има зандани, които народът би превзел с щурм, ако знаеше за условията на живот в тях. Но тук няма и повод за подобно нещо. Милиони хора, убеден съм, живеят къде по-зле от мен. Нарът ми е тапициран. В препречения с решетки прозорец грее утринното слънце — през това време на годината докъм единадесет часа. Масата ми има две чекмеджета, освен това разполагам с Библия и настолна лампа. Ако пък ми се прииска да

отида на едно място, трябва само да натисна едно бяло копче и ще бъде отведен до съответното помещение, а там ще използвам не стари вестници, които бих могъл първо да прочета, а мека тоалетна хартия. И въпреки всичко, това си е затвор и има минути, в които ти се иска да крещиш. Но не го вършиш, както не би закрепял и в универсален магазин. Просто изтриваш ръцете си в хавлиената кърпа, тръгваш обратно по линолеума и казваш благодаря, когато те заключат пак в килията ти. Освен есенно обагрените листа на един кестен, в прозореца не се вижда нищо, дори и да се покача на тапицирания нар, което впрочем (с обувки) е забранено. Но най-мъчителни са непонятните звуци: откак узнах, че в градчето имат и трамвай, почти съм се научил да не обръщам внимание на неговото скрибуцане; лоша е работата обаче с неразбираемия глас на коментатора, долитащ от някакво съседно радио, с ежедневния грохот на боклукчийските коли и с яростните удари на тупалките по килимите из шумните дворове. В тази страна, както изглежда, хората болезнено се страхуват от нечистотиите. А вчера започнаха да ме развличат с трясъка на една пневматична бургия — някъде разкопават настилката, за да я залее с сетне отново с асфалт. Често ме обзема чувството, че съм единственият безделник в това градче. Съдейки по гласовете откъм улицата — в минутите, когато бургията замлъква, — тук хората често ругаят и рядко се смеят. В полунощ, когато затварят питейните заведения, започват да си дерат гърлата пияниците. Понякога пеят и студенти и човек може да си помисли, че се намира в сърцето на Германия. Към един часа настъпва тишина. Но да гася лампата е безсмислено — далечен уличен фенер осветява килията ми и сенките от решетките се проточват по стените, пречупват се при тавана, ако пък навън духа вятър и фенерът се люлее, човек може да полудее от люшкащите се решетки. Сутрин, когато свети слънцето, сенките поне лежат мирно на пода.

Ако не беше надзирателят, който ми носи храна, аз и до ден-днешен нямаше да зная каква комедия всъщност се разиграва тук. Изглежда, че всеки читател на пресата знае кой е бил този Щилер! Затова е почти невъзможно да се разбере нещо по-точно. Всеки си

мисли, че на другия му е ясно всичко, макар че сам не разполага с подробни сведения.

— Най-напред, спомням си, го търсиха на дъното на езерото — казва моят надзирател, — ала без успех, а сетне изведнъж решиха, че е заминал в Чуждестранния легион.

Докато говори това, той ми налива супата.

— Впрочем все още много швейцарци постъпват така — осведомява ме той, — щом нервите им тук вече не издържат.

— И отиват в Чуждестранния легион?

— Цели триста човека годишно! — казва той.

— Но защо в Чуждестранния легион? — питам аз.

— Понеже тук нервите им не издържат.

— Ясно — казвам аз, — но защо именно в Чуждестранния легион, та там е още по-лошо.

— По моему, да вървят, където щат!

— Така значи — казвам аз. — Просто оставил жена си в Давос, както си била болна?

— А може би пък се е отървала от него.

— Така ли мислите?

— А че по моему си е така — отвръща той. — Оттогава си живее в Париж.

— Зная.

— Балерина!

— И това зная.

— Красива като картинка!

— А какво е станало с туберкулозата ѝ? — питам съчувствено.

— Излекувала се.

— Кой казва това?

— Тя самата.

— Но... откъде знаете всички тези неща?

— Откъде ли?... — повтаря надзирателят. — От списанията.

Нищо повече не мога да узная.

— Яжте! — казва ми надзирателят. — Яжте супата си, докато е гореща и не си косете напразно нервите, мистър Уайт. Те само това и чакат, господа докторите! Знам си ги аз!

Супата — италианска минестра — съвсем не е лоша, въобще за храната не може да се каже нищо, а надзирателят, изглежда, е

разположен към мен; във всеки случай той никога не ме нарича (като всички останали!) господин Щилер, а мистър Уайт.

И така, трябва да разказвам! Да изрека истината за своя живот, чистата истина и нищо друго! Куп бяла хартия, автоматична писалка, която по всяко време мога да напълня с държавно мастило и в добавка малко добра воля: къде ще ми избяга истината, щом само се заловя за перото! Моят защитник смята, че ако се придържам добросъвестно към фактите, истината ни е вързана в кърпа, ще я хванем, така да се рече, с голи ръце... Та какво ще прави истината, щом я запиша върху хартията? А под факти моят защитник, струва ми се, разбира най-вече наименования на селища, дати, които могат да бъдат проверени, данни за професията или за страничните доходи, времетраене на различни престои тук и там, брой на децата, брой на разводите, вероизповедание и т.н.

П.П.

Къде съм бил на 18.I.1946 година?

Разходка в двора на затвора.

Съвсем не е толкова лошо, толкова унижително, както очаквах; в действителност съм радостен, че отново мога да крача по земята, макар и в кръг. Дворът е доста обширен, павиран, с мъх между каменните плочи, в средата се извисява клонест явор, по един от зидовете пълзи бръшлян и, естествено, не е без значение, че още не сме облечени в затворнически дрехи, а носим цивилни костюми, тези, с които са ни арестували. Ако малко се разшири кръгът, определен за разходка, може да се види терасата на един покрив с развяващо се пране, а иначе — само небе и рояци гукащи гълъби. За съжаление, длъжни сме да се движим един зад друг, тъй че истинският разговор е невъзможен. Пред мен крачи някакъв шишко с блестяща плешивина на главата (като моята), с мазни гънки по тила; преди да тръгнем, той размахва ръце. Навярно е новак — когато добродушният надзирател го извежда на разходка, той се озърта хем заинатен, хем слисан, а това изисква от него физически усилия и той с ням поглед търси подкрепа. Подкрепа срещу какво? Зад мен крачи италианецът, който обича да пее

под душа; той се кълчоти, имитира ме, а надзирателите се превиват от смях. Веднъж се обърнах, за да се запозная с изображението си, а то е доста смешно: ръце на гърба, осанка на мислител, поради разсеяност винаги малко извън редицата, с носталгичен израз на лицето и поглед, устремен над тухления зид на затвора — човек, убеден в себе си, че не му е тук мястото и при това общителен като някой интелектуалец с леви убеждения. Навярно портретът ми не е лишен от прилика; във всеки случай смее се дори евреинът, единственият интелектуалец сред арестантите. За съжаление, той крачи в другата половина на кръга, тъй че общуваме с него само чрез жестове и гримаси. Изглежда той не храни особена вяра в швейцарското правосъдие...

Изведнъж някой започва да играе на футбол със суров картоф; няколко сръчни подавания и нашият главен надзирател — крайно коректен човек, който приема всяко нарушение на правилника като лична обида — най-сетне улавя картофа. Следва команда: „Стой!“ „Откъде имате този картоф?“ Въпросът звучи строго. Ние в кръга мълчим, хилим се. Главният надзирател, с обеления картоф в ръка, обхожда редицата,зира се в очите на всекиго. Ние свиваме рамене. Главният надзирател е пропуснал момента, когато е можел просто да захвърли картофа; сега, противно на желанието му, произшествието е станало важно, принципно, имам чувството, че всичко това е фарс и че главният надзирател полага усилия сам да не се разсмее и да не ни остави на мира; но едновременно с това ме обзема и друго чувство — а може би все пак те имат стая за изтезания и откраднатият картоф е достатъчен, за да пуснат в ход нажежените железата?

Неочаквано моят евреин поема вината върху себе си. Общ смях! Дори главният надзирател проумява, че това признание (никога през живота си не е виждал евреин да играе футбол) е просто една гавра, а то е по-лошо от кражбата на един суров картоф. Евреинът трябва да напусне редицата, сам побледнял от вълнение. Всички останали — пет минути бегом. Нещастният шишко пред мен, люшкац се като гумен термофор, естествено, изостава още при първата обиколка и тича в спирала, за да съкрати пътя си, докато един надзирател му нарежда да спре. Тук хората съвсем не са зверове, но, разбира се, трябва да има ред, а и известна строгост. В края на краищата намираме се в затвор за последствени... Понякога, когато остана сам в килията си, струва ми

се, че всичко това е само сън, че трябва само да стана, да снема ръце от лицето си и ще се озова на свобода: затворът е единствено в мен.

— Постарах се — казва моят служебен защитник — вашият, надявам се, кратък престой в затвора за подследствени да протече по възможно най-приятен начин. Но уискито е забранено! Вие имате най-добрата килия в целия затвор, повярвайте ми, не най-голямата, но единствената, в която сутрин грее слънце, а от прозореца си можете да гледате старите кестени. Що се отнася до камбанния звън от катедралата — той е доста силен, съгласен съм, но вие не можете да очаквате от мен да преместя катедралата на друго място!

Това е вярно, както, в известен смисъл, е вярно всичко, което говори моят защитник; и макар, че неговата правота не ме убеждава, аз постоянно се оказвам неправ! Камбаните на тяхната катедрала — металически тътен, прокълтяващ два пъти дневно, най-малко два пъти, ако няма сватби или погребения — това е шум, от който преставах да чуваш собствените си мисли, някакво трептене на въздуха, беззвучна вибрация, шемет като при скок във вода от много висок трамплин, това ме оглушава, замайва, прави ме на идиот... Но защитникът ми е прав: той не може да премести катедралата на друго място! И понеже аз мълча, мълча от безнадеждност, той посяга към чантата си и казва:

— Е, добре! Да пристъпим към делото!

Моят защитник е добросърдечен, във всеки случай безобиден, човек от добро семейство, порядъчен до мозъка на костите си, малко скован, но дори тази негова скованост се превръща в добри маниери; преди всичко обаче той е честен човек, няма съмнение, честен и в маловажните неща, честен до отчаяние и тази негова честност е резултат на някаква едва ли не вродена убеденост, че на света съществува справедливост, поне в една правова държава, най-малкото в Швейцария. При това той никак не е глупав. Надежден е в осведомеността си като енциклопедия и знае много, преди всичко по въпросите, отнасящи се до Швейцария, тъй че да се разговаря с моя защитник за Швейцария всъщност няма никакъв смисъл; всяко мнение, поставящо макар и бегло Швейцария под съмнение, веднага бива задушено от изобилие неопровержими исторически факти и накрая — ако не се разсипеш от похвали за неговата Швейцария — ти

всъщност се оказваш неправ, също както с камбанния звън на тяхната катедрала! Може би онова, което безмерно ме дразни у него, е просто отсъствието на темперамент, съвършената му коректност, неговата уравновесеност — той ме превъзхожда по начетеност, но употребява цялата си интелигентност само за това, да не направи грешка. Такива хора ме ужасяват! Не мога да го упрекна в нищо, а и той ме смята за добросърдечен, във всеки случай незлоблив и в основата си напълно разумен човек — човек с добра воля, истински швейцарец. В този смисъл той изгражда и своята защита и всеки път ме кара почти да се пръскам от яд. Накрая аз се завъртам на токовете си и му показвам гръб, оставям го да седи на нара и, пъхнал ръце в джобовете на панталона си и вперил поглед в старите кестени навън, непристойно мълча, просто защото не понасям хора като него, които поради неспособността си да извършат убийство, вярват, че и другите не са в състояние да го сторят.

— Разбирам ви напълно — казва той, — разбирам ви напълно! Вие сте сърдит на Швейцария, която ви посреща със затвор, напълно обяснимо е, искам да кажа: напълно обяснимо е да сте сърдит, понеже наистина е огорчително да виждаш родината си през решетка.

— Какво значи родина? — питам аз.

Но той пуца край ушите си моя съвсем немаловажен въпрос.

— Само ви моля, не ми усложнявайте защитата. За съжаление, някои ваши изказвания по повод арестуването ви вече са попаднали в печата. Защо да събуждаме недоволството на хората? Заради вашия собствен интерес ви моля да се въздържате занапред от каквато и да била критика срещу нашата страна, която в края на краищата е и ваша родина.

— Но какво толкова съм казал?

— Тук хората са много чувствителни — отвръща той със завидна откровеност и в същото време с добре доловима предпазливост да не изрече със собствената си уста нещо критично за Швейцария. — Но да не се отвлечаме от делото — продължава той. — Аз проучих вече всички документи и ако вие имате сега добрината да ми съобщите поне в общи черти къде и как сте прекарвали последните шест години...

Това той ме пита всеки път. А аз съм се заклел да не давам никакви показания без уиски! Той изважда от чантата си моето досие,

доста набъбнало, тъй че ако не се снее притискащата скоба от папката, дори е невъзможно да се прелиства. Изсмях се в лицето му. Той е убеден, че това досие има отношение към моята личност и не съм в състояние да го възпра да ми чете от него с часове. А няма скуката, с която ме тормози дни наред, не е също вид изтезание!

— Господин доктор! — прекъснах го днес. — Пристигам тук направо от Мексико...

— Така твърдите вие, известно ми е.

— ... пристигам тук направо от Мексико — повторих аз, — и можете да ми повярвате: прочутите жертвоприношения на ацтеките, които са изтръгвали сърцето от гърдите на жив човек, за да го принесат в жертва на своите идоли, са детска игра в сравнение с процедурата на швейцарската граница, когато някой човек пристигне без документи... или пък с фалшив паспорт. Да, детска игра!

Той само се усмихва.

— Значи, признавате, господин Щилер, че вашите американски документи не са редовни?

— Не се казвам Щилер!

— Според сведенията, които получих — изрича той с такова спокойствие, сякаш не съм му креснал в лицето, — вие по презумпция, повтарям: по презумпция! — не сте никой друг освен Анатол Лудвиг Щилер, роден в Цюрих, скулптор, женен за госпожа Юлика Щилер-Чуди, от шест години безследно изчезнал, последно местожителство — Щайнгартенгасе 11, Цюрих. Аз поех задължението...

— Да защитавате господин Анатол Щилер?

— Да.

— Моето име е Уайт.

Аз обаче не мога да му втълпя това, дори и да го повторя сто пъти! Нашият разговор прилича на повредена грамофонна плоча, при която игличката прескача всеки път на едно и също място.

— Как така? — пита той. — Как така да не сте Щилер?

— Ето така, понеже не съм!

— Но как да не сте?! — казва той. — Според сведенията, които получих...

Накрая мълквам. Неговото време е ограничено — в това е единственото ми спасение от този добродушен господин, който се смята за мой защитник и поради това се обижда, че след като ми е

прочел цялото досие, не се опитвам да му помогна. Най-сетне той пъха папката в чантата си, безмълвно манипулира със закопчалката, докато тя щраква, сетне се изправя, проверява дали не е забравил нещо — писалката, очилата — подава ми ръка като след загубена игра на тенис и ми съобщава в колко часа ще дойде на другия ден...

П.П.

Той е уверен в моята невинност. Какво ли значи това? Изведнъж ми идва наум, че навярно срещу безследно изчезналия Щилер съществува някакво подозрение; оттам и настойчивото желание на тукашните власти да издирят своя изчезнал гражданин, та да си изяснят, каквото им е нужно.

Кнобел (така се нарича моят надзирател) е душа човек, единственият, който ми вярва, когато разказвам нещо. Докато почиства килията ми, аз лежа на нара, а той мие ли мие, додето водата, която изстискава от парцала, стане кристално бистра. Изглежда в тази страна отдават голямо значение на външните неща. Тук бършат праха дори от пръчките на решетките...

— Щом и вие сам твърдите — казва надзирателят ми, — че сте убили съпругата си...

Някога, преди четиринадесет години, той е бил зарзаватчия и е имал каручка с кобила на име Ръозли — за нея разказва с голяма нежност. Отначало помислих, че говори за жена си. Откак е овдовял, работи като надзирател; по негови думи аз съм първият затворник през цялата му служба, който не му се кълне в невинността си всеки път, докато почиства килията му. Повече нямал сили, казва той, да слуша дърдоренето на всички тези праведници! Трябва да е наистина противно. В съседната килия, ми съобщава той, е затворен един banker, който по цял ден плаче, а по-нататък, през една килия, има някакъв сутеньор, който също така дърдори само за своята чест. От мен, струва ми се, надзирателят е доволен. Докато още е търгувал със зеленчуци и е бил под чехъла на жена си, той очевидно си е представял един затвор за подследствени съвсем другояче. „Ето къде можеш да се наслушаш на какви ли не истории!“ — мислел си той. Но не намерил нищо подобно! „Искам ли да чуя какво приказват престъпниците (твърди той); трябва да ида на кино като всички останали...“

Той разбира защо не обичам да говоря за своето първо убийство, тъй като се касае за съпругата ми.

— Ами второто ви убийство? — пита той.

— Второто ми убийство — казвам аз, докато беля кожицата на салама — бе истинска дреболия; вече знаех, че съм убиец и не ми трябваше по-специално настроение. Това се случи в джунглите.

— Вие сте били в джунглите, мистър Уайт?

— Естествено!

— Бре, по гяволите! — казва той. — По гяволите!

— Знаете ли какво представляват джунглите?

— Виждал съм ги само на филм, мистър Уайт.

— Съвсем същите са — казвам аз и правя значителна пауза, преди да пристъпя към същината на разказа. — Вече ми бе известно, че този Шмиц се мотае някъде из Ямайка и месеци наред носех камата си в левия ботуш.

— Ами кой е този Шмиц?

— Директорът Шмиц! — казвам аз.

— Не го знам...

— Брилянтиновият гангстер! — пояснявам аз. — На такъв милионер, разбирате ли, не можеш да сториш нищо в една порядъчна правова държава.

— И вие него... с камата?

— Точно така.

— По гяволите! — казва той.

— С индианска кама.

Уви, той обслужва осем килии и времето му винаги е малко. И без това при мен остава по-дълго, отколкото при другите, праведниците. Той действително е душа човек и всеки път, когато хранят затворниците със залежало швейцарско сирене, той ми носи сервилат, и то купен със собствените му пари. Въпреки че сервилатът не е любимото ми ядене, още по-малко без бира — това е чеснов салам, чиято миризма усещаш дори след часове, когато мислиш вече за съвсем други неща — този негов жест ме трогва.

Госпожа Юлика Щилер-Чуди, съпруга на безследно изчезналия, е поискала да ѝ изпратят по-добри снимки, за да си спести ненужното

пътуване от Париж. Три четвърти час ме въртяха със своите прожектори, тъй че, естествено, се изпотих. При това постоянните им предупреждения:

— Дръжте се съвсем непринудено!

Седя в килията си, вперил поглед в тухления зид, и виждам пустинята. Да речем пустинята Чиуауа. Виждам багрите, разцъфтяващи над тази огромна равнина, където иначе нищо друго не цъфти — само багрите на жаркото пладне, багрите на здрача и на неописуемата нощ. Обичам пустинята! Нито птица във въздуха, нито ромон на вода, нито насекомо — наоколо нищо друго, освен тишина и пясък, пясък и пак пясък, не гладък, а накъдрен и причесан от вятъра, изглеждащ под слънцето като матово злато или като костено брашно; падини, изпълнени със сенки — сини като това мастило, да, сякаш изпълнени с мастило; и нито едно облаче, нито дори мъглица, нито шум от стъпки на пробягващ звяр, само тук-там единични кактуси, устремени нагоре, приличащи на тръби на орган или на седмораменни свещници, ала високи като къщи — растения, но окаменели и неподвижни като архитектурни творби; всъщност съвсем не зелени, а по-скоро кафеникави като кехлибар, додето свети слънцето, и черни като силуети в синкавата нощ. Всичко това виждам с отворени очи — макар че никога не ще успея да го опиша — не насън, а наяве; и всеки път, когато го зърна, се изумявам от невероятността на нашето съществуване! Никога преди това не съм знаел, че на планетата, чиито гости сме, има толкова много пустини, макар и да съм чел за тях; не съм си представял до каква степен всичко, от което живеем, е дар на един малък оазис, невероятен като божията милост... Там някъде, под убийствения пек на безветреното пладне, ние направихме почивка — бяхме срещнали първия кладенец от много дни, първия оазис на нашия път. Неколцина индианци се приближиха към нас, за да разгледат колата — мълчаливи и плахи. Пак същите кактуси, но към тях прибавени още няколко изсъхнали стръка агаве и две-три хилави палми — това бе целият оазис. Неволно се питах: „Какво правят тук хората?“ Идва ти наум и въпросът: „Какво всъщност правят хората на тази земя?“ И си доволен, че трябва да се заемеш с прегретия мотор. Някакво магаре е застанало в сянката на един ръждив навес от

гофрирана ламарина — отпадък от далечна цивилизация, за чието съществуване е трудно да повярваш; а около петте колиби от непечена глина, без прозорци, както преди хиляда или две хиляди години, гъмжи, естествено, от деца! Не след дълго продължихме пътя си. В далечината съзирахме червените планини, ала те не се приближаваха и макар да чувах как водата ври в мотора, често не можех да различа дали се движим, или стоим на едно място. Изглеждаше, сякаш пространството повече не съществува; само смяната на часовете ни доказваше, че още живеем. Привечер сенките на високите като къщи кактуси се удължиха, нашите — също. Нараснали до стотина метра, те се носеха стремително покрай нас по пясъка, който имаше сега цвят на пчелен мед, а денят избледняваше все повече и повече — превръщаше се в някаква прозрачна завеса над празната вселена. Ала слънцето все още светеше. И в лилавия безоблачен полумрак изникна огромната луна със същия цвят като пясъчните хълмове, обагрени от последните слънчеви лъчи. Движехме се с най-голяма скорост, на която бе способен джипът, не без гордото съзнание, че единствено нашите очи виждат всичко това! Без тях, без нашите тленни очи, взиращи се в тази пустиня, нямаше да има слънце — а само страхотно количество сляпа енергия! Без нашите очи нямаше да има нито луна, нито земя, нямаше да съществува изобщо светът, нито съзнанието за вселената... Ние бяхме изпълнени, спомням си добре, с някакво високомерно чувство за превъзходство; малко след това ни се спуска задната гума...

Никога няма да забравя пустинята!

Седя в килията си, вперил поглед в тухления зид, и виждам Мексико, Плаващите градини на Мексико. Върху кафеникавата вода със синкаво проблясващи отражения почти беззвучно се плъзгат ладии, всички украсени с живи цветя, някакво Корсо на каналите, а наоколо в градините — вечна пролет, Аркадия, но индианска! В едно тясно кану, чиито бордове едва-едва се подават над кафеникавата, раздвижена от веслата вода, плава стара индианка, привързала на гърба си кърмаче, и с мек, тих гласец ни предлага цветя — орхидеи, каквито никога досега не съм виждал, свързани в букет с голям вкус, предаван от поколение на поколение. Ацтеките не са имали празник без цветя! Някакъв метис иска да ми продаде „пулке“ — мексиканска домашна ракия от сок на агаве. Той потапя пахара в мътната течност и ми го подава. Питието има вкус на ферментирал плод, напомня

лепкавия зной и сладостта на тропиците. А наоколо в лодките седят семейства с цялото си домочадие; неделя е (както и днес), всичко живо яде и пие и се наслаждава на живота. Момче и момиче, изглежда отскоро влюбени, седят един до друг и си държат ръцете; те са наели лодка с музиканти и сега там е пълно с китари, с огромни мексикански шапки, със смугли разбойнически лица и с медени гласове. Това е някакво народно Корсо — наполовина истинско, наполовина имитация. И неволно се пренасям в мислите си назад в пустинята. Ето какво правят хората на земята! Едно малко момиче лежи по корем върху носа на една лодка, отпуснало ръце в бавно течащата вода; момичето е притихнало и замислено, а край него звънти смях. Ала повечето индианци са тихи, както вече казах, даже някак безчувствени или най-малкото сънливи; виждам великолепно чуждоземни лица от някакъв изгубен рай, последни останки от някогашния велик град на ацтеките, който е бил обкръжен целият от вода — да се проникне в града е било възможно само по две пясъчни диги. Испанските хронисти са го наричали Индианска Венеция. Тъй като индианците не са познавали колелото, за тях водата е била най-удобният път и в езерото, навярно, е било прекрасно като в рая. Казват, че от бреговете се отделяли късове от сушата, покрити с цветя, и плували по водата. Индианците, страстно влюбени в цветята, сплитали салове от тръстика, насипвали ги с пръст, смесена с водорасли, дори посаждали върху тях малки дръвчета и плували върху тези островчета като с лодки — оттук е дошло и наименованието: Плаващи градини. Покъсно езерото се заблатило, пресъхнало и се превърнало в тази нищичка и никаква локва, където сега само неделните канута — наполовина истински, наполовина имитация — напомнят за упадъка на един чудесен народ. Модерното Мексико Сити, с неговите и грозни, и красиви небостъргачи, е разположено буквално върху тресавище — просто се вижда как сградите неудържимо потъват в земята, с няколко сантиметра годишно... А аз съзирам пред очите си червеникавото поле наоколо, пирамидите, лавата, мъртвата змия на уличното платно, размазана от автомобилна гума, виждам застиналите в очакване лешояди, орхидеите, буйно разцъфнали по телефонните жици, виждам огромните, приличащи на гъби шапки на мексиканците, техните бели памучни ризи, бакърената им кожа... Мексикански пазар! Всичко ми напомня някакъв цветен филм: живописно е, много е живописно, и в

действителност все пак има минути, когато човек изведнъж усеща страх. Отнякъде вони на умряло куче. Деца с голи задничета седят върху купища нечистотии, върху отпадъци от гниещи плодове. Стоката е поставена направо на земята — аз и сега я виждам: боб, грах, орехи и някакви неизвестни за мен плодове; между тях захаросани лакомства, по които пъплят мухи, риба, разлагаща се под жаркото слънце. Наблизо дърводелец сковава детски ковчези — евтини и груби — и ги трупат на камара, а селянки, клекнали направо върху паважа, продават грънци със старинни мексикански орнаменти, но пак груби и евтини. Пълно е с великолепни цветя, но ароматът им така и не се усеща — където не вони на мърша, разлагаща се под слънцето, мирише на клоака и трябва да се вземеш в ръце, за да не пренесеш чувството си на отвращение върху хората: това, което виждам, не е никакъв slum^[1], а пазар под открито небе — мястото се нарича, ако се не лъжа, Амекамека, живописен пазар, съвсем не тъжен, ала зловещ. В тава разложение има нещо демонично, някакво проклятие, превръщащо всичко, което би могло да цъфти и благоухае, в смрад, в гнилото и разплутост. И човек престава да се защитава, не прибира от пътя умрялото куче, само сегиз-тогиз, преди да пъхне парчето тортила^[2] в устата си, с лениво движение пропъжда мухите. Сакати с разкривени нозе, всевъзможни уроди — това е неизбежната добавка към един такъв пазар; слънцето и небесната синева изглеждат като някаква открита гавра. Постоянно ме съпровожда странното чувство: „Тук нещо се е случило!“ Ала нищо не се е случило. Та всичко е толкова живописно: нежният кехлибарен оттенък върху чуждите лица на жените, покрити с големи кърпи; на хълма се извисява полуразрушена църква, испански барок, със зеления меден кръст; и навсякъде орхидеи! А между зелените листа на банановите палми, приличащи на огромни разнищени знамена, съзирам вечния сняг на Попокатепетел — Димящата планина, която отдавна е престанала да дими и напомня бяла шатра — величествена гледка! Откъде се поражда тогава това зловещо чувство? Всеки път, когато трябва да спрем, за да заредим джипа с бензин, виждам слепец, протегнал ръка. В кафеените плантации се въди някаква муха, от чието ухапване се появява гнойна пъпка, която отначало още може да се лекува, ала няма лекар, няма и пари за лекар. После личинките попадат в кръвта и проникват накрая в очите — зениците се пръскат и изтичат като жълтък на яйце,

превръщайки се в белезникаво-жълтеникава пихтиеста каша. И ето ги сега, те стоят, слепи старци и слепи деца, стоят с празна протегнатата ръка, а един от тях пее под звуците на латерна. А върху покривите клечат лешояди — огромни вонящи птици; ще ги видиш, когато пътуваш по някой усамотен път, как на ята литват от някоя мърша, от някоя размазана змия, разложено магаре или от трупа на убит човек, чието изчезване никой още не е забелязал. Тези птици — черни, отвратителни и тромави — ще откриеш навсякъде, те клечат и по покривите около живописния пазар: лешоядите, птиците на Мексико.

И все пак бе красиво!

Защо не си останах там?...

За щастие моят прокурор (или следовател, не съм сведущ за съдебните работи) е симпатяга — някакъв скептик, който не вярва много-много дори на себе си, впрочем първият човек тук, който проявява вежливостта да чука, преди да влезе в килията ми.

— Вярвам — усмихва се той, — знаете кой съм аз.

— Господин прокурорът!

Усмивката му остава за мен загадка. Той държи ръцете си в джобовете на сакото и, както изглежда, се чувства неловко. Първото ми впечатление: този човек иска да ми признае нещо. Той дълго ме разглежда, потънал сякаш в свои мъчителни мисли, за известно време приличащ на глухоням, сетне пак започва да ме разглежда, така открито, както го вършат децата, във всеки случай по-дълго, отколкото допуска приличието, и изведнъж, осъзнал това, леко се изчервява.

— Пушите ли? — пита той, а когато отказвам предложената ми цигара, сам запушва, като дълго търси запалката си и сетне добавя: — Впрочем, не идвам при вас официално и в никакъв случай не смятайте посещенията ми като разпит. Просто ми се искаше да се запозная с вас...

Пауза.

— Наистина ли не пушите? — пита той.

— Само пури.

— Имате поздравии от жена ми — казва той и се отпуска върху нара ми като стар познат, търси с очи пепелника, струва ми се, просто

за да не гледа в мен. — При положение, разбира се, че сте господин Щилер.

— Името ми е Уайт! — казвам аз.

— Нямам никакво намерение да избързвам с разследването — казва той с нотка на извинение и облекчение, пуши и очевидно не знае какво трябва да каже по-нататък при това положение. За няколко минути провеждаме доста отвлечен и поради неговата разсеяност повърхностен разговор за съвременния уличен шум, на първо място за моторолерите, а също и за печалния факт, че уискито и изобщо алкохолът „уви“ е строго забранен в затвора; сетне изведнъж, без всякакъв преход, той заявява:

— Ако ме питате, този Щилер аз никога не съм виждал, а и да съм го срещал, не съм знаел, че е той. Наистина, веднъж говорихме по телефона, може би си спомняте... Позвъни се от Париж, но, естествено, не мога да твърдя, че сте били вие.

Той изведнъж променя тона си и добродушно пита:

— Значи, вие сте убили жена си, мистър Уайт?

Чувствувам, че и той не ми вярва. Той се усмихва, ала усмивката му бързо се стопява, понеже аз мълча и се гледаме един-друг. Той се осведомява защо съм убил жена си.

— Защото я обичах — казвам аз.

— Нима това е причина?

— Виждате ли — обяснявам аз, — това, че живееше с мен, бе от нейна страна жертва. Така смятаха дори и моите приятели, да не говорим за нейните. Но тя никога не се оплакваше колко много страда с мен. Бе извънредно благороден човек, виждате ли; когото и да попитате, господин прокурор, ще ви го потвърди. Всички в един глас повтаряха, че такъв благороден човек, толкова фина жена като моята съпруга не са виждали през живота си. А се срещяхме почти само с образовани, интелигентни хора. Впрочем и самият аз го съзнавах и ѝ се възхищавах. Нейното благородство ме привличаше. В това се състоеше и нещастieto ѝ. Не мога да ви изброя колко пъти тази жена ми е прощавала. Колко пъти!

— Прощавала? За какво?

— Че съм такъв, какъвто съм.

От време на време той ми задава въпроси от рода на:

— Често ли се карахте?

— Никога.

— Дори и преди да я убиете?

— Още по-малко — казвам аз, — иначе нямаше да стигнем дотам. Вие, както изглежда, не сте в състояние да си представите покойната ми жена, господин прокурор! Тя никога не повишаваше тон, тъй че и аз не можех да си го позволя. Вече ви казах — тя бе благороден човек, какъвто никой от нашите познати не бе срещал през живота си. А знаете ли, господин прокурор, какво значи да си женен за толкова благородно същество? Девет години, виждате ли, аз се потях от угризения на съвестта. И ако, да речем, веднъж в седмицата, изнемогвайки от бремето на нечистата си съвест, разбивах някоя чиния в стената, тогава се чувствавах пред моята съпруга като убиец — неин убиец! Разбирате ли колко трудно ѝ бе на тази нежна дама с мен?

— Хм — отвръща той.

— Няма защо да се усмихвате — казвам аз, — трябваше да изминат девет години, за да осъзная, че съм нейният убиец и накрая дойде логичният резултат.

— Хм — произнася той.

— Аз нищо не отричам, но не разчитайте на угризенията на съвестта ми, господин прокурор, аз вече нямам съвест. Някак си тя просто се изразходва. Имах толкова много угризения, докато жена ми бе жива! Да, за нея бе ужасно, наистина ужасно, че живееше с мен.

— И затова я... убихте?

Аз кимнах.

— Разбирам — казва той.

— Просто не можеше повече да се издържа — казвам аз. — Не е възможно да се живее години наред с угризения на съвестта, господин прокурор, без да проумяваш на какво се дължат!

И така нататък.

Не знам дали ме е разбрал.

Веднъж седмично, всеки петък, можем да се къпем — по за десет минути, десет затворника наведнъж. Виждам своите съседни само тук, и то както ги е майка родила, сред кълба от пара и шум на течаща вода, тъй че едва ли можем да разговаряме. Един затворник не се насапунисва от инат, защото се смята за невинен, а някакъв дребен

италианец постоянно пее. Физиономиите под душа — обезобразени от кичури мокра коса и сапунена пяна — едва могат да се различат; към това се прибавя и голотата — свикнал да вижда лицето като единствена гола част, сега човек сякаш е принуден да разглежда цялото тяло, което не доставя кой знае какво удоволствие; поне се стареа да отгатне каква е професията на този или онзи: работник, интелектуалец, спортист, чиновник? Общо взето нашите тела събуждат направо тягостни чувства, понеже са безизразни, в най-добрия случай просто естествени, но най-често малко смешни. Съюзих се с един немски евреин и си търкаме взаимно гърбовете, тъй като и той не може да се справи сам; и двамата смятаме, че човек трябва да се къпе всеки ден. Разкрещяваме се почти като деца, когато водата изведнъж става ледена — така главният надзирател ни изгонва в съблекалнята; тук всички притихват, усърдно се бършат с хавлиените кърпи, лицата им са розови като на кърмачета, а косите им — разрошени като на хлапаци. Освен мен, струва ми се, тук няма други затворници, извършили тежко престъпление. Като „Щилер“ аз отивам в края на азбуката (при проверката) и така всеки път ми се удава да си побъбря още малко с немския евреин. И двамата сме на мнение, че в Швейцария за хигиената на тялото се грижат много по-малко, отколкото за чистотата на улиците и помещенията. Той ми разказва за тукашната си квартира, където според договора си с хазаина имал право да ползува топла вода за къпане също само в края на седмицата. След това: ходом марш по килиите, с хавлиени кърпи около вратовете...

Днес получих следното писмо:

„Мили братко!

Можеш да си представиш как почти не съм мигнал, след като получих съобщението от полицията на Цюрихския кантон, също и Ани е много развълнувана. Ани е моята мила женица, сигурен съм, че много ще си допаднете! Моля те, не ми се сърди, че не тръгвам веднага за Цюрих, но в момента ми е направо невъзможно. Надявам се, че поне със здравето си добре, мили братко,

твоята снимка ме изплаши много — толкова си ми отслабнал, че наистина едва те познах. Ходи ли вече при татко в старопиталището? Не взимай много присърце приказките му, нали си го знаеш, а на всичко отгоре и съвсем е одъртял. Сигурно си чул, че майка ни почина, тя страда по-малко, отколкото всички ние, за съжаление, се опасявахме. Някой ден ще идем заедно на гроба ѝ. След съобщението от полицията, че си се завърнал, аз през цялото време си мисля за майка ни, тъй като тя едва ли не всеки ден те очакваше, стараяше се наистина да не го издава, но ние го разбихме — тя всяка вечер си лягаше късно, понеже вътре в душата си вярваше, че ще си дойдеш тъкмо нея вечер. Майка ни винаги те е защищавала — казвам го, просто за да знаеш — и всеки път ни говореше: «Надявам се, че поне е щастлив в новия си живот!»

Ние, естествено, сме много любопитни да разберем всичко за теб, мили братко, тъй като при нас почти нищо не се случва. Аз работя тук като управител. С моята аржентинска ферма така и нищо не стана, понеже тъкмо тогава бе съвсем невъзможно да оставим майка ни сама, но ето че и така си живеем съвсем не лошо.

Всъщност, разбра ли вече, че вашият приятел Алекс посегна на живота си? Говори се, че отворил крана на газта и се отровил. А може би Алекс не бе ваш приятел? Но аз не искам да те занимавам повече с разни смъртни случаи, а да ти кажа още веднъж колко много се радваме, че си тук. За Юлика няма защо да ти пиша, днес тя си живее много по-добре, ако трябва да вярваме на вестниците. Тогава тя дойде на погребението на майка ни. Не ме учудва, че след това вече не искаше да се среща с нас — ние все пак сме твое семейство. Струва ми се, тя все още живее в Париж. Но може би ти вече си се видял с нея.

Надявам се, че няма да се обидиш, но за съжаление трябва вече да привършвам писмото си. Днес при нас има овощарска изложба и очакваме гости от Федералния съвет. А пък аз дори и не успях да те запитам за твоя живот и за плановете ти за в бъдеще. Желая ти, мили братко, да

излезеш по-скоро на свобода! А дотогава оставам със сърце и душа.

твой Вилфрид.

Щом само се поосвободя за ден-два, непременно ще ти дойда на свиждане, днес исках само да ти пиша, че можеш, естествено, по всяко време да живееш при нас.“

Въобще никой вече не ми вярва и накрая ще трябва да полагам клетва, че ръката, с която се кълна, е моя собственост. Голям смях! Днес казвам на моя защитник:

— Естествено, че съм Щилер!

А той ме гледа втренчено:

— Какво значи това?

И ето: в неговия честен мозък за първи път се поражда мисълта, че действително може да съм някой друг, а не техният безследно изчезнал господин Щилер. Но кой тогава? Правя предложение: може би съветски агент с американски паспорт? Той ми забранява да се шегувам — всичко, което се отнася до Съветския съюз, според него, не е тема за шегги. Там всичко е много страшно, тъй както тук в Швейцария всичко е много хубаво, за да се шегува човек. Предлагам му: а може би съм есесовец, укрил се след войната, но подушил миризмата на барут, отново изсочил на повърхността — неизвестен военен престъпник, специалист по Изтока, а такива днес много се търсят. Но как мога да им докажа, че съм военен престъпник? Колкото и чистосърдечно да го твърдя, без доказателства няма да ме пуснат на свобода. Моят защитник не ми вярва дори когато заявявам, че Мексико е по-красиво от Швейцария. Докато разказвам, той само нервничи:

— Какво общо има това с делото?

Ни най-малко не го интересува, че за прочутия си танц със змии индианците изтръгват отровния зъб на кобрите. Още по-малко го занимава въпросът как се отнасят индианците към смъртта и кой е подбудил убийствата на мексиканските революционери. Той се съмнява дори в това, че небето на Мексико принадлежи на лешоядите, а подземните му богатства — на американците. Наистина, не е лесно

да водиш разговор по един час на ден с този човек! Посред разказа, който поне мене въодушевява, той ме прекъсва:

— Орисаба? Къде се намира това?

И веднага вади писалката си, марка Eversharp, и не се успокоява, докато не запише моя учтив, но кратък отговор. Сетне веднага ми задава нов въпрос:

— Значи, работили сте в Орисаба?

— Не съм казал подобно нещо! — отвърщам аз. — Просто припечелвах пари и живеех.

— Как?

— Благодаря — казвам аз, — отлично.

— Искам да кажа: как припечелвахте пари?

— Както се припечелват пари... — казвам аз. — Във всеки случай не със собствен труд.

— Ами как?

— С идеи.

— Моля ви, изяснете се...

— Бях нещо като административен съветник — казвам аз и правя чистосърдечен жест, намекващ за лека печалба, — в една хасиенда.

Той се прави, че не е забелязал жеста ми.

— Какво значи хасиенда?

— Едро земевладение — продължавам аз и описвам твърде подробно своята длъжност, всъщност доста незначителна, но всички сделки минаваха през мен, тъй че получавах подкуп и от двете страни. Сетне обрисувам топографията на Орисаба, която е същински рай — близо до тропическата зона, но все пак малко над нея. (Аз лично не понасям тропиците с техния задушен климат, буйна растителност и гигантски пеперуди, с влажния им въздух и слuzестото слънце, с лепкавата тишина, пъкаща от изтощително размножение!) Малко над тази зона е разположена Орисаба, върху едно плато, където от планината повяват ветрове, отзад се белеят снеговете на Попокатепетел, а отпред — огромната синкава раковина на Мексиканския залив. Всичко наоколо представлява цъфтяща градина с големината на швейцарски кантон, пълна с красиви орхидеи, които тук се множат като бурени, но, разбира се, и с полезни растения: финикови и кокосови палми, смокини, портокали и лимони, тютюн, маслини, ананаси, какао, банани и т.н....

Днес моят защитник идва и ми заявява:

— Изглежда не сте много осведомен относно Мексико.

По всичко личи, че се е потрудил!

— Онова, което ми разказахте вчера, са празни приказки, от край до край! Ето, четете! — И той ми подава някаква книга, заета от градската библиотека. — Още Бенито Хуарес си е поставил за задача да унищожи едрите земевладения, но не му се е удало. Порфорио Диас е бил свален от власт, понеже се е опирал на едрите земевладелци; след това, както може би ви е известно, е започнала поредица от кървави революции, имащи само една цел: да премахнат едрото земевладение. Бунтовниците горили манастири, разстрелвали едри земевладелци и всичко завършило с диктатура на революционерите. Ето, четете! А вие ми приказвате за някаква си процъфтяваща хасиенда с големината на швейцарски кантон!

— Да — казвам аз, — ако не и по-голяма.

Моят защитник клати глава.

— Защо ми разправяте всички тези втели-некипели? — пита той. — Трябва най-сетне да разберете, че тъй никога няма да се придвижим напред. Всичко това просто не отговаря на истината! Вероятно вие никога не сте били в Мексико.

— Моля — казвам аз, — както желаете.

— Кой в Мексико може да притежава днес такава хасиенда, и то при правителство, което изрично забранява едрото земевладение? — възкликва той.

— Да речем, член на правителството...

С това моят защитник не може да се съгласи. Той започва да нервничи, щом стане дума за нещо незаконно и преди всичко като честен швейцарец не може да търпи някой да се шегува с нередностите, вместо да ги заклеми и решително да ги отпраща отвъд „желязната завеса“. Моят защитник се позовава веднага на твърдението, че Мексико било в ръцете на комунистите, с което аз не мога да се съглася, просто защото познавам нещата. Независимо от факта, че мексиканските подземни богатства са почти изцяло в американски ръце, тоест надеждно защитени, аз не смятам стремежа към едро земевладение за комунистически, а просто за човешки — а защо ние, свободни хора, да не можем да разговаряме за човешки неща... Накрая моят защитник казва:

— Да пристъпим към делото!

Впрочем, историята с министъра и тази хасиенда е за мен тъй забавна, че не мога да се въздържа да не я разкажа:

Той бе фабрикант и произвеждаше канцеларски столове, от каквито всяка държава има нужда в големи количества. Естествено, той имаше и конкуренти. Когато този човек стана министър на търговията и сам седна на държавен канцеларски стол, изведнъж, за да прави нещо, издаде закон, с който се забраняваше вносът на суровини за производството на столове, а това хвърли в голяма скръб неговите конкуренти. Министърът на търговията не бе лекомислен човек, както може би изглежда на пръв поглед, и щом търсенето на суровини надвиши предлагането, той закупи в Съединените щати значително количество материал, складира го акуратно на границата и, давайки най-сетне ухо на воплите на конкурентите си, сне за две седмици забраната за внос. Всички други фабриканти закъсняха, естествено, с покупката на суровини, бързо фалираха и можеха само да бъдат щастливи, когато той им предложи да се влеят в неговото предприятие. А министърът на търговията, макар че не можеше да бъде упрекнат в нищо, като не чувствуваше повече потребност да се жертвува за благото на отечеството, се оттегли в запустялата хасиенда, с която държавата до известна степен му се отблагодари, и заедно с няколко хиляди ратаи — никога няма да забравя живописните им сламени шапки — се отдаде с цялата си душа на селскостопанска дейност. Случваше се да седим с него на сенчестата веранда и да съзерцаваме шапките, мяркащи се като бели гъби сред разжарените цъфнали поля. И действително скоро хасиендата стана образцова, превърна се в същински земен рай...

Ето какво узнах от прокурора:

Срещу Анато́л Лу́двиг Щи́лер, скулптор, последно местожителство — ателието му на Щайнгартенгасе в Цюрих, изчезнал безследно през януари 1946 година, е възбудено някакво подозрение, за което не могат да ми съобщят нищо по-точно, преди да се изясни кой съм. При това, доколкото разбирам, не става дума за дреболия. Може би шпионаж? Не знам защо предположенията ми се отправят именно в тази посока, но всъщност всичко трябва да ми е безразлично — аз не

съм Щилер, колкото и да им се иска! Този човек явно им е необходим — независимо виновен или не — нужен им е като дребна пешка в шахматна игра, за да разплетат чрез него цяла голяма история. А може би търговия с наркотици? По-скоро имам чувството, че тук мирише на политическа афера, макар и (съдейки по лицето на моя прокурор) федералната полиция да не разполага с преки доказателства. Самият факт, че внезапно е изчезнал човек, навежда, естествено, на различни мисли...

П.П.

Днес отново се опитам да чета Библията и ми дойде наум, че и моят защитник, и прокурорът ми бяха задали между другото въпроса дали знам руски, на което, за съжаление, трябваше да отговоря отрицателно, тъй като руският език, казват, бил много красив език, така им заявих, и изобщо славянските езици... А може би тук не бива да се говорят такива работи?

За мене няма пощада! В най-скоро време възнамеряват да ми устроят очна ставка с дамата от Париж. Съдейки по снимките, това е доста очарователна особа, блондинка, а може би червенокоса, малко слабичка, но извънредно грациозна. На нея, както и на брата на безследно изчезналия, са изпратили моя фотография. Дамата твърди, че ми е съпруга и ще пристигне с първия самолет.

Разходка в двора на затвора: съвсем сам! Много е приятно, но ми внушава опасения. Привилегията показва, че компетентните лица все още (а може би е още по-голяма увереност) ме смятат за техния безследно изчезнал Щилер. Те ме оставят дори без надзирател, тъй че не е нужно да се разхождам в кръг, а седя на една пейка на слънце и рисувам с клонче по пясъка. Само не бива да забравям всеки път да заличавам с обувка моите драскулки, иначе биха ги сметнали за произведения на изкуството и ще потърсят в тях доказателство, че съм техният безследно изчезнал скулптор. Иде есен. Сегиз-тогиз, сякаш от празното небе, на пясъка пада жълто яворово листо. Близката есен се

познава и по небето: синевата му постепенно избледнява, става по-прозрачна. Въздухът е прохладен, особено заран. И какъв необятен простор над главата! Гълъбите гукат, а когато прокълнти катедралната камбана, те като сребрист облак изпърхват към небето, носят се като беззвучна сянка над тухлените зидове, пърполят над билата на покривите, над стрехите, а сетне се спускат отново в моя тих двор, поклащат се край моята пейка и гукат...

Ще ѝ разкажа малката история за Изидор. Една напълно истинска история! Изидор бил аптекар, следователно добросъвестен човек, при това припечелвал съвсем не лошо, бил баща на неколцина деца и мъж в разцвета на годините си. Излишно е да подчертаваме, че Изидор бил примерен съпруг. Въпреки всичко трудно понасял жена му да го разпитва къде ходи. От това можел да побеснее, естествено, само вътрешно — външно не давал да се разбере нищо. Да прави скандали не си струвало, защото, както вече казахме, в основата си това бил щастлив брак.

Едно красиво лято съпрузите предприели, както тогава било на мода, пътуване до Майорка и независимо от нейните вечни въпроси, които скрито го дразнели, всичко протичало от добре по-добре. По време на отпуска Изидор умее да бъде изключително нежен. Живописният Авињон очаровал и двамата и те обикаляли из града, уловени подръка. При пристигането им в Марсилия, от деня на сватбата на Изидор с жена му, която човек трябва да си представи като достойна за любов съпруга, били изминали точно девет години. Средиземно море блестяло като на рекламен плакат! За скрит гняв на съпругата, която вече се разположила в парахода за Майорка, Изидор решил в последния момент да си купи вестник. До известна степен може би сторил това от чист инат срещу нейните постоянни разпитвания къде отива. За бога, сам той трудно можел да каже, просто до тръгването на парахода имало още малко време и му се прищяло, ей така, по мъжки да се поразтъпче. От чист инат, както вече казахме, Изидор забил нос в купения френски вестник и докато съпругата му фактически вече пътувала за живописната Майорка, той най-сетне бил сепнат от корабната сирена, вдигнал очи и открил, че съвсем не седи до жена си, а се е озовал на някакъв доста мръсен товарен параход също под пара и натъпкан догоре с мъже в жълти униформи. Тъкмо освобождавали вече големите въжета. Онова, което Изидор успял още

да види, било само как вълноломът се отдалечава. Дали загубил съзнание от ужасната жегга, или от юмручния удар в брадата, който му нанесъл някакъв френски сержант, не бих могъл да кажа; затова пък смее да твърдя с увереност, че в Чуждестранния легион Изидор прекарал значително по-суров живот от преди. За бягство не можело и дума да става. Жълтият форт, където Изидор се възпитал да бъде мъж, се извисявал самотно сред пустинята, чиито слънчеви залези той се научил да цени. Наистина, сегиз-тогиз, стига просто да не бил прекалено уморен, той си спомнял за своята съпруга и навярно щял дори да ѝ пише, ако писмата не били забранени. Франция все още воювала за изгубените си колонии, тъй че Изидор скоро пообиколил света, нещо, за което по-рано не можел и да мечтае. Той, естествено, забравил аптеката си, както други криминалното си минало. С течение на времето Изидор дори престанал да тъгува за страната, претендираща в документите му да бъде негова родина. И години по-късно Изидор проявил истинска почтеност, когато една красива заран прекрачил прага на собствената си градина — брадясал и измършавял, с тропическия си шлем под мишница, за да не уплаши с необичайния си вид съседите, които отдавна били причислили аптекаря към покойниците. От само себе си се разбира, че на колана на Изидор висял револвер.

Била неделна утрин, рожден ден на съпругата му, която, както вече споменахме, той обичал, макар през всичките тези години да не ѝ пратил дори една илюстрирана картичка. За миг, при вида на своя непроменен дом, все още уловен за дръжката на градинската порта, несмазана и скрибуцаща като преди, Изидор се поколебал. Пет деца, всички до едно приличащи на баща си, ала със седем години по-големи — това поразило Изидор — още отдалеч се развикали:

— Папи! Папи!

Пътят за отстъпление бил отрязан! И Изидор продължил напред като мъж, закален в сурови боеве, окрилян от надеждата, че скъпата му съпруга, ако се окаже в къщи, няма да му иска обяснения. Той крачел по моравата, сякаш се връщал както обикновено от аптеката си, а не от Африка и Индокитай.

Жена му, загубила ума и дума, седяла под нов слънчобран. Великолепния ѝ пенъоар Изидор виждал също за първи път. Прислужницата, също новост за него, незабавно донесла чаша на

брадатия господин, когото очевидно без всякакво съмнение, но и без недоброжелание сметнала за новия домашен приятел. Изидор промълвил, че тук е доста хладничко и смъкнал засуканите си ръкави. Децата сияели от щастие, че могат да си поиграят с тропическия шлем, което, естествено, не минало без кавги, а когато на масата се появило и ухаещото кафе, идилията била пълна: неделна утрин с камбанен звън и празничната торта! Какво повече можел да иска Изидор? Без да обръща внимание на новата прислужница, която вече подреждала приборите, Изидор протегнал ръка към жена си.

— Изидор! — казала тя безсилна дори да му налее кафе, тъй че брадатият гост трябвало сам да се обслужи.

— Какво има? — попитал той нежно, додето наливал и нейната чаша.

— Изидор! — изхлипала тя през сълзи. Той я прегърнал. — Изидор — запитала тя, — но къде беше толкова време?

Мъжът, сякаш изведнъж зашеметен, оставил чашата си на масата — просто бил отвикнал да е женен, — изправил се и отстъпил към един розов храст с ръце в джобовете на панталона си.

— Защо поне веднъж не прати една картичка? — запитала тя отново.

След тези думи Изидор безмълвно издърпал от слисаните деца тропическия шлем и с отривисто, заучено движение го наложил на главата си — зрелище, оставило неизгладимо впечатление у децата за цял живот: папи с тропически шлем и кобур, всичко не само истинско, но и явно износено от употреба! А когато съпругата добавила:

— Знаеш ли, Изидор, наистина не биваше да правиш това! — Изидор почувствувал, че му е дошло до гуша от домашен уют, измъкнал (отново с отривисто, заучено движение, струва ми се) револвера от кобура и дал три изстрела право в средата на пухкавата, още неначената и украсена със захарен каймак торта, което причинило, както навярно всеки може да си представи, значителна свинщина.

— Но Изидор! — изпищяла съпругата, тъй като пенъоарът ѝ бил изпръскан от горе до долу с каймак и ако невинните дечица не били неми свидетели на това посещение, траяло впрочем едва ли повече от десет минути, тя щяла да сметне всичко за халюцинация. Подобно на Ниоба^[3], заобиколена от петте си деца, тя видяла само как Изидор без никакво чувство за отговорност преминал с нехайни крачки през

градинската порта, на главата си с невъзможния тропически шлем. След преживяното душевно сътресение бедната жена вече не можела да види торта, без да си спомни за Изидор. Всички познати живо ѝ съчувствували и на четири очи (общо взето не по-малко от осемнадесет чифта очи) я съветвали да поиска развод. Ала безстрашната жена не губела надежда. Наистина, виновността на Изидор не подлежала на съмнение, но тя очаквала неговото разкаяние; тъй заживяла тя, изцяло отдадена на петте си деца, създадени от Изидор, и цяла година като същинска Пенелопа отблъсквала предложенията на младия адвокат, който я посещавал не само от служебни подбуди и я подтиквавал към развод.

И наистина, след като изминала една година и отново настъпил нейният рожден ден, Изидор се завърнал, седнал на масата, след като поздравил, смъкнал засуканите си ръкави и пак позволил на децата да си поиграят с тропическия му шлем. Ала този път щастието им да имат баща не траяло и три минути.

— Изидор! — възкликнала съпругата. — Но къде беше пък сега!

Изидор се надигнал — този път, без да стреля, слава богу, дори не отнел на невинните дечица тропическия шлем — не, той просто станал, засукал обратно ръкавите си и прекрачил прага на градинската порта, за да не се завърне никога вече.

Молбата за развод бедната съпруга подписала не без сълзи, иначе не можело да бъде, още повече че Изидор не се обадил в законния срок. Така аптеката му била продадена, вторият брак на съпругата затекъл сред скромност и въздържание, а след като изминал предвиденият от закона срок, бил и официално скрепен от службата за гражданско състояние — накратко, нещата влезли пак в релсите, което било особено важно за подрастващите деца. Отговор на въпроса къде папи е прекарал остатъка от земния си живот не дошъл никога. Нито веднъж не получили дори илюстрирана картичка. А мами и не желала децата да разпитват много-много; та нали самата тя никога не получила от папи отговор на своите въпроси...

За уиски нямат пари, а за телеграми до швейцарското посолство в Мексико Сити са намерили! В отговор пристигна потвърждение не само че наистина съществува мръсно мексиканско градче на име

Орисаба, но и че в Мексико действително има множество процъфтяващи хасиенди, някои от които фактически са собственост на бивши министри, като едни надвишават по големина Цюрихския кантон, а други — не. Във всеки случай (уведомява ме моят усърден защитник) посолството не може да потвърди, че в някаква мексиканска хасиенда е пребивавал швейцарски гражданин.

— Ето, виждате ли! — казвам аз.

— Какво?

— Че не съм швейцарски гражданин, господин доктор, а значи не мога да бъда и вашият безследно изчезнал Щилер.

Но дори единият от нас да привежда най-неоспорими доводи, това не убеждава другия; затова моят защитник безмълвно отваря чантата си и ми подава истинска пура, купена специално за мен, за съжаление не любимата ми марка — въпреки това се показвам трогнат.

— Кажете честно, наистина ли сте били в Мексико? — пита той.
— Да оставим шегите настрана!

Смешно е как една дреболия като тази пура, купена за един франк, веднага ме кара да се чувствавам задължен и просто ми отнема възможността да обърна безмълвно гръб на моя дарител в отговор на неговия въпрос... Наистина ли съм бил в Мексико? Всеки може да каже „да“, но не всеки, струва ми се, може да разкаже на защитника ми какви болки в гърба причинява на бедния берач в тютюневата плантация откъсването на едно такова листо, в което е завита тази пура; защото то расте в самата основа на тютюневото стъбло, то е по-жилаво от останалите, напрасено със земя, покрито с пясък, твърдо и лесно чупливо. На берача обаче се заплаща само за редовна стока. С това тъй наречено „пясъчно листо“ се увиват скъпите пури, тъй че то трябва да бъде откъснато безупречно...

— Да, да — казва моят защитник, — сигурно е тъй, но какво общо има това с делото?

Аз пуша. Разказвам му как съм работил на тютюневата плантация в Уруапан. Това бе за мен тежко време. От сутрин до вечер бях на колене. По друг начин „пясъчните листа“ въобще не могат да се откъснат; дори и така, на колене, трябва да се наведеш, за да откриеш най-хубавото листо. Веднъж — никога няма да го забравя — пълзях от стъбло на стъбло, превит надве, с мексиканска шапка на главата, тъй че не виждах другите берачи. Напразно чаках да чуя свирката на

надзорника. В джоба си нямах и петак, но повече не можех да издържам на тази жега, казах си: да върви по дяволите цялата ми надница! Край мен все по-осезаемо започна да мирише на сярра. Изкрещях, обзет изведнъж от страх. От сивата земя, точно зад гърба ми, внезапно изригна облаче жълтеникав дим. Напразно виках другите работници, в по-голямата си част индианци, но те вече бяха успели да изчезнат. На нозете ми ужасно пареше и аз хукнах да бягам, но накъде? Отвсякъде извираше дим, както в компания от пушачи на пури, и аз забелязах как в земята безшумно се образуват пукнатини и от тях се разнася воня на сярра. Тичах накъдето ми видят очите, докато дъхът ми пресекна. Озърнах се назад към нашата плантация и видях как тя се надига, издува се и на нейно място се образува хълм. Това бе любопитно зрелище, но горещината и пушекът ме подгониха по-нататък. Дотърчах до селото и съобщих за случилото се. Жените събраха на куп децата си и се разреваха, а мъжете решиха да изпратят телеграма до собственика на плантацията, превърнала се внезапно във вулкан. Изминаха няколко дни и ноци, през които селото живееше в постоянна тревога, а хълмът бе станал вече внушителна планина, обгърната от жълтеникавозелен задушлив дим. Селото не можеше нито да работи, нито да спи; слънцето грееше, както преди, но навсякъде миришеше на сярра, отровна и гореща, тъй че хората се мъчеха да не дишат. Луната светеше в безоблачната нощ, но в тъмнината се долавяше далечен тътен. Малката църквица бе наблъскана с народ, камбаните биеха без прекъсване, от време на време заглушавани от грохота на разпукващата се планина. На телеграмата ни не дойде отговор, така че трябваше сами да се погрижим за спасението си. По едно време ярки пламъци зафучаха през дима, който забулваше луната, и тогава затече лавата: бавно, но неудържимо, застиваща и втвърдяваща се на въздуха — някаква черна каша, над която кръжеше белезникава пара. Само нощем се виждаше как свети отвътре нажежената каменна маса с височина на къща; тя пълзеше все по-наблизо и по-наблизо: десет километра на ден. Птиците се носеха като обезумели във въздуха, тъй като не можеха да намерят гнездата си, а горите изчезваха километър след километър изпод нажежения камънак. Селото опустя. Човешки жертви, струва ми се, нямаше. С плачещи деца на ръце или на гръб, натоварени с вързопи, в които нямаше нищо ценно, хората подкарваха пред себе си

изплашения добитък; магаретата ревяха и се инатяха, колкото поточаяно ги биеха. А лавата спокойно течеше между къщите, изпълваше ги, поглъщаше ги. Аз нямах добитък, който да спасявам, затова стоях на един хълм и гледах как приближава лавата; тя съскаше като змия и превръщаше в пара водата, изпречила се на пътя ѝ, а повърхността ѝ също бе като кожата на змия, металически сива — ... твърда люспеста покривка върху меко, горещо и подвижно тяло. Най-сетне лавата достигна до църквата: едната кула просто се пречупи като подкосена и бе погълната заедно с всички рухнали отломки; другата, с малкия испански купол, се задържа права и стърчи там до днес — единственото, което остана от селото... А то се наричаше Парикутин. Днес това име носи новият вулкан.

Така завърших моя разказ.

— Ако някога попаднете в Мексико, скъпи докторе, идете да видите този Парикутин; пътищата, наистина, са ужасни, но гледката си заслужава, особено нощем — нажежените до червено камъни излитат на височина до петстотин метра, а грохотът е такъв, сякаш се сгромолясват лавини. Малко преди да изригне, кратерът изпуска кълба дим, приличащи на огромни глави карфиол, само че черни и червени, осветени отдолу от жаравата. До неотдавна ерупциите следваха доста често: на шест, на десет, дори на три минути — всяко избухване с нов цвят. Нажежените камъни обикновено угасват още във въздуха, преди да се забият в земята. Това е илюминация от най-висша класа, повярвайте ми! А пък лавата! От тъмните застинали недра, ярко осветени от луната и поради това изглеждащи още по-черни, на тласъци, сякаш кръв на черен бик, избликва пурпурна лава. Отначало тя сигурно е доста разредена и течна, защото мигновено се устремява надолу по склона на планината и там бавно гасне, докато не дойде следващото изригване, докато пак не потече жарава, сякаш от някаква подземна доменна пещ — светеща като слънце, изпълваща нощта с онази убийствена топлина, която дава отвътре живот на нашата планета. Трябва да видите това! В душата се пробужда, спомням си много добре, някакво ликуване, каквото можеш да усетиш само в танц, в най-дивия от всички танци; обзема те някакъв могъщ порив на възторг и ужас, изпитван навярно от онези непонятни за нас хора, които от собствените си гърди са изтръгвали своето горещо сърце.

Защитникът ми си води записки.

— Парикутин? — пита той. — Как се пише това?

— Както го чувате.

Дърдорим още за едно-друго. Тази марка пура ми е непривична, но я намирам доста добра. По делото (както той нарича своята папка с документи) ние отново не си казваме нищо съществено.

— Господин доктор! — викам подире му през прозорчето към коридора. — Няма нужда да проверявате дали съм работил в тази плантация, спестете си труда, господин доктор, дори и вашето швейцарско посолство няма да открие нищо.

— Как така нищо?

— Заради лавата!

Въпреки това той ще изпрати телеграма.

Аз не съм техният Щилер! Какво искат от мен! Аз съм един нещастен, обикновен, незначителен човек, който няма минало, въобще няма никакъв живот. Защо да ги лъжа? Нека ми оставят моята пустота, моето нищожество, моята действителност, защото бягството е невъзможно, а онова, което ми предлагат, е бягство — не свобода, а бягство в една роля. Защо не ме оставят на мира?

Господин доктор Боненблуст (така се нарича моят защитник) е посрещнал на летището дамата от Париж, която се смята за моя съпруга, и по всичко личи, че е крайно очарован от нея.

— Исках само да ви съобщя — казва той, — че дамата пристигна благополучно. Тя, естествено, ви поздравява...

— Благодаря.

— Сега тя е в хотела.

Моят защитник не може да си намери място от възбуда; той тържествува, потрива ръце, сякаш дамата от Париж е някаква мощна гаубица, която на всяка цена ще ме застави да капитулирам.

— Господин доктор — казвам аз, — нямам нищо против да ме посещават дами, но пак ви предупреждавам: аз съм необуздан и чувствен човек, способен на всичко, особено в това време на годината.

— Казах й го.

— Е, и?

— Дамата настоява да разговаря с вас насаме. В понеделник в десет часа ще бъде тук. Тя е убедена, че познава мъжа си малко по-добре, отколкото сам той себе си, а за необузданост от негова страна, казва тя, и дума и не можело да става — това си било открай време негов блян. Дамата е уверена, че ще се справи с вас без чужда помощ.

При тези думи той отново ме почерпва с пура.

— Понеделник, десет часа? — казвам аз. — Отлично!

Кнобел, моят надзирател, започва най-сетне да се дразни от въпросите ми относно дамата от Париж, нарекла се моя съпруга.

— Та нали вече ви казах — мърмори той, — изглежда много шик, а с парфюма си умириса целия коридор!

— А косата ѝ каква е?

— Червена, като шипков мармалад.

Той не е в състояние да я опише по-добре, дори когато ми отговаря въпрос по въпрос. Колкото повече го слушам, толкова по-трудно мога да си я представя.

— По-добре яжте! — казва той. — Та нали сам ще я видите. Може би тази дама съвсем не е вашият тип, макар че продължава да се нарича ваша съпруга.

— Моят тип ли? — смея се аз. — Разказвал ли съм ви историята с малката мулатка?

— Не.

— Ето, това е моят тип!

— Казвате, мулатка?

— Това се случи край Рио Гранде — започвам аз с такъв тон, че Кнобел веднага сяда. — И изведнъж... Нямате ли още малко хляб, Кнобел? — прекъсвам се сам, а той веднага скача и поставя на масата ми половин самун хляб. Отрязвам си дебела филия и отхапвам голям залък. Кнобел отново сяда, а аз дъвча и чакам да се поизпразни малко устата ми, сетне продължавам: — И изведнъж... Тъкмо седим край огъня, а знаете, вечерите в пустинята са адски студени, наоколо, естествено, няма и помен от дървета, горим конци, напоени с машинно масло — а от тях повече смърди, отколкото топли — и обсъждаме с контрабандистите как да ни прекарат през границата, а работата е там,

че полицията отново ме търси... И изведнъж зад червените скали изскача...

— Кой?

Естествено, не мога да разказвам с пълни уста, а при това трябва да изсърбам и министрата, докато е още топла.

— Кой? — повтаря Кнобел. — Кой изскача зад скалите?

— Една лимузина — казвам аз най-сетне, но не мога да се въздържа да не отхапя още един залък от чудесния хляб, — естествено, крадена, но гледката е великолепна, казвам ви, след колата сякаш се развява знаме от златен прах под последните лъчи на залязващото слънце. Лимузината се носи като бясна през пустинята, люшка се по пясъчните вълни като лодка, разбирате ли, нагоре-надолу!...

— Разбирам!

— Естествено, от лимузината са забелязали нашето огънче.

— И после?

— Изстрел! — казвам аз. — Но онзи не спира и ние веднага си помисляме, че това ще да е американската полиция... Втори изстрел! И пак изстрел! И така — няколко пъти. И кой мислите, Кнобел, седи в лимузината?

— Кой?

— Джо!

Аз сърбам моята министра.

— Ами кой е този Джо?

— Мъжът й.

— На мулатката?

— Естествено.

— По гяволите!

— Негър! — добавям аз. — Много добро момче, ала не и когато му отмъкнат жената, разбирате ли? Да бяхте видели само как проблясваха зъбите му в полумрака! Да ти се вземе здравето!

— Е, и после?

— После се любихме.

— Вие и мулатката?

— Само я запитах: „Кого обичаш, мене или него?“ Разбра ме. И кимна. Изстрел! И Джо повече не гъкна.

— Как, застреляхте го?

— На място!

— По гяволите!

— А тя се приближи и ме целуна — продължавам аз. — Ето, това е моят тип.

Кнобел напълва повторно чинията ми с минестра. Той е внимателен като келнер, обслужващ богат клиент.

— Обичам негрите — казвам аз, — но не понасям женените мъже, дори и да са негри. Винаги да се съобразяваш с това и онова, не, не ми е по вкуса! Естествено, веднага преминахме през границата.

— В Мексико?

— С изгасени фарове! Отляво — Рио Гранде, отдясно — пълната луна.

— И това бе третото ви убийство?

— Нещо такова...

Разбира се, не е хубаво Кнобел да остава толкова дълго в килията ми, другите винаги получават яденето си изстинало. Моят надзирател вече държи баката в ръка, но все не си тръгва. Не зная какво още чака.

— Човекът е хищно животно — казвам аз доста общо. — И можете да ми повярвате, Кнобел, останалото е празни приказки!

Ала той все тъй стои на прага.

— А като си помисля — казвам аз — как срещнах за първи път Флорънс, тогава, в горящата дъскорезница!

— Коя е тази Флорънс?

— Моята мулатка.

— Аха!

— Това бе на север, в Орегон — казвам аз. — Ловях риба на брега на океана. Не можех да си купя нищо за ядене, понеже нямах и петак в джоба, а още не бях стигнал дотам да крада. Тогава все още се смятах за честен човек! Дори и по цели дни да не уловях нищо, съвсем нищо, защото, уверявам ви, да се лови риба в океана от скалистия бряг, когато те връхлитат вълни, съвсем не е детска игра. По-скоро мръсна история! Часове наред клечиш на рифа, шумящата пяна на прибоя ту се надига, ту спада, но твоят риф си остава сух, чувствуващ се в безопасност като буржоа и изведнъж се задава огромна вълна, бог знае защо по-голяма от другите, по-висока с четири метра и ако не я видиш навреме, ако не я забележиш далеч навътре в океана как се прехвърля през рифа с тюлените, ти си загубен — честен, нечестен, вълната ще те смете, ще те разбие в скалите, а морето след време ще изхвърли на

брега трупа ти, ала никой вече няма да може да го разпознае... Така стоях аз, оглушен от прибоя, денят бе безоблачен и изведнъж виждам, че зад гърба ми по брега се стеле дим; небето и то почерняло, казвам ви, все едно слънчево затъмнение! Веднага си помислям: в тази пустош не може да се запали нищо друго освен дъскорезницата! Представете ли си, Кнобел: на двайсет мили наоколо няма жива душа, само скали и овце и една възжена линия, с която свличат трупи от горските дебри... И когато, едва поемайки дъх, се изкачвам на хълма, що да вадя: искри летят до небето; никога още не бях виждал такъв страхотен пожар! А от пожарна команда, естествено, няма и помен, само жени се суетят наоколо и реват, хапят си пръстите и молят бога да спре вятъра; а пък вода за гасене няма, при това е неделя, всички мъже са заминали в отдалечения град да играят на кегли. А огънят пращи, бушува, извива се високо във въздуха като пурпурно знаме, изключителна гледка! От всички покриви вече лумват пламъци, но нищо не може да се направи, макар че океанът е наблизно; над него фучи вятър и тъй, както подвява в натрупаните камари сух материал, настава истински ад от жегата, не може да се издържи и на сто крачки! А на всичко отгоре, вътре в склада има и пълна цистерна с бензин!

— По гяволите!

— Викам й: „Ти какво, да не си полудяла? Всеки момент може да гръмне цистерната!“ Ала тя не ме слуша и се хвърля в колибата си...

— Кой?

— Сред огъня и пушилката! — казвам аз. — Мулатката!

— По гяволите!

— А аз — след нея!

— Естествено!

— Как така „естествено“? — казвам аз. — Та това си бе чисто безумие, но изведнъж си помислих: а може би иска да спаси някое дете?... Никога няма да забравя, драги мой, как стоя посред колибата, а на покрива вече горят дъските. Един стар негър скача като маймуна по димящата стряха и полива с някакъв градински маркуч всяка дъсчица поотделно, тъй като струята му е съвсем слаба; всичко това е направо смешно, а вътре е такава пушилка, че човек направо може да се задуши. „Хей, ти! — викам аз. — Къде си?“ И ето я, стои мулатката като вдървена, опряла ръце на бедрата си и реве ли, реве! Но, казвам ви, драги мой Кнобел, толкова млада, съвършено създание, красива

като животно, осемнайсетгодишна, истинска капчица! Разбира се, всичко останало в хижата — боклук и вехтории: дюшеци, съдове. Толкова се вбесих, че я улових за раменете и я разтърсих!

— Ама защо? — пита Кнобел.

— Помоли ме да съм ѝ спасял хладилника! „Дори и през ум не ми минава!“ — крещя ѝ в ухото. А навън старият негър все още пръска с тънкия си маркуч, тъй че по нас капе вода. „Но какво искаш тогава?“ — пита тя. „Искам тебе!“ — крещя аз. И тъй, както съм я хванал, тя се размива и оголва великолепните си бели зъби. „Но аз си имам мъж!“ — казва тя, „Тръгвай!“ — казвам аз. „А имаш ли кола?“ — пита тя. Кола все ще се намери, мисля си аз и докато тя ме прегръща, за да мога по-лесно да я нося, покривът се сгромолясва и край нас летят искри! Аз я отнасям като ранена в първата изпредила ми се кола на улицата, някакъв плимут, сядам зад кормилото и — дим да ни няма! Собственикът на колата, вероятно търговски пътник, дори и не забеляза, когато префучахме край него — всички бяха вперили очи в бензиновата цистерна, която всеки миг можеше да полети във въздуха...

— И вие, мистър Уайт, офейкайте!

Кнобел умее да се радва на чуждото щастие, той просто сияе.

— След четири часа — казвам аз — вече сме в Калифорния; седим си в едно тихо заливче, където никой не може да ни види и ловим риба. „Всъщност, как се казваш?“ — питам аз. „Флорънс!“ — отвръща тя, очите ѝ същински пияни вишни, а кожата — кафе! „Ако Джо ни спипа, ще те убие!“ Аз се смея. „Ние имаме кола!“ — казвам аз и ѝ обяснявам как се отварят мидите, за да сложим стръв на въдиците.

Всичко свършва с това, че от коридора повикват Кнобел. Той е принуден да се раздели с мен и вече с връзката ключове в ръка пита:

— И уловихте ли нещо?

— Уха, и то какво! — казвам аз и разпервам ръце. — Ето такооова рибище!

Моят прокурор, единственият човек в момента, на когото бих могъл почти без преструвки да доверя истинската си неволя, днес се сбогува с мен; заминавал с жена си (тя отново ме поздравява) за десет

дни на почивка в Понтрезина. Ние си пожелаваме един другиму „всичко най-хубаво“.

Косата ѝ е червеникава, с оглед на съвременната мода дори прекалено ярка, но не с цвят на шипков мармалад, а по-скоро червеникавооранжева като миниум. Съвсем своеобразна. При това кожата ѝ е светла: алабастър с лунички. Красиво и също тъй оригинално. А очите? Аз бих казал блестящи, забулени с влага, дори и когато не плачат... Синьо-зелени като ръб на безцветно стъкло, но, естествено, одухотворени и поради това непроницаеми. За съжаление, тя си бръсне веждите и тънките дъговидни линийки придават на лицето ѝ грациозна твърдост, но и нещо, подобно на маска, някакъв постоянен израз на учудване. Носът ѝ е с много благородни очертания, особено в профил, съвсем непринуден израз имат ноздрите ѝ. Устните ѝ са малко тесни за моя вкус, но издават чувственост — трябва само да я разбудиш. В тялото ѝ, стегнато в черен втален костюм, има нещо гъвкаво, нещо момчешко, веднага ще повярваш, че е балерина; точно тя напомня ефеб^[4] — на жена в нейната възраст това придава неочаквано очарование. Тя много пуши. Тясната ѝ длан, когато смачква в пепелника недопушената цигара, съвсем не е лишена от сила; в нея има някаква несъзнателна властност, макар тя да изглежда в собствените си очи нежно и крехко създание. Тя говори много тихо, за да не позволи на събеседника си да крещи. Тя спекулира със собствената си слабост, но и тази уловка, струва ми се, е несъзнателна. При това от нея се разнася умопомрачителен аромат, както вече ми съобщи Кнобел; парфюмът ѝ е превъзходен, навярно някоя известна марка, човек веднага си помисля за Париж, за парфюмерийните магазини на Вандомския площад.

— Е, как си? — пита тя.

Този неин маниер да отговаря на въпроса с въпрос е свойствен на много жени, всъщност на всички, и ми е добре известен; тъкмо затова трябва да се пазя от опасното чувство, че някога вече съм я срещал.

— Нима не можеш вече да ме познаеш? — пита тя.

Нейната натрапчива идея, че съм безследно изчезналият ѝ съпруг, съвсем не е преструвка, тя се проявява дори и в най-дребните неща.

— Вече не пушиш ли? — пита тя.

Тя не ми задава въпроси по същество, тъй като очаква от мен един-едничък отговор и всичко останало преминава покрай ушите ѝ като някакво дребно хитруване. Така разговорът не върви и ето защо аз ѝ разказвам малката история за Изидор, но пригодена за случая и за ушите на моята красива гостенка, тъй че изпускам петте деца и представям всичко като някакъв сън, присънил ми се тези дни; в този вариант Изидор, връщайки се у дома, не стреля в тортата, а показва на жена си своите длани с белези от рани... Някакъв идиотски сън!

— Ах — въздъхва дамата, — ти си все същият, с теб човек не може да размени и една разумна дума, винаги тези твои фантазмагории!

Смешно е, досадно е, дори е някак трогателно: дамата от Париж, така както седи на моя нар в черния си втален костюм и пуши цигара след цигара, съвсем не изглежда глупава; човек би си помислил, че може да прекара с нея една чудесна вечер, дори повече от една. Преди всичко нейната малко уморена и, не знам защо, горчива усмивка е очарователна, иска ти се да разбереш какво се крие зад тази усмивка, неволно поглеждаш отново към устните ѝ, а през цялото време усещаш сърбеж в собствените си устни. Но тя не може да се избави от натрапчивата идея, че ме познава. Просто не е в състояние да допусне, че аз мога да бъда и някой друг, а не нейният безследно изчезнал Шилер. През цялото време тя говори за брака си, оказал се, както разбирам, не онова, което е трябвало да бъде. Нееднократно изразявам съжалението си. А когато най-сетне успявам да взема думата — тя самата не говори много, напротив, често прекъсва речта си, пуши трескаво, изпълва цели минути с горчиво мълчание, което е по-трудно да се наруши, отколкото потокът от думи — аз казвам:

— Предполагам, уведомили са ви, мадам, че разговаряте с убиец...

Тя се прави, че не чува, сякаш съм пуснал несполучлив виц.

— Аз съм убиец — повтарям след малко, — макар и швейцарската полиция да не може да го установи. Аз съм убиец на собствената си съпруга...

Глас в пустиня!

— Ти си смешен! — казва тя, — наистина си смешен! Помисли само, не сме се виждали половин живот, а ти пак започваш с твоите

фантасмагории, с твоите детинщини!

Тя е тъй сериозна, че за миг, признавам си, губя увереност — разбира се, не в това, че съм убил съпругата си, а че ще ми се удаде да избавя тази нещастна жена от нейната натрапчива идея. Какво всъщност иска тя от мен! Аз също така напълно сериозно се опитвам да я убедя, че между нас никога не е имало брак. А тя скача от моя нар, разхожда се напред-назад из килията, разтърсва червената си коса, сетне спира пред моя препречен с решетки прозорец, пуши, пъхнала ръце в тесните джобове на прилепналия към тялото ѝ костюм, и мълчи, вперила поглед в есенеещия кестен навън, тъй че не мога да видя лицето ѝ.

— Мадам — казвам аз и си вземам от нейните цигари, — вие сте пристигнали тук със самолет, за да простите на вашия безследно изчезнал съпруг. Този важен, дори тържествен момент вие сте чакали дълги години, разбирам ви, и за вас, естествено, е тежък удар, че аз не съм оня, когото сте се надявали да намерите, изгаряща от желание за всеопрощение. Аз не съм същият човек, мадам...

В отговор тя само изпуска струйка дим.

— Смятам — казвам аз и също пуша, — че това е ясно, и няма какво повече да говорим.

— Какво е ясно?

— Че не съм вашият безследно изчезнал съпруг.

— Как така не си? — пита тя, без да ме погледне.

Виждам само изящния ѝ тил.

— Мадам — казвам аз не по-малко сериозно, — мадам, аз съм направо покъртен от разказа за вашия нещастен брак, но не ми се сърдете, колкото по-дълго ви слушам, толкова по-малко разбирам — всъщност, направо не разбирам — какво искате от мен, от един убиец на своята съпруга; а пък вие, мадам, която, слава богу, сте изтърпели с такава великолепна изисканост този свой нещастен брак — откровено казано, не разбирам какво всъщност искате да ми простите?

Мълчание.

— В Париж ли живеете? — питам аз.

Тя се извъръща, а от изуменото ѝ лице сякаш е паднала някаква маска, то е станало по-красиво, по-живо и аз за миг си мисля, че нашата среща е възможна, че това е *истинска* среща, защото лицето ѝ е такова, че ми се иска да я целуна по челото и може би трябваше да го

направя, все едно дали щеше да ме разбере правилно или не. Ала миг по-късно лицето ѝ сякаш отново се затваря и пак се появява натрапчивата идея:

— Анатол, какво става с тебе?

Отново казвам:

— Името ми е Уайт.

Тя просто обръща острието срещу мен, държи се, сякаш аз съм обзет от натрапчива идея. Хвърля запалената си цигара през решетките на прозореца (което е най-строго забранено, както, впрочем, и много други неща тук) и пристъпя към мен; естествено, не ме прегръща, но в нея има увереност, че аз незабавно ще я прегърна и, обзет изведнъж от разкаяние, ще я замоля за прошка... И за миг аз действително се чувствавам просто обезоръжен, усмихвам се, макар че няма нищо смешно: дори и да бях гном, да бях минотавър или дявол знае какво още, нищо не би се променило, съвсем нищо — тя просто не е в състояние да ме възприема като друг, а само като нейния безследно изчезнал Щилер.

— Никога не ми е минавало през ум — казва тя, — че някога ще оплешивееш! Но всъщност дори ти отива.

Просто онемявам. Губя самообладание. Искане ми се да уловя тази дама за гърлото, да я удуша, но дори и тогава тя няма да престане да ме смята за своя съпруг.

— Защо поне веднъж не ми писа?

Аз мълча.

— Дори не знаех дали си жив...

Аз мълча.

— Къде беше през всичките тези години?

Аз мълча.

— Но защо мълчиш?

Аз мълча.

— Така, просто изведнъж изчезваш! И не съобщаваш нищо за себе си! И то точно тогава, когато можех да умра...

По едно време не издържам:

— Стига вече! Край!

Не зная какво повече ми говореше, но тя ме докара дотам, че я сграбчих, макар и да бе все тъй непоколебима в натрапчивата си идея, да приемаше всеки мой изблик — смях или трепет — като нейно

потвърждение и да не преставаше да повтаря, че ми прощава; аз я сграбчих и така я разтърсих, че от червената ѝ коса се посипа дъжд от фуркети, хвърлих я на твърдия нар — изисканата дама — тъй че тя остана да лежи с разкъсана блуза, с измачкан костюм, с разпилени коси и с невинно-смаяна физиономия, без сили да се надигне, понеже бях коленичил до нея и стисках двете ѝ бели ръчици тъй силно, че от болка тя затвори своите необикновено красиви очи. Разпуснатите ѝ коси са разкошни, уханни и леки като коприна. Тя дишаше като след дълъг бяг, гърдите ѝ се повдигаха, устата ѝ бе полуотворена. Зъбите ѝ са великолепни, резците ѝ — не без пломби — блестят като седеф. И понеже с другата си ръка бях стиснал като с клещи нежната ѝ брадичка, тя повече не можеше да говори. Внезапно изтрезнял, аз я разглеждах като вещ — някаква си жена, някаква чужда, непозната жена. Ако Кнобел, моят надзирател, не бе донесъл пепелника...

Бягството е невъзможно! Знам го и си го втълпявам всеки ден: „Бягство няма и не може да има!“ Аз избягах, за да не стана убиец, а се оказа, че именно опитът ми да избягам е убийство. Остава ми само едно: да живея с мисълта, че съм унищожил един човешки живот, макар и никой да не сподели с мен това бреме!

Фантасмагории! Искат да им разкажа живота си, а когато се опитвам да се изясня, те казват: фантасмагории! (Сега поне знам откъде моят защитник е заимствувал тази думичка, както и снизходителната си усмивка!) Той слуша внимателно, докато му говоря за моя дом в Окланд, за негри и за други фактически обстоятелства; но щом премина към истинската история, щом опитам да разкажа, каквото не може да се потвърди с документи и фотографии — например, какво се случва, след като човек си пусне куршум в слепоочието — моят защитник престава да ме слуша, започва да чисти ноктите си и само чака повод, за да ме прекъсне с някой глупав въпрос:

- Значи сте имали къща в Окланд?
- Да — отвърщам кратко. — Защо питате?
- А къде се намира този Окланд?
- Срещу Сан Франциско.

— Аха! — казва моят защитник. — Така, значи!

Впрочем, за да бъда съвсем точен, това не бе къща, а по-скоро дъсчена барака, четири метра на тринайсет. (Моят защитник усърдно записва — това е то, което го интересува!) Преди мен тук са живели ратаите от някаква си ферма, но фермата била погълната от града и останала само бараката, и то полуразрушена. Там имаше и едно гигантско дърво, евкалипт — никога няма да забравя как от него се сипеха сребристи иглици! Наоколо — само покриви, а небето — задръстено от криви телеграфни стълбове, по които се развява прането на моите съседи, негрите. И пак за да бъда съвсем точен, ще кажа, че отдясно на бараката живееха китайци. А да не забравя и малката буренясала градинка. В неделя се дочуваше пеенето на негрите от дървената им църквица. Иначе — тишина, много тишина; сегиз-тогиз откъм пристанището дрезгаво прокънтява параходна сирена и долита дрънчене на вериги, което те пронизва до мозъка на костите. Всъщност аз не бях собственик на бараката, а само неин наемател. По онова време въобще нямах и петак в джоба си, затова вместо наем се бях задължил да храня котката. Не мога да понасям котки! Но затова пък разполагах с кухня, печка и хладилник, дори с радио. А пък и храната за котката ми бе винаги под ръка, трябваше само да отворя някоя от консервните кутии. В задушните нощи тишината често ставаше непоносима; бях щастлив, че имам радио.

— И живеехте там съвсем сам?

— Не — казвам аз, — с котката.

За котката той нищо не записва... При това, както днес вече разбирам, тази котка бе първата предвестница. Собствениците и я наричаха „Little Gray“^[5] и я бяха научили да получава храната си в кухнята. Аз никак не бях склонен да се придържам към този обичай заради миризмата, затова всеки ден отварях консервата и изсипвах отвратителното ѝ съдържание в чинията във в градината. Котката пък, каквато си бе разглежена, не бе склонна да приеме моите условия. Скачаше върху перваза на отворения прозорец и започваше да фучи, впила, в мен зелените си блестящи очи. При това положение дори не можех да чета. Улавях размахващото лапи кълбо и със замах го изхвърлях в калифорнийската нощ, сетне затварях всички прозорци. Котката се настаняваше зад стъклото и щом я погледнех, започваше да фучи и така цели часове, цели седмици. Аз не пропуснах нито веднъж

да я нахраня с нейните консерви, защото това бе мое задължение — единственото през тогавашния ми живот. Но и тя от своя страна не пропускаше да се промъкне в къщата, щом само отворех някой прозорец (не можех да прекарам цялото лято при затворени прозорци!) и неочаквано, усетила, че съм в добро настроение, да се загали в краката ми. Това бе истинска война, смешна война на издръжливост, направо ужасна война! По цели нощи не можех да мигна, понеже котката обикаляше около бараката, мяукаше и ме злепоставяше пред съседите като жесток човек. Веднъж я пуснах вътре и я изтиках в хладилника, но въпреки това не можах да заспя. Когато, обзет от съжаление, я извадих оттам, тя вече не фучеше; притоплих ѝ мляко, но тя го повърна... В погледа ѝ четях заплахата, че се кани да умре. Тя бе в състояние да ми отрови всичко: и бараката, и градинката. Усещах присъствието ѝ, дори когато я нямаше и ме докара дотам, че с настъпването на вечерта тръгнах да я търся. Разпитвах негрите, седящи по бордюрите, дали не са виждали „Little Gray“, а те свиваха облите си рамене. Веднъж тя изчезна за единадесет дни и нощи. И една душна вечер, когато тъкмо ми бе дошла на гости Хелън, изведнъж върху перваза на прозореца скача котка. „My Goodness!“^[6] — изпищява Хелън. Върху муцуната на котката зее рана, капе кръв, а тя седи на прозореца и ме гледа, сякаш аз съм я ранил. Цяла седмица я хранех в кухнята. Тя постигна своето; във всеки случай не съвсем, защото веднъж след полунощ, когато се появи и в съня ми, слязох долу, измъкнах я от топлата възглавница, където се бе свила на кълбо, и я отнесох в градината; разбира се, след като предварително се уверих, че раната ѝ е заздравяла. И всичко започна отначало: тя пак се настаняваше зад стъклото и фучеше. Просто не можех да се справя с това животно...

Моят защитник се усмихва:

— Но иначе, искам да кажа, живеете сам?

— Не — казвам аз, — живееш с Хелън.

— Коя е Хелън?

— Една жена — отвърщам аз, раздражен от умението му постоянно да ме оплита в незначителни дреболии, както и от елегантния му „Eversharp“, с който веднага си записва името.

— Говорете съвсем откровено! — казва той и когато му сервирам една доста бурна любовна история, той ме уверява: — От само себе си

се разбира, че всичко ще си остане между нас; във всеки случай госпожа Щилер няма да чуе от мене нито дума.

Дано все пак се раздрънка!

Четох Библията.

(Сънувах непристоен сън за очната ми ставка с госпожа Щилер-Чуди: виждам откъм улицата през витрината на едно кафене как някакъв млад мъж, вероятно безследно изчезналият Щилер, върви бавно между масите с вдигнати ръце и показва кървавочервените петна по дланите си — така да се каже, върши амбулантна търговия със своите стигми^[7] ала никой не му ги купува, цари неловкост. Аз самият, както вече казах, стоя във на улицата, а до мен е дамата от Париж, но лицето ѝ ми е непознато. С известна насмешка тя ми обяснява, че човекът, който търгува със стигмите си, е нейният съпруг и също ми показва дланите си: и на тях личат кървави белези от рани. Смътно се догаждам, че безмълвният спор помежду им е за това, кой е кръстът и кой — разпнатият. А хората по масите четат илюстрирани списания...)

Моят надзирател се интересува коя е Хелън. Той е дочул името ѝ в кабинета на прокурора и вече знае, че е била жена на един сержант от американската армия, а освен това, че въпросният сержант се е завърнал една ранна утрин от далечно плаване и ни е сварил в апартамента си... Твърде съм уморен, за да разказвам отново за убийства и затова само промълвявам:

— Той бе чудесно момче.

— Мъжът ѝ ли?

— Поиска от жена си да отиде на психоаналитик и тя поиска от него същото.

— Е, и?

— Това бе всичко.

Моят надзирател е разочарован, но и в това има нещо хубаво; все по-често установявам, че тъкмо разочароващите истории, тези без истински край и следователно без истински смисъл, са много по-близки до живота.

Иначе, нищо ново.

П.П.

Какво очакват от своя „следствен експеримент“ — отвеждане на местопрестъплението — не зная. Но изглежда са се отказали, или поне са отложили плана си да ме заведат в ателието на безследно изчезналия Щилер, защото им обещах, че ще направя на пух и прах имуществото на този тип, причинил ми толкова главоболия! Сега чувам, че подготвяли пътуване до Давос. За какво?

Можем да разкажем всичко за себе си, само не и действителния си живот: тази невъзможност ни осъжда да останем такива, каквито ни виждат и възприемат хората около нас — онези, които твърдят, че ме познават, които се наричат мои приятели, които никога не ми позволяват да се претворя в друг човек и осуетяват всяко чудо (онова, което не мога да разкажа, неизразимото, недоказуемото), само и само за да могат да заявят: „Ние те познаваме!“

Моят защитник е извън себе си от гняв, което рано или късно трябваше да се очаква; при това не губи самообладание, а само е преbledнял от усилие да се владее. Без да ми пожелае добро утро, той сяда, опрял чантата си на коленете, мълчаливо се взира в сънените ми очи и чака, докато достатъчно събера мислите си и полюбопитствувам за причината на неговото негодуване.

— Вие сте лъжец! — казва той.

Вероятно очаква от мен да се изчервя; той все още нищо не е разбрал.

— Как мога да ви вярвам занапред? — роптае той. — Вече се съмнявам във всяка ваша дума, направо се съмнявам, след като в ръцете ми попадна този албум. Ето — казва той, — разгледайте сам тези снимки!

Снимки като снимки, а че между безследно изчезналия Щилер и мен съществува някаква външна прилика, няма защо да отричам; въпреки това на себе си аз гледам като на съвсем друг човек.

— Защо лъжете? — пита той за кой ли път. — Кажете ми как да ви защитавам, щом дори на мен не желаете да кажете цялата права истина?

Той не може да го проумее.

— Откъде имате този албум? — питам аз.

Мълчание.

— И вие се осмелявате да ми твърдите, че никога не сте живели в тази страна и че дори не можете да си представите някакъв живот, в нашия град!

— Без уиски, не мога.

— Ето, вижте! — казва той. — А това какво е?

От време на време се опитвам да му помогна.

— Господин доктор — казвам аз, — всичко зависи от това, какво разбираме под „живот“. Един действителен живот — това е живот, който се осъществява в нещо живо, а не само в няколко пожълтели снимки; боже мой, не е нужно да е някакъв величав, исторически, паметен живот, разбирате ли, господин доктор, *действителен живот*, а това може да е животът и на една проста жена-майка, и на някой голям мислител, родоначалник на нови идеи, осъществил се в световната история, но не е нужно да е това, искам да кажа работата не е в нашата значимост! Трудно е да се обясни с какво един живот е станал действителен. Аз го наричам „действителност“, но какво означава то? Вие можете да кажете: човек да се идентифицира със самия себе си, в противен случай той не е живял на тая земя! Виждате ли, господин доктор, това е, което казвам и аз: да си присъствувал, пък дори и животът ти да е преминал съвсем жалко, дори накрая да е завършил с престъпление — жалко е, ако животът ни се осъществи единствено в престъпление, в убийство например, но и това се случва и не е необходимо да кръжат отгоре лешояди, вие сте прав, господин доктор, всичко това са само притчи! Разбирате ме, нали? Може би говоря доста неясно, щом не се впускам в лъжи, просто тъй, за облекчение? „Осъществяване“ също е само една дума, знам това, а може би изобщо говорим единствено за неща, които ни липсват, които не можем да проумеем. Бог — това е осъществяване! Той е съвкупност на действителния живот или поне ми се струва понякога така. А словото осъществяване ли е? Може би животът, действителният живот

е просто безмълвен — и не оставя подире си никакви образи, господин доктор, изобщо нищо мъртво!...

Ала моят защитник се задоволява с мъртвото.

— Ето, вижте! — казва той. — Ето тук: вие хвърляте храна на лебедите, вие и никой друг, а на заден план, сам виждате, цюрихската катедрала! Моля, заповядайте!

Не може да се отрече: на заден план (макар и не много ясно) личи някаква неголяма църква, „катедрала“, както я нарича моят защитник.

— Наистина, всичко зависи от това — казвам още веднъж, — какво разбираме под „живот“...

— Ето! — казва моят защитник и продължава да прелиства албума. — Моля, заповядайте! Анатоли в първото си ателие, Анатоли на Пиц Палю, Анатоли като новобранец с остригана глава, Анатоли пред входа на Лувъра, Анатоли в беседа с един градски съветник по случай присъждането му на награда...

— Е, и? — питам аз.

Все по-малко се разбираме един друг. Ако не бе пурата, която ми е донесъл въпреки яда си, изобщо нямаше да разговарям с моя защитник и щеше да е по-добре, струва ми се. Нищо не излиза от тези негови разпити! Напразно се опитвам да му обясня, че и аз сам не зная цялата права истина, от друга страна обаче не съм склонен да ми доказват кой съм в действителност с помощта на лебеди и градски съветници; заявявам, че ще разкъсам на парчета всеки нов албум, който ми донесат в килията. Напразно! Моят защитник си е втъпил, че просто съм длъжен да бъда Шилер, само и само за да може да ме защитава на делото и нарича глупава преструвка желанието ми да бъда човекът, който съм и никой друг. И отново всичко свършва с това, че крещим един другиму в лицето.

— Аз не съм Шилер! — крещя аз.

— А кой тогава? — крещи той. — Кой?

П.П.

Неговата пура ме кара да се червя. Отхапах твърдия край, сетне всмуках първите винаги тъй тръпчиви и уханни глътки дим, но бях толкова поразен от аромата им, че извадих пурата от устата си, за да я

разгледам по-внимателно. „Dannemann“! Любимата ми марка! Legitimos!^[8] Ето че той отново...

Вчера бяхме в Давос. Всичко е точно така, както го е описал Томас Ман^[9]. На това отгоре вали през целия ден. Независимо от затрудненията трябва да извърша предварително определена разходка. По подкана на Юлика се любувам на катеричките и неведнъж помирисвам еловите шишарки, които с готовност ми подава моят защитник. Сякаш отричам, че еловите шишарки имат чудесно ухание! Сетне в някакъв набелязан от по-рано ресторант трябва да ям охлюви, което, както е известно, е изключително апетитно ястие, само дето после вониш на чесън. Забелязвам много добре как Юлика и моят защитник постоянно си разменят погледи в очакване да избухна в признания или най-малкото в сълзи. Въпреки всичко се наслаждавам на удоволствието да седя отново на маса с бяла покривка. Тъй като разговорът не върви, разказвам им за Мексико Сити: планините наоколо, макар и доста ниски, напомнят за Попокатепетел: за прохода „Кортес“, а завоюването на Мексико аз смятам все пак за една от най-удивителните истории на този свят!

— Може и да е така — казва моят защитник, — но не сме дошли тук, за да ни разказвате за Кортес и Монтесума.

Искаха да ми покажат санаториума, в който някога е лежала Юлика, но се оказа, че междувременно е изгорял и моят защитник бе направо неутешим. След обяда получавам кафе, вишновка и пура по избор. Чудя се за какво правят всички тези разходи? Тази кратка екскурзия струва най-малко двеста швейцарски франка; ние с моя защитник използваме затворническата кола (към това трябва да се прибави удоволствието на шофьора и на придружаващия полицаи), а Юлика пътува с влак. При по-добро време пейзажът несъмнено би бил доста приятен. Когато навлизаме в долината, изпреварваме малкото влакче. Юлика ни маха с ръка.

Онова, от което се страхувам, е повторението!

Госпожа Юлика Щилер-Чуди откри над дясното ми ухо стар белег и поиска да узнае откъде го имам. Тя не се успокоява. Аз казвам:
— Един човек искаше да ме застреля.
— Не — казва тя настойчиво, — кажи сериозно!
Разказвам ѝ някаква история.

П.П.

Колкото по-често виждам Юлика, толкова повече ми изглежда по-различна, отколкото след първото си посещение. Но каква е тя, не бих могъл да кажа. В отделни моменти тя излъчва неочаквана грация (особено когато го няма моя защитник), това са мигове на някаква обезоръжаваща невинност, на внезапно разцъфтяване у нея на нещо моминско, останало неизживяно, тогава лицето ѝ е сякаш току-що създадено, едва разбудено от диханието на твореца! Тя самата изглежда някак учудена — дама в черен втален костюм и парижка шапка, най-често обвита с воал от тютюнев дим — учудена, че още никой мъж не я е познал. Не мога да разбера този безследно изчезнал Щилер! Зад външността на зряла жена у Юлика се крие тайно жадуващо момиче и на моменти тя е толкова красива, че просто се смайвам! Нима Щилер не е видял всичко това? Няма нито една женствена черта, която тази жена да не притежава, поне като дремеща възможност, и само в очите ѝ (когато за миг престане да ме смята за Щилер!) съзирам отблясък на такова откровено желание, че ревнувам мъжа, който някога ще я разбуди.

Повторението! При това зная: всичко зависи дали ще ти се удаде да не търсиш повече живота си извън повторението, а доброволно (въпреки принудата) да направиш от неотменното повторение свой живот и да признаеш: ето, това съм аз!... Но отново и отново (и в това има повторение) е достатъчна само една дума, един жест, който да ме накара да изтръпна, един пейзаж, който да ми припомни нещо, и всичко в мен се хвърля в бягство, бягство без надежда, че ще достигна някъде — само поради страха от повторението...

Днес при къпането, докато си триехме гърбовете, малкият еврей ми съобщи, че навярно се виждаме за последен път, тъй като е решил тези дни да се обеси. Аз се разсмях и го посъветвах да не върши това. После — обичайният марш по коридорите с хавлиени кърпи около вратовете...

Най-прясната новина:

— Имайте още мъничко търпение — каза ми Кнобел, — няма да мине много и ще си пиете вашето уиски, мистър Уайт, може би още тази седмица!

Когато го питам какво иска да каже, Кнобел млъква; веднага ми става ясно, че е подочул нещо, но са го предупредили да не дрънка. Преди да си тръгне, вече с баката в ръка, той все пак не издържа и казва:

— Изглежда много сте се харесали на дамата.

— Е, и?

— Във всеки случай тя е внесла парична гаранция — казва той, понижавайки глас, — доста кръгла сумичка!

— Гаранция? За какво?

— Как за какво, за вас, мистър Уайт! — хили се той и ми смига.
— За да ви разрешат да се разхождате с дамата!...

Днес още веднъж (за последен път!) направих опит да извадя моя тъй ревностен защитник от направо покъртителното му заблуждение относно положението ми, заблуждение, което му причинява толкова напразни главоболия и огорчения. Все пак съм му признателен за ежедневната пура...

— Знаете ли приказката за Рип вай Уинкъл? — попитах го аз и, както предния ден, отхапах ароматния край на пурата.

Вместо отговор той ми подаде запалката си.

— Това е една американска приказка — казах аз с пура в устата и поради това малко неясно, — чел съм я още като хлапе, тоест преди няколко десетилетия, в една книга на Свен Хедин^[10], струва ми се. Знаете ли я?

Държах в ръка сребърната му запалка с лумнало пламъче (нещо важно!), но не запалвах ароматната пура — това мое единствено наслаждение в затвора за подследствени — и напук на цялото си страстно желание да запуша, повтарях своя въпрос:

— Не я ли знаете?

— Какво?

— Приказката за Рип ван Уинкъл?

В лявата си ръка държах запалката и ту я щраквах, ту отново я гасях; в дясната държах пурата и с всичко показвах намерението си да запуша най-сетне тази превъзходна пура, да, да я запаля още с първото пламъче и да всмукна ухания й дим, но всеки път в последния момент ме възпираше Рип ван Уинкъл, чиято приказка очевидно бе за мен по-важна и от пурата. Само с този трик можах да заставам моя енергичен защитник изобщо да ме слуша, дори да ме слуша с внимание.

А приказката е приблизително следната:

Рип ван Уинкъл, потомък на онези безстрашни ван Уинкълровци, които по времето на Хенри Хъдсън заселили Америка, бил по рождение безделник, при това, както изглежда, добросърдечен момък, който ловял риба не заради улова, а за да може да си помечтае на воля, понеже главата му била пълна с „мисли“, нямащи нищо общо с действителния му живот. А неговата действителност била една примерна жена, на която всеки в селото съчувствувал или се удивлявал — никак не й било леко с такъв мъж. Рип навярно сам разбирал, че трябва да се залови за някаква работа, да овладее някоя мъжка професия и затова обичал да се представя за ловец — това занимание имало за него предимството, че по цели дни можел да се скита по безлюдните места, където никой не го виждал. Най-често се завръщал, без да е застрелял дори и един гълъб, обременен само с угризения на съвестта. Неговата къщичка била най-занемарената в цялото село, да не говорим за градината му. Никъде бурените не растели толкова буйно, както в неговата градина, а от всички селски кози винаги неговите се загубвали и падали в пропастите. Но това не огорчавало Рип, понеже за разлика от своите прадеди, които надничали жадни за дела от старите си портрети, той имал вътрешен живот. По цели дни седял пред своята неугледна къщурка, подпрял брада с юмрук, и размислял защо не е напълно щастлив. Имал си жена и две деца, а не

бил щастлив. Очаквал нещо повече от себе си и продължавал да очаква, дори когато му чукнали петдесетте лазарника, макар че добрата му жена и другарите му по чаша се присмивали.

Единствено Бауц, неговото рунтаво куче, го разбирало и размахвало опашка, щом Рип мятал пушката си на рамо и потеглял на лов за катерици. Тежката пушка с множество украшения наследил от своите прадеди. Навярно те щели да се усмихнат под мустак, ако чуели как Рип разказва за ловните си приключения; той се завръщал от гората винаги с повече преживявания, отколкото с улов. И понеже от разказите му не можело да се приготви печено, на жена му — майка на две деца — отдавна й било дошло до гуша. Тя често го гълчала и го наричала лентяй, и то пред всички, което Рип не можел да понася. И ставало тъй, че търсейки слушатели за своите истории, той се заседявал почти всяка вечер в селската кръчма и макар че от разказите му не можело да се приготви печено, винаги се намирали един-двама, готови да слушат. Великолепната му пушка и умореното куче в краката му били достатъчни доказателства, когато Рип разказвал за ловните си приключения. Хората не се отнасяли лошо с него, понеже Рип не обиждал никого, напротив, изглежда той винаги изпитвал малко страх от живота и хората и се нуждаел от съчувствие и обич. Навярно обичал и да си попейва. Ако пък някой нямал желание да го слуша, това не създавало главоболия. Във всеки случай по-рано от полунощ те никога не се прибирали в къщи, Рип и неговото куче, което винаги подвивало опашка, щом чуело стъпките на госпожа ван Уинкъл, тъй като всяка вечер имало разпавии, от които Рип разбирал толкова, колкото и кучето му, безкрайни разпавии, докато накрая Рип свалял ботушите си и ставало повече от ясно, че така не може вече да продължават, но всъщност това им било ясно от дълги години.

Веднъж те отново тръгнали на лов за катерици, Рип и вярното му куче. През селото преминали със стегната крачка, ала щом се изгубили от очите на хората, Рип направил, както обикновено, първата си почивка и леко позакусил, а Бауц следял да не се появи някой зад хълма. За това, както обикновено, Бауц получил няколко кокала, а Рип натъпкал лулата си и запушил, за да даде време на смелото си куче, шумно глождещо голия кокал, да се наслади докрай на удоволствието. Най-сетне те отново поели в утрото през хълмистата долина над блестящия Хъдсън, великолепен край, нещо, в което човек може да се

убеди и днес. А и катерици имало в изобилие! Бог знае защо, пред хората Рип винаги се представял за ловец! Потънал в мисли — никой няма да узнае за какво — той бродел из гората. Тук се въдели и зайци, дори една сърна изскочила насреща му. Рип се заковал на мястото си и с ръце в джобовете, пушка на рамо и лула в устата, заразглеждал учуденото животно с благоговение. Сърната, която очевидно изобщо не го сметнала за ловец, продължила спокойно да пасе. „Но нали съм ловец!“ — казал си Рип, спомнил си изведнъж за вечерите в кръчмата и за вярната си съпруга, тъй че свалил пушката, прицелил се в сърната, която за миг вдигнала към него очи, и натиснал спусъка. Ала в пушката му нямало барут! Странно — кучето залаяло, макар че не се разнесъл изстрел, и в същия този миг откъм дола долетял глас:

— Рип ван Уинкъл! Рип ван Уинкъл! — Някакъв човек със странен вид, запъхтян под тежък товар, се появил неочаквано от каменистия дол. Той крачел приведен, тъй че лицето му не се виждало, но Рип останал поразен от дрехите му. Странникът бил облечен в сукнена жилетка и бели панталони с пъстри панделки, също както хората от старите портрети, да, имал и козя брада, каквато някога носели прадедите на Рип. На плещите си мъкнел едно доста големичко буренце с бренди. Рип не чакал дълго да го викат, а се приближил към непознатия.

— Ти си учтив човек! — казал странникът с козята брада. — А също и услужлив човек! — И с тези ласкателни думи, които доставили огромно удоволствие на Рип, странникът търкулнал буренцето върху плещите му, тъй че на Рип вече не му било до въпроси.

Най-напред тръгнали нагоре по баира, сетне се спуснали в някакъв друг дол. Рип никога не бил идвал насам. Също и Бауц, вярното му куче, се усещало чуждо в този край, притискало се в краката на господаря си и скимтяло. Защото откъм дола долитал тътен като от гръмотевици. Най-сетне от натъртените плещи на Рип смъкнали тежкото буре, тъй че той можал да се изправи и да се огледа.

— Това е Рип ван Уинкъл! — казал странникът с козята брада, а Рип видял, че се е озовал в общество на доста възрастни господа с непреклонни тържествени лица, с холандски шапки и старомодни накъдрени яки.

Никой не отронил нито дума, само Рип леко се поклонил. Оказало се, че господата тъкмо играели на кегли. Ето откъде идвал

тътенът и грохотът в дола! Рип трябвало начаса да напълни стаканите с бренди и достолепните старци отпили по една немалка глътка, сетне мълчаливо се върнали към играта си, а Рип, в желанието си да се покаже учтив човек, се заловил да нарежда кеглите им. Само от време на време набързо успявал да сръбне от своя стакан. А брендито било хвойново, любимото му питие! Ала кеглите с оглушителен трясък бързо се разлетявали на всички страни и ехото отеквало из цялата долина. Рип затънал до гуша в работа, а трясъкът и грохотът не преставали. Едва успявал да нареди тежките и неустойчиви кегли и да протегне ръка към хвойновото бренди, когато на площадката излизал следващият възрастен господин, примижавал с лявото око, прицелвал се и запокитвал своята каменна топка, а тя прогърмявала като същинска гръмотевица. Това общество било доста странно, както вече казахме, никой не отронвал нито дума, тъй че и Рип не се осмелявал да проговори, да попита кога ще го освободят от тежката му ангария. Ала възрастните господа с техните холандски шапки и старомодни накъдрени яки, каквито носели прадедите му, били изпълнени с недостъпно достойнство. Всеки път, когато Рип за кой ли път нареждал кеглите, изпитвал досадното чувство, че зад гърба му се подсмивват, ала не можел да се обърне, защото неуспял още да отдръпне ръка от последната кегла, която едва бил закрепил, вече дочувал зад гърба си заплашителния грохот на търкалящата се каменна топка и трябвало бързо да отскочи встрани, за да не смачка нозете му.

Нямал край този робски труд! Буренцето с бренди сякаш не свършвало, Рип отново и отново трябвало да пълни стаканите, отново и отново господата отпивали по глътка и без да кажат нито дума, се връщали към играта си.

Имало само едно спасение: да се събуди!...

Слънцето вече се къпело в кафеникавата вечерна омара, когато Рип се надигнал и разтъркал очи. Било време да се прибира в къщи, крайно време! Но напразно подсвирквал на кучето си. За миг, още замаян от съня, Рип потърсил с очи долината и играчите на кегли със старомодни накъдрени яки и холандски шапки, ала всичко било изчезнало! В далечината, както от памтивека, проблясвал Хъдсън и ако отнейде, помахвайки с опашка, изскочело вярното му куче, Рип нямало и минутка повече да умува върху съня си. По пътя за в къщи щял да обмисли какво ще разкаже този път в кръчмата. Тези негови истории

малко му напомняли неустойчивите кегли, които винаги трябвало да нарежда, за да ги разпиляват другите. От Бауц обаче нямало и следа! Най-сетне Рип посегнал към пушката си в тревата — но, о, чудо! — тя била обрасла с хвойна! И не само това — цялата била покрита с ръжда, превърнала се била в най-окаяната пушка на света! Дървената лежа била изгнила. Рип поклатил глава, повъртял пушката в ръцете си и я захвърлил в храстите, сетне се изправил. Слънцето вече залязвало и Рип дълго не можел да повярва, че избелелите кости край ловджийската му торба са скелетът на Бауц, сетните останки на вярното му куче. Но какво друго можели да бъдат? Всичко било действителност, той не сънувал. Рип се почесал по бузата и открил старческа брада, стигаща до пояса му. Изминали били години. Но колко? Във всеки случай било късен час и подгонен от глад, а може би и от любопитство да узнае дълго ли му остава да живее след онази глупава игра на кегли, Рип се завърнал в родното си село. Но не можал да познае нито улиците, нито къщите. Всичко му било чуждо! Само неговата къщурка стояла на старото си място, още по-занемарена отпреди, празна и без стъкла на прозорците. В нея подухвал вятърът. Но къде била Хана, жена му? В душата му се прокраднал страх. Старата кръчма, където винаги можело да се узнае всичко, Рип също не намерил. Той стоял безпомощен и самотен, объркан и уплашен, наобиколен от непознати деца. Тогава Рип плахо попитал за старите си другари по чаша, ала хората го отпраждали на гробището или просто свивали рамене. Накрая той попитал (с тих глас) и за самия себе си:

— Нима няма никой, който да познава Рип ван Уинкъл?

Всички се разсмели. Рип ван Уинкъл, ловецът на катерици, им бил добре известен и заразказвали доста смешни истории за човека, който, както всяко дете знаело, преди двадесет години паднал в някаква пропаст или пък бил хванат от индианците. Какво му оставало да прави? Рип плахо запитал за Хана, жената на ловеца на катерици, и като чул, че отдавна била умряла от скръб, горко заплакал и се наканил да си върви.

— Ами ти кой си? — запитали го хората и той се замислил.

— Един господ знае! — казал Рип. — До вчера още си мислех, че знам, но днес, след като се събудих, вече не знам.

Хората почукали с пръсти по челата си, смятайки го за побъркан. Той напразно им разправил чудната история с играта на кегли, кратката

история за това как проспал живота си. Те не разбирали за какво им говори той, а и Рип не можел да го разкаже другояче. И скоро всички се разотишли, останала само една млада и доста красива жена.

— Рип ван Уинкъл бе мой баща! — казала тя. — Какво знаеш за него?

Рип дълго се взирал в очите ѝ и навярно се борел с изкушението да ѝ каже, че той е баща ѝ. Но нима бил човекът, когото всички очаквали, ловецът на катерици с неговите истории, които винаги малко се поклащали и тъй лесно се разпилявали, когато хората се разсмивали? Накрая Рип казал:

— Баща ти е мъртъв!

Тогавя си тръгнала и младата жена и Рип останал сам. Болка пронизала душата му, но иначе не можело и да бъде. А дали не било по-добре изобщо да не се пробуждал от съня си?

Рип поживял още няколко години в селото като чужденец в един чужд свят. И не настоявал да му вярват, когато разказвал за Хенри Хъдсън, откривателя на тази река и на този край, за неговите стари капитани, които от време на време се събират в долините да поиграят на кегли. А когато споменавал, че там трябва да търсят и техния стар Рип ван Уинкъл, хората само се подсмивали. Наистина, в горещите летни дни понякога иззад хълмовете долитал неясен тътен, напомнящ трополене на кегли, ала старите хора винаги смятали това за най-обикновена далечна буря. А може би така си и било...

Това е краят на приказката.

— Е, и? — запита моят защитник, след като свърших да разказвам и запалих най-сетне пурата си. — Какво общо има всичко това с нашето дело? Разглеждането е назначено за края на септември, а вие ми разправяте приказки! Приказки! Може би искате да ви защитавам с приказки?

— А как иначе?

— Приказки! — роптае той. — Вместо веднъж завинаги да ми изложите една ясна, смислена и използвана истина!

П.П.

Помолих моя защитник да ми набави нова тетрадка, тъй като тази е вече почти изписана. Моето усърдие го радва. Той още не е чел

записките ми и сериозната му надежда, че заедно с тази тетрадка ще пъхне така да се каже и живота ми в папката си, поражда у мен безпокойство.

Цюрих би могъл да бъде очарователно градче. Той е разположен в долния край на приветливо езеро, чиито хълмисти брегове са загорени не от фабрики, а от вили. Вчера, докато траеше разходката, времето бе извънредно приятно — септемврийска синева с лека сребриста мъглица — и аз бях искрено възхитен, не само за угода на госпожа Юлика, чиято великодушна парична гаранция ми позволяваше да извършвам всяка седмица по един такъв излет — разбира се, при условие, че ще се завръщам точно на определеното време в моя затвор. Аз се заклях за това на защитника си — само и само да не се мъкне с нас, — но всъщност тази клетва ме обвързва по-малко, отколкото естественото чувство на благодарност към Юлика: ако офейкам, тя ще загуби доста крупна сума, която никога не бих могъл да ѝ възстановя. Впрочем: едно или две уискита са ми разрешени! Тя изглежда просто великолепно, тази жена, постоянно си мисля за това, за нейната пламенееща под слънцето коса, за бялата ѝ парижка шапчица, за грациозната ѝ фигура! Просто съм очарован!

В един момент, когато за кой ли път съзирам отражението ѝ в стъклото на една витрина, аз не издържам, улавям Юлика за брадичката и я целувам.

— Ей, ти — казва тя, — ние сме в Цюрих!

Повече от всичко ме удивлява разположението на тяхното градче; от двете страни е заобиколено от полегати хълмове, покрити с естествени гори, които мамят за продължителна разходка, а по средата на града проблясва зелена речица, която издава (както впрочем всяка река) пътя към океаните и поради това разбужда нещо живително, някакъв копнеж по широкия свят, по чужди брегове. Трябва да е чудесно да прекараш три седмици в този Цюрих, стига да не си в затвора, и то тъкмо това време на годината. Всъщност, както може да се разбере от разноезичната глъч по улиците, тук пребивават всякакви чужденци. Ненапрасно гербът на Цюрих е синьо-бял; белите чайки разкрасяват ослепителната синева, пронизана от фьона, от който, казват, даже местните жители получавали често главоболие. Този

Цюрих наистина притежава някакво свое, особено очарование, свой „cachet“^[11], който витае най-вече във въздуха; а навъсените лица — поне на местните жители — странно противоречат на празничната атмосфера, в която има нещо звънящо, нещо гиздаво и спретнато като градския герб, нещо синьо-бяло, без много други отличителни белези. Това е град — навярно мога да кажа, — чието очарование се крие преди всичко в пейзажа; във всеки случай можеш да разбереш чужденците, които слизат на кея и веднага започват да щракат с фотоапаратите си, преди да отпътуват нататък, за Италия; разбирам също и местните жители и гордостта им, че толкова много ги фотографират. Тяхното тясно езеро, приблизително с широчината на Мисисипи, проблясва като извит сърп сред зелената вълниста равнина. Дори в делнични дни тук гъмжи от платноходки. При цялата си деловитост този Цюрих, място за търговски срещи, притежава и нещо курортно. Алпите, за щастие, не са толкова близо, както изглежда на илюстрираните картички: от прилична далечина те увенчават веригата на предпланините с пяна от вечен сняг сред синкавите облаци. Може би Юлика не ми показва истинските крайни квартали на града, но си спомням, че не срещнахме нито един просяк, нито един инвалид. Хората са облечени ако не елегантно, то поне спретнато, тъй че никога не събуждат състрадание, а улиците са чисти и денем, и нощем. Необезпокоявани от просяци, както вече казах, и от кой знае какви архитектурни шедьоври, които биха могли да ни отвлекат от разговора, ние се разхождахме почти цял час. Начинът, по който тук се опитват да регулират съвременното улично движение, е доста трудноразбираем за чужденеца; полицаите са изключително старателни и сериозни, загрижени, струва ми се, повече за непогрешимостта на гражданите, отколкото за самото движение: на всяко кръстовище се чувствуващ подложен на един вид морално превъзпитание. Колкото повече се приближава човек към езерото, където чужденците създават в известен смисъл своя атмосфера, която сетне смятат за атмосфера на Цюрих, толкова по-малко удивление буди веселостта и волният смях по улиците. Забелязвам, че в този район Юлика отново се чувствува по-свободна и мога да си я представя как се държи в Париж. Майка ѝ била унгарка, но Цюрих е родният град на Юлика и тя се вълнува почти прекомерно, когато градският съвет извърши някоя грешка, например като не оказва достоен прием на Чарли Чаплин. Четвърт час тя говори

само за това. Красиво изглеждат двойка индуси, навярно гости на някакъв конгрес. Тук се провеждат множество конгреси, изобщо в този град се чувства нещо интернационално — огромни прашни автобуси и тълпи туристи с немски кожени панталони, а всяка келнерка говори на американски жаргон. Нещо космополитно е част от същността на това градче, което, както вече казах, толкова се нрави на чужденците. То е провинциално, но не и скучно. Провинциално е въпреки концертите на Фуртвенглер, гастролите на Жан-Луи Баро, многобройните изложби — от Рембранд до Пикасо, въпреки драматичното изкуство на немските емигранти и факта, че тук е живял Томас Ман, въпреки многобройните свои таланти, които постигат нещо в чужбина, докато славата им постепенно започне да ласкае самолюбието и на родната страна, която сама не е в състояние да им създаде известност, тъкмо защото е провинциална, по-точно понеже ѝ липсва национална история. Но какво ме засяга всичко това! За чужденеца е приятно да поскита из това градче, още повече ако има пари и навярно щяхме да прекараме чудесен следобед, ако Юлика не бе обзета отново от натрапчивата си идея да ме смята за своя безследно изчезнал съпруг. В един миг тя се спира.

— Ето! — казва тя и посочва някаква бронзова скулптура, която не е станала по-добра от това, че е откупена от градския съвет и е изложена тук на всеобщо съзерцание. Честно казано, тази скулптура не ми е по вкуса и когато се опитвам да продължа по пътя си, Юлика ме дърпа за ръкава и ми показва цокъла, където с доста едри букви е гравирано „А. Щилер“. (За щастие не изразих мнението си, защото ако само се изкажа за някоя творба на техния безследно изчезнал Щилер, ще го сметнат за самокритика и за ново доказателство, че съм Щилер...) По-нататък, когато Юлика отново изпитва досадната необходимост да ме дръпне за ръкава, виждам за щастие вече не скулптура, а лебеди — цяла флотилия живи лебеди, чието бяло оперение блести на слънцето, а край тях плува бял мъх върху зелената вода. А пък на заден план, там, където сочи Юлика, се вижда тъй наречената катедрала; разбирам: точно както в албума! Какво иска да ми докаже с това, не зная. Всичко довежда дотам, че аз чисто и просто спирам посред уличното платно (по средата на пешеходната ивица) и се заковавам на мястото си. Юлика напразно ме дърпа отново за ръкава и отчаяно ме тегли като заинатено магаре.

— Къде има тук уиски? — питам аз.

— Не можем да стоим тук! — казва тя.

Отляво и отдясно вече профучават моторолери, а някакво такси надува клаксона си срещу мен, сетне ни залива с грохота си камион с ремарке, а Юлика не мърда, бледа като платно, макар че отново имаме зелена светлина. Някакъв непознат пешеходец, комуто не съм сторил нищо, ме наругава, изразявайки моралното си негодуване, сякаш в една страна, която ежедневно се перчи със свободите си, не е позволено да рискуваш собствения си живот...

По-късно в някакъв ресторант-градина, под един ярък чадър питам Юлика:

— Всъщност, как живееш в Париж?

Сега ѝ говоря на „ти“ не заради внесената гаранция, за бога, а от неволна потребност да бъда нежен с нея. Винаги има някакво чудо в този трепет на първа близост, нещо, което като с магическа пръчка преобразява света наоколо и той сякаш изведнъж започва да губи очертанията си, нещо съвсем тихо, но тази тишина заглушава всичко. Неволно съм обгърнал с ръка раменете на Юлика и, замаян от внезапно щастие, не възприемам нищо друго, освен това нежно съприкосновение. За известно време, изпълнено с блаженство, докато новото „ти“ не се превърне в навик и, така да се каже, не загуби своята звучност, аз се чувствавам щастлив, по братски свързан с всички хора, включително и с келнера, който ми донася уискито; имам чувството, че в този свят повече няма място за преструвки, това е усещане за някаква кротка разюзданост. Смея се над моя затвор! А в случая, тъй като това „ти“ е отправено към една зряла и все пак жизнерадостна жена, неволно ме обзема съвсем естественото и в моята разюзданост, разбира се, не много сериозно и не особено настойчиво желание — по-скоро някакво палаво любопитство — да узная кои други мъже, освен мен, участвуват в тази игра на „ти“. В нейните разкази за Париж, за балетната школа, която сигурно не е манастир, не се появява нито едно мъжко име — нито Франсоа, нито Андре, нито Пиер, нито Жак, изобщо нищо. Някакъв Париж, населен с амазонки, какво ли пък ще рече това? Накрая ѝ задавам въпроса:

— Кажи ми, много ли си щастлива в Париж?

За това поне може да се пита.

— Щастлива! — казва тя. — Какво значи щастлива?

Много странно, но госпожа Юлика: Щилер-Чуди някак си не желае аз да я смятам за здрава и щастлива; тя тутакси започва пак със своя Давос, с безсъмнено мъчителните дни, които е прекарала на онази самотна веранда с масленозелени витражи в стил „сецесион“, където Щилер, нейният безследно изчезнал съпруг, просто я захвърлил на произвола на съдбата. Изслушвам още веднъж историята ѝ. Без да изказвам съмнение относно ужасното ѝ минало, съзерцавам цъфтящото ѝ настояще, нейното необикновено лице, озарено от белотата на покривката, сякаш от театрална рампа. Жадувам я! Чакам я да се завърне от миналото, на което тя иска да прости и затова трябва да го опише най-подробно, да дойде отново в настоящето на нашия и без това ограничен от предписания следобед.

— Мила моя Юлика! — казвам аз. — През цялото време ми разказваш как отвратително се е държал този твой Щилер, но кой го оспорва? Той те е разболял, твърдиш ти, разболял те е до смърт, изоставил те е в санаториума, където си можела да умреш, и въпреки това, виждам, ти търсиш единствено него... Сякаш не можеш да му простиш, че в действителност не си умряла, а седиш тук тъй красива и цъфтяща?

Това не бе шега, не, сам усетих, че не е шега. Без да ме погледне, Юлика извади от бялата си парижка чанта някакво пожълтяло писъмце, очевидно с цел да опровергае думите ми. Това бе писъмце, което Щилер, този отвратителен човек, ѝ изпратил по онова време в санаториума; тя пожела да го прочета. Бе всъщност само кратка записка, късче хартия, кариран лист от бележник, набързо изписан с молив, с чужд и противен ми почерк.

— Е, и? — попитах аз, малко смутен.

Тя нервно драскаше клечка кибрит, толкова нервно, че клечката се начупи на няколко парчета. Да коментира текста на тази бележка, последно писмо от нейния безследно изчезнал Щилер, Юлика, изглежда, смяташе за излишно. Тя пушеше.

— Юлика — казах аз и ѝ върнах измачканата бележка, — обичам те...

Тя се разсмя беззвучно, уморено и недоверчиво.

— Обичам те... — повторих аз и ми се искаше да кажа още нещо, нямащо връзка нито с нейното, нито с моето минало, а с нашата сегашна среща, с моите чувства в този миг, с надеждите ми отвъд този

миг; ала тя не ме слушаше. Дори и да мълчеше тя не ме слушаше, а само заемаше позата на внимателен слушател. Мислите ѝ бяха в Давос, това бе очевидно, и докато говорех, тя дори се разплака.

Аз също смятах за тъжно, че двама души, макар и да седят един срещу друг, очи в очи, не са в състояние да се проумеят.

— Юлика! — повиках я по име и тя най-сетне извърна към мен красивото си лице. Ала не виждаше мен, а Щилер! Улових тясната ѝ длан, за да я разбудя. Тя правеше усилия да ме слуша. Усмиваше се, щом започнех да я уверявам в любовта си, слушаше ме може би, ала не чуваше онова, което исках да ѝ кажа. Чуваше само думите, които навярно би ѝ казал Щилер, ако седеше тук на моето място. Това усещане ми причиняваше болка. Всъщност, човек можеше да стори само едно — да потъне в мълчание! Погледнах ръката ѝ, която държах в своята, и неволно я пуснах, спомнил си за моя чудовищен сън с белезите от рани по дланите. Юлика помоли да продължа. За какво? Изведнъж се почувствувах без никакви надежди. Разбрах, че всеки един разговор между тази жена и мен е приключил, преди да сме го започнали и че всяка постъпка, която някога бих извършил, е предварително оценена, отчуждена от моето настояще съществуване, и ще се възприема винаги само като уместна или неуместна, очаквана или неочаквана постъпка на безследно изчезналия Щилер, но никога като моя! Никога като моя!... Когато дадох знак на келнера, тя веднага с нежна загриженост каза:

— Не бива да пиеш толкова много!...

При тези нейни думи, честно казано, потреперах и трябваше да положа усилия, за да се овладее. Какво си въобразяваше тази дама? Първо, въобще нямах намерение повече да пия. Но дори и да бе така! Тя навярно си мислеше, че може да се отнася с мен, както със своя Щилер и за миг ми се прииска, от чисто упорство, да изпия още едно уиски. Но не го направих. Упорството е тъкмо противоположното на действителната независимост. Усмивнах се. Съжалявах я. Разбирах, че цялото ѝ поведение, всичко, което говори и върши, се отнася не до мен, а до някакъв призрак и, взела ме веднъж за своя призрак (защото мъжът, когото търси, навярно никога не е и съществувал!), аз ставам беззащитен; каквото и да направя, тя не може да ме възприеме! „Жалко!“ — помислих си аз.

— Не ми се сърди — каза тя, — но наистина не бива да пиеш толкова! Мисля ти доброто!

За съжаление, келнерът ни караше да го чакаме.

— Нямах намерение да поръчвам — казах с донякъде сломено упорство, но Юлика се усмихна тъй, че почти раздразнено добавих: — Лъжеш се, миличка, но наистина нямах намерение да поръчвам, исках само да платя! За съжаление, нямам пари...

Ала Юлика, сякаш очаквала от мен тъкмо тези думи, вече бе приготвила портмонето си от червен марокен (както очевидно е правила често със своя Щилер) и успя да ми го пхне под лакътя, за да платя. Какво можех да сторя? Платих. След това ѝ върнах портмонето от червен марокен, свързах се и рекох:

— Да вървим!

Точно в шест часа бях отново в затвора.

П.П.

Това е то: Не мога да изразя с думи действителността. Лежа на нара, не спя, час след час чувам ударите на градските часовници и се опитвам да размисля какво трябва да направя. Да се предам ли? С лъжи може да се постигне всичко: една-едничка дума, едно тъй наречено самопризнание и съм „свободен“; в моя случай това ще рече: да бъда осъден да играя роля, която няма нищо общо с мене. От друга страна: как може човек да докаже кой е в действителност? Аз не мога. Нима сам зная кой съм? Това е най-страшното от всичко, което разбрах в този затвор за подследствени: не мога да изразя с думи моята действителност!

Днес при къпането липсва малкият евреин, с когото се бяхме съюзили да си търкаме взаимно гърбовете. Когато казвам, че се радвам за него, дете е постигнал своята свобода, те само свиват рамене. Той бе умен човек и слухът, че се е самоубил, ме занимава много. Разбира се, нашата група отново брой десет човека и ако не бяхме си търкали гърбовете, навярно дори нямаше и да забележа неговото изчезване. (Винаги ми бе някак неловко, когато ми търкаше гърба!) Занимава ме фактът, че именно все умни хора не изтърпяват да дочакат смъртта; а

когато си спомня за очите му — не само умни, но и посветени в тайни — изглежда ми невероятно този човек да не е знаел какво го очаква след смъртта. Сега дори си въобразявам, че той е бил единственият, комуто бих могъл да разкажа за своето прозрение — иначе почти неизразимата с думи среща с моя ангел.

Отново познатото чувство: трябва да полетя, застанал съм на корниза на прозореца (може би на обхванат от пламъци дом?) и за мен няма друго спасение, освен внезапното умение да летя. При това знам със сигурност, че няма да ми помогне нищо, ако се хвърля долу на улицата; самоубийството е илюзия! А това означава: трябва да полетя, с увереността, че тъкмо пустотата ще ме задържи; следователно това ще бъде полет без крила, скок в нищото, в един никога неживян живот, във вината за извършения пропуск, в пустотата като единствена моя действителност, която може да ме задържи...

[1] Бедна и нечиста крайградска покрайнина (англ.) — Б.пр. ↑

[2] Тортила — царевична питка. — Б.пр. ↑

[3] Ниоба (мит.) — древна фригийска царица, майка на седем сина и седем дъщери, избити със стрели от разгневените поради високомерието ѝ Аполон и Артемида. — Б.пр. ↑

[4] Ефеб — в древна Гърция — достигнал пълнолетие юноша. — Б.пр. ↑

[5] „Малка сивушка“ (англ.) — Б.пр. ↑

[6] „Боже мой!“ (англ.) — Б.пр. ↑

[7] Стигми — кървави язви, които се появяват по телата на религиозни фанатици в истерически екстаз при представата за раните на Христос. — Б.пр. ↑

[8] Истински (исп.) — Б.пр. ↑

[9] Алюзия за романа на Томас Ман „Вълшебната планина“. — Б.пр. ↑

[10] Свен Хедин (1865–1952) — известен шведски пътешественик и автор на увлекателни пътеписи. — Б.пр. ↑

[11] „Облик“ (фр.) — Б.пр. ↑

ВТОРА ТЕТРАДКА

Моят защитник прочете досегашните ми записки и дори не е гневен, а само клати глава. С тези неща не можел да ме защитава, казва той и дори не слага тетрадката в чантата си...

Но аз продължавам да протоколирам.

(С неговата чудесна пура в уста.)

Отношенията между красивата Юлика и безследно изчезналия Щилер започнали с балетната сюита „Лешникотрошачката“ от Чайковски. (За досада на младата балерина Щилер, също така още млад, в стремежа си да направи впечатление на красивата Юлика, определил тази музика като чародейство със сапунени мехури, виртуозна импотентност, лимонада със светлинни ефекти, сантиментален блудкаж за инфантили в напреднала възраст и прочее.) Според последните изказвания на Юлика може да се заключи, че бракът ѝ през всичките тези години не бил нищо друго, освен една подобна „Лешникотрошачка“. Тогава Юлика играела в балета. На една стара снимка, която завчера ми показва между другото, тя е облечена като паж или принц и очевидно се чувства щастлива в този костюм, който действително ѝ стои великолепно. Човек не може да се нагледа на грациозния ефеб — Юлика от онези дни. В нейните големи, необикновено красиви и изглеждащи тъй искрени очи е имало някога, за разлика от сега, някаква странна плахост, нещо като воал от потаен страх; може би се е бояла, че целият този възхитителен маскарад само временно я предпазва от опасностите на нейния пол, а може би се е страхувала от мъжа, който навярно е чакал някъде зад кулисите тя да хвърли от себе си своето сребристо одеяние. Тогава Юлика била на двадесет и три години. Всеки малко по-опитен мъж — а Щилер очевидно не бил такъв — щял да разпознае в това очарователно създание несъмнен случай на ярко изразена фригидност, би я разбрал от пръв поглед и не би подхранвал у себе си напразни надежди.

В балета смятали Юлика за изгряваща звезда. Тъй че не малко мъже от Цюрих с добро положение щели да бъдат щастливи да свържат съдбата си с нея, ако тази странна и тъкмо поради това тъй привлекателна девойка не поставяла своето балетно изкуство над всичко, и то до такава степен, че предварително смятала всичко извън артистичните си занимания за ненужно безпокойство. Нейният живот бил в танца! Острият смях на Юлика дразнел обожателите ѝ или, най-малкото, правел невъзможен всеки по-сериозен разговор; така тя ги държала на разстояние от себе си и, ако щете вярвайте, красивата Юлика живеела като монахиня, макар че злите езици я представяли като някаква жена-вамп. Юлика се смеела и над това. Защо не я оставяли да бъде, каквато е? Тя винаги напускала театъра с букет свежи цветя, но и с таен и искрен страх, че на изхода може да я чака поредният почитател, донесъл цветята — някой студент или тежък господин с блестящ автомобил. Юлика се бояла и от автомобилите. За щастие, почитателите ѝ най-често не успявали да я разпознаят. С плетена шапчица на главата, която скривала червените ѝ коси, заприличала на ученичка, тя се промъквала покрай тях: щом прожекторите не я заливали с потоци светлина, тя изглеждала съвсем невзрачно момиче. Подобно на някое морско животно, което разкрива чудните си багри единствено под водата, Юлика излъчвала неземна красота само в танца, най-вече в танца — сетне била само уморена. Напълно понятно — в танца тя отдавала всичките си сили! Тъй че била уморена напълно основателно и Юлика го казвала на всеки от чакащите я обожатели.

Единствено Щилер си мислел винаги, че Юлика е уморена само за него. И какво ли печелел, ако му се удадело да я убеди да пие с него чаша вино или по-точно чай, тъй като Юлика не пиела вино? Изглежда, в такива случаи на Щилер се налагало да приказва много, понеже смятал за свое задължение да поддържа разговора, а уморената Юлика все мълчала. По онова време Щилер много говорел за Испания, понеже тъкмо се бил завърнал от Испанската гражданска война и дори вече бил осъден от швейцарския военен съд. Тя не проявявала никакво съчувствие към Щилер, на когото предстояло наказание със затвор, а това той споменавал с някаква натрапчива гордост; тези неща просто не ѝ правели впечатление, Юлика сама не знаела защо. Ако тя си позволяла да се усмихне, Щилер веднага се обезпокоявал, че не го

взимат на сериозно и нервно прокарвал ръка по челото или устните си, а пък ако Юлика не му разрешала да я улови под ръка, докато я изпращал по краткия път за дома ѝ, той се чувствувал потресен и, застанал на входа ѝ, дълго се извинявал за нахалството си, което било противно и на самия него. Ала Щилер допадал на Юлика повече от всички останали мъже. Тъй че той бил първият, във всеки случай един от малкото ѝ обожатели, които можели да се похвалят, че някога са получили от красивата Юлика писъмце — няколко реда, с които го уведомявала, че за съжаление е много уморена и споменавала, че биха могли да се срещнат някой друг път. Юлика знаела колко силно я желае този млад човек, но в същото време била съвсем сигурна, че той никога не би я изнасилил; за това му липсвало нещо и тъкмо то особено много ѝ допадало. Също тъй ѝ харесвало, че този мъж, доскоро воювал по фронтовете на Испания, мъж със стройно и все пак силно тяло, с цяла глава по-висок от нея, не изисквал дори бегло извинение, когато го карала да я чака почти цял час пред театъра; напротив, сам той се извинявал за упорството си и отново го обземал страх, че ѝ досажда. Всичко това, както вече казахме, допадало много на Юлика; във всеки случай, сега тя от сърце и душа хвали своя безследно изчезнал Щилер, спомняйки си за онези ранни времена.

Било март и те направили първата си разходка извън града, която се видяла на нежната Юлика дълга и изморителна. Смущавала я силно непроходимата кал — земята била още много мокра, макар че слънцето ярко греело, а по едно време дори лявата ѝ обувка затънала в мочурището, когато Щилер я повел напреко през полето. Ето че той трябвало да я обгърне, да я подхване с ръце, за да не стъпи в калта по чорап и, както изглежда, тогава Щилер я целунал за първи път. Юлика е твърдо убедена, че тогава и тя го е целунала.

Впрочем, боейки се да не досади на Юлика, Щилер се задоволил с тази единствена целувка, но развеселен, започнал като хлапак да кърши върбови клонки и да пошибва с тях полите на палтото си. Юлика го чувствувала като свой брат. Също и това ѝ харесвало. Него не го смущавало, че дори и тук, сред природата, Юлика говорела изключително за театъра, най-вече за хората около балета — диригенти, художници, фризьори, балет-майстори; та това бил нейният свят! Други обожатели неведнъж я били упреквали, че в главата си няма нищо друго освен театрални клюки. Но не и Щилер! Той полагал

честни усилия да я слуша внимателно, като сегиз-тогиз се опитвал да насочи вниманието ѝ към някоя особени красива гледка; ала природната красота не привличала Юлика и тогава Щилер бил готов да потъне в земята от срам, че толкова малко разбира от балет. В една скромна селска гостилница, каквито Щилер очевидно харесвал, те обядвали хляб и сланина, а Юлика за първи път през живота си изпитвала удоволствието да се храни с мъж, от когото не се страхува. Щилер отново се разприказвал за своята война в Испания, понеже само няколко дни след онази разходка трябвало с швейцарско вълнено одеяло под мишница да се яви на определено място, за да изтърпи няколкомесечното си наказание.

Дълго време те не се виждали. В онези дни Юлика му написала няколко писма, но каквато си била плаха, никога не изразила с думи чувствата си към него. Ала Щилер, като човек с тънък усет, трябвало сам да разбере какво навярно е изпитвала към него красивата Юлика, без да може да му даде словесен израз поради своята плахост. Във всеки случай госпожа Юлика Щилер-Чуди и днес още се позовава на онези писма като на неопровержимо доказателство за съкровените си и нежни чувства към безследно изчезналия Щилер.

След една година те се оженили.

Като чужд човек аз добивам впечатлението, че тези двама души — Юлика и безследно изчезналият Щилер — са се допълвали по някакъв съдбовен начин. Те са имали нужда един от друг заради своя страх. Основателно или не, това не зная, красивата Юлика тайно се бояла, че не е жена. А също и Щилер, както изглежда, се намирал тогава под гнета на постоянен страх, че в определен смисъл и с него нещо не е съвсем в ред; набива се в очи колко често този човек е смятал, че трябва да се извинява. Откъде се е породил този негов страх, Юлика не може да обясни. Разказвайки за своя достоен за съжаление брак с безследно изчезналия Щилер, Юлика изобщо не споменава за страховете, ала почти от всяка нейна дума става ясно, че е разчитала да привърже Щилер към себе си единствено чрез неговите угризения, чрез страха му, че е неудачник. Очевидно тя не е била уверена, че ще съумее да задоволи изискванията на един истински, свободен мъж и така да го задържи до себе си. Имам впечатлението, че също и Щилер се е вкопчил в нейната слабост; някоя друга, здрава жена, щяла да очаква от него сила и би го захвърлила. Юлика не

можела да го захвърли; та тя живеела от това да има край себе си човек, комуто вечно да може да прощава.

Ще се опитам да записвам в тези тетрадки само онова, което госпожа Юлика Щилер-Чуди е разказвала на мен или на защитника ми за своя брак. Иска ми се да ѝ отдам право, за да престане да ме смята за свой съпруг.

Още преди години лекарят на театъра бил констатирал, че Юлика е развила лека, наистина съвсем лека туберкулоза, заради която не си струвало да се бие тревога, макар че на няколко пъти я съветвал да прекара лятото непременно на планина. Това бил добър съвет, предполагал обаче наличието на средства, а Щилер, нейният съпруг, не печелел със своето скулптурно изкуство въобще нищо, почти нищо, във всеки случай твърде малко, за да си позволи бедната му жена да прекъсне работата си в театъра. Юлика никога не го упрекнала, че печели по-малко от директор на фирма. Тя стигнала дори дотам, че скрила от мъжа си съвета на лекаря, за да пощади самолюбието му, да не го измъчва с мисълта, че малко печели. От него Юлика само изисквала и той да я щади мъничко. Техният брак, по нейните думи, през тези първи години бил чудесен. Юлика припечелвала в балета своите шестстотин и двайсет франка месечно, а когато на Щилер се усмихнело щастието и успеел да продаде някоя скулптурна фигура, както да речем за фонтана на градския площад, животът им се нареждал отлично. Защото Юлика била скромна и непретенциозна. Юлика била до мозъка на костите си човек на изкуството и не можела да изисква сериозно от един мъж, при това любим, да измени на таланта си, за да се грижи по-добре за жена си. Подобно нещо тя можела да му каже само на шега. По въпроса за таланта на нейния безследно изчезнал Щилер мненията още от самото начало очевидно се различавали — имало хора, които изобщо не го смятали за творец. Юлика, естествено, вярвала в него. Във всеки случай той работел ожесточено. Нейните успехи в балета, на които Щилер не можел да противопостави свои, не му давали мира и навярно това била причината, дето Щилер постепенно започнал да страни от хората — във всяка компания всичко се въртяло около Юлика, а него поздравявали само като неин съпруг.

При тогавашните им доходи за деца и дума не можело да става; за Юлика това щяло да означава цяла една изгубена година. Не че Щилер изпитвал кой знае каква потребност да бъде баща, но сегиз-тогиз той просто се измъчвал от смешни угризения на съвестта, че Юлика донякъде заради неговата бедност не може да си позволи деца и непрекъснато си повтарял, че именно за Юлика е от голямо значение да бъде майка. Но защо за Юлика? Едно дете, смятал Щилер, можело да запълни живота ѝ като жена, което той не бил в състояние да стори. Тази мисъл го преследвала постоянно и той отново и отново започвал разговор за детето. Но какво искал Щилер от Юлика? Тя имала някак си чувството, че той не се отнася напълно сериозно към нейното изкуство — може би от несъзнателна завист за успехите ѝ — но така или иначе Юлика винаги загубвала настроението си, щом той заговорел за детето. Нима животът ѝ не бил запълнен и така? Едва когато веднъж направо му заявила, че я обижда като артистка, Щилер млъкнал, особено след като му задала въпроса: „За какво ти е дете от туберкуозна майка?“ От този миг нататък детето било винаги погребано. А Щилер се хванал за нейната туберкулоза и без нужда ѝ напомнял, че трябва пак да се прегледа на лекар. Бедната Юлика, вече не смеела да се изкашля — до такава степен ѝ действували на нервите неговите нравоучения! Та какво искал той постоянно от нея? Щилер бил трогателен съпруг, ала обсебен от идеята, че животът на Юлика е непълен. Юлика наистина не била подходяща спътница за неговите безкрайни разходки, не можела да участва и в целonoщните гуляи с приятелите му. Тя се нуждаела просто от малко внимание и грижи, за бога, но всъщност и така Юлика била напълно доволна от живота си. А защо Щилер не бил? Ако времето се развалело, докато била на репетиции, Щилер я чакал пред служебния изход на театъра с топло палто, като не забравял шала и чадъра ѝ; той действително се грижел трогателно за нейното, уви, тъй крехко здраве. Единствено постоянните му напомняния за лекаря дразнели Юлика. В тях тя виждала доказателство, че неговото нежно внимание тайно му тежи, приемала ги като знак, че вече не я обича и всичко това я карало да упорствува. Тя чувствувала, че той я насилва да иде на лекар, че едва ли не я гони от къщи, само и само да залъже собствената си съвест и, подтикван от мъжки егоизъм, да се освободи от отговорност! Всичко в нея се възмущавало, щом Щилер я посрещнал с въпроса дали е ходила

най-после на лекар. Може би това било донякъде неразумно от страна на Юлика, но все пак напълно обяснимо — та тя била толкова чувствителна!

И така Юлика години наред танцувала едва ли не очи в очи с опасността всеки момент да се строполи на сцената. Всички се възхищавали на волята ѝ — директорът, целият балет, оркестрантите, само не и Щилер! Той наричал това идиотизъм! Навярно от страх, че не се отнасят към него сериозно, той стигнал до изпълнения на най-просташка грубост, които прекратявал едва когато тя се разплаквала. Щилер непрекъснато ѝ мърморел с повод и без повод — натяквал ѝ, ако станела от масата и отидела в кухнята, без да отнесе мръсните съдове, сетне упорито и жестоко твърдял, че можела да живее с наполовина по-малко усилия, ако се вслушвала в съветите му, ако вземела пример от него. Какво можела да каже Юлика? Дребнавата му придиричност само я огорчавала. Щилер се смятал за човек на духа, за творец, а бил способен по цели часове да ѝ говори, че щом отива в кухнята, трябва да отнася и мръсните съдове! Юлика просто се била хванала за главата. От подобни глупости той можел да ѝ развие цяла философия, и то когато след репетиции и домакинска работа едва се държала на краката си. После, разказва тя, той отново ставал очарователен. Ала раздражението, изглежда, се натрупвало и една вечер, когато бедната Юлика въпреки високата си температура, не пожелала да откаже излизането си на сцената — тя съзнавала, че от участието ѝ зависи успехът на представлението — Щилер буквално през главата ѝ се пресегнал към телефона и съобщил, че жена му, за съжаление, тази вечер няма да играе. Това било своеволие, каквото тя, артистката, не можела да си позволи. Какво си въобразявал Щилер? Тя изтръгнала телефона от ръката му, поръчала такси и напук на съпруга си заявила, че отива в театъра. Така избухнал първият скандал, един от първите в техния брачен живот. Не след дълго пристигнало таксито. И докато тя слизала по стълбите, Щилер крещял подире ѝ:

— Щом искаш, пукни, все ми е едно, пукни, но няма аз да съм виновен!...

В подобни минути Юлика просто изпитвала ужас от него! Изглежда Щилер съвсем бил забравил за кого всъщност е женен: макар и не от заможно, Юлика била все таки от културно семейство; майка ѝ, унгарката, била светска дама, почти аристократка, а покойният ѝ баща

бил посланик в Будапеща; докато Щилер (това трябва да се каже) произлизал от дребнобуржоазна среда, всъщност от никаква среда — само веднъж бил споменал за своя пастрок, който доживявал сетните си дни в някакъв старчески приют; за баща си той никога не говорел, а майка му била дъщеря на железничар.

Смешно и грозно е, че подобни неща изведнъж почват да играят роля в отношенията между двама души, които се обичат, но в живота е така. Естествено, Юлика никога не изрекла и думица за произхода на мъжа си, почти никога. Но тя го чувствувала осезаемо, например когато Щилер крещял подире ѝ по стълбите. А то трябва да е било ужасно. После той винаги съжалявал за своите избухвания, молел я да му прости и често му идвали на ум твърде мили хрумвания, с които се опитвал да заглади вината си — приготвял, да речем, някое от любимите ѝ ястия, които само той умеел да майстори, купувал ѝ нов копринен шал, тъй като Юлика била загубила стария си, или пък я посрещал пред театъра с букет люляк, набран иззад някой стобор. Всичко тръгвало отново от добре по-добре, защото в основата си това бил все пак един извънредно щастлив брак — докато не се появила другата!

Това станало преди близо седем години.

Юлика нищо не подозирала. И през ум не ѝ минавало, че подобно нещо е възможно. Като на млада жена, безпределно влюбена в съпруга си, струвало ѝ се, че Щилер е неспособен на подобна измяна, да, дори не можела да си го помисли, както вече казахме. Бедната Юлика, изцяло отдадена на своето изкуство и на своя мъж, забелязала промяната по това, че Щилер престанал да се отнася сериозно към дългогодишната ѝ постоянна температура; наистина, всяка вечер, щом се завърнела от представление, той се осведомявал колко пъти са я аплодирали, но винаги с някакъв оттенък на насмешка; със същия тон бил способен да запита: „Е, как е твоята туберкулоза?“ А когато Юлика му разказала за възмутителното безсрамие на един рецензент, който дори не я бил споменал в статията си, Щилер, нейният съпруг, се превърнал в блюстител на справедливостта и сметнал, че не бива да взима всичко толкова присърце — може би пък критикът не бил писал за нея от чиста небрежност, нищо повече. Ала особено озадачил Юлика фактът, че сега Щилер също започнал да поставя своето изкуство над всичко и смятал за нормално да остава в ателието си по

няколко дни, а веднъж не се мярнал дори цяла седмица; тогава една заран Юлика просто отишла в ателието му да го навести. Заварила го да си подсвирква и да бърше чаши; веднага се досетила, че предната вечер е имал гостенка, но я било срам да запита. На пода се търкаляла шнола за коса; Юлика мълчаливо я вдигнала и също тъй мълчаливо я поставила на масата до двете празни бутилки „Châteauneuf du Pape“ — вино, съвсем не евтино. Юлика не била дребнава, тъй че и черният косъм върху светлия му панталон, по нейно мнение, все още нищо не доказвал. Щилер се изсмял! И изведнъж душевните й сили рухнали; не защото му била гостувала жена, съвсем не — непоносим бил неговият хладен, самонадеян смях, неговата направо садистична нежност, с която смятал, че трябва да се утеши една ревнива жена; непоносима и неуместна била, за бога, и неговата грубост, когато й заявил, че забранява да му се устройват истерични сцени заради някаква си шнола; всичко това било съвсем неуместно от негова страна! Бедната Юлика толкова много плакала, че дълго не можала да произнесе нито дума.

— Юлика? — запитал я той накрая, догаждайки се, че сълзите й нямат нищо общо с тази глупава шнола. — Юлика! Какво се е случило? Но кажи най-сетне!...

Юлика била ходила на лекар.

— Наистина ли? — възкликнал той.

Юлика се опитвала да се съвземе.

— И какво? — попитал Щилер.

Той седял на дивана до нея, все още с чаша и кърпа в ръка, а отчаяната Юлика, разтърсена от нов пристъп на ридания, с такава сила заровила ръце във възглавницата, че калъфката се разпрала. Никога досега Юлика не била плакала толкова! А Щилер, както изглежда, бил направо безпомощен; той хвърлил кърпата и със свободната си ръка започнал да гали косите на Юлика, сякаш с подобни нежни превземки можел да спаси живота й. Очевидно никак не му било по сърце, че Юлика е ходила на лекар; това разваляло спокойствието му, пречело му безгрижно да си подсвирква. Юлика била раздрала с нокти възглавницата, а Щилер само попитал:

— И какво каза лекарят?

Неговото нежно съчувствие, неговата сдържаност и приятелска загриженост, и то с чаша в ръка от предната вечер, всичко това било

ужасно и жестоко! (Юлика и днес още смята така.) Със заекване, прекъсвано от нови пристъпи на плач и задушаване, тя намерила накрая сили в себе си да му съобщи, че трябва час по-скоро да замине в Давос, в санаториум. Щилер се задоволил със сухия въпрос:

— Откога знаеш това?

— Вече цяла седмица! — отвърнала Юлика, надявайки се, че Щилер ще схване какъв ужас е изживяла тя през тази седмица. Вместо това той само попитал:

— И защо ми го казваш едва днес? — Щилер се държал като чудовище! Дори й задал въпроса: — Всичко това вярно ли е?

— И ти питаш дали е вярно?...

Отначало Юлика звънко се разсмяла, сетне скочила, изгледала го и видяла, че и той я наблюдава, сякаш думите й можели да бъдат някаква женска уловка, евтино преувеличение с цел да му развали приятния спомен от предната вечер. Тя изкрещяла:

— Махай се! Махни се! Не искам да те виждам повече! — Щилер само поклатил глава. — Махай се! Моля те, махни се оттук!

— Юлика — казал той, — това ателие е мое!

Неговото спокойствие било истинско издевателство, направо варварство, каквото Юлика никога не очаквала от своя съпруг; той дори се подсмихнал, когато тя заявила, че може да умре. Смеел й се! А бедната Юлика, която сама била мъкнала почти цяла седмица бремето на лекарското решение, просто не вярвала на очите и ушите си: Щилер стигнал дотам, че се заловил отново да бърше чашата си от предната вечер, сякаш тази чаша било най-скъпото, най-крехкото нещо в живота му, което се нуждаело над всичко друго от неговите грижи! А сетне, като все пак спазвал формално нежния тон, той пожелал да узнае не за ужаса, преживян от потресената Юлика, а само какво, й е рекъл лекарят — дословно и без фантазии!

— Та нали ти казах! Веднага в Давос, в санаториум, иначе ще бъде късно!

Минало доста време, преди Щилер, изглежда, да схване цялата важност на това съобщение. Какво си мислел в този момент, той не издал, не, само хапел долната си устна: сетне й заприличал на чувал, който стръскват, започнал видимо да се смалява и изведнъж погледнал Юлика съвсем безпомощно. Но нима сам той не настоявал Юлика да се прегледа на лекар? Е, сега тя била изпълнила желанието му, нищо

повече. Защо я гледал така? Поразен бил левият ѝ дроб. Болестта била напреднала дотам, че лекарят, избягвайки медицински термини, изглежда се мъчел да я утеши по човешки. Изброявал ѝ случаи на пълно оздравяване, които сам той бил наблюдавал. Като човек този лекар бил направо чудесен. Не ѝ давал никакви празни надежди — твърде много уважавал Юлика като личност, за да стори това. Все пак, виждайки дълбокото и отчаяние, той ѝ казал, че е възможно, напълно възможно, след време красивата Юлика отново да се завърне на сцената. Гаранции, разбира се, не бил в състояние да даде, но като добросъвестен лекар, който отговаря за думите си, можел да ѝ обещае само едно: че я заплашва скорошна смърт, ако не замине веднага в санаториум.

Юлика била тогава на двадесет и седем или двадесет и осем години. Впрочем, тя вече знаела дори наименованието на своя санаториум, знаела, че е разположен край красива гора, а също и приблизителните разноси, които в по-голямата им част щяла да поеме осигурителната каса. Ако Щилер, нейният мъж, се бил поинтересувал навреме и ѝ казал, че осигурителната каса ще заплати разходите по лечението, Юлика отдавна вече да била в санаториума и сега навярно щяла да бъде здрава. Впрочем, Щилер не отрекъл този си пропуск. Юлика видяла с удивление, че нейната невинна забележка видимо го засегнала, дори го потресла. Щилер имал вид, сякаш всеки момент ще се разплаче. Нима Юлика трябвало сега и да го утешава? Тя обгърнала с ръка раменете му — а за плахата и сдържана Юлика това съвсем не било малко, още повече че сега имало да върши толкова много неща. „Валс“ от Равел и „Тривърхата шапка“ от Де Файя — тези два божествени балета щели, значи, да бъдат нейната последна премиера. Още на следващия ден, в четвъртък, на тази и тази дата Щилер трябвало да я отведе в Давос. Тя му показала календарчето си, където денят на заминаването ѝ вече бил отбелязан с кръстче. Но какво му станало на Щилер? Той се надигнал от дивана, без дори да погледне календарчето, и запокитил избърсаната чаша в кухненската ниша, където тя се разбила на парчета. Сетне пъхнал цигара между прибледнелите си стиснати устни и, безмълвен като статуя, с ръце в джобовете на панталона си, застанал пред големия прозорец на ателието, с гръб към Юлика, сякаш тя била виновна, че се е разболяла

и трябва да замине за Давос. Нещо повече: сякаш с напълно обяснимото си отчаяние била объркала всичките му сметки, и толкоз!

— Защо мълчиш? — попитала тя.

— Извинявай! — казал той, но това се отнасяло до счупването на чашата, което навярно уплашило Юлика. Ала не то я занимавало в момента.

— За какво мислиш през цялото време?

Щилер се приближил до шкафа, извадил някаква почти празна бутилка с джин, напълнил две чашки с последните остатъци и подал едната на Юлика като един вид утешение: тя меко, но решително отказала. Неговият маниер да заглажда вината си било с джин, било с краден люляк ѝ се струвал понякога непоносим; а на Щилер, очевидно, се харесвало да влиза в ролята на деликатен човек — по твърде евтин начин искал да изглежда на себе си нежен съпруг, грижовен приятел, надежден закрилник, широка душа, ала през всичките тези години поне веднъж да се осведоми дали осигурителната каса ще поеме разноските за санаториума, за това добрият Щилер никога и не помислил.

— Благодаря — казала Юлика, — аз няма да пия.

— Защо?

— Алкохолът не ще промени нищо.

Щилер изпил чашата си на един дъх, сетне пресушил и чашата на Юлика.

— Не! — казал накрая той. — Ти, естествено, не си виновна. Юлика, че трябва да идеш в санаториум! И дума да няма! Разбира се, виновният съм аз!

— Никога не съм казала подобно нещо!

— За всичко съм виновен аз! — повторил той упорито. — Няма за какво да се вълнуваш повече, миличка, сега ти, клетницата, ще заминеш за своя Давос, а аз, здравият, ще си остана в града. А пък моята гузна съвест ще ти бъде като мекичка възглавница! — При тези думи той гнусно се изсмял.

— Какво искаш да кажеш? — попитала Юлика. — Пак ли започваш с твоите дълбокомислени изрази?

Щилер взел празната бутилка от джин, поклатил глава, сякаш упреквал за нещо себе си, и хладнокръвно я запратил подир чашата в

кухненската ниша, тъй че на всички страни се разлетели стъклени парчета.

Юлика и до днес не може да забрави това отвратително държане, израз на безогледен егоцентризъм, на неудържимо себелюбие от страна на безследно изчезналия Щилер! Не мога да не се съглася с Юлика.

Веднъж в приятелски кръг, малко пийнал, безследно изчезналият Щилер казал на шега: „Имам си чудесна женичка: постоянно жадувам да я видя, а всеки път, когато съм с нея, изглеждам сам на себе си като някакъв мръсен, потен и смрадлив рибар, стиснал в прегръдките си кристална морска фея!“ И това било казано малко след сватбата им... Човек добива впечатлението, че безследно изчезналият Щилер, колкото и да бил очарован от Юлика, просто не можел да приеме нещо в тази жена, а вероятно никога и не осъзнал нейната фригидност. Изглежда, че и красивата Юлика сама не подозирала за съществуването на подобни неща, и то не само като болестно състояние, а напротив, като нещо естествено. Дали днес вече го знае? Тези дни, когато бегло споменах за научната теория, според която, освен жената, нито една самка в природата не изживява така наречения оргазъм, Юлика изглеждаше доста озадачена. После не говорихме повече за това. Навярно красивата Юлика през целия си живот мълчаливо е страдала, действително е страдала, че мъжката чувственост винаги ѝ е вдъхвала малко отвращение, макар че, разбира се, това още не е било основание да се смята за непълноценно същество, за нещастна жена, та дори за човек на изкуството. Така че някои неща в тази госпожа — особено когато приказва за своя безследно изчезнал Щилер — свидетелствуват за упорита, макар и трогателна склонност към самоизмама: човек неволно започва да се съмнява дори в нейната медицински освидетелствувана и струвала ѝ толкова скъпо туберкулоза. Защо Юлика е мълчала за своите страдания? Много е вероятно само малко жени да изживяват без преструвки онзи умопомрачителен чувствен екстаз, който очакват от близостта си с мъжа — вярват, че трябва да го очакват, понеже така пише в романите, а те, създадени от мъже, подрънкват все на тази струна. Тук се прибавят и празните хвалби на жените помежду им. А

може би красивата Юлика просто е била малко по-честна от другите и затова се е уплашила, затворила се е в себе си, превъплъщавала се е в принцове и пажове и се е укривала в гъсталака на мълчаливото си страдание, където не можел да я последва никой мъж. И така, няма нищо чудно, че балетът и всичко свързано с него — дори посредственият балет на един градски театър — е бил за Юлика по-скъп от всичко на света, във всеки случай по-скъп от Щилер. Няколкото плахи опити да се отдаде на лесбийство, изглежда, също не променили нищо; балетът си оставал за нея единственият източник на наслада. Други жени си спестяват заниманията с балетно изкуство, като стават майки. Те понасят мъжа си като необходим създател на потомството им, но сетне престават да се интересуват от него и намират щастие само в децата си; за тях децата са тъй скъпи, както балетът за една балерина; те могат да приказват само за деца, само за своите деца, дори и когато на пръв поглед говорят за чужди рожби; те си дават вид, че се самоотричат, ала то е, за да възхвалят себе си чрез децата — сетне наричат това майчина любов, преданост и самопожертвование, та дори детско възпитание. Естествено, това е най-чист нарцисизъм^[1]. Що се отнася до красивата Юлика, може да се каже, че нейният фригиден нарцисизъм е имал поне това предимство, че не е злоупотребявал с живи хора, а само с изкуството: с Чайковски и Римски-Корсаков, понякога и с Равел, навярно и със Стравински, ала не и с деца, които имат една-единствена майка. Госпожа Юлика Щилер-Чуди, мисля си, сигурно би възнегодувала, ако ѝ кажех откровено, че изпитвам подозрение към повечето жени в изкуството. Напразно бих я уверявал, че това не означава подценяване на жената, както и от друга страна — подценяване на изкуството.

Изглежда безследно изчезналият Щилер (в друго отношение не държа да приличам на него) несъзнателно е чувствувал тези неща и у него се е породил някакъв упрек, някакъв забулен в нежности укор към Юлика, че никога не изживява с него сладострастие, ала също тъй глупаво е упреквал и самия себе си. Като че всяка жена е създадена да бъде спътница на мъжа и в тази област! Прави впечатление, както вече казах, и това е показателно, че този човек винаги е смятал за нужно да се извинява; той очевидно е приемал за мъжко поражение, че красивата балерина — може би само малко по-честна от другите момичета — не примира под целувките му. Нейната студенина била,

може би, ужасяваща, но била истинска. Тя не се правела на хладна, за да възбужда желанието му, напротив, Юлика по-скоро се стараела да отвръща на страстта му, за да се уталожат по-бързо възбудата му; разбира се, при тези насилени опити твърде скоро я обземало чувството на погнуса, онази мълчалива погнуса, която трябвало на всяка цена да скрие от Щилер. Защото тя не желала да го наранява, не искала да го изгуби. Щилер ѝ бил по-мил от всеки друг мъж. От друга страна ѝ било противно да разиграва онези сцени на дива похот и блажена немощ, които почти винаги ласкаят мъжете и им изглеждат всеки път достоверни, колкото и лошо да са изиграни: накрая това изражение на покорна сразеност, което мъжът трябва да види, за да може да повярва в любовта на една жена, и преди всичко, в своята мъжественост. Ах, за нея това било ужасно! В сравнение с тези страдания за Юлика било истинско избавление да стои на сцената и да усеща по снагата си хиляди чужди очи — погледи на гимназисти и на достопочтени господа, погледи, които оценявали в Юлика всичко друго, но не и нейното майсторство, нейния танц. В действителност Юлика понасяла това по-леко, отколкото усещането, че по тялото ѝ лази ръката на Щилер, нейния съпруг — твърдата и малко груба ръка на един скулптор.

Безпомощните оправдания на Юлика, че се чувства уморена, твърде често раздражали Щилер. Той се смятал за олицетворение на нежност, ала не бил в състояние да разбере, че човек може да бъде и изморен. Щилер винаги отнасял всичко до себе си!... Затова Юлика изпитала дори някакво облекчение, когато лекарят на театъра за първи път ѝ съобщил, че дробовете ѝ са леко засегнати и във всеки случай трябва да се пази. Винаги малко прашният въздух на сцената бил доста вреден за здравето ѝ, но тя, като балерина, не можела да го избегне; затова пък толкова по-предпазливо трябвало да живее извън театъра. Така поне ѝ казал лекарят. Тъй че съвсем не било никакъв каприз от страна на красивата Юлика, а повеля на разума, когато молела за известни грижи и внимание, за малко спокойствие. Отнасяло се до здравето ѝ! Та Юлика и без друго била крехко, извънредно крехко създание, но това не значело, че обича по-малко своя Щилер. Просто той трябвало; както вече се каза, да проявява малко повече разбиране.

Ала изглежда Щилер все по-малко разбирал жена си; неговият егоцентризъм стигнал дотам, че дори медицински обосновавал умора

на Юлика той отнасял върху себе си, единствено върху себе си и неведнъж затръшвал вратата и излизал, без да каже дума, само защото Юлика му заявявала, че е уморена. В такива случаи той се прибирал посред нощ, умирисан целият на кръчма, с противен винен дъх; това било наистина вече прекалено! Или пък изведнъж казал: „Иска ми се поне един път да те видя да не си уморена!“ — а в гласа му звучели упрек и злоба! Какво можела да стори Юлика? Наистина, той нито веднъж не ѝ казал: „Ти просто не си жена!“, но Юлика чувствувала много добре, че постоянно я сравнява с другите жени. Така, в последна сметка, Щилер я довел до отчаяние, и в стремежа си да докаже, че е жена — на себе си, на Щилер и на целия свят — Юлика не намерила друго разрешение, освен да завърже някой, по възможност открит флирт, което никога дотогава не била правила през живота си. Но сам Щилер я докарал дотам! Той нарекъл липса на вкус охотата, с която сега Юлика приемала ухажванията на всеки мъж, изпречил се на пътя ѝ, и то най-вече мъже, от които съдбата скоро я отдалечавала. На Юлика ѝ доставяло радост да слуша похвали за красотата си във връзка с нейното изкуство — това било единственото, което позволявала на своите обожатели. Щилер дори не проявявал ревност, а само се чувствувал шокиран, когато в ресторанта или на улицата неговата Юлика раздавала наляво и надясно целувки. Тогава той само казал: „Сигурна ли си, че не си пропуснала някого?“ Щилер смятал всичко това за несериозна детинщина, веднъж обаче едва не побеснял; това станало след един бал, на който Юлика, маскирана като кръшна вакханка, се прилепвала ту към един, ту към друг мъж, сядала върху коленете на този и на онзи и никак не можела да престане да играе ролята на „страстна хетера“. Щилер я чакал навън с палтото ѝ и със своя вулгарен маниер ѝ заявил, че му се повръща от нейните гадости! А, както изглежда, обожателите на Юлика били наистина умни и занимателни господа, за чиито обаятелни ухажвания Юлика се отплащала с красотата си. Щилер обаче винаги твърдял, че всички те, повече или по-малко, са педераста, а и неговата усмивка, когато Юлика не можела да разбере по какво се познава кога един мъж е педераст, естествено, я обиждала. И сигурно не на последно място тази усмивка била причината, която тласнала Юлика още по-далеч, по-далеч, по-далеч, отколкото го желала нейната природа: в последна сметка Юлика се озовала в прегръдките на един млад рекламен агент,

всепризнат покорител на женски сърца, който при това притежавал и очарователна вила край Аскона. Изглежда, Щилер не вярвал, че Юлика е способна на подобно нещо. Той знаел, че рекламният агент, негов стар познат, е отдавна влюбен в красивата балерина и навярно това го подтикнало сам да ги запознае. А може би просто искал да провери доколко Юлика е жена? А след като нещата стигнали тъй далеч, нашият мил Щилер едва не загубил ума си; той се затворил в ателието си, гълтал веронал и спял по цял ден. Сега пък било ред на Юлика да нарече поведението му лишено от вкус!

А може би Щилер просто се изплашил, че в играта е влязъл истински мъж и без дори да се увери дали е вярно, побързал да сложи оръжие. Той ѝ написал няколко съзлививи писма, в които вече виждал Юлика, своята балерина, в ролята на щастлива майка, потикваща детска количка по брега на Лаго Маджоре. Неговите превземки навярно са били за Юлика по-досадни и от самата авантюра, която, изглежда, била краткотрайна и завършила след едноседмичното ѝ пребиваване в Аскона. Младият рекламен агент бил отрупан с поръчки, летял ту за един, ту за друг град, а пък Юлика, естествено, трябвало да се завърне при своите репетиции. Щилер през ден ѝ задавал въпроса защо не заминава за Аскона и я гледал така, сякаш му дължала отговор на някакъв друг въпрос, който Юлика, без ни най-малко да се преструва, така и не можела да отгатне. Какво искал Щилер пак от нея? Юлика смятала, че не си струва да приказват за случилото се, а и нека не забравяме, че тя била сдържано и плахо създание, което не обичало словоизлиянията. Най-сетне, смятала тя, Щилер можел и сам да забележи, че с нейния роман е свършено. Щилер обаче, както изглежда, не го забелязвал или, по-скоро, не го вярвал. Летящият рекламен агент си оставал за него Мъжът с главна буква, способен да направи Юлика щастлива. В това Щилер бил убеден още от мига на първата си уплаха и в заслепението си не виждал, че неговата Юлика не се е променила ни най-малко; навярно си мислел, че тя просто се преструва пред него, че крие щастието си, за да го щади, да не го наранява; а всъщност, след всичко, което Щилер си бил позволил с нея, Юлика нямала и най-малкото намерение да го щади. Така той месеци наред постоянно я дебнел, веднъж дори посмял да претърси чантичката ѝ, разчитайки, че ще открие някаква улика: писмо, билет за Аскона, отметка в календарчето ѝ; но там били

отбелязани само репетициите ѝ, часовете ѝ при фризьора и зъболекаря. Човек може да си представи колко дотягало на Юлика, че Щилер все още се занимавал с този епизод, макар и само в мислите си; досадно ѝ било, че макар и да не я упреква за нищо, с вида си на преследван човек Щилер винаги очаквал от нея нещо, може би някаква спасителна дума? Какво трябвало да му каже Юлика? Веднъж, когато Щилер направо я запитал какво бил за нея този рекламен агент, тя му заявила: „Ти ме докара до отчаяние, Щилер, да не говорим повече за това! Нали се върнах при тебе, не ме тласкай отново към отчаяние!...“ Във всеки случай Юлика не се чувствувала особено виновна; вината на Щилер превишавала многократно нейната, тъй че след като се била върнала при него, той бил длъжен да се помъчи да я направи щастлива.

Няколко месеца всичко отново било чудесно.

Както изглежда, Щилер бил узнал по околен път, че летящият рекламен агент отдавна вече си има нова приятелка и започнал пак да чака Юлика пред театъра, отново да ѝ готви своя ориз по валенсийски и дори не се обиждал, ако тя, уморена от репетиции, едва близвала от любимото си ястие. Той проявил жив интерес към ужасно неприятната ѝ разпра с един режисьор и застанал на нейна страна; той я щадял, както изисквал лекарят, във всеки случай полагал честни усилия цели няколко месеца. Сетне неговият егоцентризъм изглежда отново взел връх и Щилер започнал да очаква от Юлика да се интересува само от него; той отново, без да каже думица, излизал, като затръшвал вратата и се напивал, само защото Юлика, да речем, била уморена и не можела с часове да разговаря с него за скулптура. Една заран тя си позволила забележката, че неговите пиянства им излизат твърде скъпо. И ето че Щилер се гневял, когато тя мълчала, гневял се и когато говорела! А как можела Юлика да бъде нежна с един мъж, който дълбоко в себе си — тя го чувствувала — бил изпълнен със злоба? Веднъж, докато още закусвали, Щилер, ни в клин, ни в ръкав, я запитал защо била казала в балета, че новото му палто — американски шлифер, военен модел — било купено с нейни пари? Юлика не разбрала въпроса му.

— Защо дрънкаш за тези неща из целия балет? — извикал той, разтреперан от злоба и, както винаги, правел от мухата слон.

— Но какво лошо има в това? — попитала тя, а Щилер изтръгнал вестника от ръката ѝ и близо половин час ѝ набивал в главата какво,

според него, не било редно. Обяснението му било направо подло! На Юлика потекли сълзи и понеже Щилер не млъквал, тя извикала:

— Махай се! Моля те, излез! — Щилер не се помръдвал, макар че навярно забелязал как дълбоко оскърбил Юлика с недостойното си поведение. — Тогава ще се махна аз! — казала Юлика. Ала Щилер я задържал. — Не искам повече да те виждам! — изкрещяла угнетената Юлика. — Ти си отвратителен, подъл човек!

Впрочем Юлика твърди, че това бил единственият случай, почти единственият, когато употребила в своето възмущение такива резки изрази. Разбирал ли е Щилер колко несправедливо се бил отнесъл към тази жена? На него и през ум не му минавало да ѝ се извини. Така пукнатината останала да зее.

Разбрала веднъж как безсрамно Щилер е готов да раздуе всяка дреболия, за Юлика ставало все по-трудно да разговаря с него. И мълчанието нараствало, обгръщало ги, по-страшно и от разприте им. А Щилер очевидно нямал и понятие каква жестока обида е нанесъл на Юлика и в своя егоцентризъм най-своенравно си обяснявал поведението ѝ, както му било угодно.

И още нещо!

Както е прието в бездетните семейства, Юлика си имала тогава кученце, фокс-териер на име Фокслайн. На езика на тази страна — впрочем един извънредно мил, макар и не много благозвучен, но предметно-земен и при по-добро вслушване дори нелишен от нежност език — кученцето обаче се наричало Фоксли. Юлика, разбира се, обожавала Фоксли, иначе не би го държала в дома си. Това им е хубавото на кучетата: човек или ги обича, или се отървава от тях. Щилер никога не можал да разбере за какво Юлика толкова боготвори Фоксли — той не умее да чете в изразителните му кучешки очи. Щилер се присмивал на майчинското търпение, с което Юлика чакала, додето Фоксли обходи всяко дърво; заради него винаги и навсякъде закъснявали. Щилер саркастично го наричал „свещеното животно“. Ала никой не им се сърдел за закъснението, защото всички знаели колко мило кученце е Фоксли! В ресторантите изисканите келнери не можели да устоят пред красотата на господарката му и Фоксли, подобно на Щилер, се настанявал върху тапицирания стол. А че Щилер никога не можел да се примири с това, си било негова работа, проява на упоритото му своенравие. Защо трябвало Юлика, която и без

това ядяла малко, да оставя в чинията си половин великолепно филеминьон? В края на краищата, макар и да не казвала нищо, най-често плащала Юлика, а и Щилер си получавал своето вино. Той също нищо не казвал, ала Юлика често имала чувството, че трябва да държи Фоксли под своя закрила. А и Фоксли чувствувал същото. Фоксли бил винаги на нейна страна. Може би тъкмо това дразнело Щилер, че са в мнозинство, винаги заедно — Юлика и Фоксли — и че всички им се възхищават. По всички важни въпроси те взимали връх над него. Разбира се, Щилер никога не си позволил да удари нейното сладко кученце — само това липсвало! Но той не обичал Фоксли и се правел, че не го забелязва. Щом прекрачел прага на дома им, Щилер бил посрещан от Фоксли с радостен лай и сърдечни подскоци, ала той не му обръщал никакво внимание и тутакси се залавял с кореспонденцията си, сякаш всеки ден някой меценат му изпращал купища пари. Веднъж някакъв техен познат казал: „Ах, Юлика, колко сладко кученце имате!“, на което Щилер отвърнал: „Да, много е сладко, тези дни ще направим от него мармелад!“ Щилер просто ревнувал Юлика от нейното кученце, но не искал да си го признае и отново съчинил цяла теория, имаща малко общо с действителния Фоксли, говорел с часове за душевния мир на Юлика (но не и на Фоксли), от който нищо не разбирал. Защо например Щилер никога не пуснал Фоксли в ателието си? А пък после се чудел, че жена му по цели месеци — веднъж дори близо година — не идва при него и се сърдел, че не проявява интерес към работата му. Юлика наистина не знаела къде да върже Фоксли, та да е спокойна — не можела просто да го остави на непознатата улица, само за да се увери за сетен път, че творчеството на Щилер, както и сам той често се оплаквал, просто не върви! Изглежда Щилер действително бил някаква мимоза в панталони! Когато идвал на репетициите на балета и правел скици, това му било само от полза, но какво печелела Юлика — реално погледнато — ако висела в неговото и без това прашно ателие, където той от години работел едва ли не над едно и също и където можела да си навлече простуда? В своя егоцентризъм Щилер просто оставал глух за подобни доводи. Та какво очаквал той през цялото време от Юлика? Неговата болезнена обидчивост, колкото и добронамерено да я премълчавал, била за бедната Юлика тежко бреме. Щилер се огорчавал дори от това, че тя, балерината, не произнасяла нито дума, когато той

по цели нощи спорел със своите приятели за скулптура; той смятал това за израз на безразличие към неговото изкуство, като и през ум не му минавало, че тя, която не разбирала нищо от ваятелство, мълчи от вродена скромност, а и нека не забравяме, че Юлика изобщо си била твърде сдържана и плаха по природа. И когато неговите приятели си отивали, той ставал груб с нея: „Можеше да ни свариш поне по една хлебна супа!“ — казвал той начумерено. — „Поне това можеше да направиш!“ Юлика обаче нямала никакво намерение да му става слугиня! А от деня, в който се появила другата, Щилер напълно загубил способността да ѝ влиза в положението: бил например възмутен, че на своята веранда в санаториума Юлика тъгувала не за него, а за Фоксли; бил най-сериозно удивен, че тя — болната и изоставената — не му пише от Давос нежни писъмца. Впрочем Юлика въобще не му писала, вярно е, ако не се смята една бележчица, с която го била помолила да ѝ направи някои покупки в града. Юлика просто нямала сили да пише! А когато по-късно, през онова дълго лято, сам той по цели седмици не ѝ пишел, Щилер — забравил окончателно какво е състрадание — не се посвенил да си послужи с евтиното оправдание, че Юлика също не му пишела...

И така нататък.

Нямам никакво желание да влизам в ролята на съдник-помирител между красивата Юлика и нейния безследно изчезнал съпруг, но понеже в разговорите ни тя постоянно се връща към тези неприятни времена, аз, естествено, се опитвам да разгадая истината за техните отношения, макар и само за да убия времето — както, да речем, се решава кръстословица. А и какво друго мога да върша в моята килия? За да реша тази нелека кръстословица, необходимо ми е да узная съдържанието на една незначителна забележка, която красивата Юлика направила, както изглежда, доста отдавна. По това тя мълчи. А забележката е била съвсем безобидна, направо маловажна. И все пак, както чувам, Щилер не можел никога да се примири с нея и с течение на времето тя все повече и повече занимавала съзнанието му. Изглежда тази дребна и отдавна забравена от Юлика забележка е накарала Щилер да се усеща насаме с жена си като смрадлив рибар с кристална фея. Забележката била произнесена в тяхната първа любовна нощ. Очевидно Щилер не само бил мимоза — човек, обладан от болезнен егоцентризъм и свръхчувствителност, отнесъл върху себе

си, единствено върху себе си, думите на Юлика (а те можели да бъдат казани и на всеки друг мъж) — но той бил на всичко отгоре и „преживно животно“, а за бедната Юлика това било направо нетърпимо. След като били изминали дни и години, в съзнанието му изведнъж можела да изникне отново подобна дреболия! А при това, както уверява Юлика, самата тя отдавна вече била забравила думите си, казани в онази първа нощ. Ала Щилер просто не бил в състояние да ги изгони от ума си и ги влачел като позорен знак, жигосан на челото му; тук нищо не помагало, дори и когато Юлика пред всички нежно пригладжала вечно разчорлените му коси. Юлика се отнасяла към Щилер трогателно; а през онази нощ тя просто била изразила с няколко слова онова, което навярно изпитва, наред с другото, всяка девойка, озовала се за първи път в прегръдките на мъж. Щилер бил длъжен да го разбере. Ала той не го разбирал. Очевидно Щилер се измъчвал от мисълта, че тези думи били единственото, което любимата Юлика можала да му каже след първата прегръдка. И ето че след като били минали дълги дни и години, той все още се ровел в тази толкова стара история: просто по очите му личало как тя дълбае в него, как целият му душевен живот сякаш се е съсредоточил върху тази дребна, невинна и във всеки случай напълно справедлива забележка на Юлика, придобила в съзнанието му необхватни размери и заглушила всичко останало. И точно когато Юлика се стараела да бъде особено нежна, той изведнъж изпитвал боязън, припомняйки си думите, изплъзнали се от устата ѝ преди много години. Щилер изглеждал в собствените си очи като осквернител и се държал така, сякаш Юлика се гнуса от него, отблъсквал я, както вече казахме, точно когато тя се стараела да бъде особено нежна; така сам той ставал недостъпен. Щилер, по думите на Юлика, бил отличен плувец и вече години наред ежедневно преплувал езерото до отсрещния бряг и обратно, независимо дали грее слънце или вали дъжд, често пъти чак до месец октомври; той умъртвявал плътта си. Юлика смятала тези му спортни подвизи за мания; те му били нужни, за да поддържа самочувствието си, а за това му трябвало, изглежда, цяло едно езеро с вода. Защото Щилер се усещал ужасно, когато се потял и ако се случело в компания да се изпоти или само да си помисли, че това може да стане, той загубвал всякакво чувство за хумор, седял мълчалив и объркан, неспособен дори да следи разговора. Тогава в очите му се четял такъв страх, че Юлика често се трогвала.

Щилер неведнъж си внушавал, че по тялото си има обриви, но това било обикновено плод на въображението му. И тогава той отново бленувал за една непозната дама, която го била целунала по потното лице на връх Пиц Палю — този Пиц Палю се бил превърнал във връх на неговите мечти: ненадминат, неповторим, грандиозен! Омразата му към човешкото тяло изглежда се ограничавала само до собствената му плът. Щилер се възхищавал от децата на плажа, мечтаел да има тяхната кожа, а човешкото тяло, например в балета, направо го въодушевявало. Но в този негов възторг имало нещо болезнено, нещо от безнадеждния копнеж на недъгавия. Щилер бил вече мъж над тридесетте, но достатъчно било някоя жена да сложи ръката си (без ръкавица) върху неговата и да не я отдръпне или пък да докосне светлата му коса, не само за да я приглади, но и за да я почувствува, да усети неговото тясно чело — и той се обърквал като хлапак, а това било особено примамливо за някои дами.

Щилер имал всички данни да се харесва на жените, но не бил уверен в себе си и се боял, че те му се подиграват. Той бил мнителен, нерешителен и не можел да повярва, че една жена, която поставя ръката си върху неговата, не изпитва погнуса. Възможно е този нещастен човек — не много често, но все пак понякога след ежедневния душ, очистващ го само временно — да е заставал пред огледалото и да се е мъчел да проумее какво точно отблъсква кристалната му фея; и ето че той намирал всичко у себе си отвратително. Щилер смятал мъжкото тяло за много красиво, рисувал го непрекъснато, женското тяло — също: единствено той, човекът на име Щилер, бил осъден да притежава мъжко тяло, което осквернявало неговото най-скъпо същество! Юлика, този извънредно честен човек, му го била казала сама, най-откровено, беззлобно и справедливо; — жестокостта идвала оттам, че тези нейни думи си останали единствените... Накратко, Щилер изглежда действително бил развил в себе си някаква мания и на бедната Юлика — необикновено нежно създание, плаха по природа и по момински сдържана, беззащитна срещу твърдения, които просто не оценявали истинската ѝ природа — сигурно не ще да ѝ е било леко с нейния съпруг-невропат. А и други хора очевидно смятали, че Щилер не е в състояние да оцени нейната истинска същност и не липсвали приятели, които се опитвали да го освободят от заблудите му, ала той им се отплащал с черна

неблагодарност. Шцилер не можел да понася да го съветват! „Ах, виждате ли — казал той след подобен разговор, — да вървят по дяволите всички, дето се бъркат в чужди семейни отношения, само защото си мислят, че го правят за добро и че тяхното доброжелателство им дава право да си пъхат гагата, където не им е работа, без да познават дори и една трета от истинското положение!“ Така и най-доброто приятелско напътствие било за Шцилер само празни приказки; той разбирал всичко по-добре от другите. Казвали му, че бедната Юлика го обича, че го обича повече, отколкото той заслужава, а Шцилер отговарял: „Много мило, че ми го съобщавате!“ Ала в действителност и наум не му идвало да вземе тези думи присърце. Той подозирал, че Юлика настройва против него общите им познати, но, както и в редица други случаи, и тук бил несправедлив към тази жена — прекалено свенлива, струва ми се, за да доверява тайните си на трети лица. Хората просто виждали всичко със собствените си очи, а за Шцилер това било непоносимо.

От дълго време те дружели с едно извънредно мило семейство: мъжът бил ветеринар, а жената — известна детска лекарка. Това били изключително образовани хора, обърнати с лице към живота, сърдечни и остроумни — приятели, на които Шцилер бил задължен не само за множеството изискани вечери, но и за любезното им покровителство: те го били въвели в цюрихското висше общество и с тяхна помощ той дори получил веднъж поръчка. Шцилер смятал и двамата за великолепни хора, тази детска лекарка и нейния ветеринар, докато веднъж жената, която се срещала сегиз-тогиз с Юлика и разговаряла с нея на четири очи, не казала на Шцилер, също на четири очи, че Юлика е чудесен човек, изпълнен с вътрешен финес и благородство, какъвто тя, като педиатър, едва ли е срещала друг път в живота си. Шцилер веднага я прекъснал: „И защо ми го съобщавате?“ Тя отговорила на шега: „Честно казано, Шцилер, понякога се питам с какво Юлика е заслужила да бъде ваша жена?“ И се усмихнала, за да подчертае шеговитостта на думите си. Шцилер отвърнал с ледено мълчание. „Най-сериозно! — добавила тя приятелски. — Надявам се, че ще го разберете, преди да е станало късно, преди да сте се превърнали в старец, Шцилер; ще проумеете каква чудесна жена имате до себе си, какъв драгоценен, човек; говоря ви най-сериозно, Шцилер, и се надявам с цялата си душа, че ще ме послушате, заради самия себе си!“ Но

изглежда Щилер не можел да понася и сериозните разговори! Това станало в един ресторант, тъй че Шилер повикал келнера и докато тяхната обща приятелка, детската лекарка, продължавала да говори за Юлика, той платил сметката и не произнесъл повече нито дума. Оттогава винаги, когато това прекрасно ветеринаро-педиатрично семейство ги канело на гости, Щилер все не намирал време: ето с какъв евтин отговор се измъквал! Юлика с право се възпротивила на намерението му да развали отношенията им с приятелското семейство и веднъж сама ги поканила на гости. Когато Щилер се прибрал в къщи и дочул от коридора гласовете им, той просто направил опит да се върне обратно. С големи усилия Юлика успяла да осуети просташката му постъпка. Щилер останал у дома, но веднага след вечерята заявил, че „трябва“ да отиде в ателието си. Той просто избягал!

Понякога поведението на Щилер наистина граничело с мания за преследване; той, изглежда, се стараел да бъде любезен с приятелите на Юлика, но те не можели да не почувствуват неговата скованост и вътрешна съпротива. А сетне нашият мил Щилер се чудел, че около него ставало все по-безлюдно! Но никой не обича да ходи на гости в семейство, което изживява криза; въздухът е зареден с напрежение и дори нищо да не знае, гостът се усеща като свидетел на краткотрайно примирие, чувствува се като мост, временно прехвърлен между враждуващите лагери, разбира, че всяка от страните иска да го използва за свои цели, а разговорът става принуден, шегите в напредналите часове — опасни, остроумията изведнъж добиват злобни нотки, нещо отровно и хапливо; гостът забелязва повече, отколкото им се иска на домакините — уютно е като върху минно поле и дори да не се разрази взрив, мирише на барут. Макар и да не е лъжа, когато домакините казват, че отдавна не са прекарвали толкова приятна вечер — човек може да го разбере! — гостът не гори от желание да ги посети повторно, той изведнъж си намира хиляди извинения и в действителност вече няма за тях свободна вечер. Хората не развалят отношенията си с едно семейство в криза, това е вярно, но се срещат с тях все по-рядко и по-рядко, а когато канят гости, неволно ги забравят, съвсем непреднамерено. Така е винаги и Щилер нямало защо да се чуди, след като имал такова поведение към всички техни доброжелатели. За щастие, Юлика имала поне своите приятели в балета и преди всичко — своето изкуство. На сцената, под лъчите на

прожекторите, тя се чувствувала освободена от всичко, друг човек, щастлива, безкрайно щастлива! А Щилер вече не идвал и на репетициите ѝ. Той се затворил в ателието си, търсел спасение в работата си. Нищо не помогнало и когато една заран съпругът на нейната приятелка, ветеринарят, отишъл при Щилер, за да си поговорят по мъжки, при което въобще и дума не можело да става за никакви упреци. Но още след първата фраза: „Струва ми се, Щилер, че не сте прав по отношение на жена си!“, Щилер побързал да отговори: „Точно така! — В гласа му звучала подигравка. — Но какво друго очаквате от мен? — казал той. — Не сте ли забелязали, че никога не съм вършил нищо друго, освен неправди?“ Ветеринарят опитал всичко, но Щилер дори не му предложил да седне, чистел упорито своята шпатула и накрая се сбогувал, без да изпрати госта си до вратата. Това било действително вече мания за преследване! Достатъчно било някой да се отнася към Юлика приятелски и Щилер веднага го смятал за свой таен враг. Какво можела да стори Юлика? Тя съжалявала Щилер. Той сам се бил обрекъл на самота. Какво ли не опитала тя? Наблюдавала с усмивка как Щилер разиграва пред нея ролята на неразбран мъж и често, когато той с часове умувал — бездеен, заинатен и мълчалив (просто да умреш от скука!), когато бил унил, равнодушен и безволев — всичко друго, но не и мъж, който би могъл да направи една жена щастлива — Юлика го потупвала по рамото и се усмихвала: „Ех, ти... бедничкият ми!...“

Нейното лято в Давос, животът ѝ на онази веранда в стил „сецесион“, където достигал мирис на сено, а наблизо подскачали катерички, сигурно никак не е бил лек. Юлика се усещала така, както навярно повечето новаци там горе: след първия изблик на отчаяние, след няколкото ужасни нощи и решението да се махне незабавно, след обземащото я всеки път зловещо чувство, че я подготвят за смъртта, когато я увиват във вълненото одеяло и я изкарват на винаги една и същата веранда, Юлика неочаквано привикнала към новото си ежедневие, да, дори се наслаждавала, че веднъж и тя не трябва да прави нищо, абсолютно нищо. Единственото, което изисквали от нея, било да пази спокойствие. Отдавна Юлика не била изпитвала такава радост, че живее! Съвсем не се оказал толкова страшен този Давос:

долина като долина — зелена, тиха, може би малко скучна, със стръмни гористи склонове и равни пасбища, тук-таме някой каменист овраг — най-обикновен пейзаж. Тук не бродела костеливата смърт с коса в ръка, тук косели само трева и отдолу долитало ухание на сено, а отгоре, откъм близката гора — дъх на смола; някъде разхвърляли тор, а в листвениците пред верандата подскачала игрива катеричка, и така ден след ден, животът ѝ протичал като във ваканция. Съседът ѝ, който ежедневно присядал за четвърт час на леглото ѝ — пациент, спасен от болестта, на когото било разрешено да се разхожда — ѝ носел полски цветя; този още съвсем млад човек, по-млад от Юлика, но ветеран на санаториума, се отнасял грижовно към новопостъпилите и той изглежда направил живота ѝ тук далеч по-приятен. Той ѝ носел книги, съвсем различни от онези, които някога ѝ бил давал Щилер, и, може да се каже, ѝ открил цял нов свят. И то какъв свят! Юлика четяла Платон, размисляла за смъртта на Сократ, било и трудничко, но младият ветеран ѝ помагал без следа от наставничество, а някак весело и мимоходом, както обясняват хората, които сами усвояват всичко с необикновена лекота и никога не допускат, че друг някой може и да не проумее нещо поради недостиг на ум. Той бил очарователен със своето тясно, винаги малко дяволито лице и с огромните си очи; при това двамата съвсем не били влюбени. Юлика от своя страна говорела навярно за балет, а младият ветеран, който износвал костюмите на умрелите пациенти, ѝ разказвал по нещичко за всекиго от съседите ѝ, които Юлика никога не виждала, но от време на време ги чувала да кашлят; не разправял биографиите им, а само разни смешни случки, при това без да става недискретен. Всичко това радвало Юлика — отначало тя била леко шокирана от неговия „фриволен“ тон, докато навярно проумяла, че остроумието не изключва задушевност, а е само нейна може би по-целомъдрена и по-ненатрапчива форма.

Накратко: Юлика очаквала с радост тези съвместни минути и веднъж, когато младият ветеран не дошъл, тя почувствувала, че той ѝ липсва. Какво се било случило с него? Нищо особено, били му дошли на гости роднини, само това. На следващия ден той се появил отново заедно с една рентгенова снимка. Юлика го запитала дали е негова: той замълчал, но сетне ѝ разяснил така наречените „затъмнения“ и постепенно ѝ внушил, че един скелет може да бъде дори красив, ако се разглежда като графика, че можеш да се възхитиш от прозрачността на

сърцето, което така и не се различава на снимката, да се вираш като омагьосан в тайнствените облачета между гръбначния стълб и ребрата, ако пък дълго се вглеждаш, да откриеш цяла плетеница от всевъзможни форми и всичко обвито в някакъв призрачен полумрак. Накрая, когато мошеникът ѝ разкрил, че на снимката е самата тя — госпожа Юлика Шилер-Чуди, пронизана от рентгеновите лъчи, — Юлика не се уплашила ни най-малко. Но как се бил сдобил със снимката? Откраднал я бил предния ден, докато чакал при лекаря. „Тук не можем без такива шеги — заявил той. — В санаториума, а може би и навсякъде, хората се отнасят прекалено сериозно към себе си.“ Юлика веднага си помислила за Шилер.

Посещенията на младия ветеран, естествено, интересували Юлика повече от редовните, написани по задължение послания на Шилер; те не хвърляли светлина, а по-скоро обратното. Неговите писма представлявали едно сладкодумно мълчание. Какво можела Юлика да му отговори? Единственото хубаво в тези писма било, че видът им успокоявал главния лекар и сестрите, тъй като те намирали, меко казано, за странно, за твърде странно, дете господин Шилер нито веднъж не бил посетил жена си. Юлика трябвало да го взима в своя защита. „Моят мъж скоро ще дойде!“ — казвала тя често. „Крайно време е! — отвърщал главният лекар. — Иначе ще се наложи да пратя на господин съпруга разписанието на влаковете, в случай че още не се е снабдил с него!...“ Всички се отнасяли към Юлика с голяма любов и дните ѝ, особено когато времето било хубаво, протичали почти незабелязано. Младият ветеран, студент в някаква католическа семинария, бил за нея истински дар небесен. Толкова много знания и заедно с това нещо толкова момчешко! Юлика никога не била предполагала, че е възможно подобно нещо. През целия си живот тя не била разговаряла с по-образован човек; с него често се чувствувала като неграмотна, но от друга страна и като зряла жена, защото, както казахме, той бил още хлапак. Във всеки случай Юлика се наслаждавала на неговите разкази, на знанието му, на неговата хлапачина, докато седял при нозете ѝ. Запитвала ли го нещо, което не знаел, студентът изпитвал радост, приличал ѝ на Фоксли, когато му подхвърлела камъче или шишарка; след два-три дни той идвал при Юлика вече осведомен къде и какво може да се прочете по този въпрос. Той ѝ дал първата представа за модерната физика;

разясненията му били наистина вълнуващи и всичко с научна точност, от каквато при Щилер и следа нямало — дори и да пристигал направо от някоя лекция, въодушевила го до крайност, той не бил в състояние да обясни на Юлика поне строежа на атома. Тук тя за първи път проумяла всичко, почти всичко. Юлика например узнала и това, че култът към Богородица е в тясна връзка с прославата на жената, за което тя, като протестантка, си нямала и най-малко понятие. Младежът превъзхождал Юлика по знания, но излагал всичко тъй леко и просто, че и тя, нищо не знаещата, можела да следи или поне да отбелязва основните ходове на мисълта му. Да, също така за първи път, макар че нейният скъп Щилер някога бил воювал в Испания на страната на комунистите, на Юлика било разяснено обективно и безпристрастно в какво собствено се състои идеята на комунизма, какво е заимствувано от Хегел, какво от Хегел е неправилно изтълкувано, какво е това диалектика, какво в комунизма е християнско и какво — антихристиянско, какво е трансцендентен свят и какво е секуларизация. Както изглежда, нямало нищо на този свят, което този млад йезуит с тясно лице и дълбоко хлътнали като на череп орбити да не знаел и да не умее да го изложи с лекота: сбито, безпристрастно и тъй забавно, че Юлика често се заливала от смях, независимо дали ставало дума за Божията майка или за абсолютната скорост на светлината — при това тя нямала чувството, че той се стреми да ѝ натрапи възгледите си. Юлика и тук се наслаждавала, че не изискват нищо от нея. Щилер винаги се опитвал да ѝ наложи нещо — гледища, които по-късно сам отричал, но докато бил увлечен от тях, той така въодушевено ѝ ги излагал, че Юлика не смеела да му възрази. Младият католик бил нещо съвсем друго! Юлика дори не изпитвала нужда да му противоречи. Тя лежала на своята веранда и вдишвала думите му като горския въздух. От своя ежедневен посетител, изглежда, Юлика е научила между другото и твърде старата мисъл, че да създадеш от ближния си и въобще от един човек идол, да кажеш: „Ти си такъв и такъв и край!“ е признак на нелюбов и следователно грях. Тази мисъл очевидно много допаднала на красивата Юлика. Та нима Щилер, нейният мъж, не бил създавал от нея идол?

С две думи, Юлика не скучаела; и денем, независимо дали греело слънце или валял дъжд, тя понасяла болестта си почти без притеснение.

Други били нейните нощи.

Юлика почти не говори за това, но все пак се разбира, че понякога сутрин, когато сестрата влизала в стаята ѝ, заварвала още да гори лампата, а Юлика, напълно обезсилена, обляна в студена пот, дремела в разхвърляното и измачкано легло. Температурната крива достатъчно ясно говорела колко трудно било на бедната Юлика да спазва доброжелателното указание на лекаря в никакъв случай да не се вълнува. На малко глуповатата сестра, която измивала Юлика, подменяла бельото и носела по-рано от определеното време чай и грейка, Юлика се кълняла, че всичко е в ред, само и само да не отсрочат наново и пак наново първата ѝ разходка, обещана ѝ вече от няколко седмици. В такива ужасни нощи Юлика може би си спомняла понякога за своя Щилер, виждала го в неговата незабравима поза как бърше чаши след нощната си оргия, как пъха в джоба си шнолата на своята гостенка от предната вечер, за да не се дразни повече Юлика и как, в отговор на нейното съобщение, че е смъртно болна, запокитва чашата си в стената, и толкоз!

Сега вече и Щилер не ѝ пишел.

Естествено, възниква въпросът: нима нямало кой да разкаже на този Щилер (след като бедната Юлика сама не можела да го стори) колко трудно е там горе в Давос на неговата жена, все таки неговата жена, която той, въпреки наличието на другата, обичал поне дотолкова, че желяел тя да чувствува липсата му? Но тъкмо Щилер нямал и най-малкото желание да води душеспасителни разговори на четири очи; няколкото стари познати, които преди време се били опитали да му говорят, сега вече, естествено, били вдигнали ръце, а пък новите му приятели знаели за ужасните нощи на Юлика не повече от него самия... Та кой ли изобщо знаел? Бедната Юлика не разкривала душата си пред никого. Знаел, изглежда, само един човек — младият ветеран. Но той приказвал и за тези неща тъй леко и весело, както за своите църковни отци или за абсолютната скорост на светлината (която не се удвоява, ако два светлинни лъча се движат един срещу друг), за класическия закон за събиране и изваждане на скорости, който ставал невалиден именно при светлината, или пък за будизма. Той пак седял до нозете ѝ на леглото, изпълнен със своите знания, а изтощената Юлика се стараела да го слуша внимателно. Той ѝ говорел за току-що прочетеното в едно списание изречение на цюрихския професор

Шерер, което го било възхитило: „Масата е енергия в блокирана банкова сметка.“

— Не е ли остроумно! — попитал той.

— Да, така е — потвърдила Юлика.

— Разбира се, че е остроумно! — сетне той продължил, без да променя тона си, все тъй прелиствайки своето списание: — Денем човек играе шах или чете, а нощем плаче. Вие не сте единствената в този дом, Юлика, повярвайте ми, тук е тъй с всички. Отначало, да речем, първите седмици или месеци, човек се шегува: колко хубаво е тук — сено, смола, катерички и тем подобни — а после, каквото и да правим, идва страхът. Ревеш във възглавницата си и сам не знаеш за какво, знаеш само, че е вредно и още, че твоето трескаво тяло ще изгори като тлееща прахан. А след това, рано или късно, всеки тук започва да мисли за бягство. Особено нощем, когато е сам. Всеки е обзет от безумни планове, ставаш сам на себе си Наполеон или Хитлер, но ето че и те не са могли да се доберат до Русия, а нашего брата, Юлика, не може да се добере дори до долината: четири часа път с местното влакче, смяна в Ландкварт — изглежда дреболия. Някои се опитват да го правят всяка година: тайно пъхат в джоба си четката за зъби, казват на сестрата, че отиват до тоалетната и заминават с влакчето към долината; стигат, кой по-близо, кой по-далеч, в зависимост от щастieto и от времето и там получават своята криза — имат чувството, че ще се задушат и безмълвно се връщат обратно тук, но вече в болничната кола. So what?^[2] — усмихнал се той. — Ние дори не изпитваме към тях съчувствие, толкова е глупаво, разбирате ли? Знаем го от опит. Другарското ни отношение се ограничава с това да се правим, че не сме забелязали нищо. Закълнете се, Юлика, че никога няма да направите подобна глупост! — Юлика се заклела. — Не! — разсмял се младият ветеран. — Не под одеялото, мила моя! Бог също иска да го види! — Юлика се заклела, като извадила ръце изпод одеялото си от камилска вълна. — Есо!^[3] — казал той, вдълбочил се отново в своето списание и сетне добавил: — И въобще, Юлика, ще видите, че когато тук някой умре, това съвсем не прави потресаващо впечатление. Ако някой си мисли, че така ще ни направи впечатление, умира съвсем напразно. Тук импонира само животът! Впрочем, забелязал съм, че повечето умират около Коледа, от чиста сантименталност.

(Сам той умрял в края на септември.)

През август неочаквано се появил Щилер. По мнение на Юлика, странното му поведение изумило главния лекар повече от дългото му отсъствие. Той се държал така, сякаш красивата Юлика била затворена на своята веранда напълно неправилно и незабавно поискал от сестрата да разрешат на жена му да направи разходка с него, най-малко за един час. Причината: Щилер трябвало да говори с Юлика! Но какво се било случило? Верандата, където му се струвало, че ги подслушват отляво и отдясно, му изглеждала неподходящо място за разговор. Той снел баретата от главата си, но не съблякъл шлифера си, военен модел, който носел и зиме, и лете, тъй като бил единственото му палто. Юлика попитала:

— Е, как си?

Щилер се държал много неловко, мачкал баретата си в ръце и бил много възбуден, сякаш лекарите в този санаториум били длъжни преди всичко да се съобразяват с желанието му да разговаря с Юлика насаме. Нейния радушен въпрос той оставил без отговор. Не след дълго дошъл и главният лекар на обичайното си ежедневно посещение и Щилер настойчиво повторил молбата си да пуснат Юлика да се поразходи с него. Главният лекар се видял доста натясно. Можел ли да заяви открито пред болната, че за разходка и дума не трябва да става при нейното състояние? А пък Юлика вече няколко седмици очаквала това позволение. Да каже: „Не!“ — кратко, и ясно, както го заслужавал Щилер — било неуместно именно заради Юлика, която и без това била доста отпаднала духом. Наистина, какво можел да каже главният лекар? С половин уста, извил глава встрани, сякаш не отговарял на Щилер, той дал съгласието си за половин час, дори отстъпил на четиридесет и пет минути, но помолил Щилер да го почака в коридора — преди разходката искал да поговори с него...

За първи път от дълги месеци Юлика напускала санаториума, станал за нея вече нещо като черупка на охлюв; странно объркана от раздялата си с верандата, тя се усещала по-слаба, отколкото очаквала. Хванати под ръка, при което Щилер леко я подкрепял, ала без да се отнася към нея както с недъгава, те тръгнали бавно по пътеката, която Юлика тъй често била разглеждала от своята веранда (когато се надигала специално, за да я види). Ах, за бедната Юлика това било истинско събитие, дори сълзи се появили в очите ѝ, сълзи на радост!

Да чувствува под нозете си земя, да докосне с ръка елова шишарка и да усети по пръстите си мирис на смола — това било за нея толкова щастие, че дори Щилер го разбрал; във всеки случай той не бързал със своята изповед.

— Какво ти каза главният лекар?

Щилер се колебаел да отговори.

— Но кажи де! — помолила тя.

Щилер изглеждал объркан.

— Какво ми каза ли? — отвърнал той накрая. — Че трябва да те пазя от всякакви вълнения. Нищо повече. Той бе съвсем кратък, този твой главен лекар. Впрочем, не бивало да правиш разходка, каза той, състоянието ти било много по-сериозно, отколкото аз съм си мислел.

— Така ли? — възкликнала тя.

— Да.

— А на мене нищо не казват!

— Да, и още нещо! — продължил Щилер, за да отклони разговора от медицинската тема, която навярно било по-добре изобщо да не засяга пред Юлика, и се усмихнал, не злобно, а само някак странно, някак тъжно. — След това лекарят, естествено, ми каза, че си прекрасен и благороден човек, че си много крехка и се нуждаеш от грижовно отношение, с две думи, че си превъзходна съпруга. Всички изпитват нуждата да ми го съобщят. Изглежда съм някакъв идиот!

— Но, Щилер! — разсмяла се тя.

— Не — казал той, — може би наистина съм идиот. Толкова е хубаво, че отново те виждам, Юлика! Какви ли не мисли минават през главата на човек, когато дълго не вижда някого. Поне при мен е така.

Юлика повторила въпроса си:

— Е, как си, как живееш там в долината?

— Горедолу... — промърморил той.

— Виждаш ли Фоксли?

— Не.

— Постоянно ли работиш?

Щилер не бил особено приказлив.

— Да — казал пак той, — всъщност това е всичко, което искаше да ми съобщи твой главен лекар: че си крайно изискано създание, което заслужава да бъде носено от мъжа си на ръце. Във всеки случай трябвало да те пазя от всякакви вълнения! Били вредни за теб, а пък

състоянието ти било доста сериозно. Юлика, това той ми повтори три пъти, струва ми се.

Така, хванати под ръка, както всъщност рядко вървели, Юлика и Щилер мълчали, сякаш най-важното вече било казано и оставало само да се възхищават на безоблачния августовски ден и на прочутия давоски въздух. Те крачели по същата онази класическа алея с елови шишарки и почти досадни катерички, която моят защитник и Юлика ми демонстрираха тези дни; наистина чудесна алея — ту гора, ту поляна. Долу в града било непоносимо задушно като пред буря, но тя просто не се разразявала, тази буря, и жегата си оставала, а хората се обливали в пот. Тук горе човек изобщо не се потял. Щилер се наслаждавал на това. А ливадите ухаели. Все пак, те не отишли много далеч заради бедната Юлика. Щилер съблякъл своя кафеникав шлифер, военен модел — наистина много практична вещ — и те поседнали сред сухата и мека, затоплена от слънцето и осеяна с борови иглици трева. Просто било чудесно! „Защо да говорим?“ — помислила Юлика. А и те почти нищо не приказвали. Да се говори за нещо, преди да е изречено най-важното, било просто невъзможно. Накрая Юлика попитала:

— Какво се е случило? Нали искаше да разговаряш с мен?...

Някъде сред обедната синева се чул грохот на невидими свличащи се камъни. Жужали насекоми. Планините мълчали, сребристосиви. А в това време Юлика напразно чакала Щилер да ѝ отговори. Той мачкал между пръстите си късче червеникава земя и накрая, наистина не от дребнава придирчивост, а просто така, за да каже нещо, Юлика му обърнала внимание върху неговите доста дълги и зацапани с пръст нокти; това била съвсем безобидна забележка, но нашият добър Щилер, тази мъжка мимоза, отново дълбоко се засегнал, макар и нищо да не казал (това станало ясно едва по-късно, от едно негово писмо). Той просто пуснал на земята размачканата бучка пръст, безмълвно изтупал ръце, вдигнал едно сухо клонче и въпреки че Юлика съвсем не изисквала това от него, започнал да почиства ноктите си. Странно прозвучал неочакваният му въпрос:

— Изобщо, обичала ли си ме някога?

Какво можела да му отговори Юлика? А Щилер продължавал да чисти ноктите си и упорито чакал отговор на своя смешен и, според Юлика, направо изсмукан от пръстите въпрос.

— Какво общо има това с мръсните ти нокти? — попитала тя малко на шега и видяла как устните му затреперили от вълнение. — Нима си дошъл тук, за да ми зададеш този въпрос?

Нейният тон — и двамата го почувствуваха — не бил съвсем удачен, изглеждал малко повърхностен, несъзвучен с тихото величие на гората. А какво именно чувствувала бедната Юлика, виждаща за първи път тази своя гора отблизо, не от остъклената в стил „сецесион“ веранда, какво усещала, когато със собствени ръце късала полски цветя, а не ѝ ги носел младият йезуит, какво означавало за нея да не бъде омотана в одеялото си от камилска вълна, а да е облечена отново в своя почти забравен всекидневен костюм — всичко това изглежда Щилер не можел да схване напълно. Половин час вече бил изминал. Щилер пушел, наистина, след като я бил помолил за разрешение, а Юлика стискала между зъбите си стръкче трева.

— Какво става с твоята... дама? — попитала тя.

— Кого имаш предвид?

— Още ли си влюбен в нея?

Всъщност, Юлика се опитвала да му помогне, но Щилер бил истински страхливец; той не казал нито дума, че почти ежедневно (както по-късно се изяснило) се срещал със своята дама. Той мълчал и само гледал Юлика. Какво очаквал постоянно от нея? Юлика била полегнала в топлата трева, уморена от малката разходка, съвсем обяснимо, въпреки това се опирала на десния си лакът, за да има подобър изглед към долината. Между устните ѝ се полюлявал дълъг стрък трева. Тя усещала как Щилер я разглежда: червените ѝ коси, нежния ѝ профил, златистокафявата ѝ кожа (обичайната ѝ алабастрова бледост ѝ отива вероятно повече!), неначервените ѝ устни, гърдите ѝ, въобще цялото ѝ тяло, което, в последна сметка, било тяло на балерина. Щилер я разглеждал, сякаш никога през живота си не бил виждал жена. А може би я сравнявал с другата? Щилер изглеждал много влюбен — така се струвало на Юлика, — и в същото време дълбоко отчаян. Но защо? Юлика попитала:

— Какво има?

Изведнъж (и днес, когато си спомня за това, Юлика не може да скрие леката си усмивка) Щилер я сграбчил като някакъв Тарзан, какъвто той, за бога, никога не е бил, уловил тясното ѝ лице с малко грубите си ръце на скулптор и с необясним порив започнал да я

целува; естествено, тя не можела така изведнъж да му отвърне със същото. Той притискал към себе си нейното отслабнало от болестта тяло, сякаш искал да го смачка. Всъщност, той й причинил значителна болка. Но тя не му го казала веднага. Защо я гледал така втренчено? Известно време тя не се съпротивлявала. Но какво означавало всичко това? Юлика се пазела да не се усмихне, ала Щилер забелязал, че тя крие усмивката си.

— Юлика! — извикал той. — Юлика!

Той крещял тъй, сякаш Юлика се намирала на другия край на долината. Щилер злобно издърпал люлеещия се стрък от устата й — този невинен реквизит на нейното напълно разбираемо смущение. Юлика била дори забравила, че все още стиска стъблото между зъбите си. С какво толкова го възмутила тази невинна тревичка? Очите му заблестели, станали воднисти, а когато проумял, че плаче, Щилер заровил глава в скута й и с двете си ръце се вкопчил в Юлика, която изведнъж, съвсем понятно, зърнала закрития от Щилер пейзаж: санаториума, зад него в далечината познатата селска църквица, малкото червено влакче, което тъкмо излизало от гората и свирело. Нима Юлика била виновна, че изведнъж видяла пред очите си всичко това? Щилер хлипал в скута й, както навярно плаче на родната гара завърнал се от плен войник; ридаел така, че Юлика усещала топлината на пламналото му лице. Тя се бояла, че могат да ги видят от санаториума. Пръстите на Щилер се впивали в нея като някакви нокти и на Юлика, естествено, било смешно, дори неловко, че той я държи за седалището. Накрая, тъй като той не преставал да хлипа, тя сложила ръката си на тила му, мокър от пот, сетне я преместила върху сухата му коса и зачакала той да се съвземе. Щилер обаче не се съвзимал. Той нямал и желание да се овладее. Дори се опитал (смешно е да се каже!) да хапе в скута й, да хапе като куче, но това не му се удало, понеже Юлика носела плътна кадифена пола.

— Хайде! — казала Юлика. — Престани вече!

Юлика и днес не знае как е трябвало да се държи по време на онази разходка в Давос. От две минути тя наблюдавала как по алеята приближават две непознати лица; наистина, те вървели бавно, но идвали все по-наблизо и за Юлика всичко това било просто мъчително, независимо че поведението на Щилер й напомняло малко театър — Мортимър или Клавиго, изобщо нещо от този род, не можела да си

спомни какво точно; във всеки случай тя се усещала на тръни, защото сега пък Щилер лежал като мъртъв, забил лице в кадифената й пола, тежък и неподвижен; той вече не хлипал, а лежал, разперил ръце, в тровавата поза на удовлетворен мъж.

— Ей, ти! — ласкаво казала Юлика. — Идат хора!

А хората били вече почти на сто метра от тях, това Щилер не можел да отрече. Той се надигнал, но без да се огледа, без дори да се увери, че хората идват все по-близко и по-близко; лицето му било сънливо и замаяно като на водолаз, току-що изскочил на повърхността. Щилер закрил очи с длани, докато разхождащите се, две стари дами, не отминали зад гърбовете им, сетне отпуснал ръце върху коленете си и впил поглед в долината — навярно изглеждал сам на себе си извънредно трагичен; във всеки случай при този негов вид на Юлика не дошло нищо друго на ум, освен да приглади вечно разчорлената му коса и да се усмихне:

— Ех, ти... бедничкият ми!...

Щилер не знаел какво да каже, сетне се изправил, притегнал омачканите си панталони и след като Юлика станала, без негова помощ, вдигнал изцапания си шлифер, военен модел, позволил на Юлика да го хване под ръка, за да се опре на него, и я отвел в санаториума. Там той обещал да почака в коридора, докато отново опаковат Юлика и я изкарат на верандата. Това не продължило повече от двайсет минути. Но когато сестрата погледнала в коридора, от господин Щилер нямало и помен. Без да се сбогува, той просто си бил заминал...

Това била предпоследната им среща.

Кнобел, моят надзирател, се превръща в истинска напаст! Като някакъв читател на вечерен вестник той очаква ежедневно продължение на моята житейска история, при което паметта му ми създава доста грижи.

— Прощавайте, мистър Уайт, тук нещо не излиза. Значи, първо убихте жена си?

— Да.

— Сетне директора Шмиц...

— Да.

— Това е станало в джунглите на Ямайка, така казахте, а после е дошъл ред на Джо, мъжа на малката мулатка, и тогава сте духнали за Мексико... Е, а после? — пита той, като държи в ръка баката със супата. — От Мексико сте дошли тук при нас, така ли?

— Да.

— А къде остават тогава другите ви две убийства? Вие говорихте, че сте пречукали петима?

Сърбам супата си и казвам:

— А може би пък са били само трима.

— Шегата настрана! — казва Кнобел и по този въпрос, както личи, той не проявява никакво чувство за хумор. Кнобел се превръща в истинско тегло... И аз простичко му обяснявам:

— Има различни начини да се убие човек или поне душата му и това убийство няма да открие нито една полиция на света. Понякога е достатъчна само една дума, едно откровение в нужния момент! Достатъчна е дори една усмивка! Покажете ми човека, който да не може да бъде унищожен с усмивка или с мълчание. Всички тези убийства, разбира се, се извършват бавно. Не сте ли се замисляли, драги ми Кнобел, защо повечето хора така живо се интересуват от истинските убийства, от явните, доказуемите убийства? Та това е толкова просто: понеже по правило ние не виждаме своите ежедневни убийства. А какво облекчение е да чуеш трясъка на изстрела, да видиш как се лее кръв, да знаеш, че някой загива от истинска отрова, а не от мълчанието на жена си! Чудесното на по-раншните епохи, например на Ренесанса, е, че човешките характери все още са се разкривали в действието. В наши дни всичко е навлязло навътре..., а да се разкаже за едно вътрешно убийство, драги ми Кнобел, е нужно време, много време!

— Колко? — пита той.

— Часове, дни...

В отговор моят надзирател казва:

— Мистър Уайт, следващата неделя имам свободен ден.

И така, въпреки мълчанието на Щилер, Юлика знаела за неговата лятна авантюра с другата. „Авантюра“ не било навярно най-изисканата дума, но можела ли Юлика (когато мислела за това) да търси по-

романтични изрази? И така, Юлика знаела! Но какво можела да стори тя, болната, от своята стъклена веранда? Естествено, нищо!

Само да търпи, да търпи, да търпи...

Сега, мислела си понякога бедната Юлика, ѝ оставало само изкуството и отново разглеждала швейцарското списание, което наскоро ѝ били изпратили нейни приятели. На корицата била изобразена красивата Юлика в балетна поза! Юлика — в солов номер! Според нея снимката била умопомрачителна, а с вълшебните отблясъци по тюлената пачка на танцърката напомняла картина от Дега. Впрочем, фотографията била от предишната зима; Юлика вече не вярвала, че тази снимка, около която някога толкова си били играли, въобще ще бъде публикувана. И ето че сега, в края на август, съвсем навреме излизала за откриването на новия театрален сезон. Юлика била снета в гръб, лицето ѝ в светъл профил, левият ѝ крак повдигнат във въздуха; плавният и въпреки това точен полет на ръцете ѝ, от раменете до върха на пръстите, напомнящи разцъфваща пъпка — всичко било безупречно! Текстът отдолу, както винаги — малко банален, но в основата си поне верен, което за едно такова списание, смятала Юлика, било вече доста много. Впрочем, списанието съвсем не било незначително: Юлика леко потръпнала, когато погледнала тиража. Колко много Юлики имало сега! Юлика по вестникарските будки, Юлика във влака, Юлика в уютния семеен дом, Юлика в кафенето, Юлика в палтото на някой елегантен господин, Юлика до чинията със супа, Юлика навсякъде: под чадърите на плажа, в хола на всеки по-добър хотел, но преди всичко — по вестникарските будки в страната, а също и в чужбина, в продължение на цяла една седмица; след това някой ден Юлика се появява в приемните на зъболекарите, но също и в нийоркската Public Library^[4], където човек може да я поиска по всяко време; и отново Юлика в някоя самотна стая, окачена на стената над леглото. Тя не изпитвала гордост, ах, не, но всеки път я обземал смут, щом вземела в ръка това почти булевардно списание; все пак най-много се радвала, че снимката е толкова ефектна, а тя като балерина — безукорна. Това, че била красива, дори много красива, не убегнало от погледа ѝ. Ах, кога ли щяла да танцува отново? Юлика се облягала назад, притваряла очи и се мъчела да си представи как тя, Юлика, с тюлена пачка (като от картина на Дега!) излиза от мрака на пустата сцена, обляна от синкавите лъчи на прожекторите, сред които

се вдигат облачета прах, и потоците светлина я понасят, освобождават я от земното притегляне, отдалечават я от хорската натрапчивост; а сетне, ах, сетне първата завеса прошумолява настрани, а Юлика вече стои на палци, малко по-късно втората, по-тежката завеса изромолява своите осем секунди, за да разкрие пред Юлика дверите към онзи другия, новия мрак, сред който проблясват осветените лица от първите редове; а сетне оркестърът, отдавна вече засвирил, прогърмява с пълна сила в нозете ѝ като някакъв прибор, ах, тази музика като омагьосан кръг заобикаля Юлика, която всички виждат, но никой не може да докосне, да сграбчи; а сетне пламват светлините на рампата и светлините горе, на моста, те заслепяват Юлика и тя нищо повече не вижда от този свят, а само чувства пространството му, което я очаква, и усеща онова, което иначе никъде другаде не може да изпита — блаженство, неизказано блаженство, тъй че трябва да преглътне от вълнение; а сетне извърща глава (също като на корицата на списанието) и знае, че сега блясъкът на очите ѝ се вижда дори от най-горната галерия; а сетне, да, сетне първите ѝ стъпки, тъй, сякаш цялата музика е в тялото ѝ — цигуларите свирят тъй усърдно, че косите им падат върху лицата, духачите издуват бузи и заприличват на ангелчета, прочутият диригент във фрак с поли като гарванова опашка е вперил поглед в Юлика, само в Юлика, славните момчета на контрабасите размахват лъкове като дървосекачи, а симпатягата на тимпаните — кълбо от нерви, треперецо от послушна старателност — най-сетне изпълнява своето „бум-бум“, о, мили боже, всичко звучи като море, залива я с вълни от музикални теми, грохотът ту нараства, ту замира, но цялата музика е вътре в нея, живее в тялото ѝ, ражда се от тялото ѝ, веществено, зримо! И все пак, по-далеч от тези първи стъпки Юлика всъщност никога не успявала да отиде във въображението си. Странно! Някоя катеричка сред лиственицата пред верандата, една-едничка катеричка, изпуснала на земята огризана шишарка, едва доловим шум или пък познатото изсвирване на малкото влакче в долината, понякога скрибуцането на селска каруца, спускаща се със затегнати спирачки по стръмния път, дори лекото покашляне откъм долната веранда или пък звънкият смях на лекарския помощник, току-що докарал пресни хлебчета и отново метнал се на своя велосипед, за да изчезне в гората, подсвирквайки си моден шлагер — все имало нещо, което да наруши балетните мечти на Юлика.

При цялото излишество на време, макар че нищо не ѝ пречело постоянно да се възвръща към опияняващите я мечти за балета и отново и отново да започва със синкавите лъчи на прожекторите, на Юлика, както вече казахме, никога не се удадо да стигне в мислите си по-далеч от първите стъпки. Направо необяснимо! При това Юлика, естествено, знаела толкова много балети наизуст, всяка стъпка, всяко движение! Тя напразно се обръщала за помощ към онова глупаво списание, струвало ѝ се просто невероятно, че това безплатно създание е самата тя, Юлика, и ако балерината върху корицата не била само книжна картинка, Юлика щяла да я прегърне, да я стисне в обятията си, така както неотдавна я бил сграбчил нашият мил Щилер при разходката им. Юлика плакала и сълзите ѝ, които смятала сълзи за своята погубена кариера, имали малко блудкав вкус. Все по-често я обземала тъга по музиката. А когато накрая ѝ разрешили да слуша музика, и от малката вълшебна кутия от черен бакелит, която ѝ донесъл младият йезуит, прозвучали любимите ѝ мелодии, само за тях двамата, естествено, тихо, но все пак достатъчно ясно и с чист тон — музика, под чиито звуци Юлика била танцувала толкова пъти — ето че сега тя слушала и не усещала никаква връзка между музиката, балета и театъра. Съвсем просто: макар и дълго да не ѝ се искало да го признае, балетът неочаквано се бил превърнал за Юлика в някаква игра от отдавна отминали дни, прекрасна, но вече недостъпна, невъзможна вътре в самата нея. Това я изплашило. Нима Щилер имал право, когато — донякъде от завист към успехите ѝ — гледал на нейното балетно изкуство винаги като на някакъв заместител? На времето Юлика не му повярвала, не вярвала и сега. Тя знаела, че всичко ще се върне отново! Но за момента, хиляди благодарности, тя повече не желаела да слуша балетна музика, предпочитала каквато и да е друга плоча, която младият йезуит можел да ѝ набави. А той разбирал немалко и от музика! Все пак Юлика се опитвала да разбере какво я било отчуждило от балета, не се ли дължало на разочарованието, което трябвало да преживее през онова лято по отношение на колегите си от театъра? Нито един от тях не дошъл да я посети тук горе, в нейния остъклен затвор. Само преди половин година, просто да не повярваш, всички я посрещали с широко разтворени обятия, все нейни приятели, от десетина метра я поздравявали с преливащи от възторг гласове: „Юлика, сладка моя, какво става с тебе?“. А при това се били срещали

сутринта. Чуден народ, наистина! Щилер никога не можел да намери с тях общ език. Но той бил несправедлив. Тези хора не бива да се мерят по тяхната човешка преданост; тяхната сърдечност се ограничава с моментни изблици на чувства. Те действително обичали Юлика, всички — артистките от балета може би мъничко по-малко, понеже ѝ завиждали за несравнимата коса — но мъжете до един обичали Юлика, също и певците, дори някои господа от дирекцията, да не говорим за именитите диригенти, които често я навестявали в нейната тясна и задушна гримьорна, за да ѝ целунат ръка, присядали в някое разклатено кресло и ѝ предсказвали блестяща кариера в чужбина. Но къде се били дянали всички тези хора? Наистина, веднъж получила картичка — приветствие от някаква развеселена компания след една премиера, имала и без Юлика небивал успех — всичко на всичко няколко реда, с които чисто и просто я уверявали, че страшно им липсва, впрочем цялата картичка била една шега, подписана с всевъзможни имена, най-безразборно и своеволно: все нейни приятели! Сетне, наистина, пристигнали още две-три писъмца, също много мили, надраскани по време на репетиция; тъй че кратки и несвързани — разни клюки за нейни колеги, всичко много мило. И няма съмнение, че ако Юлика можела да се измъкне от пашкула на одеялата си и да се появи отново в театъра, щели да я посрещнат с искрен възторг във всички гримьорни, щели да я обсипят с целувки, да я прегръщат като някой победител от състезанието Tour de Suisse^[5], от всички страни щели да ѝ стискат ръцете и да я гледат в очите с дълбок, развълнуван поглед; нямало да мине и без трогателно-прочувствени думи: „Не мисли, че ти дрънкам врели-некипели, виждаш ли, някои само говорят, но аз ти казвам истината, Юлика, толкова ми липсваше през цялото време, такъв колега като тебе, Юлика, е, да, не искам да ставам сантиментален, но повярвай ми, често си виках къде е онова златно време с нашата Юлика, а пък сега милото момиче лежи там горе, господи, много пъти си мислех за теб, можеш да ми вярваш, такава душа като тебе, виждаш ли, но няма нужда да ти го казвам, за бога, сама знаеш колко много се радвам, че отново си при нас!“ И сетне още една целувка, още една прегръдка, същински Орест и Електра! Юлика, разбира се, щяла да повярва на всичко, и то с право. Щилер никога не разбирал тези хора. В основата си той винаги си оставал малко еснаф, въпреки че бил воювал в Испания. С хората от

театъра можеш да се разбираш, само ако работиш с тях и докато работиш с тях: тогава сте една душа и едно сърце, да, има моменти, когато се чувствувате един-друг като първите християни, а това може да се случи само зад кулисите преди премиера — минути, когато вярваш в приятелство до гроб, когато всеки е тъй слаб и уязвим! И не е нужно непременно да се разболееш от туберкулоза, за да бъдеш забравен от тези толкова сърдечни хора само за три месеца; достатъчно е да не танцуваш известно време и една прекрасна заран да се появиш при тях с други интереси, да им заговориш, да речем, за църковните отци или за абсолютната скорост на светлината, достатъчно е да не виждаш в тяхната следваща премиера събитие от световно значение и вече си им чужд; о, не, те няма да те изхвърлят от гримьорната си, съвсем не, защото почти всички са много мили хора, стига да не са изгубили нервите си, ала те са равнодушни към всички, които не дрънкат за театъра; можеш да им кажеш, че си останал без дробове, че вече нямаш с какво да дишаш — те ще те слушат привидно с интерес, но в същото време ще се оглеждат в огледалото, ще изтриват грима под очите си, а накрая, докато изхвърлят изцапания памук, ще те попитат: „Беше ли днес на представлението?“ Те са комедианти и не желаят да бъдат нищо друго, актьори, които не могат да бъдат нищо друго — благодарение на своя талант. Нима Юлика е била по-различна от тях? Тя с тъга съзнавала, че онова, което я било изоставило сега на произвола на съдбата, било, така да се каже, нейното собствено „аз“... Веднъж в Давос се появил един неин колега от балета, поседял само двайсет минути на верандата, като ѝ разказал всевъзможни забавни истории, клюки от последния балетен фестивал, който сега бил за нея почти толкова недостижим, колкото и античните надбягвания с колесници. Той също обгърнал Юлика с широк замах, с поглед на герой от трагедия, но искрен, без съмнение. Впрочем, била му се пукнала гума, та трябвало да откара своя фолксваген в гараж („Нима не знаеш, Юлика, че и аз вече имам фолксваген?“), ето какво го задържало в Давос и понеже още същия ден трябвало да бъде в града, разполагал, уви, с много малко време, за голямо съжаление, но намирал, че Юлика изглежда просто великолепно, по-добре от когато и да било. Проклетият пращен въздух на сцената, да, да, а дирекцията се правела на три и половина, ох, тази дирекция! И той се сбoguвал — вече закъснял с десет минути — бодро уверил Юлика, че съвсем скоро

ще оздравее и предварително вече се радвал, че ще може да предаде на всичките ѝ колеги нейните привети. Юлика уморено се отпуснала върху възглавниците си. Но едва излязъл навън, той ѝ свирнал отдолу — трогателният колега с фолксвагена — свирнал и помахал с ръка. Юлика също му махнала. И в този миг — и днес тя си спомня съвсем точно — Юлика почувствувала, че се разделя с цял един свят, който всъщност не бил никакъв свят, че се разделя със синкавите лъчи на прожекторите, които, изглежда, вече не можели да откъснат Юлика от земното притегляне...

Юлика била много самотна.

Колкото повече усещала как крехкото ѝ тяло изгаря като тлееща прахан, толкова по-силно се разраствало в нея някакво непознато и смущаващо влечение към мъжете, някакъв страстен копнеж, от който не можела да избяга, особено нощем в сънищата си; при това я измъчвало постоянното съзнание, че в същите тези нощи Щилер ѝ изневерява — всичко това подтиквало бедната Юлика да му пише писма, които в никакъв случай не можела да му изпрати! Тя съвсем и не сънувала Щилер, а разни главни лекари, лекарски помощници и мъже, които никога не била виждала през живота си. Младият ветеран на санаториума с винаги малко дяволитото лице се отнасял с Юлика като с монахиня, дори не и като с монахиня, а като с някакво същество от среден род, макар че всеки ден присядал на тясното ѝ легло, тъй че краката на Юлика усещали топлината на тялото му. Очевидно той не изпитвал към нея дори тайна нежност. Ако Юлика го помолела, той оправял възглавницата ѝ, но и тогава, дори случайно, не се докосвал до нея. Затова пък ѝ говорел за Ероса също той безстрастно и непринудено, както за комунизма, Тома Аквински, Айнщайн или Бернанос, да, по същия начин ѝ говорел за Ероса, а подобна откровеност се проявява, само когато е невъзможно да се реализира на дело. Юлика не знаела какво да мисли. Именно с такъв безразличен тон младият човек ѝ говорел за странния феномен на Ероса, на който той, за голямо учудване на Юлика, придавал огромно значение. Но дори и до ръката ѝ той се докосвал единствено за поздрав или за да си вземе сбогом! Нима Юлика била прокажена? В същото време този поразяващ с учеността си човек не се гнусял от момичето, което тупало дюшеци на поляната пред санаториума, и го задявал, да, най-безсрамно флиртувал с него! Юлика не можела да го разбере, а малко

преди смъртта му между тях настъпило мъчително отчуждение, за което Юлика споменава неохотно. Младият ветеран изглежда попрекалил със забележката си, че Юлика трябвало веднъж завинаги да престане да вижда в отношението си към своя съпруг и изобщо към хората само ответна реакция и да се смята за същество, лишено от всякаква инициатива, с други думи — да се потапя в чувството на инфантилна невинност. Изглежда това било вече много! Впрочем, Юлика не го разбирала съвсем и се наложило да ѝ го обясни, което той сторил без желание.

— Ето какво — усмихнал се той, — просто имам чувството, моя мила и уважаема Юлика, че вие не желаете да станете възрастна, да поемете отговорността за собствения си живот, а това е наистина жалко!

— Какво искате да кажете с това? — попитала тя.

— Един човек, който постоянно схваща себе си единствено като жертва, струва ми се, сам не може никога да се проумее, а това не е много полезно за него. Не бива да се търсят причината и следствието в двама отделни хора, още по-малко в мъжа и в жената, дори и понякога да изглежда, че е точно така, Юлика, понеже жената привидно е по-пасивна. Просто ми прави впечатление, че всъщност всичко, което сте сторили или не сте сторили в живота си, мотивирате, да речем, с това, че мъжът ви не го е направил или пък го е направил. Именно такава едно поведение, извинете за израза, е инфантилно. Защо ви го казвам? Та вие и сама отлично знаете, че нещата при вас не стоят така, не стоят така никъде, в цялата човешка история, и вие не бива да се опитвате да ме водите за носа, само защото съм по-млад от вас, защото съм всъщност за вас хлапак! Този начин да се гледа на живота става с време скучен, дори за вас, Юлика...

Оттогава тя започнала малко да го поднася, наричала го „моят мъдрец“, а това пък той не можел да търпи. Два или три пъти не дошъл при нея, само защото Юлика му забранила да говори по житейски въпроси, които младият човек, колкото и да бил хитроумен, просто не познавал от личен опит, да речем, проблемите на брака и особено на един брак като нейния с Щилер, когото той дори не бил виждал с очите си: накратко, Юлика го натирила при неговите църковни отци и Теорията на относителността, ала от това, уви (така казва Юлика), отношенията им не станали по-близки. Наистина, младият човек

продължавал да идва при нея, сядал до нозете ѝ на леглото и говорел остроумно и непринудено, все по-весело, колкото повече приближавала смъртта му, която той никак не очаквал в онези меки септемврийски дни. Юлика просто не можела да повярва, когато започнали да почистват съседната стая, стараейки се да не вдигат много шум. Сестрата от добро сърце ѝ дала хапче за сън, но Юлика го изплюла. През цялата нощ дезинфекцирали стаята с пара. Юлика не била на себе си. Тя не очаквала, че смъртта настъпва тук по такъв начин, така делнично, незабележимо и недостойно, че животът угасва без предвестници, безшумно и внезапно като нощна лампа, тъкмо когато човек чете. И в действителност, за младия йезуит просто повече не говорели. Сестрите и главният лекар отминавали с мълчание настойчивите въпроси на Юлика, сякаш нейният съсед, младият йезуит с големите очи и винаги малко дяволитото лице, бил извършил нещо неприлично. Всичко друго си продължавало, както преди: малкото влакче свирело в долината, пристигали вестници. След няколко дни, когато Юлика лежала, както обикновено, на тихата си веранда и в обичайния час все тъй го чакала, тя дочула сухото покашляме на новия си съсед. Бил ясен септемврийски ден. Обзел я ужас.

До Ландкварт, гарата, където трябвало да смени влака, Юлика се добрала благополучно, сякаш това било най-обикновено пътешествие, а не бягство. Никой не я задържал, никой не гледал подире ѝ — във всеки случай не повече от обикновено: заради красивата ѝ коса. Краткият престой в Клостерс, приблизително на половината път, ѝ се сторил цяла вечност, както навярно на всеки беглец, който примерно цели четири минути трябва да чака пред някоя бариера. Юлика се криела зад един вестник, но се стряскала от всеки, който минел през нейния второкласен вагон. А влакчето така и не тръгвало. Какво ли правели тук толкова дълго? На Юлика не ѝ се вярвало, че никой не я познал, никой не я потупал по рамото с думите: „Какво значи това, мила моя Юлика, какво сте намислили?“ Непосветена в тайните на железопътното дело, бедната Юлика сметнала, че влакчето не потегля, защото я дирят: от санаториума уж вече се били обадили по телефона и сега някой минавал от вагон на вагон, за да залови злополучната бегълка. Юлика си покрила лицето с висящото на окачалката палто,

както правят спящите по влаковете. Някой седнал отсреща ѝ — мъж, познала го по обувките! Може би нейният главен лекар? Във въображението си тя вече виждала неговата снизходителна усмивка, чувала неговите ласкави и в същото време неумолими думи: „Госпожа Юлика, госпожа Юлика! Хайде да не правим глупости!“ Когато влакчето най-сетне се раздвижило, Юлика трябвало все пак да разбере кой е нейният преследвач, леко отдръпнала скриващото я палто и погледнала първо към прозореца, сякаш изведнъж ѝ се било приискало да се полюбува на пейзажа. Съседът ѝ се оказал някакъв немец; щом видял червената коса на Юлика, той веднага измъкнал пурата от устата си и най-учтиво се осведомил не я ли смущава неговият дим. Нима смятал Юлика за белодробно болна? „Но моля ви, господине, моля ви! Пушете си спокойно!“ — казала Юлика с преувеличена любезност. Съвсем глупаво, но тя наистина била седнала във вагон за пушачи. На Юлика, бегълката, съвсем не ѝ било до приказки, дори и до празен необвързващ разговор, към какъвто немският ѝ спътник изглежда също не се стремял, но все пак, съвсем от само себе си, той я заговорил. Юлика мислено вече чувала ненужните, но неизбежни при такива разговори въпроси: „В Цюрих ли живеете? От отпуска ли се завръщате? В Давос ли живеете?“ С отвращение, сякаш немецът най-безсрамно бил надникнал в деколтето ѝ, Юлика се извърнала към прозореца, за да предотврати всякакви по-нататъшни беседи. При това немският господин бил споменал само нещо за относително топлия октомврийски ден. След това, слава богу, той отново разгърнал книгата си, обаче невъзмутимо изпусил своята почти неначената пура. Четял „Мраморни рифове“ от Ернст Юнгер, книга, която нейният покоен млад йезуит никога не ѝ препоръчвал. „Мраморни рифове“ — дори самото заглавие дразнело Юлика, а димът от пурата бил отвратителен. Юлика помолила да поотворят прозореца, о не, не заради пушека, а само тъй, за да съзерцава по-добре пейзажа. Юлика се навела през прозореца, а косите ѝ пламенеели на вятъра. Тя усещала задух, но и здрав човек можел да го изпитва при нейното положение. Но не това било най-страшното — някакъв тъмен ситроен, също като този на главния ѝ лекар, следвал влакчето с доста внушителна скорост, изоставал на дългите завои, където влакчето се промушвало през някой късичък тунел, сетне пак го настигал, приближавал все повече и повече, отново спрял пред една спусната бариера, пак се понесъл и

накрая ги догонил. Главният лекар?! Юлика бързо прибрала пламтящите си коси във вагона, а немският господин трябвало да затвори прозореца. Тъмният ситроен тъкмо задминавал влакчето. В Ландкварт, мислела си Юлика, главният лекар вече ще я чака на перона, ще вземе малкия ѝ куфар и ще се усмихне: „Госпожа Юлика, госпожа Юлика! Хайде да не правим глупости! Ето моя ситроен!“

Но виж ти! На перона в Ландкварт нямало никого, не се мярвал дори носач! Въпреки отвратителното държане на Юлика, господинът с „Мраморните рифове“ бил невъзмутимо учтив, пренесъл куфара ѝ през малкото площадче и попитал:

— В Цюрих ли живеете?

В отговор на това Юлика си потърсила носач. Сетне спонтанно, без да разсъждава, влязла в една телефонна кабина — навярно за нея било истинско събитие, че може като свободен човек да разговаря по телефона — и се опитала да се свърже с Щилер, ала напразно: никой не отговарял. И така, просто не е вярно, че Юлика желала да го изненада неподготвен. Странно, но през цялото си пътуване тя и за миг не помислила за съществуването на другата. И вторият, и третият опит да говори с Щилер по телефона останали без резултат. А пък немският ѝ спътник, сега вече малко обиден, се бил разположил на една пейка в другия край на перона и, кръстосал нозе, четял своите „Мраморни рифове“, най-сетне без пура.

За съжаление влакът за Цюрих — Париж — Кале имал малко закъснение, иначе Юлика навярно щяла да успее да го вземе. Всичко започнало (казва тя) без кашлица, просто с някакво нарастващо чувство, че не ѝ достига въздух; ала тя се мъчела да си внуши, че това е резултат от вълнението, от напълно обяснимото вълнение поради бягството, от предвкушването на радостта, от естественото разочарование, че Щилер не е нито в ателието си, нито у дома. Юлика се стараела да диша дълбоко, съвсем бавно, много спокойно. Била изпратила носача да ѝ купи някои вестници, на първо място онова швейцарско илюстрирано списание, сякаш, напук на всичко, съществувала приказната възможност Юлика все още да танцува върху неговата корица. Наложило ѝ се да приседне на своя малък куфар. Никой не забелязвал, че на Юлика ѝ се вие свят; тя имала чувството, че ще умре от задух и в същия миг дочула свистенето на своя влак за Цюрих — Базел — Париж — Кале, който вече навлизал в гарата, дори

зърнала табелката с надписа, но нищо повече. В този момент хората, естествено, били погълнати от суматохата на заминаването, устремявали се към първата попаднала им врата на влака, мъкнали багаж и с двете си ръце и се държали, сякаш влакът щял да ги отведе в царството на живота, а перонът на гарата означавал сигурна смърт. Юлика останала на перона...

Три часа по-късно, след като я пренесли с болничната кола; Юлика отново лежала в своето белоснежено легло, а зъбите ѝ тракали, въпреки многото грейки; доволна била, че поне не ѝ искат обяснения. Сестрата също не отронвала нито дума, изпълнявала указанията на главния лекар, но по лицето ѝ личало, че пътешествието на Юлика в долината, до Ландкварт, не било сън, а най-нелепа реалност. На главния лекар очевидно било ясно какво е подтикнало нещастната госпожа Юлика да извърши подобно безразсъдство. Възмущението му било отправено, разбира се, не към болната, дори не и към глупавите сестри, които часове наред не забелязали бягството; главният лекар се опитал да се свърже по телефона с Щилер, но без успех — тогава изпратил телеграма, в която настоявал господин Щилер незабавно да пристигне в Давос. И бедната Юлика, едва дошла в съзнание, трябвало отново да взема мъжа си под защита! Ала той дори не благоволил да отговори на телеграмата. Наложило се Юлика да даде адреса на някой негов приятел, например на Щурценегер. А когато накрая станало ясно, че господин Щилер бил заминал за Париж, без дори да се обади на жена си, трябва да кажем, това направило в санаториума ужасно впечатление и макар никой да не споменал за това пред бедната болна Юлика, тя го прочела, естествено, по лицата им. Щилер — в Париж! Затова пък толкова по-трогателни и мили били всички останали: нещастната Юлика получила подаръци отвсякъде — цветя, сладкиши, дори една брошка; все знаци на сърдечна привързаност, преливаща от веранда на веранда. Тя си спомнила думите на младия ветеран, който ѝ бил предрекъл при подобен случай всеобщо мълчаливо презрение, ала както с дръзкото си твърдение, че Юлика имала инфантилно отношение към живота, така и тук, той не бил прав. Напротив, колко трогателни били всички! Само един и липсвал: младият ветеран... Състоянието на Юлика било почти безнадеждно.

И тогава, да, тогава пристигнало онова чудовищно писъмце на Щилер от Париж, онази бележчица, която госпожа Юлика Щилер-Чуди

извади тези дни от чантата си, за да ми я покаже — къс хартия с небрежно нахвърляни с молив седем-осем реда: нито дума на съчувствие, на разкаяние, нито дума дори за утеха, не, всичко било написано в някакъв леден и безсърдечен тон, сякаш Юлика извършила своето нещастно бягство с едничката цел да загуби съзнание в Ландкварт, сякаш въобще се била разболяла, за да му причини угризения на съвестта, разболяла се до смърт, тъй че можела да живее само с инжекции. Тази бележчица била просто смешна, тъй като в нея не личала и следа от угризения на съвестта, бог е свидетел, напротив, от всяка дума напирал безсрамният егоцентризъм на Щилер, неговата цинична самонадеяност.

(За съжаление нямам тук при себе си това писъмце.)

Юлика, както вече казах, живеела с инжекции, а трябвало да изминат цели три седмици, преди Щилер най-сетне да се появи на верандата ѝ, и то за да ѝ говори изключително за себе си, за поражението си в Испания — нещо, случило се преди цяло десетилетие — и нито дума за утеха; веднъж дори не я попитал за състоянието ѝ, което било безнадеждно, не хвърлил и бегъл поглед към температурната ѝ крива, не, Щилер говорел само за себе си, сякаш всичко се въртяло около него, Щилер, здравия човек!

Тук трябва да се добави нещо.

Както вече споменах, преди години, когато бил още съвсем млад, Щилер взел участие в Испанската гражданска война като доброволец в Интернационалните бригади. Не е ясно от какво е бил предизвикан този негов войнствен порив. Навярно тук е имало от всичко по малко: известна доза романтичен комунизъм, какъвто по онова време се срещал често сред буржоазните интелектуалци; напълно обяснимото желание да види свят; потребността да се заангажира с надлични, исторически значими задачи, да се осъществи на дело; а може би, поне отчасти, това е представлявало и някакво бягство от самия себе си. Своего бойно кръщение той получил (по-скоро не успял да получи!) при Толедо, където фашистите се били укрепили в двореца Алказар. Младият Щилер трябвало да охранява малък сал на река Тахо и поради недостига на хора, задачата била поверена единствено на него. Три дни не се случило нищо. Но на четвъртия, когато най-сетне в утринния

полумрак се появили на отсрещния бряг четирима фалангисти, Щилер не им попречил с нищо да се качат на сала, а след това и не стрелял, макар че лежал в сигурно укритие и можел с лекота да избие и четиримата фашисти върху сала. На разположение имал цели осем минути, но вместо да стреля, той ги пуснал да се прехвърлят на неговия бряг и със заредено оръжие излязъл от укритието си, а понеже и фалангистите от своя страна можели да открият огън, така той се изложил на смъртна опасност. Ала за да не се издадат, франкистите също не стреляли, а чисто и просто обезоръжили младия Щилер, хвърлили пушката му в Тахо, вързали го със собствения му колан и го оставили да лежи сред жълтугата, където два дни по-късно го открили другарите му. Той бил в безсъзнание от жажда. Когато го изправили да отговаря за постъпката си, Щилер обяснил пред комисаря, че пушката му — руска винтовка — засекла...

Впрочем, тази малка история била първото нещо, което Юлика чула от устата на Щилер. Тя си спомня много добре онази вечер в неговото ателие, онази съдбоносна вечер след балетната сюита „Лешникотрошачката“ от Чайковски, когато една разюздана компания от артисти и балетомани, натоварени с бутилки, нахълтали в ателието на младия скулптор, като мъкнели със себе си и красивата Юлика. Всъщност, това станало така: било късно след полунощ, всички заведения в града били вече затворени, а в ателието на Щилер, завърнал се неотдавна от Испания, още светело. И така, напред, в атака! През онази вечер Юлика видяла Щилер за първи път. Сред шумната компания, изпълнила ателието му, той й се сторил особено тих и отначало помислила, че „Щилер“^[6] е негов прякор. Сетне някой го подканил да разкаже на гостите си своята „знаменита толедска история“; Щилер упорствувал и това не били превземки — той действително нямал никакво желание да говори, личало си, че се почувствувал крайно неловко, когато най-сетне един негов приятел, млад архитект на име Щурценегер, без да поиска разрешение, започнал сам да разказва. Сега, естествено, Щилер трябвало да се намеси, да добави това-онова, да доведе разказа до края.

Историята с руската винтовка, която засекла, струва ми се; не заинтересувала особено младата балерина; вниманието й било привлечено не толкова от самия разказ, колкото от младия скулптор, който, докато говорел, през цялото време работел с пръстите си: ту

огъвал, ту отново изправял някакво парче тел, накрая го захвърлил, но и тогава пръстите му не намерили покой — на Юлика ѝ било жал за него. Щилер разказвал, а лицето му изведнъж било загубило всякакъв израз; неговата история вече не била непосредствен спомен, а се била превърнала в анекдот. Когато приключил с дългото си описание на случката, настъпило неуверено и тягостно мълчание. Щилер вдигнал чашата си и пил, а никой не отронвал нито дума. Само някакъв симпатичен, пухкав оперен певец с крайно невойнствен вид наивно попитал:

— И все пак, защо не стреляхте?

Всъщност, този въпрос занимавал и останалите; те отдавали дължимото на Щилер за смелостта му да излезе от укритието, а също и за мъките му през онези два дни, които прекарал вързан под палещите слънчеви лъчи — ала на всички в ума бил въпросът, изречен от оперния певец: защо Щилер не стрелял? Неговото обяснение не прозвучало особено убедително, то било загубило своята непосредственост от това, че много пъти го бил повтарял. И така: Щилер мразел фашистите, иначе нямало да замине като доброволец в Испанската гражданска война; но тогава, в онзи утринен полумрак край Тахо, когато за първи път се сблъскал лице в лице с омразния враг, той възприел четиримата фашисти просто като хора, а да стреля по хора му било невъзможно; не бил в състояние и край!... И отново последвало гробно мълчание, отново запухтели лулите на артистите и балетоманите, кълба синкав дим изпълвали ателието. Накрая оперният певец заявил, че е доволен от отговора на Щилер, напълно доволен, сам той също не би могъл да стреля. Другите мълчаливо пресушили чашите си: да се започне разговор просто за нещо друго, например за „Лешникотрошачката“, също не вървяло. Надвиснала неловка тишина, докато накрая неговият приятел, младият архитект Щурценегер не изразил искреното си възхищение от Щилер; той нарекъл постъпката му победа на човечността, победа на конкретната практика над абстрактните идеи и прочее, при което се мотивирал надълго и нашироко. Никой не възразил срещу това ласкателно за Щилер обяснение, а и самият Щилер, видимо смутен, също не горял от желание да рови по-надълбоко в своята история; той се помъчил да възвърне веселото настроение на компанията, като отворил още една бутилка, любезно загрижен чашите на всички да бъдат пълни,

включително и на красивата Юлика, която седяла в ъгъла и с големите си, необикновени красиви очи оглеждала ателието, където попадала за първи път. Тя почти нищо не пиела и почти нищо не говорела — както винаги, нейният принос в компанията се състоял във великолепната ѝ коса с червеникави отблясъци...

Със своята анекдотична история, изглежда, Щилер жънел навсякъде успехи. По-късно, когато Юлика се сближила с него, а сетне и когато се оженили, налагало ѝ се, естествено, да изслуша този разказ наново и наново. Защото в задълженията на една мила съпруга влиза и това да не се прозява от скука и да не прекъсва мъжа си, когато той изпълнява коронния си номер. А коронният номер на Щилер била историята със сала на река Тахо. А когато станело дума за победата на човечността над идеите, мръщели се единствено комунистите в компанията, но замълчавали от приятелски чувства към Щилер; най-много някой да се обърнел накрая към слушателите с въпроса: „А как би ви изглеждала подобна победа на човечността над идеите, ако не се отнасяше до фашисти?“ Ала тези разговори вече не засягали Щилер, а пък и с комунисти той се срещал все по-рядко, поне в кръга на общите им приятели. Във всички други компании обаче, както казах, Щилер винаги излизал с чест от своя испански анекдот. Иначе защо би разказвал тъй често тази история? Във всеки случай Юлика и до днес не може да си обясни защо Щилер, нейният безследно изчезнал съпруг, при последната им среща в Давос изведнъж заговорил за някакво „поражение в Испания“. Защо поражение? Това Юлика никак не можела да проумее. Нима през всичките тези години той не изисквал и от Юлика да се възхищава от поведението му в Испания? А сега изведнъж това се оказвало поражение, превръщало се в източник на всички беди, в проклетие, в зла орис, в нещо, с което Щилер се мъчел да обясни и техния нещастен брак. Но отде — накъде?

Тяхната последна среща: бил студен ноемврийски ден, достатъчно безрадостен и без посещенията на Щилер; навън вече имало сняг. Юлика лежала на своята веранда в стил „сецесион“, увита по-топло от друг път, дори ръцете ѝ били пъхнати под одеялото от камилска вълна; Юлика приличала на мумия, тя можела да движи само главата си, за да хвърли поглед към сивата мъгла навън, но и тогава виждала единствено призрачния скелет на близката лиственица, напомнящ собствената ѝ рентгенова снимка — и там личал такъв гол

скелет сред кълба от сива мъгла. Сега пред очите си тя виждала само тази гледка. Небето било сякаш от олово, а валма мръсна мъгла пълзели по склоновете на планината. Юлика нямала дори представа къде се намира слънцето на небето. Планинските върхове, така познати и привични, сякаш се били разтворили в мъглата като таблетка в чаша вода — от тях била останала само някаква зловеща сива мътилка, нищо повече. Юлика винаги смятала, че само глупците са в състояние да изпитват скука, а тя, следователно, не. Оказвало се обаче, че това няма нищо общо с глупостта, напротив, неизразимата скука, която измъчвала Юлика през тези дни, била може би най-голямата неволя, която тя била способна да изстрада — в това състояние човек просто не знаел какво го очаква в следващия миг, а заедно с това усещал някакъв сатанински привкус на вечност, докато пред очите си не виждал никакъв изход от земното съществуване...

Щилер седял върху перилата на нейната веранда и мълчаливо се взирал в снежната виелица. Той бил небръснат и бледен като след безсънна нощ; дори от разстояние вонял на алкохол, а освен това и на чесън.

— Но какво си ял? — попитала Юлика.

— Охлюви.

Щилер дори не я запитал за състоянието ѝ. Впрочем, той пристигал не от Цюрих, а от Понтрезина — заявил го на бедната Юлика почти злорадо, сякаш тя го била накарала цяло лято да си служи с извъртания и лъжи. Щилер идвал от Понтрезина, тоест от своята любовница. След като направил язвителното си съобщение, той отново млъкнал, не удостоявал Юлика с поглед и запалил цигара, без да отмества очи от сивата пелена на виелицата, а устните му треперели. Юлика така и не знаела защо.

— Е, как беше в Париж? — попитала тя.

Щилер отвърнал само, че в Париж я бил сънувал. (Сякаш не той, а Юлика била завързала някаква недостойна интрижка.) Юлика и по-рано трудно понасяла брътвежите му за разни съновидения, които така и могат да означават всичко, а и сега тя, естествено, го питала не за парижките му сънища, а какво в действителност е правил в този град. Щилер обаче ѝ заразказвал своя сън, и то с най-големи подробности:

— Намирахме се с теб в някаква компания и аз, не знам защо, бях страшно вбесен; исках да ти кажа нещо, но нямах глас, колкото и

да се напържах, а трябваше на всяка цена да ти го кажа! Бе просто ужасно! Дори и да заплатех с живота си, длъжен бях да го изрека! Видях, че ти се усмихваш и изведнъж закрепях. Ти се усмихваше, също както сега, разбираш ли, като човек, който винаги и във всичко е прав! И тъй като аз продължавам да викам, ти си тръгваш, а пък аз не мога да те възпра. Изглежда, компанията също смята, че тъй не бива да се крещи; държа се невъзможно, сам зная. „Вразуми се! — говорят ми всички. — Трябва да я догониш, да я утешиш и да поправиш вината си!“ Сам чувствавам, че не съм прав и ето, тръгвам, търся те по улиците, накрая те намирам в някакъв градски парк, нещо като Люксембургската градина, впрочем, това е без значение; пролет е, а ти седиш на зелената морава и се усмихваш. Хвърлям се върху теб и правя опит да те удуша, да, с двете си ръце; напържавам всичките си сили, но напразно, при това знам, че ни гледат; аз те душа до смърт, но ти си толкова жилава, ти само се усмихваш...

Юлика, естествено, не отвърнала нищо. След малко се появила сестрата и се осведомила не е ли студено на госпожа Юлика. Юлика поблагодарила извънредно мило; докато говорела, от устата ѝ излизала пара, ала обградена отвсякъде с грейки, омотана в одеялата, тя действително не мръзнела. Когато сестрата си отишла, Щилер казал:

— Вчера ние скъсахме, Сибила и аз. Вчера, в Понтрезина.

— Коя е тази Сибила? — попитала Юлика.

— Сега и между нас с теб, Юлика, всичко е свършено, и то завинаги, надявам се, че разбираш.

Юлика мълчала.

— Завинаги! — повторил той.

Цялата тази сцена изглежда не била лишена от известна комичност. Най-напред, защото Щилер упреждал своята Юлика, че му се била усмихвала в неговите парижки сънища, додето в действителност по същото онова време тя е лежала на своята веранда; и после, понеже той поднесъл изявлението си с такъв тон, сякаш оповестявал първата в историята на човечеството разтрогната любовна връзчица, с такъв израз на лицето, като че да се умре в един санаториум е нищо в сравнение с преживените вълнения около погребването на седеммесечната му авантюра предния ден в Понтрезина. Била смешна и закъснялата изповед на Щилер за любовта му към тази дама, която, както най-сетне се изяснило, се наричала

Сибила. Юлика прочела по лицето на Щилер, че бил разстроен, задето през цялото време, докато приказвал, тя издихвала снежните кристалчета от одеялото си. Но какво можела да стори Юлика? Неговият разказ почти се покривал с опасенията ѝ от лятото, тъй че вече не бил толкова силен удар за бедната Юлика — та тя отдавна разбирала, че ѝ изневеряват! А безутешният Щилер крачел насамнатам из верандата ѝ в стил „сецесион“ и с наслада разкривал подробности, за които Юлика съвсем не го питала. Ала той вършел това, само и само да задържи някак по-дълго спомена от погубеното си лято.

— Да! — казал той накрая. — Това е положението!

— Е, и?

Не е вярно, че Юлика се усмихвала с тайно злорадство и въобще, че се усмихвала. Изглежда, Щилер отново сънувал. От друга страна едва ли някой можел да изисква от бедната Юлика да се облее в сълзи, задето „Сибила“ вече не съществувала. Какво очаквал Щилер пак от Юлика? Тя подухвала снежинките от одеялото си, нищо повече. А що се отнася до сухото изявление на Щилер, че между него и Юлика, неговата все пак законна съпруга, всичко е свършено, тя съвсем не се направила на глуха, а просто не схващала логическата връзка. Когато Щилер се опитал да ѝ обясни думите си — отново настанил се върху перилата на верандата, с поглед, вперен в снежната виелица, сякаш водел разговор с прозрачните дървета — цялата му разпаленост съвсем не се дължала на настоящия миг, нямала нищо общо нито с мястото, нито с неговата бедна Юлика: думите му звучали изкуствено, сякаш предварително заучени, родени в глуха самота; сега той ги нижел без жива връзка с реалността, изговарял ги непоколебимо и жестоко — колкото по-жестоко, толкова по-добре! — приказвал сякаш под принудата на чуждо внушение, което обаче сам бил възприел, докато пътувал за Давос или, може би, докато ядял охлюви — това било някакво неумолимо мъжко внушение! Юлика го слушала внимателно, но не можела да се освободи от чувството: „Кой ли ти е втълпил да дрънкаш такива жестоки безсмислици, та ти, мили мой Щилер, съвсем не си такъв!“ Щилер бил безпощаден като някакъв окаян палач, който със собствените си очи вижда невинността на жертвата, но няма право да се размеква, длъжен е да изпълни присъдата — ето защо Щилер почти не поглеждал към Юлика, а бил впил очи във виелицата навън и

в посивелите лиственици. И колкото повече говорел, толкова по-ясно чувствувала Юлика: „Всичко това са измислици, мили мой Шцилер, нещата съвсем не стоят така!“ Ала Шцилер приказвал ли, приказвал...

— Ако не беше това мое поражение в Испания — продължил той, — ако те бях срещнал със самочувствието на истински, пълноценен мъж, отдавна да съм те напуснал, Юлика, навярно още след първата целувка, и така този нещастен брак щеше да бъде спестен и на двама ни! Виждаш ли, Юлика, ето кое е жалкото: ние трябваше да предвидим отнапред, че нещата няма да вървят. А предупредителни сигнали по пътя ни не липсваха — липсваше ни смелостта да ги видим. Днес вече знам: дълбоко в душата си изглежда никога не съм те обичал! Бях влюбен в твоята крехка студенина, в твоето мълчание и си поставих за цел да те разгадая и ти вдъхна живот. Неизпълнима задача! Въобразявах си, че съм ти необходим! А пък твоята постоянна умора, твоята неземно-есенна бледост, вечната ти болнавост — тъкмо това съм търсел подсъзнателно: жена, нуждаеща се от моите грижи, за да изглеждам в собствените си очи по-силен! Страхувал съм се да имам една обикновена любима, разбираш ли, някое здраво и простовато момиче, което желае да го любят и само умее да люби, да, аз се страхувах! Изобщо, страхувах се от всичко! А теб превърнах в свой пробен камък, затова не можех да те напусна. Да ти помогна да разцъфтиш? Една задача, с която никой друг не би се нагърбил! Та от моя страна това бе чисто безумие! Искях да ти помогна да разцъфтиш, поех това бреме, а всъщност те поболях; и това е лесно обяснимо, защото за какво ти бе да си здрава с мъж като мен! И ето — страхът, че мога да те направя нещастна, ме привързваше по-здраво и от малкото щастие, което ти би могла да ми дадеш!

По едно време Юлика запитала:

— Отде — накъде „поражение в Испания“?

Отговор не последвал.

— А дали ти се досещаше за всичко това? — продължил Шцилер. — И още как! Та то е повече от ясно! Още от първата вечер ти се влюби в моята тайна боязън. Това ти харесваше, мила моя — мъж, който не идва при теб, просто за да те обладае, а трепери; един напласен, прекършен човек, който вярва, че чрез теб ще съумее да се потвърди; мъж, измъчван от угризения на съвестта, идиот, който винаги ще търси вината в себе си, щом не върви! Не беше ли така? Аз

бях отговорен дори за лошото време! И сега те виждам, Юлика, как протягаш ръка и гледаш не към небето, а към мен: „Заваля дъжд!“ — произнасяше ти с упрек. И аз търпях този твой поглед...

Юлика не го прекъсвала, оставяла го да се наприказва.

— Нима не беше тъй? Защо през всичките тези години не отиде на лекар? Тогава нямаше да става нужда да лежиш на тази безотрадната веранда, Юлика! Защо не желаше да бъдеш здрава жена? Може да звучи нелепо, Юлика, но е така: не ти се искаше да бъдеш здрава! Готова бе да ме обявиш за безсърдечен човек, щом с радост установех, че нямаш температура. Това те дразнеше! Спомни си безчислените ни вечери, когато изчезваше в стаята си и си лягаше, само и само аз или гостите да не забравим да кажем, или поне да си помислим: „Ах, бедната Юлика!“, да не би да те приравним със здравите жени — от тях ти се боеше като от смърт! Знам, ти имаше тежки и изнурителни репетиции, да, а пък на мен ми бе лесно да приказвам, щом не можех да предложа нищо друго, освен моите плесканици от глина, при които не бе от значение дали работя или не; аз си живеех безгрижно като ориенталски паша, знам го, а пък твоята работа изобщо не подлежеше на сравнение с никоя друга, дори с работата на приятелката ти — детската лекарка — разбира се! И въобще бе нелепо и жестоко от моя страна дори само да си помисля, да пожелая ти да не си по-крехка от останалите жени! Твоята потребност да те гледат и ласкаят (всички, без изключение!) бе истинско безсрамие! И как само околните се нагаждаха към теб, не само твоят идиот, но дори и онези, дето не бяха влюбени в теб; бог знае защо и те се чувствуваха някак виновни пред теб и постоянно ти се извиняваха; ако пък се случеше да задремеш в някоя компания, понеже разговорът не се въртеше около твоя балет, всички намираха, че си сърцата жена, покриваха те с одеяло, за да не измръзнеш, понеже ти дори не умееше да се завиеш сама — цяла компания от самаряни! И всички започвахме да приказваме шепнешком: кой ли не знаеше, че на следващата заран Юлика има тежка репетиция? Всички те, а също и аз, ти направихме мечешка услуга, Юлика! Например ако не проумявах как така не можеш да приготвиш на общите ни приятели дори една хлебна супа, вината бе моя, разбира се — казано е: приемай жена си такава, каквато я е създал бог! А пък аз всеки път забравях колко крехка и деликатна е моята Юлика, как силно се нуждае от грижи и внимание! Но още не успели

нашите приятели да си тръгнат, ти се съживяваше и, плетейки нозе от умора, се запътваше към кухнята, за да стоплиш мляко за Фоксли. Защото Фоксли си ти!

След като веднъж си бил развързал езика, Щилер й наговорил цял куп подобни упреци, все блудкави заяждания, едно от друго по-дребнави! Юлика само му се чудеда...

— Както винаги, ти предпочиташ да мълчиш! — продължил той. — Смяташ се за пълно олицетворение на любов и всеотдайност, знам, но за мен си въплъщение на нарцисизъм и най-вече на високомерие! Аз пълзях пред тебе на колене, Юлика, плачех, както един мъж може да плаче само в редки случаи, изгарях от срам, разкайвах се пред теб, а ти само ми прощаваше, точно така, прощаваше ми от сутрин до вечер, като дори за миг не изпита смущение, дори за миг не ти мина през ум, че може би и ти ме погубваш — ти нито веднъж не потрепера! Но защо ли? Та ти си мъченица, знаят го всичките ни познати, ти си благородно същество, което не крещи, не упреква, не, аз сам трябваше да си отправям упреците! Ти никога не се омърси с подобно нещо! Но помисли: избави ли ме поне веднъж от моите упреци? Не, ти само ми прощаваше! И с това потвърждаваше, че се укорявам основателно. В женската прошка има нещо сатанинско, скъпа моя, нещо, което на теб, разбира се, ти е чуждо, на теб всичко ти е чуждо, а пък аз го усещах, само защото бях мимоза — но от това може да се загине не по-зле, отколкото от туберкулоза... Приказвам ли, приказвам, Юлика, а ти продължаваш да издухваш снежинките от одеялото си!

Щилер не можел да се успокои.

— Да, понякога се питам защо през всичките тези години нито веднъж не скочих да ти зашлевя плесница! Най-сериозно, това е моя грешка, която вече не може да се поправи, грешка е, напълно съм убеден! Колко много щеше да спести и на двама ни този шамар! Например злополучното ти пътешествие до Ландкварт, струва ми се. Ти, естествено, си знаела предварително, че някъде по пътя ще те връхлети кризата, но вече си готова да заплатиш всякаква цена, само и само да си осигуриш моите угризения на съвестта. Тук обаче се лъжеш! И ето къде е пак ужасното: виждаш ли, аз действително съм виновен, макар и в съвсем друг смисъл, задето ти лежиш сега в този санаториум! Но тук вече няма какво да ми прощаваш! Често си мисля: ако не те бях превърнал в свой пробен камък, у теб никога нямаше да

се породи идеята да ме обвързваш с твоята болнавоcт и ние щяхме, може би, да се обичаме естествено, не знам, или пък щяхме да се разделим също тъй естествено. Тогава ти щеше да срещнеш някой мъж със спокойна съвест, безкрайно търпелив, и то по един свободен начин, във всеки случай мъж, който може да се спечели и задържи само с проста и нормална любов. Кой знае, скъпа моя Юлика, може би тогава ти щеше да си здрава, и то за цял живот!...

Щилер най-после млъкнал.

— Е, и? — попитала тя.

Щилер я загледал втренчено.

— Значи, в твоите очи съм такава? — каза Юлика. — Ти си създаде за себе си веднъж за винаги един мой образ, ясно ми е, една завършена и окончателна представа и — край! И сега, чувствавам го, просто не желая да ме възприемеш по друг начин. Не е ли тъй?

Щилер запалил цигара.

— Напоследък и аз много размислих — каза Юлика и докато говорела, продължавала да издухва снежните кристалчета от одеялото си. — Неслучайно божията заповед гласи: „Не си създавай идоли!“ Защото всеки идол е грях! Това, което ти твориш сега с приказките си, е точно обратното на любов, виждаш ли! Не знам дали можеш да го разбереш. Но когато човек обича някого, той му оставя свободна всяка възможност и въпреки всички лоши спомени, винаги е готов отново и отново да се удивлява колко е различен другият, колко е разнолик, а не просто да си създаде за него някаква неизменна представа, някакъв завършен образ, както ти направи с твоята Юлика! Мога само да ти кажа, че нищо от приказките ти не е вярно! Ти винаги си си втъпявал какво ли не, но, моля те, не си създавай от мен идол! Това е всичко, което мога да ти кажа.

Щилер продължавал да пуши.

— Къде си научила това? — само попитал той. Изглежда с Щилер повече не можело да се говори. Той имал уши само за собствените си думи! Очевидно бил дошъл от Понтрезина с твърдото намерение да направи всичко на пух и прах! — Любов! — усмихнал се той. — Нека в нашия случай по-добре не приказваме за любов, нито за вяроност. Също и ти, Юлика, вероятно отдавна би ме напуснала, поводи си имала предостатъчно, знам, но ти липсваше увереност, че ще съумееш да задържиш при себе си един истински мъж. Да говорим

откровено! Нашата относителна вярност всъщност не бе нищо повече, освен страх от провал с всеки друг партньор, подобен на този, който сега претърпях аз. Нека не се зальгваме! Вече и между нас всичко е свършено! Струва ми се, Юлика, че се виждаме за последен път.

Юлика плачела.

— Неприятно е, наистина — казал Щилер съвсем прозаично, — че всичко това трябваше да се случи именно в санаториума. Ти все още не си прескочила кризата, доколкото разбрах от твоя главен лекар, но може би ще е по-добре, Юлика, ако от днес нататък вече знаеш, и то без никаква възможност за съмнение, че твоята болест повече не ми прави впечатление. В твоите уши това, може би, звучи направо подло. Но виждаш ли, Юлика, в действителност тайно в себе си аз винаги съм те упреквам, затова и се отнасях към теб тъй раболепно, та чак ставах смешен — трябваше постоянно да ти се отплащам за нещо премълчано, разбираш ли! А сега за първи път, струва ми се, стоя пред теб, без да ти се гневя. Защото вече знам, че всъщност не ти си ми пречила да живея действителен живот. Слава богу, че най-сетне го проумях! Сълзите в очите ти, Юлика, са отрова, която вече не ми действа! Защото, в края на краищата, всички ще умрем!

Тогава Юлика каза:

— Сега бих искала да ме оставиш сама!

Щилер постоял още малко, хвърлил цигарата си зад перилата и сетне пъхнал ръце в джобовете на шлифера си; изглеждал малко смутен. После, като че Юлика била вече в ковчег, само я целунал по челото, не дочакал тя да измъкне ръцете си изпод одеялото и бързо напуснал заснежената веранда...

Оттогава (разказва Юлика) за нея той изчезнал безследно. В града видели Щилер и през декември. Едва по-късно, след някакъв вернисаж, завършил със среднощен гуляй, той изчезнал и за останалите — не отведнъж, а незабелязано; малко по малко започнало да прави впечатление, че Щилер не се мярка в кафенето и по другите места, където обикновено ходел, и всеки свивал рамене, когато някой случайно запитвал за Щилер. Едва в края на януари някакъв човек, изглежда обезпокоен, че ателието на Щилер е постоянно заключено, се обадил в полицията; полицията предприели безрезултатен обиск и ето че и до днес — шест или почти седем години оттогава — тя не знае нищо повече, отколкото в онези дни...

[1] Думата на хартията е „нарцизъм“. Заменена с „нарцисизъм“ по препоръка на преводача. — Бел.кор.ел.изд. ↑

[2] И какво? (англ.) — Б.пр. ↑

[3] Ето така! (ит.) — Б.пр. ↑

[4] Обществена библиотека (англ.) — Б.пр. ↑

[5] Обиколка на Швейцария (фр.). — Б.пр. ↑

[6] „Тих“ (нем.) — Б.пр. ↑

ТРЕТА ТЕТРАДКА

Вчера (между другото) пътуване до един швейцарски вещеви склад за оглед на военната екипировка на техния безследно изчезнал гражданин. Дълго чакане в някаква барака. Пушенето забранено! Приседнах върху вързоп швейцарски униформени клинове.

— Какво, не можете ли да стоите прав?

Мирише на кожи, камфор и коне от съседната конюшня. Само за да кажа нещо, питам младия, малко смутен лейтенант с излъскани до блясък ботуши, когото това чакане отегчава не по-малко от мен:

— Тук все още ли имате кавалерия?

— Не — кратко отвърща той.

Най-сетне донасят пакета със захабената униформа на безследно изчезналия воин, заповядват ми да го развържа. Не трябваше да правя това, разбира се; и най-скромната учтивост от моя страна подсилва убеждението им, че могат да вършат с мен каквото си искат, както с Щилер. Но понеже отварям изтърганата от употреба и иначе доста смешна раница, на земята пада цялото имущество на картечаря Щилер и, естествено, аз съм този, който трябва да го събере.

— Господа, какво общо има това с мен? — казвам аз.

— По-живо!

Обслужващите вещеви склад — двама швейцарци, подпухнали и бледи от напоения с камфор въздух, който трябва да дишат през целия си живот — компенсират липсата на военна осанка с неприветливо лаещ тон. Обръщат се към мен, без да назовават името ми! Те разглеждат на светлината от прозореца, зад който струи дъжд, един шинел в защитен цвят, после поглеждат младия лейтенант и той добросъвестно се уверява сам в провинението, докато двамата чакат аз да изпадна в ужас.

— Ето! Какво, не виждате ли, а?

Дупки, проядени от хлебарки, признавам, цял млечен път от дупки. Опипвам плата и казвам:

— И без това сукното пропуска вода.

Те ме изглеждат, сякаш съм комунист, само защото съм изрекъл една проста истина. Улавям мушамения шлифер на младия офицер, който стои отстрани като мълчалив наблюдател.

— Ето, това е то плат! — казвам аз.

После трябва да погледна в цевта на една швейцарска карабина. Принуждават ме. Странно, но аз се подчинявам. Защо всъщност? Прилепям око към дулото на чуждата пушка и се вирам като в далекоглед, но не виждам нищо освен дупчица, изпълнена със сивкав въздух. А те отново очакват да се продъня в циментовия под от чувство за вина. Прикрепят към цевта малко огледалце.

— Сега виждате ли нещо?

Откривам ръжда, но въобще не съм ги питал за цената на една швейцарска карабина, тъй че лекцията на младия офицер, която изслушвам от учтивост, не събужда у мен никакъв интерес. И през ум не ми минава да купувам швейцарска карабина. Виж, да бе револвер или шмайзер, бива, но за какво ми е пушка с дължината на бастун? Младият лейтенант изглежда малко смутен, може би подозира в мен човек с висше образование, защото през цялото време повтаря:

— Това, разбира се, и сам знаете!

Единствено поради чувство за дълг, сякаш държи изпит пред двамата войници от вещевия склад, лейтенантът все пак дава обяснения, колкото и да му е неловко; иска му се да ми покаже — имам това чувство, — че и него го вълнуват по-висши интереси, но тук, в този вещев склад, може да изрази това само като от време на време хвърля поглед към прозореца, зад който дъждът се лее като из ведро. През това време двамата войници, които ме гледат с нарастваща омраза, без да се смуцават от моето откровено безразличие, струпват на масата всичко, което по тяхно мнение е нужно за водене на война, а именно: две четки, комплект прибори за ядене, макара със сиво-зелен конец, сапун за пране, паста за почистване на кожи, точно определен брой копчета — всяко украсено с швейцарския кръст, войнишко канче, манерка (запушалката не трябва да мирише!), връзки за обувки, четка за бръснене в калъфче, стоманена каска, така наречена вратовръзка, щик с ножница и накрая три игли, които безследно изчезналият Щилер също тъй безотговорно е оставил да ръждясат, накратко — цялата маса е затрупана с вещи, които аз разглеждам не без удивление, макар и с ръце в джобовете на панталона си.

— Не е нужно да ви чета лекции — казва младият лейтенант, — вие сам много добре знаете, че носите лична отговорност за причинените щети.

— Аз? — смея се. — Отде накъде?

— А кой друг?

Не ми дават дори да си отворя устата. На всичко отгоре трябва и да облека куртката на техния безследно изчезнал воин. Просто не успявам да взема думата, в това се изразява частица от тяхната власт, и аз, за мое собствено изумление, фактически се подчинявам, макар и с известно колебание. На тях и през ум не им минава да ми подържат куртката, докато я обличам, а когато не успявам да намеря теленото копче на яката, чувам пак тяхното: „По-живо!“ Без внимание остава и безобидната ми забележка, че в такава куртка човек може да хвърли топа, преди още да се е срещнал с врага. Трябва да се въртя пред тях като манекен.

— Отслабнали сте — отбелязва младият лейтенант, който ме вижда за първи път в живота си. — Куртката ви виси като на закачалка.

В това време един от войниците вече е отишъл при стенния шкаф, измъква оттам друга куртка и ми я подхвърля.

— Премежете тази!

— Но защо? — питам аз.

Вместо отговор получавам военна куртка друг номер и като добавка нова лекция от младия офицер за това, че до четиридесет и осмата си годишна възраст се числя към ландвера — швейцарската запасна войска, а до навършване на шестдесет години подлежа на военна повинност; разбира се, имам правото да пътувам в чужбина, но преди това съм длъжен да подам молба за отпуск и да се отчисля от моето военно окръжие (няма човек, който да не се води на отчет в някое военно окръжие!). Както е указано във военната ми книжка, бойното снаряжение, което се поверява на всеки швейцарец, при случай на подобен отпуск не бива, разбира се, да се захвърля на тавана, а трябва да се сдаде във вещевия склад, за да го охраняват служащите от молци; освен това, щом пристигна в чужбина, длъжен съм незабавно да се регистрирам в най-близкото швейцарско посолство, за да мога да си плащам, както преди, военния данък; съответно при заминаване трябва отново да се отпиша в посолството и т.н.

— Господин лейтенант — казвам аз, — моето уважение към швейцарските закони! Но що се отнася до мен...

Изобщо не мога да взема думата. Трима души преследват една цел: Щилер трябва да бъде в пълна бойна готовност! Не мога да не премеря и чифт походни ботуши, междувпрочем безупречна изработка. И не само да ги премеря — младият лейтенант казва:

— Трябва да се чувствувате добре в тях!

Какво мога да сторя!

На всичко отгоре накрая те побесняват от яд. Нужен бил подписът ми, за да потвърдя получаването на една карабина и на нови походни ботуши. Трябва да има ред, разбирам. Взимам от младия лейтенант, който очевидно жадува за по-значителни дела, подадената ми автоматична писалка и написвам във формуляра: „Уайт, Джеймз Ларкин, Ню Мексико, САЩ.“

— Уайт? Как така Уайт?

Връщам автоматичната писалка.

— My name is White^[1].

Те се споглеждат с укор.

— Значи, вие не сте картечарят Щилер? — пита младият лейтенант, разглеждайки моя любезно положен подпис и клати неодобрително глава по адрес на двамата служаци от вещевия склад. Но и те от своя страна нямат никаква вина. Просто им били изпратили този и този човек. Кой? Защо? Опитвам се да внеса яснота, да изглежда недоразумението.

— Съществува подозрението — казвам аз, — че безследно изчезналият господин съм аз. Но това е само подозрение...

Разбира се, въз основа на някакво подозрение те не могат да ме екипират! Лейтенантът обяснява това на двамата войника и аз трябва да събуя обратно походните ботуши, сега, когато са ми тъй удобни.

— По дяволите! — ругаят служащите. — Защо не казахте веднага?

Като имам предвид тяхната ярост — за щастие те я изливат върху каската и войнишкото канче — аз си спестявам оправданията. Та те не ми дадоха да си отворя устата, така им се пада! Разбирам добре гнева им — сега аз не бива да се докосвам до нищо, нито до пушката, нито до походните ботуши, които толкова ми харесаха, а те трябва собственоръчно да напъхат всичко обратно в раницата. Казвам само:

„Sorry!“^[2] Ала младият лейтенант се чувствава крайно неловко, смята за свой дълг да поговори още малко с мен. Америка живо го интересува. Той повторно се извинява; никак не му е приятно, че в Швейцария се е случило подобно нещо на един американец и на раздяла той почтително ми козирува. За да не трябва да махам с ръка, аз също допирам длан до баретата си, а двамата надзиратели в затворническата кола, виждайки учтивостта на младия лейтенант, ме посрещат, както никога, тъй любезно, сякаш очакват от мен почерпка; докато единият ми подава огън, другият разтваря пред мен сивата вратичка с решетки на прозорчето: остава само да ме попитат къде бих искал да ме закарат.

Вилфрид Щилер, братът на безследно изчезналия, бил много огорчен, че не съм отговорил на братското му послание. Ще сторя това, щом намеря свободно време.

Днес е неделя и на посещение идва Кнобел — в цивилни дрехи, с бяла риза и вратовръзка — за да чуе историята на четвъртото ми убийство. Сега съвсем не ми е до там, но няма как, трябва да разкажа нещо.

— Това се случи в Тексас — започвам аз. — Когато още работех като каубой.

— Били сте също и каубой?

— Защо не?

— По гяволите!

И тъй, аз му разказвам как в една лятна заран, когато моето каубойско ежедневие вече ми бе поомръзнало, подкарах своя кон и навлязох в прерията по-далеч от обикновено, по-далеч, отколкото бе необходимо. Яздех, потънал в размишления (от какъв род бяха тези размишления не интересува моя слушател), без определена цел. Дори пуснах коня си в тръс. След около пет часа, през което време почти не се обръщах назад, достигнах до червените скали, които вече от цели седмици наблюдавах как се извисяват на хоризонта. Сkochих от врания си кон, привързах го към една дъбова фиданка и се закатерих нагоре, примамен от все по-обширния изглед, който се откриваше към

лежащата сега вече зад мен безкрайна равнина — зеленикав и тук-там сребристосив океан от суша. Бе горещо, жужащо от насекоми пладне, аз изнемогах от жажда и тръгнах да диря извор, ала напразно, тъй като цялата местност бе карстова и изведнъж — както си пробивах път през сухите, покрити с бодли храсталаци, едва пристъпяйки в ботушите си — пред мен се откри дупка, по-скоро цепнатина в скалата, наподобяваща зинала паст на акула, ала огромна и черна като нощ. Никой от моите другари не бе разказвал за тази пещера. Бе чиста случайност, че сред тази хълмиста пустош се натъкнах на нейния вход, тъй като той се откриваше пред очите едва в непосредствена близост. А може би там имаше вода! Откъм пещерата не долиташе нито звук, цареше мъртва тишина и аз никога няма да забравя как, само за да задоволя любопитството си, направих първите няколко крачки, а сетне започнах да се спускам в тъмното гърло, внимателно, залавяйки се за последните храсти; протягайки шия, аз се вирах в зеещата бездна, ослепял от гъстия мрак. Никой не ме заставяше да влизам в пещерата и въпреки това се усещах със свито сърце, но направеното откритие не ми даваше мира. Изпод ботуша ми се откърти камък, търкулна се и полетя с бодри подскачания надолу — шумът отекваше и отекваше, долавяше се все по-глухо и от по-далеч, не преставаше да звучи, додето аз — един каубой! — не пребледнях. Наистина вече не знаех чувам ли още търкалящия се камък или само така ми се струва. Дъхът ми спираше от вълнение, но се овладях и не побягнах. Слушах как сърцето ми бие до пръсване, около мен цареше мъртва тишина. Тогава извиках с всичка сила: „Hallo!“^[3] и обхванат от безразсъден страх, сякаш това не бе собственият ми глас, сякаш ме застрашаваше опасност да попадна в ноктите на някой дракон, аз бързо се запромъквах през бодливите храсти нагоре, към слънцето, подгонен от ехото. Стигнал до повърхността, аз се изсмях на себе си. По-скоро опитах се да се изсмея. Защото тук светеше обедното слънце, отново слушах добре познатото ми жужене на насекомите, долавях шепота на вятъра във високите стебла на тревите, а пред очите си съзирах безкрайната тексаска равнина — този необятен океан от суша, който през онези дни виждах всеки ден. Въпреки това в мен остана някакво зловещо усещане, сякаш все още чувах трополенето на падащия камък.

Нощта бе вече настъпила, когато се завърнах в ранчото. Оправдах закъснението си с една дръзка лъжа. За своята пещера не

отроних нито дума, дори пред Джим — моя най-добър приятел, който спеше до мен; той придърпа хамака ми, искаше да узнае къде наистина съм скитосвал през целия ден, но аз не пожелах да го лиша от чувството на сладостна завист: оставих го да си мисли, че някъде из тази безлюдна равнина (месеци наред виждахме само мъже, коне и стада) съм срещнал едно свободно момиче. В знак на искрено съраждане и на също тъй искрено недоброжелателство Джим ме ръгна в ребрата. Но за моята пещера, както вече казах, не обелих зъб.

Трудът в ранчото бе тежък, работната ръка не достигаше, а на всичко отгоре и един от нас се бе разболял. Трябваше да чакам две седмици следващия си свободен ден.

Разбира се, още в ранни зори (след като описах широк кръг, за да не попаднат на следите ми) аз се отправих, пришпорвайки коня си, към моята пещера, като този път носех фенер, за да проникна в нейния мрак; бях готов на всичко, само не и на това да не мога да намеря вече пещерата. Отдавна бе минало пладне, а аз все още се лутах нагоре-надолу по хълмовете, може би съвсем близо до входа, а може би и на една миля от него, защото погледът виждаше навсякъде едни и същи хълмове и долчинки, едни и същи магарешки тръни, кактуси и агавета. А между тях тук-там проклетите фиданки на отровен дъб. Обезсърчен и изнемощял, така и не открил пещерата, аз поех обратно, по-убеден от всякога, че в тази пещера е скрито приказно богатство, може би злато, плякосано някога от испанските завоеватели, а сетне изгубено; нима не преминаваше оттук пътят на прочутите търсачи на приключения Васкес Коронадо и Кабеса де Вака? Най-малкото, което можех да очаквам в тази пещера, бяха исторически ценности, но не бе изключено да намеря и скъпоценни камъни, останали от индианците — цялото съкровище на някое измряло племе. Дори трезво погледнато, всичко изглеждаше възможно.

Вечерта, когато се строполих без сили в хамака си, приятелят ми, естествено, се захили на моята страшна отпадналост, а също и на мълчанието ми. „Как е името й?“ — попита той. Аз казах: „Хейзл“ — и се обърнах на другата страна.

Тъй изминаваха седмица след седмица.

Моята пещера сред скалите започна постепенно да се превръща в някакъв призрак, който в действителност не можех да намеря, макар че още няколко пъти ходих в тази местност, винаги снабден с фенер и

ласо, натъпкал единия си джоб с храна, а другия — с карбид. В дъното на душата си вече сам не вярвах в своето откритие, когато една вечер — вече притъмняваше и бе крайно време да се завръщам в ранчото — зърнах цял облак прилепи. Сякаш излизаха изпод земята — милиони прилепи... Те изскачаха от моята пещера!...

С фенер и ласо, което по маниера на алпинистите премятах през зъберите на скалите, аз без особен труд се добрах до първата подземна кухня, а тя бе огромна. Доколкото успях да я разгледам в сгъстения се мрак, тя имаше размерите на Нотр Дам. Освен прилепи по стените, които моят фенер едва-едва осветяваше, и чирепи от глинени съдове, не намерих нищо друго. Навярно тази най-горна пещера някога действително е служила за убежище на индианците. След като се поразходих из подземния храм, лека-полека престанах да изпитвам страх; наистина тук-таме съзирах пролуки в стените и фенерът ми осветяваше неголеми параклиси, ала дракони с пламтящи очи, бълващи огън и жупел, така и не видях, разбира се. Вече почти усещах самодоволна гордост, че съм открил такава величествена пещера, а наедно с това и леко разочарование, че на тайната ми е сложен край, когато изведнъж — никога не ще забравя този миг! — светлината на фенера ми просто потъна в земята. Дъхът ми замря от ужас — точно под нозете ми зееше бездна, не смеех да се помръдна; с две думи почвата под мен бе изчезнала! Погледнах нагоре с надежда, че ще видя пролуката, през която проникваше дневната светлина, но междувременно на земята бе паднала нощ. Зърнах няколко звезди, няколко слабо мъждукащи искрици в безкрайната далечина, а около мен се извисяваха скупчени черни скали; спомних си търкулналия се изпод ботуша ми камък, неговото дълго отекване от все по-далечни дълбини и не намирах в себе си сили да се върна обратно; струваше ми се, че всяка крачка води към смъртта. Накрая коленичих, привързах фенера за ласото си и спуснах бледата му светлинка в злокобния мрак, за да измеря дълбочината на бездната; фенерът се полюляваше в празното пространство. Не след дълго обаче (както вече казах, стоях на колене на самия ръб на пропастта и чувах само ударите на сърцето си) започнах да различавам нова пещера със също тъй величествени размери. Ала тя не приличаше на Нотр Дам, а напомняше сън: някакъв друг, внезапно изникнал свят, в който няма нито скали, нито прилепи, а приказно царство от стотици и стотици проблясващи сталактитови

колони. Това бе вече откритие! За човек, който умее да се катери по скали, не бе невъзможно да се спусне в тази приказка. Ала как ще изляза оттам? Обаче съзнавах, че ако сега се върнех назад, цял живот щях да съжалявам и да се измъчвам. Страхът ми премина в дръзка самоувереност. Внимателно, с цената на най-големи усилия (ала без да мисля за обратния път) запълзях надолу и накрая, целият в драскотини, след безразсъдно смел скок достигнах дъното на чудната пропаст, откъдето вече не се виждаха звездите. Всичко зависеше от светлината на моя фенер. Въпреки голямата си възбуда, проявявах в действията си разум, от който сам се удивлявах; веднага отбелязах скалата, по която трябваше да изпълзя обратно, като я опуших с дима от фенера си и, сякаш някой ме бе научил, написах в саждите голяма цифра „едно“. Едва тогава се огледах наоколо. Подмамен от лабиринта, който се откриваше пред погледа ми, аз запристъпвах подир светлината на фенера си, наполовина щастлив, като че бях достигнал целта на всичките си копнежи, и наполовина обзет от ужас, сякаш бях вече погубен, прокълнат заради любопитството си никога вече да не видя слънцето, звездите, които допреди малко все още съзирах, нито дори бледата луна, никога вече да не препускам с коня си из прерията, да не вдъхвам уханието на тревите ѝ, никога да не зърна повече човек, никой никога да не чуе гласа ми. Извиках: „Hallo?“ а сетне: „How are you?“^[4], ала тук дори нямаше истинско ехо. На всеки десет крачки правех знак със сажди. Горе на земята, мислех си, скоро ще настъпи утро. По едно време реших да проверя дали мога да намеря отново мястото, откъдето ще изляза (скалата, отбелязана с номер „едно“), достатъчни ли са моите пътеводни знаци. Те бяха достатъчни; ала докато открия знак номер „едно“, целият плувах в пот, а в пещерата, естествено, бе доста хладно. Зъзних и това ме караше да се движа, да предприемам нови и нови проучвания; на душата ми бе леко, сякаш държах в ръце нишката на Ариадна, и тръгнах на другата страна, запусках се все по-надолу и по-надолу, обзет от някакво безразсъдство при цялата си предпазливост (нито веднъж не забравих да отбележа знак със сажди); сърцето ми се свиваше, когато чувах еката на моите препъващи се крачки, от който проумявах как необятен е този мрак в недрата на земята, изпълнен с нови и нови тайни, до които не се бе докосвал още никой човек; не беше ли моят фенер първата светлинка, проникнала в тази приказка, първият лъч, разкрил за погледа всички тези подземни

зали с техните проблясващи колони? Зад гърба ми, едва отминато от моя фенер, всичко потъваше отново в тъмнина, сякаш никога не бе съществувало, и трудно можеше да се разбере какво оставаше зад мен — чернотата на скалите или чернотата на празното пространство. Сред мъртва тишина се стичаха капки от хилядолетия. Накъде отивах? Вероятно просто исках да достигна последната пещера, от която по-нататък няма път, където свършва неизвестността, където камъните, отронени под ботушите ми, не политат с глъхнещ шум в още подълбоки бездни. Ала тъй далеч не стигнах. Един човешки скелет, внезапно изникнал в светлината на фенера ми, разбуди в мен такъв ужас, че изкрещях, в първия миг дори побягнах, но се спънах, разбих стъклото на фенера, от лицето ми потече кръв. Чувството, че съм попаднал в клопка и подобно на този мой предшественик никога не ще се измъкна от нея, тъй че ще трябва да избирам — или да умра от глад, или да се обеся на ласото си, скова душата и тялото ми; краката не ме държаха и аз седнах, заоблизвах топлата кръв, която се стичаше по лицето ми, и трябваше да напрегна целия си разум, за да си внуша, че скелетът, лежащ в осветения кръг, съвсем не е собственият ми скелет. Някак бе излязло от ума ми, че трябва да се съобразявам с времето, бях забравил, че разполагам с ограничени запаси от светлина и вероятно този скелет (тъй преценявам днес) бе моето спасение. Мислех само как да изляза оттук. Дали човекът, видял преди мен всички тези пещери, е бил индианец или бял, не знам; неочаквано нямах повече време да търся следи, които биха ми дали отговор на този въпрос. Добрах се до изхода едва по здрач. Слънцето догаряше зад облак от стрелкаци се прилепи; горе на земята всичко изглеждаше както преди, сякаш нищо не се бе случило. Конят ми цвилеше, измъчен от жажда. Изтощен се отпуснах върху топлата земя, целият изпоцапан с кръв и сив пясък, и се опитах да хапна нещо. От страх да не умра от глад като моя предшественик там долу, до този момент не се бях докоснал до храната, която носех със себе си. Вмирисаното овнешко месо (по онова време от овнешко ми бе дошло до гуша), естествено, ми се стори като дар божи. При това, макар че небето още бледнееше, аз не изгасях фенера си, сякаш заедно с неговата светлина можеше да изчезне всичко: и луната, която тъкмо изгряваше над виолетовата равнина, и звездите над прерията, дори слънцето, което сега висеше над океана отвъд планините и вече осветяваше Китай.

В ранчото здравата ме ругаха.

Да обясня на Джим смислено всичко, каквото бях видял, се оказа трудно, дори невъзможно при моите оскъдни знания по геология. Разказах му за варовиковите скали, за огромните пространства на образуваните от тях сводове. Джим не ми вярваше, смяташе, че преувеличавам в преценките си, ала по-късното проучване на пещерите (днес туристите пристигат тук с автобуси от Карлсбад, щата Ню Мексико) показва още по-големи размери: голямата зала е широка шестстотин фута, висока триста и петдесет фута, дължината ѝ е повече от километър и се намира не дълбочина седемстотин фута под земята, при това съвсем не е най-ниската пещера. Някога е пресъхнала подземната река, издълбала тази планина; защо е пресъхнала не зная. Трябва да е била могъща река, много пъти по-голяма от Рио Гранде, която кротко си тече през близките долини. Може би, подкопавайки планината, реката се е изгубила в земните дълбини, може би климатът се е променил и вече валежите не са били достатъчни, за да я подхранват, не зная това — във всеки случай подземната река е пресъхнала и пещерите, издълбани от нея за стотици хиляди години, са останали празни и безводни. Срутванията увеличавали кухините, срутвания, които са се повтаряли отново и отново, докато не се е появил здрав слой, превърнал се в носещ свод; днес каменните сипеи вече не се виждат, а пукнатините са обрасли със сталактити. А после ето какво е станало: оскъдната дъждовна влага се е просмуквала от зелената повърхност през тесните цепнатини и пролуки, капела е в празните кухни и там се е изпарявала. Тъй е започнало второто действие — украсяването на пещерите: при изпарението на водата варовикът се отделя обратно. По този начин възникват сталактити: каменните остриета, които висят от тавана, а също и сталагмити: издигащите се от дъното на пещерата колони — гигантски образувания, за чието оформяне са били нужни според геолозите петдесет до шейсет, милиона години. Тези периоди от време ние наричаме еони; човек навярно може да ги изчисли, но не и да ги обхване с разума си, дори не е в състояние да си ги представи във въображението. А как изглежда онова, което се е създадо и продължава да се създава в тези пещери — капка по капка, ала са се процедили цели океани вода; за един човешки живот нарастването на каменните грамади може да се измери едва с милиметри — не е лесно да се

опише. Джим във всеки случай не ми повярва, макар че тогава му разказах само за горните пещери; а колкото по-надълбоко се спускаш, толкова по-причудливи, по-невероятни и по-богати са каменните образувания, спускащи се от сводовете като алабастрови воали — бели, жълтеникави, проблясващи в светлината на нашия фенер; ала не само воали, цели готически катедрали висят там с главата надолу, по-нататък започват водопади от слонова кост — безшумни и замръзнали, сякаш внезапно времето е спряло. А после отново виждаме зъби на акула, разкошни свещници, бради; влизаме в зала, пълна със знамена — музей на извънвременната история — класически гръцки драпировки, примесени с опашки на нордически дракони. Всички форми, които някога е родила в бляновете си човешката душа, тук са повторени във вкаменелостите и са съхранени, изглежда, за вечността. И колкото по-надълбоко проникваш, толкова по-пищни са коралите, които израстват от дъното на пещерите; пристъпяме сякаш през заснежена елова горичка, сетне отново изниква вампир, появява се пагода или мъртъв версайлски фонтан; всичко зависи от гледната точка на наблюдателя — някаква странна Аркадия на мъртвите, Хадес, в който е слязъл Орфей. Тук не липсват и вкаменени дами, чиито надиплени каменни воали сякаш бавно ги поглъщат, воали от кехлибар, и никоя човешка любов не е в състояние да освободи тези пленници; а в зеленото езерце са разцъфнали водни лилии, ала и те, от камък, разбира се, тук всичко е от камък. И отново и отново зейват черни бездни, които фенерът не може да освети; хвърляш камък в тях и те побиват тръпки, дори когато екотът от падането отдавна вече е заглъхнал. Разбираш, че лабиринтът няма край, дори и да ти се удаде да прекосиш цялата пропаст. И все те тегли напред и напред... Приведен преминаваш под цял сноп отправени към теб копия и пристъпваш в покоите на никога неживяла кралица; от трона ѝ висят като дъждовни капки мраморни пискюли, над него е надвиснал облак от блещукащи балдахини. Какво ли не може да се види тук: скулптурни фалоси с гигантски размери, те се извисяват в редове, между тях крачиш като по карфиол, хващаш се за някакво изящно гърло, което може да е и на птица, и на бутилка; растения и животни и човешки мечти — всичко е събрано тук като в подземен арсенал на метафорите. Последната пещера, до която достигнах, е отново различна от другите: тук всичко е филигран, саркофаг с порцеланови

лилии, тук вече не можеш и да допуснеш съществуването на скали, камо ли да ги видиш — всичко е покрито със сталактити, гладки и сякаш стъклени, орнаментът е по-изкусен и по-сложен от арабския, да, тук някога разединеното вече се среща отново, сводът и дъното, протягащите се надолу обятия се преплитат в прегръдка с възвисяващото се — мраморни джунгли, поглъщащи сами себе си, безмълвни и бездиханни като вселената и все пак подвластни на времето. Също и това творение на еоните — човек го вижда с очите си — ще се осъществи и ще изчезне: и тук всичко е преходно.

Следващия път дойдох заедно с Джим.

Вече бяхме двама, тъй че можехме да се охраняваме един друг, а пък и екипировката ни бе по-добра (два фенера, запас от гориво за сто и двадесет часа, храна почти за цяла седмица — най-вече овнешко месо, ала също ябълки и бренди, освен това три ласа, тебешир за бяла маркировка и часовник — нещо крайно важно!), така че ние се осмелихме да проникнем много по-надалеч от мястото със скелета на моя предшественик и достигнахме тъй наречения „Dome Room“^[5], където се случи нещастиято. Това стана в шейсет и седмия час на съвместното ни приключение, тоест на третия ден, ако мерехме преживяното с дни, както горе на земята, а не със секунди и еони, и недалеч от мястото, където днес на туристите поднасят лека закуска, преди да ги издигнат с асансьора обратно при слънчевата светлина. Джим се подхлъзна, строполи се на няколко метра по-долу, застана и веднага ме упрекна, че не съм го обезопасил с ласото, което бе чиста глупост, понеже аз вървах пред него и се излагах на не по-малка опасност, отколкото моят приятел, тъй че обезопасяването бе изцяло негово задължение. Нервите ни бяха обтегнати до крайност, на това се дължаха и ругатните; впрочем ние, естествено, веднага се помирихме. Джим навярно си бе счупил левия крак. Ами сега? Дадох му да пийне бренди, казах му няколко утешителни думи, а в себе си размислях какво наистина ще правим сега. Можех да нося на гръб моя приятел само на равно, но да изпълзя с такъв товар до горе, до земята, няхах сили. И аз глътнах малко бренди, сетне казах: „Само не се вълнувай, Джим, все някак ще те измъкнем горе!“ Прегледахме крака му, намокрихме и него с бренди; може би не бе счупен, а само навехнат. Въпреки болките си и напук на моите доводи Джим с мълчаливо упорство се мъчеше да обуе веднага ботуша си. Сериозно ли се боеше,

че изведнъж мога да го изоставя на произвола на съдбата? До този момент и двамата почти не бяхме спали; принудителната почивка и брандито ни накараха да го почувствуваме. Моят план представляваше самото благоразумие: предложих да духнем фенерите, за да спестим гориво и да поспим няколко часа, а сетне с нови сили да поемем по обратния път, който щеше да бъде за Джим мъчителен, наистина, а за мен изнурителен. Храна имахме още за три дни, по-лошо бе положението със светлината. За втори път се скарахме, когато Джим отказа да изгаси своя фенер. Всяка капка гориво можеше да се окаже скъпоценна! Казах: „Ако сега не си благоразумен, Джим, ние сме загубени!“ Джим каза: „Искаш да ме налееш с бранди и да офейкаш, докато аз спя, това е цялото ти благоразумие!“ Разсмях се, защото не заслужавах това недоверие, все още не. След няколко часа, тъй като никой от нас не спеше, а само зъзняхме, аз казах: „Хайде да тръгваме нагоре!“ Обвил с ръка шията ми, настървен и обзет от решителност да преодолее болките, Джим закуцука до мен, но така и не пожела да ми прехвърли товара си — ласото, фенера, торбата с храна. Напредвахме по-лесно от очакваното; където не можехме да вървим наедно, Джим ме следваше на четири крака, но заради постоянния му страх, че мога да офейкам, по-късно го оставях винаги да пълзи пред мен. Маркировките с тебешир до голяма степен изпълниха предназначението си; все пак ние се отклонявахме от пътя, уплитахме се в безцелни криволичения, от които още повече се объркавахме, тъй че когато след няколкочасово лутане откривахме някоя стара маркировка, облекчено въздъхвахме. В себе си и двамата съзнавахме, че с тътрене и пълзене лесно няма да се изкатерим до изхода. При това се намирахме (според днешните сведения) на седемстотин фута под земята! Признавам, че изпитвах страх от мига, в който щеше да се разбере, че не е във възможностите ми да извлека моя приятел по почти отвесните на места скали; какво щяхме да правим тогава? Разполагахме със светлина за още петдесетина часа, ако Джим не ме мамеше — часовникът бе у него. Казах му: „Покажи да видя!“ Той само се хилеше и показваше циферблата отдалеч: „На, гледай!“ Питам се дали не е преместил стрелките. Но каква полза! С лъжа няма да сътвориш светлина. Беше ми жал за него, разбира се, кракът го болеше, но това ставаше все по-маловажно. Важно бе времето. Та знаех ли колко часа ще са ми нужни, за да се измъкна сам на земята?

След злополуката не бяхме турили троха в устата си. „Rock of Ages“^[6] наричат сега мястото, където се разигра последното действие на нашето приятелство. Изведнъж Джим се разрида: „Никога няма да изляза оттук!“ Казах: „Глупости дрънкаш, глупости!“ След като опитах веднъж и втори път да изтегля Джим с ласото (през цялото време той изпитваше див страх, че мога да се изкатери преди него и горе да отрежа въжето, може би основателен страх), бяхме не само и двамата изчерпани, но и двамата ранени. Получих драскотина на челото. Не знам дали от страх да не се освободя от въжето Джим изведнъж го дръпна, или пък се бе подхлъзнал по гладките като стъкло камъни, още повече че можеше да стъпва само на десния си крак; така или иначе неговият тласък бе достатъчен, за да ме събори долу. Джим отрече да го е направил преднамерено. Разранените ми ръце ме тревожеха повече от драскотината на челото, макар че кръвта от нея се стичаше в лявото ми око. Бях напълно отчаян. Джим каза: „Дрънкаш глупости, глупости!“ Неговата самоувереност само засили недоверието ми и въпреки цялата ми изтощеност, събуди моята бдителност; усещах се като някакво дебнещо животно, докато Джим превързваше ръцете ми, като за това дори пожертвува ръкава на собствената си риза. Той бе трогателен; но каква полза! В действителност единият от двамата ни винаги бе много трогателен — ту Джим, ту аз. Сякаш се люлеехме на люлка. А времето си течеше. Когато отново наруших ужасната тишина около нас и попитах колко е вече часът, Джим не пожела да ми покаже циферблата; за мен това бе знак, че се намираме в открита борба, колкото и да дърдорехме за приятелска взаимопомощ. Джим каза: „Защо ме дебнеш постоянно?“ Отвърнах му със същите думи. По едно време, когато за малко бях престанал да го наблюдавам, той започна тайно да ръфа последните останки от своето овнешко месо. Навярно си мислеше, че каквото е в корема му, никой не може да му го вземе. И действително, лека-полека настъпи часът, когато овнешкото в торбите ни вече можеше да стигне само за единия от нас, за по-силния. Един счупен крак и две разранени ръце: е, добре, какво означава това — болки; ала най-сетне човек може да се катери и с болки, поне да се опита, додето още има сили, да се докопа сам до дневната светлина, до живота; ала това трябва да стане веднага, докато не са те напуснали силите, додето още има гориво, поне за един фенер. Джим попита: „За какво мислиш?“ Аз попитах: „Какво чакаме?“ Въпреки мъчещия ме

глад аз реших да пестя моето овнешко и да чакам — може би той щеше да изяде всичко, а сетне да отслабне от глад и тогава аз щях да бъда по-силният. Но се страхувах, че сега със своето овнешко в корема Джим навярно има повече сили и тъй тази моя тактика ме принуждаваше да не заспивам в никакъв случай; иначе той можеше да ме ограби и аз щях да бъда загубен. Така, не знам в продължение на колко часа, ние се държахме един другото в шах, бърбейки за плановете си там горе, на зелената земя. Джим го привличаха градът, особено Ню Йорк, и жените, които тъй дълго му бяха липсвали в нашето ранчо, а мен ме блазнеше (в онези часове) животът на градинар, по възможност в някоя плодородна местност. Какво търсехме тогава в този забравен от бога мрак? Все така горяха и двата ни фенера. Джим имаше право, това бе разточителство, идиотско разточителство! Но защо той не изгасяше своя? Защото ми нямаше доверие и макар да приказваше през цялото време за приятелството ни, смяташе за напълно възможно, че съм в състояние да го изоставя, да захвърля единствения си тогавашен приятел в този гибелен мрак. Попитах дали го боли кракът, дали е гладен или жаден. „Джим!“, каза ми той — тогава мен също ме наричаха Джим, в Америка това име е много разпространено — „Джим, ние не бива да се изоставяме, разбираш ли, трябва да бъдем разумни!“ Казах: „Тогаваше изгаси фенера си!“ А той: „Нямаме време, Джим, трябва да вървим, трябва да се опитаме!“ След приблизително пет часа ние се добрахме до следващата пещера, но бяхме тъй обезсилени, че веднага се проснахме на земята. Торбата с последните късчета овнешко месо пъгнах под главата си, а ремъка омотах около дясната си ръка, за да се събудя, в случай че Джим бръкне вътре. Когато се събудих, Джим бе разбил фенера ми, за да сложи край, както каза, на моето идиотско разточителство. Заедно с това ме замоли да му дам половината от останалото ми овнешко; той хленчеше: „Та ти не можеш да ме оставиш да умра от глад!“ Пред нас, осветена сега от единствения ни фенер, блестеше почти отвесната стена — онова опасно място, което обаче веднъж вече бях преодолял сам. Джим бе окончателно изчерпан от катеренето и аз му казах откровено какво мисля: „Дай ми фенера, ще ти отстъпя последните останки от моето овнешко и ще се опитам сам да изкача тази стена.“ Защото глупаво бе да вися на ласото с още един грохнал — аз с изранени ръце, той със счупен крак, когато тук човек трябваше да се катери като маймуна.

Казах още: „Ако аз успея да се измъкна, Джим, тогава и ти си спасен; ще дойдем тук и ще те изтеглим, това е повече от ясно.“ Той каза: „Ами ако паднеш, Джим, заедно с моя фенер?“ Закресях: „Ами ти, Джим, ако се подхлъзнеш с твоя къпов крак и ме събориш долу, както веднъж вече направи, каква полза, господи Исусе Христе, ще имаш от това, че ще лежим и двамата в пропастта!“ Джим отказа да ми даде фенера. „Джим, каза той, ти не можеш да ме оставиш да кисна сам в този мрак, не си в състояние да го направиш!“ Всеки път, когато единият от нас се осмеляваше да прояви открито себелюбието си, другият излизаше насреща му с проклетия си морал. Знам, че и аз върших абсолютно същото. „Джим, казах аз, ти нямаш право да искаш от мен да умра от глад заедно с тебе, Джим, само защото си счупил крака си и не можеш да се изкатериш по скалата, не бива да искаш това от мен, Джим, ако си ми приятел!“ Още веднъж, за последен път, ние се разчувствувахме, припомнихме си нашия съвместен живот в ранчото, всевъзможните радости, които си бяхме създавали; да, в истинността на нашето приятелство не можехме и да се съмняваме, през дългите месеци на каубойски живот без жени ние бяхме стигнали до нежности, наистина не редки между мъже, но дотогава непознати за Джим и за мен. Ето и сега, докато държеше здраво фенера, и то така, че да не мога да го достигна, с другата си ръка, с лявата, Джим приглади окървавените ми коси на челото и ние за малко да се хвърлим в обятията си и да се разрежем от сърце — ако не ставаше въпрос за фенера. Преценявах, че запасът ни от светлина ще стигне за още шест или седем часа; а изкачването до най-горната пещера, където в краен случай можеше да помогне и едва проникващата дневна светлина, щеше да трае, знаех го от опит, също седем или осем часа, ако, разбира се, не объркам пътя. Решението трябваше да бъде взето, и то сега, тук, пред тази стена. Какво има да приказваме! И двамата желаем да живеем, по възможност порядъчно; но когато другият иска да ме убие с моята порядъчност? Казах още веднъж: „Дай ми фенера, Джим, и аз ще ти дам последното месо.“ Джим се изсмя така, че се уплаших, никога по-рано не го бях чувал да се смее така. „Джим?“, попитах плахо. „Какво си намислил?“ Без да каже нито дума, понеже всичко бе повече от ясно, той отвърна вече с действия. Бързо, доколкото му позволяваше счупеният крак, той доуцука до стената, очевидно решен да размени ролите ни, да вземе със себе си единствения ни фенер, сам

да се опита да преодолее опасната скала, а на мен да остави в замяна овнешкото месо. „Джим!“, казах аз и го задържах тъкмо пред стената, пред този зелен каменен водопад, където той вече бе намерил белия тебеширен кръст, маркировката ни за изхода, и търсеше издатини, за които да се залови. Той каза: „Остави ме!“ От страх запелтечих глупости: „Ако някога си ми бил приятел...“ и тъй нататък. В този миг в светлината на люшкация се фенер, който Джим стискаше в протегнатата си ръка, за да не мога да го достигна, ние отново зърнахме познатия ни скелет на нашия предшественик — скелет на човек, който превит надве на същото това място и в пълна самота (а може би и те са били двама?) е пукнал като животно; от този миг нищо вече ме можеше да сдържи нашия ням и натрупван с часове ужас и ни остана, естествено, само едно разрешение — инстинктивният юмручен бой. И започна борба на живот и смърт между двамата приятели — жестока, ала кратка, защото който се подхлъзнеше първи, отиваше по дяволите, продънваше се в черните бездни, обезобразен, занемял...

— Е — казвам на Кнобел, моя надзирател и слушател, като най-сетне отхапвам връхчето на моята неделна пура, — харесва ли ви тази история?

Кнобел само ме гледа втренчено.

— Имате ли огънче? — питам аз.

Той не чува дори и това.

— Не зная — казвам аз след първите глътки дим — кой от двамата приятели всъщност започна смъртоносната битка, навярно почестният, във всеки случай от пещерата се измъкна само единият, навярно по-силният. Името му е известно, дори е написано с метални букви върху паметна плоча. „Jim White.“ В брошурата, която днес се продава на туристите, е казано малко по-подробно: „James Larkin (Jim) White, a young cowboy who made his first entry trip in 1901.“^[7] А пък за приятеля, който все пак се споменава като спътник на Уайт, се казва само: „a Mexican boy.“^[8] Името му е безследно изчезнало и аз мисля, че този безследно изчезнал човек никога вече няма да се появи!

Кнобел изглежда малко объркан.

— Вие... вие ли сте Джим Уайт? — пита той.

— Не — смее се аз. — Не дословно! Но каквото сам преживях, виждате ли, бе съвсем същото, ама съвсем!

Кнобел изглежда малко разочарован.

За втори път съм пуснат под гаранция за среща с Юлика.

Живото ми усещане: това не е тя! Тази жена няма нищо общо със скучните истории, които през последните дни донякъде успях да запиша! Това са две различни Юлики! Разказаното от мен съвсем не е нейната история! И тъй нататък.

— Ей, ти — казва тя на няколко пъти, — какво става с тебе? Защо ме гледаш така през цялото време?

Днес тя се държи по-непринудено от мен. Предложението ми да наемем платноходка я очарова. Уловени под ръка, отиваме на пристанището. Не знам за какво да говоря и се радвам, че мога да се заема с платната, с кормилото, докато госпожа Юлика Щилер-Чуди — днес в банановожълта рокля — с известна боязън скача в клатушкащата се лодка, с известна загриженост се оглежда къде да сложи бялата си чанта и парижката си ефирна шапчица, за да не се изцапат и повредят, сетне сяда на отсрещната пейка и в сладко бездействие се обляга на бордовете с широко разперени ръце. Юлика трябва само да премине на другата пейка, когато обръщам лодката. Сетне тя отново се предава на леност, отпуснала на вятъра пламенеещата си коса. Колко е различна сега! Тук сред езерото, чиито хълмисти, почти изцяло застроени и винаги много близки брегове сега се губят в есенната омара, тъй че добиваш чувството за известен простор, ние сме всъщност за първи път относително сами. Дали тя го съзнава? Във всеки случай тук не трябва да държим сметка, че надзирателят, добрият ми Кнобел, може внезапно да се появи с пепелника...

После (когато съм отново в килията си) напразно се опитвам да видя засмяното ѝ лице; усещам само много живо, че всеки път, когато то се засмее, ми се иска да го уловя с две ръце като небесен дар, макар че такъв дар не бива да се докосва с длани, в него може само да се вярва; всеки път ме обзема будното, ведро чувство: този неин смях може да разтопи абсолютно всичко! Юлика навярно изпитва същото. Не помня в каква връзка тя ми каза:

— Когато съм сама, виждаш ли, и си спомня за всичко, лошото е, че не мога да се смея над миналото, или пък се смея някак злобно и

горчиво, тъй че сетне, като си спомням за същите неща, отново плача...

Настъпва безветрие и ние, без много да му мислим, се събличаме и се гмурваме презглава в зелената, проблясваща на слънцето вода, която е вече доста хладничка, плуваме около оставената без управление полюшкваща се лодка, цапаме възбудено с ръце и крака като деца. След това в лодката, където водата се стича по настръхналата ни кожа и се греем на милостивото слънце, Юлика казва:

— Ти си по-слаб...

По-слаб от кого? За да не се наруши нашата идилия, отнасям тази забележка не до безследно изчезналия Щилер, а до нейния парижки господин, когото тя все още премълчава; смешно, но от него я ревнувам по-малко, отколкото от нейния Щилер. Около нас постоянно кръстосват параходчета, тъй че трябва да се облечем, преди още да сме изсъхнали съвсем. Вятърът се променя и по обратния път през цялото време трябва да карам срещу него, тъй че почти закъснявам за затвора. Налага се Юлика да ме закара с такси... И сега още (вечерта върху моя нар) виждам бисерните капчици по ръцете ѝ, по бледото ѝ алабастрово чело, а също античните къдрици на мокрите ѝ коси около врата.

П.П.

Наскоро Юлика ще замине за една седмица в Париж заради своята балетна школа; тя ще ми липсва!

Сънувах:

Облечен съм в куртката на Щилер, при това съм с каска и пушка. Чувам заповеди: „Батарея! Мирно! Пушки на рамо! Напред ходом мааарш!“ Жега е. Земята е камениста и неравна. Избухнала е война. Зная датата — в съня си — съвсем точно: 3.IX.1939 г.^[9] Но я възприемам не като минало: също както когато сънуваш, че отново седиш на училищния чин. Зад гърба си чувам глас, пронизващ, нервен. Някой не марширува в крак. Защо провиненият не се обажда? Стоим мирно. Лицето на капитана е преbledняло от гняв. „Вие там!“, кресва той, посочва ме с пръст и аз действително чувам как се обаждам:

„Картечар Щилер!“ Смешно, дори на сън не се чувствавам като картечаря Щилер, но крещя с пълен глас сред полето: „Картечар Щилер!“ Устните на капитана треперят. Той казва, че на война такива като мен пращали на съвсем специални постове. Ясно ли е? И ако започне война, с мен (картечар Щилер) нямало много-много да се церемони. Ясно ли е? Аз стоя мирно, пушка на рамо, и ми е ясно, че този швейцарски капитан по някаква причина мрази Щилер, това е негово право, и по силата на нашата клетва пред отечеството за безпрекословно подчинение, която току-що сме положили, той може да ме разстреля, без много-много да се церемони — ще отдаде заповед и...

П.П.

Моят защитник, когато между другото му споменавам за този сън, видимо се разсърдва. Започваме разговор за военната служба. За него не е достатъчно, че в интерес на мира (мира между моя защитник и мен) приемам армията като необходимо зло. Очевидно също и в Швейцария военната служба е нещо свещено и той не може да търпи да се сънуват за нея лоши неща. „В действителност — твърди той — една тъй непристойна, направо престъпна закана от страна на швейцарски офицер е съвсем невъзможна! Гарантирам ви!“ Той произнася тези думи с гордостта на швейцарски офицер, най-малкото майор. „Гарантирам ви!“, повтаря той на няколко пъти.

Написах отговор на господин Вилфрид Щилер, брата на безследно изчезналия — за съжаление отново не си направих копие! — горе-долу в такъв смисъл: „Вашето сърдечно писмо до безследно изчезналия ви брат истински ме трогна, драги господин Щилер, то ми припомни моята майка, тъй че просълзи също и мен. Моля да ме извините, дете тъй дълго не ви отговорих. Целият ми живот е един голям пропуск! Не ме обижда, че не ме разпитвате за него, напротив, благодарен съм ви за това, както и за братската покана. Тя ми припомня моя брат, а също и факта, че и спрямо него съм извършил пропуск. Ние рядко се карахме, никога задълго, никога за нещо важно, защото изобщо не ни свързваше нищо значително, струва ми се; ние

предприемахме общи екскурзии, живеехме си мирно на палатка, а вечер мълчаливо седяхме край огъня, само защото бяхме братя. Как стана тъй, че се разминах и с брат си? Приятелите трябва да се разбират, за да са приятели, а братята, така или иначе, са си братя и в последна сметка вие имате право, не играе никаква роля кой съм аз, стига само да съм истински брат!“ В този смисъл...

Най-новото: американският паспорт, с който съм обиколил половината свят, е подправен. Та нали казах това на моя защитник още преди няколко седмици? Но изглежда аз не умея да се доверявам както трябва. Във всяка дума има и лъжа, и истина, такава е същността на словото и който иска, да вярва всичко или нищо...

Моят прокурор (вчера се е завърнал от Понтрезина) също не проявява интерес към Мексико, затова пък живо ме разпитва за Ню Йорк, при което постоянно изпада в някакъв съвсем неслужебен и фамилиарен тон. Той казва:

— Жена ми бе направо влюбена в Ню Йорк.

— Така ли? — казвам аз.

— Живееше на „Ривърсайд Драйв“.

— Аха — казвам аз.

— Вие знаете къде е това?

— Естествено — казвам аз.

— Близо до „Сто и осма улица“.

— Да — казвам аз, — това е при Колумбийския университет.

— Точно така! — казва той.

— Много красиво място — казвам аз, — с изглед към Хъдсън, знам, знам...

И така нататък.

Отначало изглежда, сякаш с тези приказки той иска само да провери дали наистина познавам Ню Йорк, дали съм живял там. Междувременно изпитът е издържан. „Таймс скуер“ и „Пето авеню“, „Рокфелер сентър“, „Бродуей“, „Сентръл парк“ и „Бетъри“ — това са местата, които моят прокурор сам е видял преди около пет години за една седмица, прекарана в Ню Йорк.

— Ходили ли сте в бар „Рейнбоу“? — пита той.

Кимам с глава, оставям го да помечтае на глас и тъй като ценя мъжете, които умеят да мечтаят, не го поправам; защото бар „Рейнбоу“, където моят прокурор очевидно е преживял незабравима вечер, не е най-високата сграда в Манхатън, „Емпайърстейт билдинг“ е по-висок, но аз не го прекъсвам. За моя прокурор, както виждам, това е било най-високата точка на живота му: там, в бар „Рейнбоу“, той отново е срещнал жена си след дългогодишна раздяла. Сетне аз от своя страна питам:

— Били ли сте в Бауъри?

— Къде е това? — пита той.

— При „Трето авеню“.

— Не.

Бауъри, някогашно холандско име, е квартал, в който дори полицията вече не надниква, прибежище на отхвърлените, при това в самото сърце на Манхатън. Свиваш зад мраморния ъгъл на Двореца на правосъдието, в прекия смисъл на думата, и след стотина крачки попадаш в това свърталище на низвергнатите, пияниците, претърпелите всевъзможни крушения, пропадналите, на хората, осъдени от самия живот. За тях дори няма нужда от затвор. Който веднъж се озове в Бауъри, никога не се измъква оттам. През лятото неговите обитатели се търкалят из канавките и по паважа; за да преминеш по улицата, трябва да ги прескачаш и да се движиш като кон по шахматна дъска. През зимата те клечат край железните печки в приютите за бездомни, дремят, карат се, хъркат, разказват все едни и същите си истории или пък се бият; там вони на долнокачествено бренди, на нафта и мръсни крака. Веднъж там видях човек, когото никога няма да забравя. Връщах се в къщи от Блеки както обикновено в три часа през нощта; отгук минавах по-накратко, а и предполагах, че в този късен час няма вече жива душа на улицата, още повече в такъв страшен студ. Горе с грохот премина остарялата надземна железница, от прозорците на вагоните струеше топла светлина, по паважа вятърът разнасяше смет, из която се ровеха кучета. Когато зърнах този тип, аз се спотаих зад един железен стълб на моста. На главата си той имаше черно бомбе, каквито носят дипломатите, младоженците и гангстерите; лицето му бе облято в кръв. Освен това носеше вратовръзка, бяла риза и черно сако, ала то бе всичко; долната част на тялото му бе съвсем

гола. На сиво-виолетовите му тънки старчески крачета личаха жартиери и обувки. Той бе явно пиян, тъй като псуваше, падаше и пълзеше по заледения паваж. Край него профуча кола със запалени фарове, слава богу, без да го закачи. Най-сетне той намери черните си панталони, опита се да се изправи до един фенер и да се напъха в тях, но се подхлъзна и отново се просна в цял ръст върху уличната настилка. Естествено, аз преценявах дали да му помогна, но се страхувах да не се забъркам в някаква тъмна история, а това не можех да си позволя. Междувременно старикът бе успял да завре в панталона поне левия си крак; мислено му пожелах успех и понечих да се отдалеча, ала в същия миг дочух отнякъде мъжки гласове, макар че още никого не виждах, гласове, изпълнени с язвителна омраза, навярно отнасяща се до същия този нещастник. Тутакси се скрих обратно в спасителната сянка на моя стълб; над главата ми прогърмя железницата. При опита си да напъха и другия си крак в панталона човекът отново се подхлъзна, захриптя и все тъй съвсем гол остана да лежи на улицата. Вятърът затъркаля черното му бомбе. Той дори не помръдна да се защити, когато някакво куче започна да го души. Аз целият треперех от студ, затова реших час по-скоро да се махна оттук, като притичвам от стълб до стълб. По другата страна на улицата минаха хора и те също не помогнаха на падналия. Знае ли човек на какво може да се насади? Накрая милостивият самарянин трябва да доказва, че не той е убиецът, да представя алиби и тъй нататък. Не можех да причиня на Блеки подобни неприятности! След само още един жилищен блок и щях да се кача на железницата, а след двадесет минути щях да си бъда в къщи, където Блеки сигурно вече звънеше по телефона, за да ми пожелае лека нощ. Отдалеч старикът ми изглеждаше като черен вързоп от дрипи върху паважа, единствения предмет, който още не бе отнесъл беснеещият вятър. Внезапно до мен изникна някакъв тип и мълчаливо сложи ръка на рамото ми — небръснат, плешив и със зачервени рибешки очи, всъщност доста симпатичен образ; помоли за цигара. И за огън. Доволен, той ме остави на мира и тръгна надолу по авенюто, забеляза черния вързоп върху паважа, приближи се до него — за което аз не намерих кураж — и отмина. Над мен отново прогърмя железницата. Накрая се престраших и аз и се върнах обратно при пияния, който вече не помръдваше. Той лежеше по корем, виолетов от студ, пепелявата му

коса бе също зацапана с кръв. Видях раната на тила му, раздрусих го, повдигнах ръката му; той бе мъртъв. Лицето му ме ужаси и аз побягнах; не съобщих в полицията, макар че това бе баща ми...

— Баща ви?

Моят прокурор се усмихва. Той изглежда не ми вярва, както не вярва и в това, че съм убил жена си. Сякаш не е чул добре, той пита отново:

— Баща ви?

— Моят пастрок — казвам аз. — Все пак баща.

Но дори и тогава, когато не може да ми повярва, прокурорът ми има много по-приятно държане от моя защитник; не се възмуцава, когато нашите понятия за истина не винаги съвпадат. Той вади цигара, повъртява я между пръстите си, за да омекне, и казва:

— В такива квартали жена ми, естествено, не е била.

Постоянно тази негова жена.

— Ходили ли сте на Файър Айлънд?

— Да — казвам аз, — защо?

— Било много красиво, твърди жена ми, изобщо в околностите на Ню Йорк.

— Много е красиво.

— Жена ми, за съжаление, нямаше собствена кола — пояснява той, — но, доколкото знам, често е излизала извън града с приятели.

— Без това не може — казвам аз.

— Вие имахте ли кола?

— Аз ли? — смея се. — Нямах.

Изглежда тези мои думи някак си го радват, успокояват, ободряват, избавят го от неприятни мисли, които не мога да отгатна съвсем.

— Нямах — повтарям аз. — Никога не съм имал собствена кола. Цялото онова лято карах колата на бедния Дик: той беше болен.

Изглежда тези думи сега пък някак си не го радват, просто имам чувството, че моите пътувания извън града в края на седмицата живо го интересуват. Разказвам му, че през лятото Ню Йорк е непоносим, по това няма спор, и че всеки, който намери някаква възможност, гледа през свободното си време да излезе навън. В неделни дни стотици хиляди коли напускат града да речем по „Уошингтън бридж“, наредени в три колони, цяла армия от нюйоркчани, жадуващи за природата. А

природата е вече отдавна пред очите им; от двете страни на шосето се редуват езера, млади зелени горички, дъбрави — не подкастрени, а оставени да растат на воля, сетне отново обширни полета без нито една сграда истинска радост за очите, да, земен рай; само че профучаваш покрай него. В потока от блестящи коли всички се придържат към разпоредената скорост: четиридесет до шейсет мили в час, и никой не може да спре дори единствено за това, да помирише една борова шишарка. Само който получи повреда в колата, има право да отбие в крайпътната морава, дори е длъжен, за да не наруши със забавянето си непрекъснатостта на автомобилния поток; ако пък някой отбие, без да има повреда, плаща глоба. Тъй че напред и все напред! Шосетата, разбира се, са превъзходни, те плавно се вият през обширната и леко полегата хълмиста равнина, изпълнена със зелена тишина, ах, да можеше човек просто да слезе от колата, сам Жан Жак Русо не би могъл и да мечтае за по-голяма естественост. Наистина има и отклонения, измислени остроумно, та да може човек да се отдели от потока, без да се излага на смъртна опасност, без стълкновения, без надуване на клаксони, и по цяла арабеска от широко очертани завои да се измъкне по някой страничен път, водещ към селище, аеропорт или промишлен център. Но ние искаме да идем сред природата. Следователно обратно на конвейера! След два или три часа обикновено започвам да нервнича. Но тъй като всички се движат напред и все напред, кола до кола, може да се допусне, че съществува някаква цел, която все някога ще възнагради това безкрайно пътуване. Както вече казах, природата е постоянно под носа ти, но не можеш да я докоснеш, не можеш да навлезеш в нея; тя преминава покрай теб като цветен филм с гори, езера и тръстики. До нас пътува някакъв неш^[10] с гърмящо радио — предават репортаж за бейзболен мач. Опитваме се да го изпреварим, та да променим съседа си, най-сетне това ни се удава; сега до нас е форд и ние слушаме Седма симфония на Бетховен, което в настоящия момент също не ни е нужно, сега бих искал да знам само едно: накъде всъщност води цялото това надбягване? Възможно ли е да пътуваме така цялата неделя? Не е изключено. След около три часа, само за да можем да излезем от колата, свиваме към един така наречен Picnic-Camp^[11]. Плащаме скромна такса за вход в Природата, която се състои от едно пасторално езеро, от голяма поляна, където играят бейзбол, и от гора с великолепни дървета; впрочем това е

огромен блестящ паркинг с опънати хамаци между колите, масички за закуска, огнища, където можеш да накладеш огън, и високоговорители по дърветата — всичко наготово и всичко включено във входната такса. В една от колите виждам млада дама, която се е вдълбочила в едно списание: „How to enjoy life“^[12]; впрочем тя не е единствената — мнозина предпочитат да останат в удобната кола. Къмпингът е много голям и след доста време най-сетне откриваме един малко по-стръмен склон, където няма коли, а това значи — и хора; защото какво ще прави човек там, дето не може да мине колата му? Навсякъде проличава, че входната такса не се взима напразно: из гората са поставени кошчета за боклук, чешми с фонтанчета, люлки за децата, в цената е включена и nurse^[13]. Павилионът, в който продават кока-кола и където се помещават отходните места, е построен във вид на романтична дървена къщичка и задоволява всеобщия вкус и всеобщата естествена потребност. Пункт на „Бърза помощ“ за в случай, че някой си пореже пръста; телефон, за да не загубиш и за минутка връзката с града; а също и образцова бензиностанция — всичко има тук, и всичко сред напълно истинска и иначе непокътната природа, сред необятни девствени простори. Опитваме се да проникнем в тези девствени простори, то е възможно, но не и лесно: тук просто няма пътеки за пешеходци и е направо щастие да откриеш някой тесен страничен път, където можеш да паркираш колата си. Прегърнатата любовна двойка съзерцава езеро с диви водни лилии, но седи не на брега, а в колата, както обичайно; тяхното, радио свири съвсем тихо, тъй че скоро почти вече не го чуваме. Още няколко крачки и се потапяш в тишината на първобитната гора, а наоколо ти хвъркат пеперуди; напълно е възможно ти да си първият човек, стъпил на това място, по брега на езерото не се вижда нито мостче, нито колиба, нито следа от човешка дейност, по протежение на километри — един-единствен рибар. Щом ни забелязва, той веднага идва при нас, започва разговор и се настанява наблизко, за да лови риба тук, за да не е сам. Към четири часа следобед всичко започва отново, същото пътуване, както сутринта, само че в обратна посока и много по-бавно: Ню Йорк събира своите милиони, задръстванията са неизбежни. Горещо е, чакаш и се обливаш в пот, чакаш и се опитваш да се промушиш напред поне с една дължина; и всичко се повтаря: пълзиш стъпка по стъпка, после отново нормална скорост, после отново задръстване. Пред себе си виждаш

опашка от четиристотин-петстотин коли, проблясващи сред жегата, а в небето кръжат хеликоптери, спускат се над автомобилните колони и съобщават по високоговорители кои пътища са по-малко претъпкани. Тъй изминават три или четири, или пет часа, преди да се приберем отново в Ню Йорк, доста измъчени, разбира се, щастливи, че можем да вземем душ, макар и да няма от него голяма полза, щастливи, че можем да облечем чиста риза, щастливи, че можем да идем в прохладното кино. Дори в полунощ имаш чувството, че се разхождаш в пекарница, а океанът забулва с влагата си блестящия град. За спане при отворени прозорци не може и да се мисли. Шумът на автомобилите, тихото скимтене на гумите по паважа изобщо не престава, додето не глътнеш прахче за сън. Коли и пак коли, ден и нощ...

— Зная — казва прокурорът, изслушал моето добросъвестно описание, — зная, жена ми е преживяла абсолютно същото.

— Нали?

— Лятото в Ню Йорк, казва жена ми, е нещо ужасно.

— Всички казват така.

— Просто ужасно.

— И все пак това е изумителен град — приключвам аз. —
Фантастичен град!

Най-сетне той ми задава своя въпрос:

— И кой ви придружаваше при тези излети? Ако съм разбрал правилно, не сте били сам.

— Не.

— Мога ли да попитам...

— Господин прокурор — казвам аз. — Това не бе съпругата ви.

Той се усмихва, поглежда ме.

— Честна дума — казвам аз.

Крайно странен разпит.

От Вилфрид пристигна отговор:

„Многоуважаеми господине!

Навярно ще разберете колко останах смаян от вчерашното ви писмо, тъй като господин д-р Боненблуст, когато беше тук, за да вземе за делото си един албум със снимки на брат ми, категорично заяви, че вие наистина сте мой брат и че освобождаването ви от затвора е въпрос на дни, стига вие, респ. брат ми, да не сте замесени в някогашната афера «Смирнов». Аз от своя страна побързах да уверя господин д-р Боненблуст, че моят брат след завръщането си от Испания, доколкото ми е известно, с политика повече не се е занимавал и в никакъв случай не е бил чужд агент. Моля ви да ме извините за неуместното писмо, което преди време ви написах. Що се отнася до посещението ми, което, за да се избегнат всевъзможни недоразумения, вие ме молите засега да отложа, трябва, за съжаление, да ви съобщя, че получих призовка от следователя и съм принуден да дойда за очна ставка, ала предполагам, че за това ще ви уведомят. Вие сигурно можете да си представите, многоуважаеми господине, нашето тогавашно вълнение, да проявите разбиране и ме извините за моята прибързаност, като не искам да пропусна да ви благодаря за вашето кратко, но, въпреки моето заблуждение, тъй сговорчиво писмо, което навярно немалко ви е затруднило. Като се надявам, че няма да го приемете за натрапничество, ако повторя поканата ни да живеете при нас след излизането ви на свобода, пък дори и да не сте моят безследно изчезнал брат, ви поздравявам, а също и господин д-р Боненблуст, с отлични почитания и ви желая успех в текущите дела.

Вилфрид Щилер, дипломиран агроном“

Юлика не знае нищо за тази афера „Смирнов“, нищо точно. Изглежда това е някаква политическа афера, вдигнала преди години, както се казва, голяма пушилка, дотолкова, че в последна сметка никой вече не е в състояние да каже какво всъщност се е случило...

Днес, за съжаление, дъжд!

Прекарваме моя свободен ден под гаранция в хотела на Юлика. Тя и без друго е забравила в стаята си някакво извънредно важно писмо, което трябва да прати в Париж, и аз, естествено, я съпровождам. Когато портиерът с усмивка, чиято двусмисленост не оставя и място за съмнение, поисква да ме отпрати в хола, Юлика казва, без дори да се изчерви: „Господинът е мой съпруг!“ За своя сметка се изчервява портиерът, промърморва някакво извинение и лично ме отвежда до асансьора, сякаш съм почетен гост. Приемам думите на Юлика като лъжа по необходимост, и то не без удоволствие. В асансьора, останали насаме, изрично хваля Юлика за нейната смелост и присъствие на духа, но после, когато сме вече в стаята ѝ, не подхващам отново този разговор, което вероятно бе грешка от моя страна. Дали Юлика наистина ме обича? Сега само това липсва, да започна да я ревнувам! Мъжът в Париж, на когото тя постоянно пише все важни и на всичко отгоре такива дебели писма, се казва Дмитрич, навярно френски руснак от старата емиграция, Жан-Луи Дмитрич. Тя не ми каза името му; прочетох го върху плика, който, щом влязохме, Юлика пхна под бялата си чанта, за да не го забрави пак; зърнах го крадешком, додето тя дълго сресва косите си пред огледалото, а сетне си сложи пудра и руж.

Отново сънувах военната униформа.

Разходка в двора на затвора, чието каре ми напомня за кръстовидните аркади в старите манастири. Кого ли не обзема понякога желание да стана монах! Някъде в Сърбия или в Перу, няма никакво значение, навсякъде ни огрява същото слънце, а щом мястото престане да има значение, това е то свободата: знам го. А сетне това каре на моя затвор с есенеещите дървета, с гукащите гълъби и особено с моята бездейна фигура на този фон отново ми напомня за парка в двора на нюйоркския „Museum of Modern Art“^[14] — наистина той е по-обширен и изпълнен със скулптури, но също тъй заграден от фасади и

калкани. Бях ли тогава по-свободен, отколкото съм сега? Можех да отида където поискам и все пак това бе за мен отвратително време; впрочем съвсем не е вярно, че си спомням с копнеж за него или пък за което и да е друго време от моя живот.

П.П.

Относно Юлика: или безследно изчезналият Щилер, сравнил тази жена със студенокръвно морско животно, просто се е заблуждавал, или вината е била в него, че Юлика не се е разкрила като жена, или пък след своя безследно изчезнал Щилер Юлика е преживяла нещо, променило я изоснови. Но какво?

П.П.

Може би е неин рекламен агент този Жан-Луи Дмитрич или пък портиер в нейната балетна школа, доверено лице на седемдесет и седем лазарника, а писмото ѝ до него бе тъй обемисто, понеже е съдържало формуляри, които Юлика е трябвало да подпише, но откъде, мога да знам? А може би е някакъв дамски шивач този „мосю Дмитрич“ или пък е неин наемател и му е изпратила жилищния договор, или неин лекар, неин адвокат — съществуват хиляди възможности...

Моят приятел, прокурорът, е дар, пратен ми от небето. Неговата усмивка ми заменя уиското. Това е някаква едва забележима усмивка, която освобождава събеседника от излишни превземки и му позволява да бъде самият той. Такава усмивка е истинска рядкост! Само у човек, който някога е плакал и сам си признава, че е плакал, може да разцъфти тази добра, тънко разбираща и съвсем не мъглява, но не и пренебрежителна усмивка.

Господин д-р Боненблуст, моят служебен защитник, разбира се, има право: дори и сто пъти да му разкажа как изглежда пожарът в една калифорнийска дъскорезница за секвоени трупи, как се гримира

американската негърка или какъв е цветът на вечерното небе в Ню Йорк по време на снежна буря с гръмотевици (и това се случва), или как трябва да се постъпи, та в бруклинското пристанище да се промъкнеш без документи на брега — всичко това не е доказателство, че съм бил там. Ние живеем в епохата на репродукцията. Нашето лично схващане за света е създадено, без да сме видели почти нищо със собствените си очи, по-точно: видели сме го и сме го чули, но не на местопроизшествието, не в оригинал, а репродуцирано на телевизионния екран или по радиото, дори елементарните знания за живота получаваме от разстояние. Не е необходимо да напуснеш това градче, за да зазвучи в ушите ти и днес още гласът на Хитлер, да видиш от три метра разстояние персийския шах, да узнаеш как вие мусонът над Хималаите или как изглежда морското дъно на хиляда метра дълбочина. Днес всеки може да знае тези неща. Но означава ли това, че вече съм бил на морското дъно, че някога съм се изкачвал макар и (както швейцарците) „почти“ до Монт Еверест? Същото е и с вътрешния живот на човека. Днес всеки може да знае за него. Как, по дяволите, да докажа на моя защитник, че познавам инстинктите си на убиец не от К. Г. Юнг, ревността не от Марсел Пруст, Испания не от Хемингуей, Париж не от Ернст Юнгер, Швейцария не от Марк Твен, Мексико не от Греъм Грийн, страха ми от смъртта не от Бернанос, моето лутане из пустотата не от Кафка и всичко останало не от Томас Ман? Вярно е и това, че не е нужно да сме прочели и ред от тези господа: те проникват в съзнанието ни чрез нашите познати, които от своя страна също вече са ги заимствували и живеят само с плагиати. Каква епоха! Вече не означава абсолютно нищо, че си видял с очите си риба-меч, че си се любил с мулатка — всичко това може да се преживее и на някое утро с научно-популярни филми. А да имаш собствени мисли, о, господи! В наше време е истинска рядкост да срещнеш дори човек, избрал си определен плагиатски профил; вече свидетелствува за индивидуалност, ако някой вижда света, да речем, с очите на Хайдегер и само на Хайдегер; ние, останалите, плуваме в някакъв коктейл, съдържащ от всичко по малко, разбъркан в изискано-благородна смес от Елиът; във всяка област ние сме всезнаещи и дори нашите разкази за видимия свят, както вече казах, не означават нищо. Днес за нас повече не съществува *terra incognita*^[15] (освен Русия). За

какво тогава са всички тези приказки! Та те съвсем не доказват, че съм бил на самото място. Моят защитник има право. И все пак!...

Кълна се:

Действително съществува мулатка на име Флорънс, дъщеря на докер, виждах я всеки ден и на няколко пъти сме разговаряли, наистина през разделящата ни ограда, направена от стари катранени варели и обрасла с къпинови храсти. Тя съществува, тази Флорънс, с нейната походка на газела. Вярно е, че населяваше най-пламенните ми сънища и все пак на заранта тя съществуваше наяве. Чуех ли потропването на нейните високи токчета по дървения „porch“^[16], и вече се настанявах зад прокъсаните завеси на моята барака, за да зърна Флорънс, най-често със закъснение; а после започвах да чакам, докато тя отново се покажеше с кофа в ръка, плиснеше помията срещу моята ограда и ми кимнеше, понеже в този миг изскачах, заслепен от страст. Тя казваше: „Hallo“^[17] И аз казвах: „Hallo“. Не смея да опиша усмивката ѝ, белите ѝ зъби сред смуглото лице; също и тази усмивка познаваме от научнопопулярните филми, от списанията или дори от вариетето в тукашното градче, известно ми е, а удивителният ѝ глас звучи от грамофонните плочи, почти нейният глас... А когато, пак „съвсем случайно“, се озовавах също в градинката си, Флорънс казваше: „What about your cat?“^[18] Впрочем веднъж, преди няколко месеца, бях запитал Флорънс дали е виждала моята омразна котка, онова грациозно животинче, което една нощ заради укорителното му фучене бях натикал в хладилника; струва ми се вече споменах за тази история. За интермедията с хладилника Флорънс, разбира се, не знаеше нищо, но вероятно се досещаше за моята тайна война с тази черна котка (тя бе сива, казваше се „Little Grey“, но в нощите зад моя затворен прозорец изглеждаше черна). Флорънс смяташе, че трябва да я обичам повече, тази котка. Но моята любов бе отправена към Флорънс; това тя усещаше много добре, котката. А навярно и Флорънс... Когато Флорънс не си бе в къщи и не се чуваше удивителният ѝ глас, аз тръгвах из квартала да я търся, обикалях бар след бар, но в повечето случаи напразно. Веднъж обаче наистина я намерих.

Всеки знае как негрите танцуват. А нейният партньор бе също мулат — сержант от американската армия. Около двамата се насъбра тълпа, така хубаво танцуваха; въодушевените зрители запляскаха с

ръце, все повече и повече ускоряваха ритъма, до неистовство. Сержантът, висок момък с тесни бедра на лъв, с нозе от каучук и с полуотворена щастлива уста, с невиждащи от екстаз очи, момък с гръден кош и плещи на Микеланджелов роб, остана съвсем без сили и се отказа. Флорънс продължи да танцува сама. Сега би трябвало да скоча и да заиграя с нея, стига да можех. Флорънс все още танкуваше сама, когато се появи друг, завъртя я, едва докоснал пръстите ѝ, сам закръжи около нея, после я прихвана с длан и със замах я преви почти до пода, след това я сграбчи за бедрата и я вдигна тъй високо, че главата ѝ едва не се удари в ниския таван на залата; при това Флорънс направи с ръка тъй царствен жест, изпълнен с такова блаженство и тържество, че аз, с моето лишено от изразителност тяло, се почувствувах като недъгав, а Флорънс се спусна върху паркета леко като птица; сега аз чувах вече само глухия тътен на барабани от девствената гора, беззвучно трептене, някаква изпълнена с бяс тишина, докато тя продължаваше да танцува. Отпаднаха и трети, и четвърти танцьор. И тогава изведнъж, без никакви признаци на умора, Флорънс се разсмя и спря — съвсем непринудено, като дете, като щастливо дете, на което са позволили да се повози на въртележка и още сияе от радост — запромъква се между масичките към изхода, навярно за да си сложи пудра, но ме забеляза и каза: „Hallo!“ Аз също казах: „Hallo“, а тя дори добави: „Nice to see you!“^[19] и това бе за мен почти утеха в сладостно-горчивото ми смущение, защото съзнавах много добре, че никога и в нищо не бих могъл да бъда партньор на това момиче.

Толкова по-силно жадувах за нея.

А сетне, в един горещ неделен ден отново чух дълго липсващото ми потрепване на нейните високи токчета, застанах зад завесата и видях: баща ѝ, докерът, в официален черен костюм, заприличал наполовина на келнер, наполовина на пастор, се разхожда насам-натам с метлата и попремита задния двор; всички храсти вече са украсени с пъстри ленти, също и моята ограда от катранени варели, а Флорънс в нетърпимо ярка вечерна рокля, шарена като папагал, мъкне от къщата кресла. Изглежда градината се подготвяше за някакво празненство. Майката на Флорънс — също една такава Майка Земя — изнесе гигантска торта, постави я на застланата с бяла покривка маса, а над нея прикрепил черен чадър за дъжд, за да не се разтопи тортата на слънцето, сетне започна да я украсява с цветенца. Зад моята завеса аз

споделях вълнението им. Докато докерът бе загрижен главно за чистотата на стълбището и се стараяше в градината му да не остане нито една хартийка, сухо клонче, нито дори кибритена клечка, да не говорим за една празна консервена кутия (нея той хвърли през моята ограда), с две думи, докато бащата се бе отдал целият в служба на метлата си, майката и дъщерята бяха затънали до гуша в работа; на масата се появи голяма купа с боле^[20] (също под чадъра), чаши от всякакъв вид и големина, а лека-полека започнаха да пристигат и гостите — цели семейства с деца на най-различна възраст, жените в пъстри вечерни тоалети, тъй че градината скоро заприлича на волиера^[21], мъжете обаче, разбира се, до един в черни костюми и бели ризи. Един от гостите пристигна с нещ, но не отпреди няколко години, а последен модел; имаше и очила с рогови рамки. Беше много горещо. След първите поздравления, изглежда, роднините нямаше какво повече да си кажат. Сержантът от американската армия също се въртеше насам-натам. Дори къдрокосите малчугани с широко ококорени очи се държаха съвсем примерно и благопристойно — момченцата в бели ризки, а момиченцата с яркоцветни панделки на късичките си плитки. Възрастните се разположиха в креслата, кръстосаха нозе; някои запалиха пури. Наред с няколкото дами, които според цвета на кожата си вече не бяха негърки и негърското в тях можеше да се познае само по пластиката на лицата им, по зъбите им и по невероятно стройните им глезени, но преди всичко по животинската грация на движенията им: движението на китката изтича още от рамото, обръщането на главата започва още от гърба, предава се на плещите; бавни или бързи, движенията им са винаги свършени, несъзнателни и меки, без сковаване в останалите части на тялото, те струят, излитат или дремят в покой, но винаги са в хармония едно с друго — накратко, наред с момичетата като Флорънс, вече отървали се от къдравата коса, сред роднините имаше и други, истински африканци със сиво-черна кожа и сиво-виолетови устни, с ръце като боксови ръкавици, бащи, които караха своите гладкокоси дъщери да се чувствуват с тях крайно неловко. Гостът, пристигнал с новия нещ, изглежда даваше тон на празненството; бе много горещо, както вече казах, но на никой и през ум не му минаваше да съблече черното си сако — скучните условности, разговорите с пура в уста, общите фрази, благоприличието на многобройните деца, напомнящо ми цирков номер с дресирани

животинки, вдървеността на роднинските любезности, липсата на каквото и да е преживяване, несвободното държане и безотрадните усилия на отделните семейства в рода да демонстрират, че и те що-годе разбират от изискани обноски: тази пълна карикатура на бял дребнобуржоазен бит, в който няма и помен от Африка, бе за тях, струва ми се, голямото преживяване; сега те се държаха действително като бели. Когато при мен се позвъни и таткото-докер ме покани на боле, аз, разбира се, отидох, не забравяйки да надяна също бяла риза и най-тъмното си сако. Щом се появих, всички казаха: „Nice to see you!“, а като завързахме разговор, не пропуснаха въпроса: „How do you like America?“^[22] Сержантът от американската армия с тесни хълбоци на лъв и плещи на Микеланджелов роб, както узнах, прекарвал тук само отпуската си, иначе отбивал военната си служба във Франкфурт, за да държат руснаците по-далеч от Америка. Аз на свой ред попитах: „How do you like Frankfurt?“^[23] и по усърдните му хвалебствия разбрах, че всички нас, европейците, той слага в един куп. След това обаче, най-после!, към мен пристъпи моята прекрасна Флорънс, подаде ми чаша боле и каза:

— This is Joe, my husband!^[24]

Честитих им.

— And what about your cat?^[25]

В онзи неделен ден те се бяха венчали, а Джо остана още цели три седмици в отпуска; искам да кажа, че през следващите три седмици не виждах Флорънс в бащиния ѝ дом... Влюбен до уши, аз не можех да изтърпя толкова дълго, без да зърна Флорънс поне по време на неделното богослужение; тъй че сега вече знаех към коя църква принадлежи. Тя се наричаше Second Olivet Baptist Church^[26] и представляваше една барака, която едва се отличаваше от заобикалящите я складове и хамбари, ала дървената ѝ фасада претендираше за готически стил от дваисетте години, струва ми се, на нашия век. Вътре на сцената, отляво и отдясно на микрофона, висяха две големи знамена, американското и бяло, а помещението, ако не смятаме едно черно пиано, бе общо взето голо и пусто като гимнастически салон. Многобройното паство мърмореше странни звуци, а най-отпред стоеше негър в светъл неделен костюм и задаваше въпроси, във всеки от които се съдържаше думата „грях“; хората кимаха с глави, някои се провикваха: „O yes, my Lord, o yes!“^[27]

Въпросите, отначало задавани с делнично спокоен тон, се повтаряха с незначителни промени, но макар гласът да не се повишаваше, прозвучаваха всеки път все по-внушително и по-настойчиво. Някъде в тълпата млада жена завика: „I know, my Lord, I know!“^[28] Повечето мърмореха, някои безучастно се взираха в пространството, но жената закрепця пронизително и започна да произнася цели фрази, да пищи, да стене, човек оставаше с впечатление, че трябва да ѝ се притече на помощ. Негърът в светлия неделен костюм, неотклонно повтарящ своите въпроси, той вече не бе отделна личност, а само човешки съсъд на някакъв глас, който се изливаше над паството; въпросите му станаха приживи, песен, накрая се превърнаха във вопъл, висок и скръбен, който ме пронизваше до мозъка на костите. Сякаш издалек, подобно на ехо, му отвърщаше мърморещото паство, едни с наведени глави, други закрили лица с ръце. Стенещата жена бе скочила от пейката си — млада негърка с глуповата шапчица на главата, с бели ръкавици, които протягаше към небето, подрусвайки червената си чантичка. „My Lord — виеше тя. — My Lord! My Lord!“, и изведнъж, неспирана от никого, тя рухна на колене, изчезна от погледа ми и заскимтя, както навярно скимтят в стая за изтезания — това бяха стонове на безкрайна мъка, вече неразличими от стонове на сладострастие; гласът ѝ се разтопи в ридания. Общата молитва обаче приближаваше към своя край, питащият глас ставаше все по-настойчив и по-настойчив и най-сетне замря, просто потъна в блажена премала, последва миг на безмълвие, на отпадналост; сетне дойде отпускането, сведените глави отново се надигнаха, някаква матрона седна на пианото и засвири игрива мелодийка, църковни служители засноваха сред множеството и зараждаха пъстри ветрила, принесени в дар, както личеше по надписа върху тях, от някакъв фризьор (around the corner^[29]) и всички започнаха да си воят... Флорънс не открих, но затова пък видях Джо в неговата униформа; Джо стоеше облегнат на стената, скръстил ръце, с безучастен вид, сякаш гледаше на целия този народ от висотата на своя Франкфурт. Бе ужасно горещо. Един засмян пастор застана пред микрофона и използвайки паузата, напомни, че господ-бог някога също е спасил бедните деца на Израил, че господ-бог много добре знае колко трудно се припечелва в наши дни един долар и затова той не се гневи на колебаещите се, защото господ-бог е безкрайно търпелив и по тази причина на колебаещите се се дава още веднъж възможността да

пуснат в паничката своята лепта. В това време енорияшите бърбеха помежду си непринудено и весело като в приятна компания. Когато господ-бог най-сетне бе вече доволен от събраните подаяния, матроната на пианото изсвири един наелектризиращ акорд — човек имаше чувството, че влиза в дансинг — и щом в залата се възцари тишина, приглуши тона и засъпровожда проповедта с едва доловим, почти беззвучен и състоящ се само от ритъм джаз, който незабелязано, но ефектно замираше, щом пасторът пристъпеше към тържествени послания: „Господ-бог знае, че ние сме бедни, но господ-бог ще ни възведе в обетованата земя и ще ни уварди от комунизма!...“ Наоколо размахваха ветрилата, които фризьорът бе дарувал под формата на реклама, а в слънчевите лъчи танцуваха пращинки. Миришеше на газолин, на пот, на парфюм. Изнемогвайки под заслепящото ме слънце, което проникваше през една прокъсана завеса, аз седях до някаква дама в черна копринена рокля и до стар негър с пепелява коса, истински Чичо Том, който с треперяща ръка прикриваше палавото си внуче от мен, чужденеца, невнушаващ му особено доверие. Пред мен седеше млад работник; той слушаше проповедта, както войник последните съобщения от фронта. Малко по-нататък виждах една кафеникава, доста светла и извънредно красива моминска шия, гъсто покрита с бяла пудра. (Ах, това страстно желание да имаш бяла кожа и гладка коса и тези вечни усилия да бъдеш друг, не както си създаден, огромната трудност веднъж завинаги сам да се приемеш — това ми бе добре познато и сега просто виждах собствената си неволя отстрани, съзирах абсурдността на нашия копнеж да станем други, не каквито сме!)... След молитвата, когато отново седнахме, страничните врати се разтвориха и от двора, отдето проникваше вонята на газолин, се появи ангелски хор — двайсетина негърки в бели одежди. Флорънс бе между тях! Заедно с хора влязоха и двадесетина негри с бели ризи и черни вратовръзки, всеки с по една черна книга в ръката. Сега сцената бе пълна с народ. Тържествено, като че бяхме вече в обетованата земя, прозвуча пианото, а след него гласовете: отначало тихо, сякаш жужене на ливада в горещ летен ден; от много далеч долиташе вековечна жалба, глуха и монотонна като морски прибор, бавно нарастваща, постепенно заливаща всичко, някаква буря от гласове, ту гневни, ту ликуващи, величава песен, която отново замира, загубва се, но не престава съвсем, безбрежна река от копнеж, широка като Мисисипи;

един мъжки глас като звънка фанфара се извисява още веднъж над всичко, силен и самотно твърд, блажен в упованието си, а после остава само странното трептене, безгласното жужене на окъпана в летен зной ливада, жегата в залата, танцуващите пращинки в заслепяващите слънчеви лъчи, нахлуващи през прокъсаната завеса, миризмата на газолин, на пот, на парфюм...

След три седмици Джо изчезна.

Отново слушах потрепването на нейните високи токчета, Флорънс бе тук, макар и омъжена, тя дори подвикна, загледана към моя прозорец, и аз се втурнах по стръмните стълби, по чудо без да се препъна, въпреки че изтръгнах колчето, подпиращо перилата, и се озовах при оградата от катранени варели, където вече стоеше Флорънс зад къпиновите храсти.

— What about your cat?^[30] — попита тя.

Флорънс дори държеше тази твар в ръцете си.

— D’you know she’s hurt! — каза тя. — Awfully hurt!^[31]

Бе раната върху муцуната ѝ.

— And you don’t feel any pity for her? — каза Флорънс — You are cruel, you don’t love her!^[32]

С тези думи тя ми подаде животинчето през оградата.

— You should love her!^[33]

— Why should I?^[34]

— Of course, you should!^[35]

Това бе моят роман с мулатката на име Флорънс и днес още, чуя ли потропване на високи токчета, спомням си за Флорънс; но, уви, винаги се сещам и за котката.

Юлика е отложила пътуването си до Париж, за да не пропадне нашата поредна среща под гаранция и понеже било грехота, казва тя, да не се използва такъв златен октомврийски ден.

И нито дума повече за предишния ѝ брак!

Това някак си ме тревожи.

Смирнов бил съветски агент, който преминал през Швейцария. Отличителни белези липсват. Затова пък на швейцарската федерална

полиция изглежда е известно, че този Смирнов, наречен „шефът“, е подготвял убийството на някакъв доста популярен екскомунист, пребиваващ по онова време в Швейцария. Неговите помагачи и съучастници фигурирали, както се полага, под измислени прозвища; един се наричал „Унгарецът“, а друг — „Швейцарецът“, именно последният на 18.I.1946 г. бил преговарял в Цюрих с този Смирнов и може би му е предал секретни сведения. Малко след въпросната дата цюрихската градска полиция съобщила за мистериозното изчезване на Щилер. Оттогава Щилер се превърнал в нещо като блян за швейцарската федерална полиция. Та нали този Щилер бил воювал някога срещу Франко? А пък антифашизмът, макар че по някое време се е смятал за типична швейцарска добродетел; днес е напълно достатъчен, за да бъдеш обявен за съветски агент...

Но какво ме засяга всичко това!

П.П.

По отношение на факта, че Швейцария е не само малка страна, но че на фона на световните събития с всеки изминат ден става все по-малка, моят защитник не проявява изобщо чувство за хумор. Това често затруднява нашите беседи. Той (по понятни причини) е против бъдещето. Всяка промяна го плаши. Неговите надежди са отправени към миналото; при това знае много добре, че ще настъпи не миналото, а бъдещето и то е, което го възмуцава толкова силно. Доколко моят защитник е изразител на тукашния дух, не знам. Но винаги, дори и когато съм далеч от такива намерения, той се чувства някак си засегнат и скоро се обвива в злокачествено самодоволство.

— Величието на една страна — казва той — не се измерва с нейната площ и с числеността на населението ѝ; величието на нашата страна — това е величието на нейния дух!

По същество той е прав и само неговата самодоволна, нетърпяща възражения увереност, че поне на швейцарците не им липсва духовно величие, ме кара да му противореча. Ставам агресивен — иначе не можеш да излезеш на глава с човек, убеден в своята правота, питам го в какво се изразява това духовно величие и трябва да сведа глава пред рой исторически личности, които моят защитник всеки път изправя насреща ми; аз обаче питам не за исторически примери, а, най-

нахално, за съвременните прояви на швейцарското духовно величие. В резултат на това моят защитник преминава към лични обиди.

— Омразата ви към Швейцария е направо болезнена!

— Но отде — накъде омраза?

— Вие искате само да ме заблудите, че не сте швейцарец, а, следователно не и Щилер — казва той, — но на мен такива не ми минават! Омразата ви към Швейцария съвсем не ми доказва, че не сте швейцарец. Тъкмо обратното! — извиква той, понеже аз се смея. — Именно тя ви издава!

Моят защитник греша; аз не мразя Швейцария, а нейната лъжовност. В това има принципна разлика, макар че в последна сметка нещата често се свеждат до едно и също. Може би като затворник да съм особено чувствителен към баснята за тяхната свобода. Какво, по дяволите, правят те с тази своя легендарна свобода? Щом замирише и на най-малка жертва от тяхна страна, те стават предпазливи също като някой немски верноподаник. И наистина, кой може да си позволи да има жена и деца, семейство с всичко подобаващо към него и в същото време да притежава независими убеждения, и то не само по маловажни въпроси? За това са необходими пари, толкова много пари, та да нямаш нужда нито от поръчки, нито от клиенти, нито от благоразположението на обществото. Но който веднъж е натрупал толкова пари, че да може действително да си позволи независими убеждения, той най-често е напълно доволен от господстващите порядки. А какво означава това? Това означава, че и в тази страна над всичко властвуват парите. Къде е тогава тяхната прехвалена свобода, която те като изсъхнало лаврово клонче скътват зад огледалото; къде е тя в тяхното ежедневие?

Моят защитник само клати глава.

— Ако смятате да говорите така пред съда — казва той съвсем обезсърчен, — пред представителите на печата...

Та тъкмо това е!

— ... само ще си навредите...

Вероятно изобщо не може да има свобода, каквато в тази страна твърдят, че притежават; съществуват само различия в несвободата и аз съм готов да се съглася, че те разполагат с една сравнително мека форма на несвобода. Няма да ме разстрелят. За това все пак съм им много признателен, но то не ме задължава да благоговея пред тяхната общоприета лъжовност. Той я нарича другояче, знам, тази лъжовност в

нейната най-опасна форма, щом марширува със знаме и претендира за святост и неприкосновеност; той я нарича родолюбие. Глупаво е от моя страна, но всеки път взимам тези неща в цялата им сериозност и те ме вълнуват. С швейцарците не можеш да разговаряш за свобода, просто защото те не понасят да поставяш свободата под съмнение, да я разглеждаш не като швейцарски монопол, а като проблем. Изобщо те се боят от всеки открит въпрос; те мислят винаги само до толкова, доколкото има вече готов отговор в джоба си, и то съвсем практичен отговор, който им носи полза. По-надалеч мисълта им изобщо не отива, оттам нататък започват оправданията. Те за нищо на света не биха се осмелили да се усъмнят в самите себе си. Нима тъкмо това не е белег на духовна несвобода? Те навярно могат да си представят Франция или Великобритания някога да загинат — но не и Швейцария! Това бог — стига да не стане комунист — никога няма да допусне, защото Швейцария е самата невинност! Впрочем, аз внимателно гледах колко пъти моят защитник се позова на руски злодеяния, за да оправдае и възвеличи Швейцария; но за Хитлер предпочита да мълчи. Как само го ласкае като швейцарец ужасният факт, че другаде съществуват концентрационни лагери! Какво собствено иска той да докаже с това по отношение на своята страна?

Веднъж си позволявам да отбележа:

— Вие имахте щастие, господин доктор, че застрашавайки на времето суверенитета на Швейцария, Хитлер застраши и вашия бизнес; само това възпря собственото ви развитие към фашизъм. Та едва ли мислите сериозно, че швейцарската буржоазия — единствена в целия свят — нямаше да прояви наклонност към фашизма, ако той не застрашаваше, а увеличаваше нейния бизнес! Но това изпитание тепърва предстои на швейцарците, драги докторе, и аз го очаквам с голямо любопитство.

След тези думи той грабва кожената си чанта.

— Като свободен швейцарец... — казва той и изглежда отново се чувствува оскърбен. — Защо се смеете?

Свободен! Свободен! Свободен! Напразно го умолявам да каже: свободен от какво? И преди всичко: свободен за какво? Моят защитник просто отвърща, че бил свободен и че също и аз, вместо да седя на този нар и да клатя глава, съм щял да бъда свободен, стига само да проявя малко благоразумие и призная, че съм техният безследно

изчезнал швейцарец. Вече с ръка върху дръжката на вратата, готов да прекрачи прага към своята свобода, той казва с невинна загриженост:

— Но защо клатите глава?

Човек трябва да умее да мисли. И да умее така да се изразява, че да не им оставя друга вратичка освен истината за самите тях. Та нали виждам, че дори гражданските свободи, с които те тъй се перчат, сякаш това е същинската човешка свобода, в действителност са доста съмнителни; по моя преценка цялата тяхна страна, като държава сред държавите, е също тъй несвободна, както някой малчуган сред големи, да, това е така и само благодарение на своята незначителност, на своето съществуване извън съвременния исторически процес те могат от време на време да се любуват на някаква привидна независимост, а също и благодарение на своето търгашеско благоразумие, което в интерес на бизнеса ги принуждава да се държат учтиво със силните, а който не възразява на силните, понеже си живее добре с приходите от тях, винаги ще се чувствува свободен и независим. Но какво общо има всичко това със свобода? Нали виждам лицата им — нима изглеждат свободни? Ами походката им, дори само тази тяхна противна походка — нима това е походка на свободни хора? Ами техният постоянен страх — страхът им от бъдещето, страхът им да не би някой ден да осиромашеят, страхът им от живота, страхът им да не умрат, преди да са уредили застраховките си, страхът им от всеобщия край, страхът им, че светът може да се промени, техният направо панически страх от духовното дръзновение — не, те не са по-свободни от мен, който седя на този нар и зная, че стъпката към свободата (в която не могат да ни отменят нашите предци) ще си остане завинаги гигантска стъпка, при която напускаме всичко, представляващо до този миг за нас твърда почва; стъпка, от която — стига веднъж да съм намерил сили да я сторя — никой не е в състояние да ме възпре, защото това е именно стъпката към вярата; всичко друго е не свобода, а бръцоловене. И може би тъкмо поради това моят защитник отново има право: Защо да говоря за тези неща пред представителите на печата? Защо да събуждам недоволството на хората? Защо да ги оскърбявам? Та нали в последна сметка е мое лично дело дали ще бъда някога свободен, свободен също и от тях? Твърде самотно дело!

Всеки път отново се убеждавам, че разговорите ми с прокурора, моя обвинител, вървят къде-къде по-леко, отколкото с моя така наречен защитник. Това довежда до доста опасни откровения. Днес той ми показва снимка на Сибила, неговата съпруга, която всеки път ми изпраща поздрави. Приказваме дълго за брака; разбира се, съвсем в общи черти. Моят прокурор смята съпружеския живот (очевидно личният му опит е породил у него някои съмнения) за напълно възможен, макар и труден. Естествено, той има предвид истинския, изпълнен с живот брак. Като необходими условия и за двете страни той посочва между другото: съзнанието, че нямаме никакви права над любовта на нашия партньор; непрестанната готовност да приемаме живота, какъвто е, дори когато това застрашава брака, тоест винаги да се държи една отворена вратичка за неочакваното, не за дребни авантюрки, а за дръзновението — в мига, в който двама души повярват, че са напълно сигурни един в друг, те най-често вече са се загубили. Освен това: равноправието между мъжа и жената; отказ от убеждението, че за брака е достатъчна физическа вярност, както и от обратното мнение, че без физическа вярност бракът изобщо не е брак; честна и по възможност отиваща докрай, ала не и безогледна откровеност във всички затруднения, произлизащи отгук. Също така му изглежда важна задружната твърдост на двамата по отношение на заобикалящия ги свят: една съпружеска двойка престава да бъде двойка, ако един от партньорите или пък двамата се съюзят с околните в стремежа си да упражнят натиск върху другия партньор. Освен това: смелостта да можем да мислим без упреци, че партньорът ни навярно ще бъде по-щастлив без нас: също почтеността никога да не внушаваме на партньора си или по какъвто и да е начин да го подтикваме към мисълта, че неговото измъкване от брака би ни убило и т.н. Всичко това, както вече казах, той говори в общи черти, докато аз разглеждам снимката на съпругата му — лицето ѝ съвсем няма общи черти, то е необикновено, живо, достойно за обич в най-висша степен, много по-завладяващо от неговата реч, която е вярна само дотолкова, доколкото е почерпана от премълчания му личен опит с това лице. Накрая му връщам снимката.

— Да — казва моят прокурор, — за какво всъщност говорехме?

— За това, че жена ви чака дете.

— Да — казва той, — и двамата много се радваме.

— Надявам се всичко да мине благополучно.

— Да — казва той, — да се надяваме.

Жан-Луи Дмитрич е пианист в нейната балетна школа, наполовина руснак, много чувствителен, господин между четирийсетте и петдесетте, неженен, талантлив. Юлика твърди, че се радва да има край себе си този душа-човек, нарича го „моята опора в Париж“. Повече от това не казва нищо за него. А може би не трябваше и да разпитвам. Може би сега Юлика смята, че ревнувам.

Моят приятел и прокурор пита дали съм чел „Ана Каренина“. Освен това: дали съм чел „Ефи Брист“. И накрая: дали мога да си представя един изоставен съпруг другояче, не както е описан в тези шедьоври, да речем, по-великодушен, с по-широк поглед върху нещата — и започва да разказва... Изглежда моя прокурор твърде много го занимава обстоятелството, че онова по-великодушно поведение на изоставения съпруг, така както той си го е представял, на него самия се е удало извънредно трудно. Слушам го целия следобед, а той, донякъде смутен от собствената си откровеност (всъщност той не я желае, но все повече се вижда принуден да навлиза в подробности за избягване на всевъзможни недоразумения и да се позовава на конкретни примери от личния си опит), сегиз-тогиз пита: „Можете ли да го проумеете?“ Историята е като хиляди други от този вид, тъй че няма нищо особено за проумяване; разбирам и нуждата му най-сетне да види с очите си онзи безследно изчезнал Щилер, в когото съпругата му, както чувам, е била влюбена до предела на поносимото (за него).

Кнобел, моят надзирател, се държи от няколко дни малко странно, все гледа час по-скоро да се измъкне от килията ми. Това не ми убягна. Днес той казва без заобикалки:

— Господин Щилер...

Аз само го поглеждам.

— Боже господи — казва той и се извъръща от срам, сякаш ме е предал, — единствен аз ви повярвах...

Юлика успява да убеди всички.

— Господин Щилер — казва той, — аз не съм виновен, че тъй стана, боже господи, хич не ви се сърдя, дето сте ми разказвали чисти измислици, но аз не съм виновен...

Аз ям и мълча.

-
- [1] Казвам се Уайт. (англ.) — Б.пр. ↑
[2] „Съжалявам!“ (англ.) — Б.пр. ↑
[3] „Хей!“ (англ.) — Б.пр. ↑
[4] „Как си?“ (англ.) — Б.пр. ↑
[5] „Сводеста зала“ (англ.) — Б.пр. ↑
[6] „Скала на вековете“ (англ.) — Б.пр. ↑
[7] „Джеймс Ларкин (Джим) Уайт, млад каубой, първи проникнал тук в 1901 г.“ (англ.) — Б.пр. ↑
[8] „Мексиканско момче“ (англ.) — Б.пр. ↑
[9] На тази дата Англия и Франция обявяват война на Германия след нахлуването ѝ в Полша. — Б.пр. ↑
[10] Неш — марка автомобили. — Б.пр. ↑
[11] Излетен лагер (англ.) — Б.пр. ↑
[12] „Как да се наслаждаваме на живота“ (англ.). — Б.пр. ↑
[13] Детегледачка (англ.). — Б.пр. ↑
[14] „Музей на модерното изкуство“ (англ.). — Б.пр. ↑
[15] Непозната земя (лат.) — Б.пр. ↑
[16] „Веранда“ (амер.). — Б.пр. ↑
[17] „Здравей!“ (англ.). — Б.пр. ↑
[18] „Как е вашата котка?“ (англ.) — Б.пр. ↑
[19] „Радвам се да ви видя!“ (англ.) — Б.пр. ↑
[20] Боле — изстудено бяло вино с ром, подправено с плодове. — Б.пр. ↑
[21] Волиера — просторна клетка за птици. — Б.пр. ↑
[22] „Как ви харесва Америка?“ (англ.) — Б.пр. ↑
[23] „Как ви харесва Франкфурт?“ (англ.) — Б.пр. ↑
[24] — Това е Джо, моят съпруг!... (англ.) — Б.пр. ↑
[25] — А как е вашата котка? (англ.) — Б.пр. ↑
[26] Втора оливетска баптистка църква (англ.) — Б.пр. ↑
[27] „О да, господи, о да!“ (англ.) — Б.пр. ↑
[28] „Зная, господи, зная!“ (англ.) — Б.пр. ↑

[29] Зад ъгъла (англ.) — Б.пр. ↑

[30] — Какво се е случило с вашата котка? (англ.) — Б.пр. ↑

[31] — Не знаете ли, че е ранена? Ужасно ранена! (англ.) — Б.пр.

↑

[32] — И не ви е жал за нея? Вие сте жесток човек, не я обичате!
(англ.) — Б.пр. ↑

[33] — Длъжен сте да я обичате! (англ.) — Б.пр. ↑

[34] — Защо да съм длъжен? (англ.) — Б.пр. ↑

[35] — Разбира се, че сте длъжен! (англ.) — Б.пр. ↑

ЧЕТВЪРТА ТЕТРАДКА

Не ми излиза от ума малката история с плата за костюм в телесен цвят, случила се в Генуа, която ми разказа вчера моят приятел и прокурор. Виждам Ролф — да го наречем тъй — например в нощния влак; той се е качил слепешката, безразличен накъде ще отпътува, доволен като беглец, доволен, че изобщо е успял да хване влак в полунощ. На път, мислел си той, може би ще понесе всичко по-леко, а и в никакъв случай не искал, след като в първия миг на ужас се бил държал съвсем прилично, да се мярка повторно пред очите на жена си. Пък и навярно е очаквал нещо от прекосяването на границата. Колкото по-далеч, толкова по-добре! И тъй, Ролф седял в нощния влак, пътник без багаж, седял сам във второкласното си купе. В Милано, на разсъмване, влакът останал задълго в безлюдната остъклена гара, някакъв италиански железничар похлопнал с чукчето си по колелата, а иначе целият свят, изглежда, сладко спял като Сибила — вече освободена от грижи, след като разказала всичко на съпруга си. В ума му се въртели планове, пълни с момчешка отмъстителност, а чакането в пустата гара го карало още по-осезаемо да чувства безцелността на пътуването си. Изведнъж някъде изкукуригнал петел, малко след него втори, после трети, накрая закукуригала цяла товарна композиция с птици, докарани тук за сутрешния пазар. После, когато колелата най-сетне наново затракали, Ролф въпреки всичко успял да заспи, като от време на време се пробуждал, но само от съзнанието, че с полуотворена уста лицето му има глупав вид, макар и да бил все така сам в купето. Той с все сили се мъчел да спи — колкото по-дълго спял, толкова по-голяма била надеждата, че като се събуди, всичко ще се окаже само лош сън. В Генуа вече греело слънце. Всъщност много изморен, тъй че му се щяло, подобно на просяците, да се просне върху стъпалата, Ролф застанал под аркадите на гарата — пътник без багаж, затова пък с ненужно палто, праметнато през ръка, небръснат — и се завзирал в уличното движение: по тесните пролази на сенчестите улички се носел вой на клаксони, с тракане и дрънчене преминавали трамваи, по тротоарите крачели тълпи хора, всички сякаш устремени

към една цел: ето, значи, каква била Генуа! Вече си бил запалил цигара. А сега какво? През аркадите забелязал някакъв човечец, който се въртял наоколо му и не го изпускал из погледа си, вероятно сарафин, тъй че Ролф побързал да се махне. В някакъв евтин бар, сред хамали, шофьори на такситата и шумни просяци, той изпил чаша шварц-кафе, докато един мръсен и чорлав прислужник бършел каменния под между прекалено елегантните му обуца, и признал в себе си, че не изпитва каквито и да било чувства.

— Дали ще се разведем, или нещата ще се развият другояче, самата още не знам — казала тя. — Едничкото, което бих искала сега, е да ме оставиш на мира.

Друго изявление на съпругата му:

— Няма защо ти да ми даваш свободата. Та какво означава това? Ако ми е нужна свобода, аз сама ще си я взема!

Както изглежда, тъкмо това изречение било разярило съпруга до такава степен, че сега, в Генуа, посред бял ден, той си говорел сам на висок глас, без да съзнава накъде всъщност крачи. А и това нямало никакво значение. Вървял сред някакви складове, железопътни релси и бурета с катран. Да, имало дори моменти, когато гръмко ругаел своята съпруга, останала отвъд Алпите; ругаел я с изрази, които, колкото по-просташки звучели, толкова по-целечно му действували. Никога досега (твърди той) от устата му не били излизали тъй откровено груби и цинични думи. Страшно се смутил, когато неочаквано някой го заговорил. Не изпитвал ни най-малкото желание да се запознава с прелестите на Генуа. Ала никога през живота си не се бил усещал така беззащитен. Имал чувството, че по лицето му се четат всички объркани мисли, минаващи през главата му, и така не намерил сили да отпрати лодкаря, предложил му малка морска разходка из пристанището. Водата се оказала с оловносив цвят, като тук-там преливали в различни оттенъци маслени петна. Ролф седял на застланата с окъсани възглавници пейка с гръб към италианския веслар, в напрегната поза като „Мислителят“ на Роден, глух, естествено, и с двете уши за обясненията, включени в цената. От борда на някакъв параход бликала гореща кухненска помия. По едно време преминали над потънал шлеп, чийто стоманен скелет, обрасъл с водорасли, стърчал застрашително от мръсните дълбини. Отдалеч долитали удари на чукове за занитване. Ролф, разбира се, възприемал

всичко като на филм, цветен, дори с миризма, но филм — низ от събития, в които той не участва. От време на време вятърът донасял до него накъсано и повтаряно от ехото бучене на корабна сирена, неизвестно откъде, неизвестно и защо, тъй като нито един от големите параходи очевидно не се готвел да отплува. Било горещо. Синкава воняща мъглица виснела над пристанището. Край тях с пукот преминала само някаква омазнена рибарска моторница, която разклатила шамандурите и зеленясалите им вериги зловещо се мярнали в мътната бездна. Тъй продължили да гребат покрай кейове и докове: всичко тук, все едно от дърво или камък, било почерняло от сажди и машинно масло. Поне времето минавало. Ту тук, ту там проблясвал коремът на мъртва риба, ветреело се моряшко бельо, от някоя каюта се разнасяла песен: имало всичко, което може да предложи една разходка из пристанището, дори сив военен кораб с кожуси на оръдията, планини от възглица с накацали бели чайки върху тях, а в далечината — градът, накамарен върху склона, Генуа, отново почти недействителна...

По-нататък Сибила заявила:

— Не желая повече да ме разпитваш! Срецнах един мъж, ето, казвам ти го, и той е много по-различен от теб. Сега наистина не мога да ти кажа нищо повече. Може би действително го обичам, още не зная. Тъй че те моля само за едно — да ме оставиш на мира.

Ролф приключил разходката си из пристанището с вид на човек, когото са хлопнали с дъска по главата и без да се пазари, заплатил, колкото му поискал мошеникът. Да пие вино, да се напие до забрава — това било сега едничкото му желание. Историята с плата — моят прокурор, естествено, я разказва много по-картинно от мен! — започнала още пред малкия ristorante^[1], където към него се приближил американски моряк и го запитал за някаква улица. Откъде можел да я знае Ролф! Но морякът вървял по петите му; той говорел с неподправен американски акцент, тъй че Ролф едва го разбирал. Все пак проумял: в два часа — а вече минавало обед — морякът трябвало да отплува (действително един кораб в пристанището надувал сирените си), а пакетът, който носел, бил подарък за някакъв италианец, приятел от войната. Боже господи, Ролф сам бил в беда, ала изгубилият всякаква надежда моряк не го оставял на мира със своята крайно объркана история за омотания е канап пакет. Тъй като

приятелят от войната явно вече не можело да бъде открит преди тръгването на стоящия безспорно под пара кораб, трябвало да се намери купувач — нямало никакъв смисъл да мъкне обратно в Америка такъв великолепен плат за костюм! Всичко това ни най-малко не интересувало Ролф. За да се отърве от момъка и час по-скоро да се добере до чаша вино, той махнал на първия попаднал му минувач — някакъв млад и ненабиващ се на очи генуезец, който може би знаел къде се намира въпросната улица, или пък имал нужда от плат за костюм. И баста! Ала забързаният генуезец, видимо недоволен, че го задържат, не разбирал английски, а морякът — италиански. Ролф трябвало да влезе в ролята на преводач. Тази работа никак не му била по вкуса, не за това бил пътувал цяла нощ за Генуа, а също тъй от ума му, естествено, не излизало и подозрението, че се опитват да го въвлекат в някаква предварително скроена мошеническа история. Но каква можело да бъде тя? А и неговият италиански бил също тъй жалък, както и английският му, при това нямало никакви изгледи двамата да докарат нещата до сделка, понеже младият генуезец проявил интерес към плата толкова, колкото и Ролф, и въобще изслушал цялата история с явна неохота. Ролф на два пъти направил опит да си тръгне, ала възбуденият моряк, който направо бил загубен без преводач, го връщал обратно. След дълги пазарлъци (през това време Ролф поне забравил за съпругата си) генуезецът им смигнал, с което засвидетелствувал готовността си за незаконна търговийка, и ги повел през разни тесни улички с многобройни стъпала и деца, през криволичещи оврази, изпълнени с пъстро пране и човешка врява, като накрая в някакъв тъмен проход между къщите се съгласил да разгледа плата за продан. Ролф запалил цигара, станал за известно време излишен като преводач — всичко се вършело безмълвно. Генуезецът, изпълнен със съзнанието, че е господар на положението и с това далеч по-несимпатичен от моряка, който постоянно поглеждал часовника си, изтеглил от пакета две-три нишки, облизал ги и ги огледал на слабата светлина, процеждаща се от сенчестите задни дворове.

— Е, чиста вълна, то се знае, не е! — заявил той. — Да има най-много петдесет процента! — Ролф превел, както и преди, донякъде смекчавайки изразите. — И тъй, тридесет хилядарки, последно!

Когато най-сетне се стигнало до заплащането, оказало се, че за съжаление генуезецът има само десет хиляди у себе си, за останалите

трябвало да отиде до в къщи, а пък морякът нямал вече нито минутка време за чакане. Ами сега? Може би преводачът щял да помогне? Това било, разбира се, уловката, Ролф го съзнавал при цялата си разсеяност, но напук на всичкото си недоверие разтворил не особено натъпкания си портфейл — направил го не от съжаление към мнимия моряк, а от най-обикновен страх (той така казва) да не се покаже еснаф. Морякът — полублагодарен, полувбесен от това докъде са я докарали изнудвачите — пъхнал в джоба си смачканите трийсет хилядарки (двайсет от тях получени от Ролф), измърморил нещо за сбогом и хукнал. Било един и половина! Впрочем генуезецът, колкото и нагло да се бил държал с моряка, се показал към Ролф джентълмен — не искал да вземе пакета, нека го носел той, додето си получил лирите, един вид като залог: вече усещал недоверието на Ролф. И отново поели по улички на нищетата, Ролф със завързания пакет под мишница, докато накрая генуезецът, който през целия път обидено мълчал, казал:

— *Mia casa, attenda qui, vengo subito!*^[2]

Ролф видял някакъв доста полющен портал в стил ренесанс; нямал и най-малкото понятие къде се намира, просто някъде в Генуа. От недалечното пристанище долитало дрезгаво бучене на параходна сирена. А може пък и да не било мошеническа история. Лятната обедна жега, която се усещала дори в тази сенчеста уличка с плесенянали от влага зидове, тишината, тъй като транспортните възли били далеч, сънливата му замаяност след нощта, прекарана във влака, но не само това: едва преди двадесет и четири часа Ролф пребивавал още в Лондон като участник в някакъв международен юридически конгрес, сетне (предния ден) доста неспокойният полет със самолета, вечерята с необичайно оживената съпруга, след това заключената врата на стаята ѝ, нейното признание и така нататък, утринният здрач в Милано с кукуригащите петли — всичко това било малко множество за едно денонощие. А сега в тази уличка сред песен и нищета, където помията се стичала по стените на къщите, той отново прозрял, че действителността, макар и да я забравиш за известно време, не престава да си бъде действителност, не, отново и отново пред погледа му просто изниквало лицето ѝ, озарено от щастието с друг мъж, и това съвсем не било лош сън, а чиста реалност, по-истинска от тази Генуа с нейните улички и дечурлига, с този зид отпреде му, който можел да досегне с ръка; пък и тази жега, дето постоянно го карала да разхлабва

вратовръзката си, на всичко отгоре и този завързан с канап пакет, който просто бил длъжен да мъкне със себе си, явно, оставал му само един изход — да заспи, да потъне в тягостен сън, макар и с риск да бъде измамен от генуезеца... Било около четири часът, когато Ролф, моят прокурор, се пробудил, както си бил седнал до някаква стена с проклетия пакет на колене като възглавница. От генуезеца, който трябвало да му донесе лирите, нямало, естествено, и следа. В съседния двор играели деца, някаква майка крещяла: „Еторе! Еторе!“, друга — един тон по-високо: „Джузепина! Джузепина!“, а пък долу на уличката седял чужденец със златен часовник на ръката и напразно очаквал своите двадесет хиляди лири. Ролф се изправил. При по-близко разглеждане се оказало, че обраслият с мъх ренесансов портал, в който се бил шумгнал генуезецът, водел не към някакъв дом, а чисто и просто към съседната уличка. Ролф се заковал на мястото си, сякаш едва сега му станало ясно: „Сибила е в прегръдките на друг мъж, да, така е!“ Докато се вършела онази търговия с моряка, Ролф сегиз-тогиз попоглеждал младия генуезец и полусъзнателно преценявал дали Сибила е в състояние да обича тъкмо такива коси, такива уши, такива устни, такива ръце — всеки мъж можел да бъде онзи другият. Ролф знаел само едно: „Той е много по-различен от теб!“ Тъй че можело да става дума за няколко милиона мъже. Застанал вече от другата страна на неводещия за никъде ренесансов портал, Ролф всъщност почти се радвал, че повече няма да види младия и отракан генуезец. Наистина тази история му излязла доста скъпичко, оставал почти без пари. Но по-лошото било, че претърпял поражение, и то именно сега, когато заради съпругата си би искал да се държи като истински мъж, да, това било по-мъчително от загубата на двадесет хиляди лири, било непоправимо! Не се решавал дори да погледне какво има в завързания пакет с така наречения плат за мъжки костюм, оставен му като залог. Във всеки случай сега можел да мисли само за някой евтин хотел, където не би направило прекалено голямо впечатление, че целият му багаж се състои единствено от този вързоп. И така, Ролф се озовал в една хотелска стая с тапети на цветчета, плувнал в пот и доста безпомощен — не знаел какво да прави в тази Генуа. Хвърлил омотания с канап пакет в гардероба, налял от каната вода в легена и се опитал да се измие без сапун, без четка за зъби, без сьонгер...

В Генуа останал четири дни.

Ролф (така казва самият той) никога и не допускал, че бракът му, неговият собствен брак може да се разруши, както толкова други наоколо. Не виждал никакви причини. Той обичал Сибила и живеел през онези дни изцяло с убеждението, че е разрешил проблемите на брака, така да се каже, по свой собствен начин. Наистина брак в класически стил, моногамия, техният отдавна вече не бил. Но станалото станало, затова пък Сибила имала детето, заменило ѝ през първите години много неща, хлапакът се наричал Ханес. Животът им, разбира се, не бил този, за каквото мечтаела Сибила, но затова пък не бил и ад — просто брак като много други и те всяка година правели заедно очарователно пътешествие, да речем до Египет. Мисълта някога да се разделят изобщо им била чужда и каквито и неволи да ги сполетявали, и той, и тя очевидно имали чувството, че в основата си могат напълно да разчитат един на друг. Срещу флирта, който Сибила демонстративно завързала на един бал с маски, Ролф не възразил, проявил великодушие към своята мила съпруга. Тъкмо тогава имал други грижи — пред него стоял въпросът да бъде или да не бъде прокурор, все таки важно решение, а пък че Сибила между другото излизала на разходка със своя маскараден Пиеро, почти не занимавало съзнанието му; Ролф дори не попитал за името му. А и открай време той поддържал мнението, че бракът не бива да се схваща в ограничен еснафски смисъл: очевидно, както вече казах, той си бил изградил цяла съвсем сериозна теория за свободата, допустима в един брак. Сибила я наричала „мъжка теория“ и, изглежда, не можела да се примири с нея, макар да била основана върху знания от различни клонове на науката и, от само себе си се разбира, предполагала пълно равноправие между мъжа и жената; тъй че съвсем не представлявала, както често казвала Сибила, само остроумно мъжко оправдание, не само това. Ролф се отнасял към въпроса твърде сериозно; от своята юридическа практика той познавал окаяността, тартюфското лицемерие на всяко схващане за брака, несъобразено с действителността, и се окрилял от идеята за един жизнеспособен брак, за достоен съвместен живот без преструвки и самозалъгване. Ролф можел с часове да излага възгледите си — Сибила наричала това „лекция“, — ала запитвал ли я за нейното мнение, а я питал постоянно, защото Ролф не желал да ѝ налага някаква собствена доктрина, Сибила отвърщала с чисто женския аргумент, че животът не може да се разреши с теории... Маскарадният

Пиеро, види се, все пак го е безпокоял, макар и негласно, а може би дори и подсъзнателно; изведнъж Ролф решил да строи къща, а да имат собствен дом било именно открай време съкровената мечта на Сибила и ето че Ролф, човек на делото, вече купил и парцела. Сибила се държала странно. Тя знаела този парцел, още преди години заедно го били избрали; сега Ролф го бил купил, а Сибила не подскачала от радост. Не минала и седмица и той вече поканил на чаша шварц-кафе младия архитект, някой си Щурценегер — запален привърженик на крайния модернизъм, което изправило необичайно разсеяната съпруга пред необходимостта да уточни желанията си. Обща спалня или отделни спални например — и всичко трябвало да се реши в момента. Докато обсъждали подробностите (така казва моят прокурор), извънля телефонът. Сибила, както обикновено, вдигнала слушалката, изведнъж замълчала, отговорила само „не“ и „да“ и пак „не“, бързо затворила и заявила, че било грешка, явно много смутена. „Е, да — помислил си Ролф, — маскараният Пиеро!“ и обсъждането на проекта продължило; сега Сибила се мъчела да покаже жив интерес към всичко, но каквото и да ѝ предложели, приемала го без възражения, тъй или иначе, нямало значение, сякаш изобщо не възнамерявала да се нанася в новия дом. Докато допивал своето шварц-кафе, младият архитект (моят прокурор вече не си спомня в каква връзка) заразказвал за някакъв ескимос, който в желанието си да се покаже гостоприемник към един бял пришелец, му предлага накрая дори жена си и понеже гостът не се възползува от случая, до такава степен се засяга на чест, че го хваща за гърлото и блъска главата му в стената на колибата, додето онзи пада мъртъв... Всички, разбира се, избухнали в смях. След това младият архитект разказал друга забавна история, случила се с приятеля му Щилер по време на гражданската война в Испания. Тогава моят прокурор за първи път чул името Щилер. Историята от Испанската гражданска война той почти е забравил, имало нещо за някаква руска винтовка, която направила засечка. Затова пък много добре си спомня, че съпругата му, допреди тъй разсеяната Сибила, се заинтересувала извънредно много от тази руска винтовка. А когато архитектът си тръгнал, тя дълго си тананикала нещо из стаите; Ролф свързал радостта ѝ с предстоящия строеж, но все пак не можал да удържи забележката:

— Май си влюбена? — Сибила не отрекла. — Младият архитект ти харесва, нали? — Това, разбира се, било шега.

— Така ли мислиш? — попитала тя.

— Признай! — казал той.

— Причиняваш ми болка! — казала тя. — Добре, признавам, само ме пусни!

Всичко това било шега, както вече казах, а Ролф бързал за работа. Сибила вдигнала трите кафени чашки на подноса и с това въпросът бил приключен.

Четирите дни в Генуа.

Това били навярно (тъй смята моят прокурор) най-жалките и най-усилни дни в живота му, но не и най-безполезните. Оpoznал много неща: открил в себе си неподозирани дотогава напливи от сантименталност — напил се до такава степен, че трябвало да го изхвърлят от ресторанта, разхлипан като дете, целия облян в сълзи; сетне своята примитивност — заяпвал се подир всяка що-годе чиста фуста и с часове се тешал с мисълта за най-евтино отмъщение; след това еснафското си тесногърдие — за четири дни и четири нощи (така казва той) изпитал само за минути истинска скръб, хвърлила го на колене в една хотелска стая с тапети на цветчета, без това да е поза или пък следствие на алкохола, душевна болка, изпепелила докрай и упреците, и самосъжалението; но най-вече проумял своята неспособност да обича жена, ако не е за нея идол, да обича, без да очаква благодарност, внимание, възхищение и така нататък. Какво мъчение! Без да се съблича, той се търкалял в железния креват, пушел и се терзаел с безсрамни подробности в представата си как съпругата му се отдава на другия; всъщност това не било истинското мъчение, а само отпускане на нервите, което охотно си позволявал. По-угнетително било прозрението, принудителното самопризнание, че досега само се е заблуждавал относно широтата на чувствата си, относно степента на душевната си зрелост. Дори волята му (така казва той) не издържала на това изпитание: бил заминал, без да каже нито думица, но впоследствие не можал да се сдържи да не изпрати на секретарката си затворено писмо, което тя трябвало да връчи на съпругата му, само в случай че Сибила го потърси, писмо с адреса му, ако тя се озове в беда. Както изглежда, за четири дни тази беда не я сполетяла. Липсата му не се чувствувала, виж ти! Ден след ден, винаги

половин час след пристигането на влаковете от север, той се осведомявал в службата „Post restanta“^[3] дали няма за него писмо, напусто! Междувременно преживял и часове, изпълнени с бодро достойнство, положително; четял мемоарите на Чърчил, и то на английски; като празносчитащ, добре избръснат турист седял на утринното слънце, отпивал от червеното кампари и прониквал зад кулисите на Втората световна война, без дори, както сам признава, да поглеждал часовника си, но в същност очаквал само едно — да почувствуват отсъствието му и да тръгнат да го дирят с всички средства, да, нямало да го изненада, ако някъде из улиците на Генуа срещнел разкаяната и търсеца го Сибила. Нейното „презрително“ мълчание, което за него се въплъщавало в мраморна зала на италианска пощенска служба, го карало винаги да пребледнява; колко пъти още тази жена го принуждавала да прави все същото откритие: че е неспособен да живее според собствената си теория! На четвъртия ден, най-после, пристигнала телеграма. Едва не получил колапс, краката му се подкосили като на току-що спасен човек, съборен от внезапно отпускане на нервите, той приседнал за известно време, преди да отвори телеграмата, морно-кротък от облекчение, пък каквото и ще да пишела съпругата му. Ала телеграмата съвсем не била от жена му; просто секретарката искала да знае кога възнамерява да се завърне. Това му стигало! Той избухнал в смях. Случката му подействувала (така казва той) като силно студен душ. Накъсал телеграмата на парченца, хвърлил ги в кошчето за боклук и без много да му мисли, решил да замине с първия влак. Обаче за да плати хотела си, не му достигали тъкмо онези двайсет хиляди лири. Ами сега? Трябвало да се опита, все едно къде и как, да продаде американския плат за мъжки костюм, оставен му като залог, и то колкото се може по-скоро! По обед тръгвал най-подходящият влак. Само да не пътува пак нощем! Било около десет часът предиобед, когато Ролф, донякъде смутен от раздърпания вид на пакета под мишницата си, преминал през хола на своя хотел не без колебания, естествено, но все пак решен да намери някой дрехарски магазин, някой по-евтин, разбира се, където да продаде злополучния плат. Отново било жега, той плувнал в пот, но не свалил вратовръзката си, за да прави по-добро впечатление. Полуарогантният-полусъболезнователният тон, с който го отпратили в първия магазин, го накарал да се отправи към някой по-скромен

квартал. Вече ударило единадесет, а едва в четвъртия магазин не го прогонили още от вратата и за първи път му позволили да развърже пакета; на Ролф провървяло — в магазина нямало клиенти. Собственикът, бледо конте с мустачки, едва погледнал крайчеца на американския плат за мъжки костюм и се изсмял в лицето му. Но Ролф не търсел печалба, той искал само да си възвърне поне част от изгубената сума, за да може да плати хотела си; платът бил евтин, може би дори прекалено евтин, ако се съдело по държането на контетото с мустачки, което продължило да си чете вестника, сякаш Ролф вече не съществувал. И тогава Ролф за първи път заговорил не за изключително изгодната сделка, а за действителното си положение. Без да прояви ни най-малък интерес, без дори да изрази най-необвързващо човешко съчувствие, момъкът не преставал да шумоли с вестника си и да се прозява от скука, докато Ролф не си тръгнал с пакета под мишницата. Сега в душата си усещал омерзение и без да си представя самоуверено-щастливото лице на съпругата си. В същност, съдейки по видяния крайчец, платът бил доста мизерен, твърд на пипане, всичко друго, но не и вълна, и дума не можело да става за „петдесет процента“, при това десенът бил такъв, че сам той (моят прокурор) за нищо на света не би го носил, нещо просташки дребнаво, на всичко отгоре в телесен цвят! Върху стъпалата на някаква старинна църква, наобиколен от гукащи гълъби, сиви с преливащи в синьо, зелено и виолетово гушки, Ролф проседял известно време, за да събере мислите си и разсъди как да излезе от положението или поне да се опита. Зад него се извисявала бароковата фасада, достойна за съзерцание до захлас; Сибила разбирала от тези неща повече от него. Сега вече нищо не му пречело да смъкне вратовръзката си и запретне маншетите на ризата си (и без това навярно вече достатъчно мръсни) под ръкавите на сакото. Усещал се почти щастлив, че жена му не го гледа в този момент, останалото човечество нека се пулело, колкото си ще! Горните волути на бароковата църква, озарени от слънцето, проблясвали с яркия си охрен цвят на фона на небесно-морската синева и оттам се разнесли камбанни удари, възвестяващи дванадесет часа. След два часа заминавал неговият влак. Трябвало да снесе от ръката си своя златен часовник, правилно!, преди да се отправи към вехтошарите в пристанищните улички, където стоката е накачена направо по изронените зидове: ризи, панталони, чорапи, шапки. Сега

вече трябвало да спасява (така казва той) не толкова лирите си, колкото загубеното си самоуважение, което за него се олицетворявало във все по-раздърпания пакет под мишницата му. Защо не бил отишъл веднага при тези вехтошари! Усещал се изпълнен с бодрост и увереност като никога в това жарко пладне, едва ли не развеселен от преживяната история — готов анекдот за някоя вечер в приятелски кръг; той си подсвирквал, по-точно казано: чувал се как подсвирква, макар в себе си да съзнавал, че положението му никак не е розово. Крачел из някаква пристанищна уличка, квартал на юмручното право. За да не отнесе боя като измамник, тук, където вече нямало полиция, Ролф развързал пакета и в една тъмна пресечка разгърнал плата, за първи път, за да се увери дали наистина стига за мъжки костюм. Проверил, в дължината, всичко било наред. Тъй че Ролф отново сгънал проклетия плат, което не било съвсем лесно, ако не искал парчето да омете паважа и сетне да смърди на урина. След това се приближил до първия вехтошар и като начало запитал как може да се иде оттук на гарата, предложил цигара и приветливо му доверил, че разполага с плат за костюм, купен предния ден с намерение да го ушие при някой италиански шивач, но, както става в живота, днес изведнъж телеграма, налага се веднага да замине, сетне ругатни по адрес на митническите разпоредби, които не разрешават износа на платове — стъкмил някаква дълга и глупава история, която му изглеждала хитроумна, едва ли не ориенталска. Ала собственият му костюм, очевидните останки от ръбове по панталоните му, прекалено елегантните му обуца, да не говорим за златния пръстен-печат, който, естествено, веднага се набил на очи, не предразполагали в този квартал към дружелюбно доверие. Все пак му позволили да разгърне плата за продан, което той сторил под открито небе. Две-три жени с бозаещи кърмачета на гърдите следели сделката с недоверчиво-любопитни погледи, които смуцавали Ролф. Вехтошарят — старец с кафяви зъби и дъх, вонящ на чесън — дълго опипвал плата, което изпълнило Ролф с плаха надежда, толкова плаха, че не се осмелявал да назове някаква цена, а сам попитал вехтошаря колко дава.

— Niente!^[4]

Ролф бил готов да се задоволи и с хиляда лири, хиляда лири за самоуважение; и за да получи поне тази сума, поискал две хиляди, като последна цена.

— No!^[5]

— Е, добре, нека са хиляда!

— No!

— Е, колко тогава?

— Niente!

Жените с кърмачетата захихикали и се отдалечили. Ролф отново загънал плата. Виж, за пръстена, казал вехтошарят, щял да му даде трийсет хилядарки. Ролф се разсмял. За прекалено елегантните му обувца вехтошарят предложил, без дори да ги опипа, седем хиляди лири, сякаш той (моят прокурор) можел да си иде в къщи бос. Да, нищо не му било спестено в тази Генуа! Най-сетне му останало само едно — да подари плата. И то колкото се може по-скоро! Да речем на младежа, който стоял до колоната за обяви и свирел на устна хармоника, очевидно безработен — на паважа се валяла празната му шапка. Но в последния миг Ролф забелязал черния дървен крак под панталона и не посмял да го заговори. Значи, нататък! Някакъв малък дрипльо, който просел цигари, и един грохнал дядка с внуче в овързана с тел детска количка също не му изглеждали особено подходящи. Да подариш плат, който ти сам в никакъв случай не би носил, се оказало доста трудна работа и Ролф обходил надлъж и шир целия квартал, чиято нищета била всичко друго, но не и живописна. В каква мизерия тъне по-голямата част от човечеството, всеки път изпитваш шок, когато го осъзнаваш! Ролф се спрял, изведнъж почувствувал цялата еснафщина на потребността си да прояви справедливост, да открие човека, заслужаващ неговия подарък, и решил да свие в най-близката уличка: първият срещнат щял да получи един плат за мъжки костюм, и баста! Първият срещнат се оказала една млада жена с хлопащи чехли. Значи, нататък! Следващият бил някакъв полицай, който в ролята на футболен съдия надувал свирката си и сетне уличката свършвала. На малкото празно място с дърво по средата малчугани ритали топка; Ролф само пречел, отвличал вниманието на вратаря и очевидно станал причина за автогол и с това предизвикал ожесточена разправия между отборите. Значи, нататък! Едва влачел крака от умора; подир четиридесет минути заминавал влакът му. Но какво да прави с пакета? От една подозрителна и изпълнена с глъч кръчма се измъкнал, полюлявайки се, някакъв пиян, твърде разгневен и опасен, за да му прави подарък. Разбира се, Ролф можел просто да

хвърли вързоп на пътя: капитулация! После дълго обикалял около един сляп просяк с протегната ръка. Не, и тук не вървяло! В края на краищата можел да плати сметката си в хотела и по пощата, по-късно; а и палтото му било останало в стаята. И изобщо работата съвсем не била в това дали може да плати сметката си или не, разбира се; всичко се свеждало до този омотан с канап вързоп — как да се отърве най-сетне от него! Защо наистина не го захвърлел? И Ролф се опитал. Нищо по-лесно от това, мислел си той, да изгубиш един пакет. И все пак усетил туптене в слепоочията, когато най-последно, заставен от разума си, изпълнил намерението си. В тълпата, спряла пред червената светлина на един светофар, Ролф изпуснал пакета на тротоара, после се промъкнал през навалищата до отсрещната страна на улицата и вече се мислел за спасен, защото полицаят-регулировчик надул свирката си, светлините се сменили и улицата зад гърба му била вече блокирана. Най-сетне ръцете му били свободни, какво облекчение! Ролф отново се радвал на живота, сякаш и със Сибила не се било случило нищо. Запалил цигара и дори не се извърнал да види какво е станало с кошмарния пакет, пък и това не било необходимо, защото някаква млада, бедно облечена и твърде красива жена го подръпнала за ръкава и предала на разсеяния господин изпуснатия пред очите ѝ вързоп. Ролф не посмял да отрече, че раздърпаният пакет, загънат в мръсна хартия и омотан с евтин канап, който едва-едва държал, е негова собственост. Нима бил обречен да мъкне през целия си живот този плат в телесен цвят? Оставали още десет минути до заминаването на влака му, а Ролф се въртял на перона с пакета под мишница, безпомощен като никога. Оставали още пет минути... Капитулацията (той така го нарича) Ролф отлагал до последната минута: вратите на вагона вече били затворени, когато той скочил на стъпалото, а влакът тъкмо потеглял. Чак до Милано Ролф престоял в коридора, сякаш празните места в купетата не били предназначени за хора като него — изоставени съпрузи и бегълци от хотели, неплатили сметката си. Какво ли щяла да му каже Сибила? Естествено, той все още надценявал прекомерно потребността ѝ да се занимава с него. След Милано в коридора се появил още един пътник, тъй че Ролф вече не бил сам. Човекът — също швейцарец — го заприказвал дружески-фамилиарно, както разговарят обикновено земляци, срещнали се в чужбина. За щастие скоро прекосили границата. След Киасо Ролф седнал във вагон-

ресторанта и през цялото време гледал навън през прозореца, за да скрие лицето си от случайни познати, намиращи се във влака. И през ум не му минавало, че тъкмо с тази си поза — извърнат постоянно към прозореца, дори когато преминавали през тунел — навярно привлича всеобщото внимание; разпалената му фантазия на човек, измъчван от самосъжаление, нижела пред очите му картини, каквито не бил виждал при нито едно пътуване досега — пейзажът извиквал в съзнанието му миналото, най-вече миналото, като всяко събитие, всяко преживяно щастие, всеки смислено прекаран час се свързвали със Сибила. Останалото било плява, не си струвало дори да се мисли за него. Някак изведнъж Сибила се била превърнала в единствен смисъл и съдържание на живота му и ето че сега този съкровен смисъл бил притежание на някакъв друг господин, бил прехвърлен върху някой маскараден Пиеро, някой генуезец с черни като катран коси, някой млад архитект или върху бог знае кого още; просто бил прехвърлен и точка. След Гьошенен завалило и дъждът зашибал по стъклата на прозорците. Най-добре ще е, мислел си Ролф, изобщо да не дава на Сибила да разбере нищо; неговото самообладание щяло да я преломи. Достатъчно било само да си припомни безсрамно-щастливото лице на Сибила и самообладанието му тутакси укрепвало, е да, като реакция на нейната физиономия, която била не само щастлива и дори чужда от щастие, не, лицето ѝ било оскърбително-присмехулно, някак дръзко и тържествуващо над него; сега само това липсвало — да започне с упреци, Ролф с неговите теории; та тя щяла да му се изсмее в очите и цялата ѝ гавра щяла да излезе наяве. Твърдост — това било единственото, което сега му оставало, непреклонна твърдост без негодувание, без жалби и обвинения, ала твърдост, додето тази жена над жените падне на колене. Решението било взето и ето, вече в далечината заблестяло родното езеро. Обмисляйки своето бъдеще с тази жена над жените, Ролф дори започнал да си подсвирква във вагон-ресторанта, но щом се усетил, то се знае, спрял и припряно замахал на келнера, сякаш с плащането на сметката си щял да се озове по-скоро в Цюрих. Ами ако бъдеще изобщо вече не съществувало? Ако Сибила не живеела у Ролф, а у онзи, другия? Тоест: ако Ролф останел сам в празния апартамент, насаме със своята твърдост? Тъй седял той, докато влакът навлизал в гарата, опрял ръка в стъклото на прозореца, все още изпълнен със страх, че някой може да го подръпне за ръкава и

отново да му връчи разпокъсания пакет с плата за костюм в телесен цвят...

Сибила (съпругата на моя прокурор) вчера малко след полунощ родила момиченце, почти три килограма и половина. Той е побъркан от щастие. Помолих го да прати на жена си цветя от мен, някога покъсно ще му ги платя. Вероятно ще забрави.

Все пак продължавам да протоколирам:

Когато в онзи ден Ролф пристигнал от Генуа и слязъл на перона на централната цюрихска гара, без палто, тъй че навярно се набивал в очи и Сибила лесно би го забелязала, ако се намирала сред посрещачите, той, разбира се, веднага си казал, че е невъзможно Сибила да го очаква на гарата, та тя не знаела нищо за неговото пристигане, а и Ролф не си въобразявал, че тя ще тръгне наслуки да посреща всеки международен влак. Но за всеки случай, понеже щяло да бъде просто прекалено глупаво да се разминат, той се озъртал сред посрещачите. В Цюрих валило дъжд. Ролф постоял под един навес и погледнал в портмонето си, за да разбере дали все още може да си позволи да вземе, както обикновено, такси. А сетне, когато таксито спряло пред техния дом, той разбрал, че всичко е далеч по-лошо от очакваното. Нещо повече — било непоносимо. Дори само неувереността чий е сега апартаментът — негов или неин — го карала да се бави в колата. Докато вдигал яката на сакото си, за да може да пребяга под дъжда до входа, той хвърлил поглед към техния апартамент и всички унижения от пътешествието му се сторили нищожни в сравнение с мига, в който зърнал тъмните прозорци на жилището. Било късно, но далеч не и полунощ. Може би тя вече спяла? Все пак Ролф продължавал да седи в таксито, въпреки че шофьорът не преставал да му досажда с въпроси дали не са сбъркали адреса, ще продължат ли по-нататък. Освен това Ролф бил небръснат, а в такъв вид не можел да се появи пред съпруга, която сега обича друг. Та нима бил забравил простия факт, че Сибила обича друг мъж? След хаоса от всевъзможни чувства, които при цялата си мъчителност все пак го разсейвали, сега пред него отново се изправяла гробовно

пустата действителност и Ролф усещал как не е по силите му да чуе от устата на прислужницата им италианка, че синьората е заминала за няколко дни. Защото сега всичко било възможно. Може би горе в апартамента се търкаляла малка бележчица: „Връщам се по всяка вероятност в понеделник, сърдечни поздрави, Сибила. Не забравяй, моля те, да платиш наема.“ Или пък само: „Не забравяй, моля те, да платиш наема. Сибила.“ Ролф се върнал в града със същото такси, тъй като през онази вечер не се решил дори да се обади по телефона у дома си. Да преспиш в хотел, когато си в собствения си град, представлява винаги нещо като сензация и Ролф се наслаждавал на това, въпреки мрачното си настроение, въпреки че освен сензация тук имало и несигурност, и възбуда — сънувал луди сънища.

На другия ден, било неделя, дъждът престанал и Ролф решил най-напред да се разходи до строежа на новия им дом — свежо избръснат, но все тъй без палто. Мястото се намирало на едно възвишение извън града: досега Ролф бил идвал тук само с кола. Пеша това се оказало цяла екскурзия. Постройката още не била изкарана до покрив; при последното му посещение тъкмо изливали горната бетонна плоча, а съпругата му още не била стъпвала на строежа. Сега разбирал защо тя почти не проявявала интерес към новия дом! Ролф нямал вид на собственик — стоял с ръце в джобовете на панталона си и се усещал неловко, когато неделни излетници прекосявали парцела; разглеждал бъдещите стаи на къщата, които макар и още в незавършен вид, вече можели да се различат: стаята, водеща към градината, с големи остъклени врати, петте стъпала към верандата, кабинетът му с изглед към езерото, двете еднакви спални една до друга — всичко в съответствие с проекта, дори терасата била вече бетонирана. Навсякъде се търкаляли строителни материали: рула покривна мушама, дялани камъни за извеждане на комините, торби портланд-цимент, резервоар за нафта от отоплителната инсталация, тухли за малките междинни стени, чугунени тръби и всевъзможни предмети, предназначението на които не можело да се отгатне, но по всичко личало, че работата напредва; въпреки това Ролф имал по-скоро чувството, че се намира сред развалини. За беда на всичко отгоре се появил и младият Щурценегер, архитектът, със сгъваем метър в ръка. Щурценегер, въодушевен от своя строеж, не можел да си позволи почивка дори в неделя и като всеки въодушевен човек изглеждал по-

красив и по-симпатичен от всякога. Ролф крадешком го наблюдавал. Без съмнение този Млад Щурценегер бил много по-различен от Ролф, при това по-млад. Двамата се катерели по купища талпи, тръби, завирали се под дъсченото скеле на терасата, от което капела вода, прескачали кафеникави локви. Ролф трябвало да опипва различни видове варовик, за да направи своя избор, а младият Щурценегер обяснявал ли обяснявал, без пощада. Ролф разглеждал преди всичко неговите уши, нос, неговите устни (това му било непоносимо!) и ръцете му. „Защо пък не?“ — мислел си той и въпреки положението избрал най-евтиния варовик за облицовка. Нима този млад човек не забелязвал, че къщата е вече за продан? Не, той не забелязвал нищо, бълнувал за пространствени решения с особено въздействие и на всичко отгоре очаквал въодушевление и от Ролф, който изведнъж си спомнил за последната си вечер със Сибила. Сибила, тази лицемерка, го била посрещнала на летището и единственото, което можела да разкаже по време на вечерята на своя завърнал се в къщи съпруг, била някаква дълга история за късмета на този млад Щурценегер, получил великолепна поръчка някъде в Канада. Нима това не било улика? Ролф, разбира се, не казал нищо, напротив, изслушал с внимание обясненията, отнасящи се до серпентините на лъчистото отопление, и се наслаждавал на мисълта (сега у него се била развила необикновена потребност от вътрешни наслади), че Сибила ще продължава да живее в неведение, докато на него отдавна всичко ще му е ясно. Наистина, още не било съвсем така, ала този млад архитект стоял под подозрение, колкото и не принудено да се държал със своя жълт сгъваем метър в ръка.

Щурценгер не пожелал да се лиши от удоволствието да откара до в къщи своя работодател. Когато в колата той сам заговорил за лудия си късмет, че следващият му строеж ще бъде една голяма фабрика отвъд океана, в Калифорния, Ролф го прекъснал:

— Жена ми каза Канада.

— Не — рекъл Щурценегер, — Калифорния.

Тук нещо не отговаряло, но Ролф бил твърдо решен да не издава чувствата си: никой нямало да го види такъв, какъвто той сам се бил видял в Генуа. Било от стеснителност да се появи сам пред Сибила, било от желание да демонстрира самообладание, той настойчиво поканил Щурценегер да пийнат по един аперитив в онази неделна

заран... Сибила си била в къщи, виж ти, у дома имало и чинцано, и джин, и дори солени бадеми. Неговата съпруга, тази жена над жените, която начаса разиграла комедията на неделна семейна идилия, и неговият архитект, този млад момък, получил фантастична поръчка в Канада, където Сибила щяла с удоволствие да го придружи, изглеждали на Ролф съвсем възможна двойка, дори твърде убедителна, елегантна двойка. А че двамата упорито продължавали да си говорят на „вие“, никак не му правело впечатление. И изобщо какво значение имало, по дяволите, дали този Щурценегер или някой друг прегръща жена му — сега за Ролф било важно да види съпругата си редом с някой млад, безгрижен и жизнерадостен мъж и да не полудее в същия миг при мисълта, че Сибила се прегръща именно с този Някой...

Моят прокурор, както вече отбелязах, разказва тази история далеч по-нагледно. Но когато между другото го запитах какво все пак е станало тогава в Генуа с плата за костюм в телесен цвят, той ми отговори неохотно, кратко и с недомлъвки. Ако съм разбрал правилно, в края на краищата той захвърлил разпокъсания пакет в някаква обществена тоалетна на гарата.

— Вярвайте ми — смее се моят прокурор, — трябваше да минат години, за да престана да сънувам този пакет!

(Но защо впрочем той е така откровен с мен?)

— Навярно не е много редно — казвам аз — да разпитвам своя прокурор, но ако все пак ми разрешите още един въпрос: вашата съпруга не ви ли каза кой е бил нейният приятел?

— По-късно да. Много по-късно.

— Кога?

— Когато всичко беше свършило — казва той, — когато онзи изчезна безследно.

— Смешно — отбелязвам аз.

— Е да — усмихва се той, — тогава и двамата бяхме доста смешни, във всеки случай жена ми и аз.

Цяло едно лято Ролф се терзал в стремежа си да докаже на Сибила, че е останал верен на своята теория и следователно ѝ

предоставя пълна свобода. А пък грозящата ги опасност от също тъй пълно отчуждение Сибила трябвало да поеме върху своя гръб поради горделивото си изявление: „Няма защо ти да ми даваш свободата. Ако ми е нужна моята свобода, аз сама ще си я взема!“. Тъй че като лайтмотив на неговото самообладание звучала мелодията „Моля, мила моя, да бъде както ти искаш!“ Въпреки всичко те прекарвали навярно прелестни вечери сред радушната среда на общи приятели, които се правели, че нищо не забелязват, а може би и наистина нищо не забелязвали; после отново нервни избухвания по дребни поводи. Все пак двамата посещавали заедно концертите от Международните музикални седмици в Люцерн, също както преди, разхождали се под ръка из фойето и това не било лицемерие нито за пред хората, нито за тях самите; изведнъж отново им било приятно да са заедно. Ролф все така бил съпругът и макар да не предявявал мъжките си права, ползувал се от известни предимства, например можел да се показва навсякъде под ръка със Сибила. Самата Сибила дори била твърде доволна, че Ролф, вече прокурор, се движел с нея под ръка из фойето. Затова пък на маскарадния Пиеро бил даден хандикап^[6] във всички останали, нелегални ситуации и това било първият случай в живота на Ролф, когато от този прословут хандикап се ползувал не той, а противникът. В минути на особено добро настроение, може би, Ролф си позволявал сегиз-тогиз някое иронично подмятане, което проблясвало като светлик на далечен маяк и същевременно напомняло и на двамата — в случай че са го забравили в разходките си под ръка — за опасните подводни рифове. До разпавии, изглежда, не се стигнало. И все пак двамата брачни партньори навярно не си пожелавали второ подобно лято. Сибила живеела както преди в един апартамент с Ролф; каквито и да било промени щели да изплашат роднините им, а от това щял да последва ужас, какъвто Сибила — макар и да не изпитвала никакви угризения на съвестта — трудно можела да понесе. Изричното ѝ желание, по-скоро изискване, след като Ролф се завърнал от Генуа, било: „временно — както тя се изразила — всичко да си остане външно постарому.“ Наистина така тя можела да се изплъзва от неговия надзор само за някой и друг час през деня, но помежду им оставала някаква отвратителна половинчатост. А че вината за тази половинчатост, тази задушшаваща всичко половинчатост, ставаща с време по-нетърпима и от най-дивия скандал, Сибила

приписвала единствено на Ролф, било навярно твърде безразсъдно, за да се изрече с думи; ала тя чисто по женски все пак трупала всичко върху него, да, понякога го гледала с такъв поглед (така казва Ролф), сякаш не можела повече да го понася, сетне се втурвала в стаята си, за да се нареве — при заключена врата!, а пък Ролф слизал в зимника, да си донесе бира. Но защо тя в действителност не си взимала тази нейна свобода, щом толкова ѝ била нужна? Ролф ѝ задавал този въпрос съвсем не с цел да я уязви. Защо двамата чисто и просто не заминели някъде, клетата му съпруга и нейният маскараден Пиеро? Защо не се решавали на подобна стъпка? Ролф не разбирал. „Тъй далеч не ще да са стигнали в тази своя страст“ — мислел си Ролф и към есента вече наистина добил чувството, че в себе си е преодолял тази история.

През септември той поел работата си в прокуратурата.

През октомври къщата била завършена; в общи черти младият архитект бил доволен от работата си, ех, това и онова сега вече щял да направи по друг начин, но тъкмо тези неща се нравели най-много на домопритежателите, както на Сибила, така и на Ролф, докато други решения ги хвърляли в недоумение, затова пък именно те предизвикали множество ласкави отзиви в едно архитектурно списание, където публикували снимки на техния дом. Както и бил обещал Щурценегер по време на онзи техен първи разговор на чаша шварц-кафе, постройката била в ултрамодерен стил. Не може да се каже, че тя не харесвала на Ролф, но не може и да се каже, че му харесвала. Ролф се отнасял към младия архитект с предубеждение, едва ли не му се зловидело, че неговият дом, домът на Ролф, спечелил толкова похвали. Веднъж в кафенето към Ролф пристъпил непознат господин, представил се като редактор на архитектурното списание и го поздравил за смелостта, която бил проявил като домопритежател, поднесъл му приветствия едва ли не от името на модерната архитектура и не стига, че въздигнал до небесата младия Щурценегер като сградостроител, но възхвалил и неговите лични, чисто човешки качества — неговия чар, решителност, дързост, безцеремонност, размах, неговата виталност, изтънченост, духовен и чувствен тонус и какво ли не още, което можело да отличи не само един архитект, но и един любовник. В подобни мигове Ролф имал чувството, че е станал за посмешище на целия свят, усещал се като персонаж от комедия на Молиер. Сибила присъствувала на онзи разговор в кафенето.

Виталност, изтънченост, духовен и чувствен тонус — Сибила също мислела така, да, няма Ролф не бил съгласен? А Ролф, все таки мъж с богат личен и професионален опит, не проумявал докъде може да се простира коварството на жена му. В някои мигове той я смятал за способна на всичко, особено когато изглеждала тъй невинна — влюбените жени винаги се имат за невинни, в пълно съгласие с вечната природа, която тогава с чиста душа приемат за самия господ-бог.

Горе-долу с това чувство, че се е превърнал в нещо като градски идиот, Ролф се отправил един есенен подиробед за така нареченото „приемане на сградата“. С малки изключения, дреболии, на които сам младият архитект обърнал внимание, всичко било в ред. Една щора не се спускала — грешка в монтажа, нищо повече; стъклото на един от големите прозорци било пукнато; последните работници, бояджиите, от глупост били задръстили със строителни отпадъци единия клозет; сетне липсвали и всички ключове от зимника; до леглото на стопанина не бил поставен един предвиден в плановете силов контакт; огледалото в банята по необясними причини било преместено с десет сантиметра по-високо, а във в градината били сложени в последния момент по погрешка няколко плочи от гранит вместо от кварцит, също така дреболия, която можела лесно да се оправи, а и бояджиите, то се знае, още не били свършили докрай работата си. Но това било всъщност всичко; Ролф също тъй не откривал други недостатъци. А дали голямата декоративна каталпа ще се захване или ще изсъхне, щяло да покаже времето. Настъпил моментът да се изрази на архитекта сърдечна благодарност, но подходящата дума не идвала в ума на новия домопритежател. И когато той мълчаливо излязъл, заключил къщата и се заоглеждал наоколо, сякаш виждал своя парцел за първи път или пък завинаги се прощавал с него, младият архитект, навярно просто за да каже нещо, започнал да му обяснява какво е това гаранционен срок, като че Ролф никога не бил чувал за подобно нещо. После двамата седнали един до друг в новата кола на прокурора, който в своята разсеяност пхнал ключа в арматурното табло, но забравил да включи мотора.

— Не желяех да говоря с вас — започнал Ролф и надянал ръкавиците си, — преди да съм се успокоил напълно. Но сега, когато вече съм превъзмогнал цялата тази история...

Щурценегер изглежда не проумявал нито дума.

— Изобщо — продължил Ролф — вие имате, естествено, пълно право, в основата си всичко това са само предразсъдъци. Наложил се доста да поразмисля върху забавната история с ескимоса, която ни разказахте, на мен и жена ми, още при първото си посещение у нас. Спомняте ли си? Ескимосът предлага жена си на своя гост и вдига врява, щом онзи не ще да легне с нея, а пък ние си мислим, че няма да го преживеем, ако той все пак го направи. Да, в основата си това са само предразсъдъци...

Ролф отдавна не бил развивал своята теория. А и сред мъже тя обикновено не се натъквала на особени възражения. Младият архитект с неговата виталност, изтънченост, тонус и прочее проявил голямо разбиране, макар и, от друга страна, да не проумявал каква е всъщност причината Ролф да му дръпне такава реч. Междувременно те били потеглили, но трябвало отново да спрат и да чакат пред някаква спуснатата бариера.

— Напълно разбирам неловкостта, която изпитвате — казал Ролф, — във вашето положение също и аз винаги съм се старал да избягвам подобни разговори. Та от тях няма никаква полза! Но ето, щом сме седнали така двамата в колата... знаете ли, господин Щурценегер, чисто и просто не бих искал да ме смятате за глупак! — Най-сетне влакът прогърмял покрай тях. — Е, вие сте се влюбили в жена ми, добре — казал Ролф в непоколебимото си заслепение, но с достойно за уважение самообладание, — мога да го разбера. А пък жена ми се е влюбила във вас. Няма какво да се прави! А и нещата няма много да се променят, поне по същество, когато след една или две седмици вие отлетите за Канада.

— Калифорния — поправил го Щурценегер.

— Жена ми каза Канада.

— Много съжалявам — разсмял се Щурценегер, — но въпреки това заминавам за Калифорния, в Редууд сити. Веднага ще ви изпратя оттам картичка, господин доктор, та най-сетне да ми повярвате!

— Не е нужно! — казал Ролф. Отзад прозвучал клаксон. — Не е нужно! — повторил той. — Канада или Калифорния, виждате ли, за мен е все едно, ако жена ми си е наумила да ви придружи, а в това съм почти сигурен.

Бариерата била отдавна вдигната, но Ролф, глух за сигналите на натрупалите се отзад коли, така и не потеглял. Младият архитект

навярно вече се досещал каква е работата и се опитал да каже нещо от рода на:

— Между госпожа съпругата ви и мен...

— Не се стеснявайте — прекъснал го Ролф, — наричайте я Сибила!

— Наистина — казал Щурценегер, — още когато ви посетих за първи път, у мен се породил нещо като симпатия... надявам се и от страна на госпожа съпругата ви...

— Ах, вие се надявате? — Ролф се дразнел, че любовникът на жена му е такъв страхопъзльо, това го обиждало, но от друга страна му давало чувство за превъзходство. — Аз съм четиридесет и пет годишен — казал той и вперил очи в архитектчето, — а вие още нямате и тридесет!

— Е, и? — отвърнал Щурценегер оперено.

Разговорът, започнат в достоен тон, застрашавал да загрубее, Ролф забелязал това, а и най-сетне видял, че бариерата е вдигната. Насъбралите се зад него коли го задминавали от лявата му страна и понеже пътят бил тесен, трябвало да навлизат наполовина в ливадата край пътното платно. Естествено, шофьорите отправяли към Ролф погледи, пълни с упрек и презрение, а един от тях завъртял показалец в слепоочието си, за да покаже на Ролф за какъв го смята... Можем да си представим как младият Щурценегер на няколко пъти е направил опит да го увери, че тук има някакво недоразумение, но Ролф или не го слушал, или не му вярвал. Безмълвен, както човек си затваря устата пред някой недостоен глупак, Ролф слязъл в града и спрял пред дома на архитекта, който се чувствувал крайно неловко. Щурценегер бил отворил вече вратата на колата, но продължавал да седи, стискал под лявата си мишница чантата с документи, ръкавиците си и рулото с планове, за да бъде дясната му ръка свободна за прощално ръкостискане; но той не намирал нужната дума, подходящата шега, която да разсее всички подозрения, но и да не оскърби Ролф.

— Само не казвайте — помолил Ролф, — че много съжелявате или нещо от този род. — Ролф не взимал от дума. — Не ме разбирайте погрешно — казал той, — не упреквам никого. Всичко ми е пределно ясно. В състояние съм дори да го приема. Та Сибила много добре знае как гледам на тези неща и навярно вече ви е разправила. Трябва да го

приема. И все пак — казал той и запратил цигарата си през прозореца, — чисто и просто не мога да го понеса...

Щурценегер, изглежда, дошъл на себе си и с почиттелен тон, като на по-млад към по-възрастен, попитал:

— А познавате ли някой мъж, който действително да го е понесъл? Искам да кажа, не само на вид...

Ролф се усмихнал:

— Мислех си, че аз съм този мъж.

Малко след това те се сбогували. Наистина архитектът предложил да изпият по едно вино. Но Ролф отказал, наполовина от нежелание да пристъпи прага на дома, в който Сибила може би прекарвала своите блажени часове, наполовина поради внезапната увереност, че въпреки всичко Щурценегер не е замесен в тази история. Ролф запалил мотора, поблагодарил за любезната покана и помолил архитекта да захлопне здраво вратата след себе си. Щурценегер сторил това и побързал да се отдалечи, без да се обръща, като човек, попаднал по погрешка в чужда спалня, в която няма какво да дири, но Ролф отворил наново вратата на колата и му пожелал приятен полет за Канада. Сетне, просто за да не стои на едно място, той подкарал накъдето му видят очите; без никаква цел, както тогава в Генуа — само не и в къщи! Само да не вижда пред очите си Сибила! Нищо не било превъзможното, съвсем нищо!

Това било през октомври.

Като всички хора на делото, които не могат да се справят с някой трънлив проблем от вътрешния си живот, Ролф не седнал да ровичка в себе си, ами се хвърлил презглава в работа, в полезна и делова работа, каквато, разбира се, не липсвала на новоизпечения прокурор; от сутрин до късна вечер той проучвал дела, извършвал изобщо всичко, което било от компетенцията му, та дори и извън нея, додето не довършил последната си секретарка, но и останал сам, той продължил в този стил, в стил Бесният Роланд.^[7] Колегите му навярно го смятали тогава за безогледен карьерист. Та те и понятие си нямали какво е докарало тази винаги твърде овладяна, винаги самоуверена и по общо мнение трезва глава до такива „високи обороти“. Ролф се ползувал с установената навеки репутация на човек, водещ добре урегулирано и следователно щастливо съществуване, репутация, за която впрочем той не полагал никакви особени грижи, напротив, Ролф можел, без да

му мигне окото, да се появи пред Двореца на дожите с друга дама и заедно да хранят гълъбите, но това не предизвиквало клюки в неговото градче. Съществуват такива мъже — феномени на доброто име; него никой не може да накърни, както никой не може да намокри перата на една чайка, затова и няма човек, дори в градче като Цюрих, който да изпитва желание за одумки — твърде скучно е да се опитваш да мокриш перата на чайките! Както изглежда, това почиттелно отношение се пренасяло и върху съпругата на Ролф: просто никой не се сещал за нея. Тъй че кой можел да проумее истинската причина за бясното усърдие на новия прокурор? В множеството дела от всякакъв вид, с които трябвало да се занимава, Ролф полагал впрочем извънредни усилия да не слага всички жени в един кюп и поне в чуждите случаи доказал напълно способността си да се оправя и в най-заплетени положения; нерядко виждал вината и у мъжете. Той минавал за човек с тънък усет и когато обстоятелствата позволявали, стараел се да спести на подсъдимите всякакви унижения; и както сливите пониквали по дърветата, така отново растели и се множели неговите успехи, което впрочем не правело никакво впечатление на Сибила, нещо по-лошо: тя се радвала на професионалните му успехи като на някоя забавна детска играчка, например водно колело, което щяло да занимава за няколко дни малкия Ханес и да уталожил капризите му... Ролф отново засънувал раздърпания пакет с плата за костюм в телесен цвят!... А после, да, после настъпил денят, в който трябвало да се преместят в новия дом и Сибила имала дебелоочието тъкмо тогава да се накани да иде на гости у някаква приятелка в Санкт Гален. Ролф напомнил за предстоящото пренасяне, ала „приятелката“ не можела да чака. Ролф изглежда нито за миг не повярвал за тази приятелка в Санкт Гален, но само казал: „Моля, както желаш!“ И Сибила действително заминала. Да има конкретен повод за яростта си, която бушувала в него през онези дни, да може да ѝ се отдаде свободно, без да трябва да я преглъща и сублимира в по-възвишена дейност, било за Ролф истинска отрада; тя го освободила за миг от достойното му за уважение самообладание и той се разпусвал с цяло гърло из стаите на своя нов дом, тъй че хамалите, превити под тежкия товар в очакване на указания къде да внесат тогенбургския битов шкаф, къде — шевната машина, къде — сандъка с домакински съдове и къде — будоарната масичка, можели само да се дивят на маниерите и изразите на този

образован господин. „В покоите на дамата! — закрещял Ролф. — Целият този боклук да върви в покоите на дамата или го пратете по дяволите, изхвърлете го през прозореца! Истинска свинщина е, дето тази фуста я няма! Мръсна и долна свинщина! Най-безподобна свинщина!“ А добрите момчета повече не се и осмелили да задават въпроси, та нервираният господин да не се излага поне пред тях. Те оглеждали вещите във фургона, хвърляли си по едно око и с изключение на нещата, които явно били предназначени за градината или зимника, или пък им напомняли писалищна маса на образован господни, мълчаливо трупали всичко на куп „в покоите на дамата“. Накрая, когато всичко било обърнато с главата надолу и в къщата настъпил пълен безпорядък, добрите момчета получили тъй щедра почерпка, че им станало неудобно. Това приличало на подкуп за мълчание. И Ролф останал сам в своя прехвален дом, сам с малкия Ханес и с прислужницата-италианка, нямаща и понятие къде да търси сега бельото за леглата; липсата на стопанката се чувствувала осезаемо. Единствено малкият Ханес не бил разстроен и от сърце се радвал на безредието, при което всичко ежедневно, обичайно изведнъж се превръщало в сензация. Ханес задавал хиляди въпроси. Върху сандъците имало надписи „Внимание!“, „Чупливо!“ и изобщо този дом ни най-малко не приличал на семейно огнище. Ролф съвсем не знаел как ще живее тук и когато прислужницата започнала да отваря сандъците, той си помислил, че това е безсмислено или поне преждевременно. Струвало ли си да се разопакова багажът, да се разстилат килимите, когато Ролф по-малко от всеки друг път знаел дали изобщо ще живее занапред със Сибила? В едно и също време той се и надявал, и нямал вече надежда. Та какво значи независимост на съпрузите, самостоятелност, свобода в брака; какво ще рече това — чисто практически? Имущественна общност и домакинство с всевъзможни кухненски прибори, както и една прислужница, за да чисти и държи в ред тези прибори — ето какво било останало. Ами Ханес? Не, така не вървяло. Трябвало ли Ролф чисто и просто да поиска от жена си да приключи с тази история, да я заплаши, да й постави ултиматум — да или не, да й определи време да размисли до Коледа? Това било една възможност да се сложи край на отвратителното положение, но не и да се запази или спечели любовта ѝ. Трябвало ли просто да чака? Да води такъв един временен живот,

живот наслуки: може би нещата ще се наредят, може би не, може би с време ще привикне, може би ще се влюби и той в друга, а сетне всичко ще премине, кой знае, може би е прибързано да иска развод; живот на сляпо очакване — нима това било единственият изход? Ролф се мятал от едно решение към друго, ту тъй, ту иначе. На колко хора вече бил давал съвети, а ето че в чуждите случаи — при цялата подobaваща предпазливост — винаги бил далеч по-наясно накъде трябва да се насочат усилията. Накратко, Ролф се намирал на онази мъртва точка, при която, колкото и да се напругаш, не можеш да завъртиш колелото нито напред, нито назад; а от друга страна, всичко зависи от някаква дреболия, може би дори от най-проста случайност и тъкмо това го огорчавало най-силно: мисълта, че сега нещата навярно биха се решили от само себе си чрез една-едничка думица — било то добра или глупава...

През онези дни не само пристигнала обещаната картичка на Щурценегер от Редууд сити, Калифорния, но и последвало едно твърде странно обаждане по телефона от Париж, някакъв видимо възбуден господин, който се представил като Щилер, мутолевел нещо несвързано и се държал така, сякаш Ролф бил длъжен да знае къде се намира съпругата му, при това по никакъв начин не искал да повярва, че на Ролф не е известно името му. Без съмнение нервният глас, който звучал в телефонната слушалка, принадлежал само на маскарадния Пиеро. (Излиза, че моят прокурор не е много точен в твърденията си; макар и не от Сибила, той е знаел името на нейния приятел, още преди Щилер да изчезне безследно. Отбелязвам това само като пример, че дори един прокурор, даващ напълно доброволно показания, не минава без противоречия, както очакват от нашего брата при разпитите!) Наистина странно обаждане, защото Ролф бил убеден, че Сибила е отпътувала със своя Пиеро. А може би двамата са се разминали в Париж? Той отхвърлил мисълта, че с това обаждане са искали да го заблудят по най-подъл начин; но веднъж появила се в главата му, тя не го оставяла. Ролф не допускал, че Сибила е способна на подобно нещо. „Не! — извикал той гласно. — Не!“ Но от дълбините на съзнанието му долетяло като сподавено ехо: „Защо пък не?“ Той се бранел срещу това подозрение, срамувал се заради него и в същото време, както си се терзаел заради долното подозрение, изглеждал сам на себе си смешен, казвал си, че само глупак може да изпитва подобен срам. Та нима вече

не било възможно всичко? Разумът му не искал да го приеме. Възможно ли било някой ден да намрази Сибила, майката на сина му и освен това най-близкия му човек на този свят? Ролф се страхувал от срещата си с нея.

А и тази среща, изглежда, се оказала наистина злополучна. Една заран, било вече ноември, на Ролф съобщили в съда, че с него желае да говори съпругата му, не, не по телефона: тя седяла в приемната. В момента той действително имал заседание и накарал Сибила да го чака близо час. Вече било единайсет, не можело ли просто да се видят за обяд? Накрая Ролф наредил да я поканят и тръгнал насреща ѝ с немия въпрос: „Какво се е случило?“ Сибила била малко бледа, но в добро настроение.

— Ах, значи това е твоят кабинет! — казала тя и бързо пристъпила към прозореца, за да се запознае със скромната гледка.

Ролф не я попитал: „Как беше в Санкт Гален?“, нито пък: „Как беше в Париж?“. Смятал, че Сибила трябва да говори, а не той. А тя била смутена като никога, държала се, сякаш нищо не се било случило, бърбела разсеяно, давайки си вид, че е дошла, само за да види новото му работно място и пушела цигара след цигара. Ролф, разбира се, можел и да се обади в Санкт Гален, но благоразумно се бил въздържал. Дали тя не се мъчела да узнае тъкмо това? Сибила му благодарила за изненадата от пренасянето. Какво друго? В очите ѝ прозирала някаква тайна, също и страх, но за тези неща тя не говорела или пък не искала да говори, тъй че всичко изглеждало на Ролф като глупав фарс, а това му било непоносимо: той зад своето широко бюро, Сибила във фотьойла отсреща като клиентка. А може би е дошла, за да иска развод? Неочаквано той казал против волята си:

— Обажда се някакъв господин Щилер, очевидно твоят любовник. — При тази дума тя потръпнала и той за миг съжалил, че я произнесъл и в същото време в него закипяло възмущение: нима трябвало още и да моли за извинение! И вместо това той добавил с откровеност, чието високомерие много добре съзнавал: — Надявам се, че все пак сте успели да се срещнете в Париж, господинът се обади в сряда.

Тогава Сибила се изправила като след безплоден разговор — той обаче така и не се състоял — после бавно и безмълвно отишла до прозореца. Ролф видял по треперещия ѝ гръб, че плаче. Сибила

отблъснала ръката му от раменете си, не можела да търпи дори погледа му.

— Отивам си! — каза тя.

— Къде? — попитал той.

Тя смачкала в пепелника му недопушената си цигара, извадила от чантата си кърпичка и пудриера, за да сложи в ред лицето си и каза с най-безсрамна лекота:

— Заминавам в Понтрезина.

След като си поел дълбоко дъх, додето Сибила червяла устните си, Ролф и този път казал:

— Както желаш!

Последвал нелепият ѝ въпрос:

— Имаш ли нещо против?

Сетне също тъй нелепият му отговор:

— Постъпи, както смяташ за правилно!

И тъй, той я пуснал да си върви...

И тя действително заминала в Понтрезина.

В началото на декември, когато тя се завърнала, помургавяла от слънцето, той предложил развод. Тя предоставила на него да предприеме необходимите стъпки. А Ролф вече не проумявал нищо, когато Сибила му съобщила, че е получила писмо от младия Щурценегер, в което ѝ доверявал, че се нуждае спешно от секретарка, тъй че била решила да замине с Ханес в Калифорния, в този Редууд сити. Ролф отново казал: „Както желаш!“ Той просто не вярвал. Всичко било някакъв детински фарс! Не вярвал, дори когато Сибила отишла в американското консулство да ѝ снемат отпечатъци от пръстите. Нима той трябвало да направи първата стъпка към помирение? Той не можел да я стори, не можел първи, защото не знаел какво в същност се е случило. Струвало му се, че един брак не бива да се гради върху сляпо помирение. А дали тя не чакала той да ѝ каже да остане? Вече било поръчано място в парахода „Ил дьо Франс“, Ролф знаел това. Може би още през лятото Сибила се била разделила с него окончателно, но дори и това сега не било важно; той просто не бил в състояние да я моли, преди тя да е произнесла първата дума, преди да каже, че иска да остане, за да не става пък той смешен в своето неведение и тъкмо с това да изложи на присмех брака им, който навярно все още можел да се спаси. Не, той наистина не бил в

състояние да го стори, във всеки случай не по този начин. Не трябвало да се поддава на нейните заплахи, така си мислел Ролф. Няколко дни преди Коледа Сибила заедно с Ханес, който по онова време още не ходел на училище, действително заминала за Хавър, за да вземе оттам парахода за Америка.

[1] Ресторант (ит.) — Б.пр. ↑

[2] — Ето моя дом, почакайте тук, веднага се връщам! (ит.) — Б.пр. ↑

[3] „Писма до поискване“ (ит.) — Б.пр. ↑

[4] — Нищо! (итал.) — Б.пр. ↑

[5] — Не! (итал.) — Б.пр. ↑

[6] Хандикап — преднина при спортните надбягвания. — Б.пр. ↑

[7] Бесният Роланд — знаменит герой от средновековния рицарски епос, възпят в едноименната поема на Лудовико Ариосто (1474–1533). — Б.пр. ↑

ПЕТА ТЕТРАДКА

Днешното начинание на моя адвокат — този неуморим човек, който продължава да защитава интересите на безследно изчезналия Щилер — се увенча с пълен неуспех: очна ставка на чаша аперитив с изтъкнати художествени критични от градчето! Впрочем, всичко протече много мило. А пък молбата на някакъв млад господин да не взимам присърце две-три язвителни бележки, които той бил писал преди седем години, бе направо трогателна поради своята излишност. Сред поканените бе и една попрезряла дама, нещо като жрица в храма на изкуството, при това излъчваща такава човешка скромност, че се набива веднага на очи. Декларацията ми, че нямам нищо общо с предполагаемия Щилер, видимо облекчи неголямата компания от критици, а не след дълго се появи и уискито. Запитах дамата защо не пожела да ми подаде ръка. Тук отново настъпи известна неловкост, но само за кратко. Ако знаела, че става дума за Щилер, тя изобщо нямало да седне на нашата маса. Изглежда Щилер се е държал доста непристойно по отношение на тази особа. Моят адвокат впери очи в мен, а и любопитството ми се разпали: многозначителното мълчание на дамата подбуждаше към всевъзможни догадки. Ала оказва се, че някога си Щилер й бил изпратил дръзко писмо, в което я нарекъл „даскалица“, само защото тя не можела да го приеме за истински художник — просто по силата на своята любов към духа, към духовното в изкуството, по силата на своя вътрешен дълг към художественото творчество на всички времена и народи, на което тя винаги е била и винаги ще бъде вярна. Сграбчих ръката на тази нежно-пламенна дама — тук може би прекарах — и възкликнах: „Златни ви уста, госпожо доктор, от сърце и душа ви подкрепям!“ Предмет на разговора е скулптурата в парка, която сам видях неотдавна. Макар че дамата изразява мнението си по-различно от мен, по-придирчиво, ние си служим със строги оценки, в резултат на което темата скоро вече не е безследно изчезналият Щилер — недостоен за такива оценки, — а самата дама, критиката като такава, област, от която тя твърде много разбира. Напълно проумявам решението й никога вече да не пише за

Щилер, просто да предаде Щилер на забвението; какво по-хубаво от това можех да желая аз в моето положение, когато този безследно изчезнал тип навсякъде се изпречва на пътя ми! Също и мъжете-критици, както вече казах, се държаха крайно мило. На един критик трябва само чистосърдечно да заявиш, че не си творец и той вече е готов да разговаря с теб така, като че разбираш от изкуство колкото самия него...

Юлика заминава. За съжаление тя дойде да се сбогува, тъкмо когато ме бе подложил на разпит психиатърът: от страх да не му се изплъзне душата ми, той дори не й разреши да надникне през вратата! Нейният малък прощален подарък — пакет пури — ме трогна най-вече с това, че отново е сбъркана марката; за Юлика пурите са просто пури, а щом струват толкова скъпо, мисли си тя, значи трябва да ме радват. И аз наистина се радвам: понеже са от Юлика.

Посещение на възрастна съпругеска двойка — професор Хефели с жена си. Узнали от моя служебен защитник, че аз съм Анатоли Лудвиг Щилер, те са подали молба за свиждане насаме и сега, стискайки ми доста свойски ръката, се настаняват върху нара ми и след кратко неловко мълчание най-сетне започват в доверителен, макар и плах, а в началото дори несигурен тон един разговор, очевидно твърде важен, важен за тях и очакван с нетърпение.

— Идваме при вас — казва старият професор, — по съвсем личен въпрос, който няма никакво отношение към сегашното ви положение. Вие сте познавали нашия син...

— Алекс много ни е говорил за вас...

— За съжаление — старият професор говори със загрижена сериозност, като явно се старае да не се отклонява от същината на въпроса и да спести на майката, белокоса дама, излишни вълнения, — за голямо наше съжаление Алекс никога не водеше приятелите си в къщи. Във всеки случай той приказваше за вас като за свой приятел. Спомням си един разговор с него малко преди смъртта му: нашият син ви нарече най-близкия човек, който е имал на този свят; това навярно не ви учудва, но, честно казано, тогава аз за първи път чух името ви...

Досега почти безмълвната жена на професора — зад нейното красиво достопетие сякаш прозира дълбока обърканост — ми подава с плаха настойчивост една снимка, за да си припомня. На нея е изобразен Алекс — младеж на около двадесет и пет години, в черен фрак, в дясната си ръка държи очила в рогови рамки, докато лявата, необикновено изящна, почива върху капака на черен концертен роял; младежът е направил едва забележим, малко неуверен поклон. Снимката е трогателна, може би защото виждаш този срамежлив поклон, а не чуваш аплодисментите — така той получава нещо замръзнало, сковано и безжизнено, направо окаяно. Лицето му, макар и доста опошлено от магнезиевата светкавица, е с необикновен израз, също тъй изящно, много напомнящо майката и донякъде женствено, но не и безволево; може да се допусне, че Алекс е хомосексуалист. Това лице излъчва някакъв странен възторг, който сякаш не излиза от него, а идва отвън, подобно на магнезиевата светкавица, която го е изненадала, произтича от някакво невидимо събитие, което за негово собствено изумление му е дало увереност и основание за радост. Навярно това е първият успех в концертната зала. Но зад радостта прозира същата вътрешна обърканост и смут, както при майка му, поради което ми е неловко да погледна в очите тази иначе приятна, безсъмнено високообразована дама. Тя не допуска някой да гледа на сина ѝ не с нейните очи. Постоянно очаква нещо. Жадува за единомислие на всяка цена.

— Алекс — казва тя — много ви ценеше...

Дълго не проумявам какво всъщност иска тя от мен, каква е целта на това посещение, струващо немалко усилия на нещастните родители, и какви надежди възлагат те на мен.

— Неговата смърт — казва старият професор, — остана за нас горчива загадка, както навярно сам разбирате. Ето вече шест години изминаха...

— Алекс беше толкова талантлив!

— Да, да — бързо потвърждава старият професор, готов да се съгласи с всичко, само и само да не заговори майката. — Да, да, талантлив беше...

— Нима вие не го виждахте? — пита майката.

— Що се отнася до неговата смърт... — продължава бащата.

— Юлика Чуди — подчертава майката — също го смяташе за талантлив. Имаме дори писмо от вашата мила жена, която като артистка, вие знаете, беше голяма почитателка на нашия Алекс; винаги ще бъда благодарна на уважаемата ви съпруга, защото тъкмо жена ви поддържаше духа му, когато Алекс губеше вяра в себе си и когато работата му не спореше. Знам, че нашият син от никого не се срамуваше повече, както от госпожа Юлика. Ако не беше нейното ласкаво внимание...

Старият професор учтиво замлъква, след като съпругата му го прекъсва, дори си запалва цигара, която така и не запушва, и през цялото време, докато белокосата дама говори, той дава вид, като че наистина е от голямо значение да се докаже многообещаващият и вдъхващ сериозни надежди талант у един млад покойник, като че е крайно необходимо майката да препоръча пред Дядо Боже своя мъртъв син като пианист. Разбирам стария професор, който в тази насока просто е съгласен с жена си, но се измъчва от съвсем други въпроси. Впрочем, той ме разглежда доста недоброжелателно, когато му се струва, че не забелязвам това, сякаш безследно изчезналият Щилер е виновен, задето един предиобед, след балетната репетиция в градския театър, Алекс е отворил крановете на газовата печка. Сегиз-тогиз двамата родители говорят в един глас, обяснимо развълнувани, понеже всичко протича отново пред очите им, сякаш е станало вчера. Като чужд човек аз добивам объркващото чувство, че всъщност двама сина са посегнали на живота си, двама съвсем различни сина, обединени само от това, че за самоубийството им съществува една-единствена причина. Но каква е тя? Налага се да узная кой е бил Алекс, тяхното едничко дете. Той седнал пред газовата печка така, както се описва в романите и вестникарските хроники, отвъртял всички кранове, покрил главата си и печката с един шлифер и задишал, надявайки се, че смъртта ще сложи край на всичко, вдъхнал коварната упойка, може би кресцал, ала вече без глас. Казват, че бил паднал от стола, но вече не можел да поправи заблудата си, изведнъж не му останало повече време. А сега е вече късно. От шест години той пребивава в безвремието. Той вече не може да опознае себе си, сега вече не може. Но той моли за избавление. Моли за действителна смърт...

След някое време връщам снимката. Нищо не казвам.

— За какво говорихте тогава с Алекс? — хълца майката. — Какво му...

— Успокой се! — мълви бащата.

— Само не мълчете! — заклина ме тя. — Кажете, за бога, какво му... — Риданията я задавят.

Когато надзирателят влиза, за да разбере какво става, както повелява дългът му, ние с жестове го отпращаме; знам, че той ще съобщи за това на д-р Боненблуст. Но в присъствие на моя защитник аз няма да кажа нито думица, това е повече от сигурно, колкото и да ми е жал за тези родители, преди всичко за стария професор, който доста дълго, понеже е възпълен, рови в джобовете на панталона си, накрая изважда оттам чиста носна кърпа и на няколко пъти безрезултатно я предлага на белокосата дама, скрила лице в шепите си.

— Навярно вие не знаете — казва майката по-късно с овладян или по-скоро изчерпан глас, след като е използвала носната кърпа и сега непрестанно я мачка с изящните си пръсти, — в своето кратко прощално писмо — но вие не можете и да знаете — Алекс пише, че дълго е разговарял с вас и че вие сте му отдали право. Така пише той!

Бащата ми показва намокряното многократно от сълзи писмо.

— В какво? — отново се разхълзва майката. — В какво сте му отдали право? Вече шест години...

Това е съвсем кратко, всъщност нежно писмо. Обръщението: „Скъпи родители!“ Никаква „причина“ за предстоящото самоубийство не е упомената. Той само моли скъпите родители да му простят. А по отношение на Щилер е написано: „Тогавата аз още веднъж разговарях с Щилер и всичко, което той казва, ми отдава право — няма никакъв смисъл! Всъщност, Щилер говори единствено за себе си, но всичко, което той казва, се отнася и до мен.“ По-нататък следват някои разпореждания във връзка с погребението, изричното му желание да не присъствува свещеник, също да няма музика... Когато връщам безмълвно писмото, бащата също пита:

— Не можете ли да си спомните за какво сте разговаряли в оня ден с нашия Алекс?

Моите обяснения, и сега ги чувам, звучат по-скоро като уклончиви извъртания. Но дори и така, забелязвам, те успокояват двамата родители повече от моето мълчание.

— Надявам се, че сте разбрали правилно жена ми — казва старият професор, когато млъквам. — Та ние не можем да твърдим, че сте били вие, и изобщо, независимо дали сте господин Щилер или не, ние нямаме право да упрекваме никого, задето не е съумял да опази нашия беден Алекс. За бога! Дори аз, неговият баща, не съумях да го опазя...

— А при това — прошепва майката през сълзи, — при това Алекс бе тъй драгоценен човек...

— Той бе високомерен — казва бащата.

— Как можеш...

— Той бе високомерен — повтаря старият професор.

— Алекс!

— Като теб и като мен, като всички, сред които живееше — казва бащата и се обръща отново към мен. — Алекс бе хомосексуалист, знаете това, и не му беше никак лесно да приеме себе си. Но за никого това не е лесно, вярно е. Ако тогава той бе срещнал човек, който не само да го ободрява с думи и благородни очаквания, ами да му покаже как може да се живее с тази негова слабост...

Майката клати глава.

— Така е — казва старият професор, без да обръща внимание на безмълвното възражение на белокосата дама, сякаш разговорът се води само между мъже. — Мисля си също, че при хората, които се нуждаят от успех като от кислород, за да могат да живеят, не всичко е в ред. Но какво направих аз? Само го научих да презира успеха и толкоз. Резултатът: момчето започна да се срамува и от своето честолубие! Вместо в последна сметка да свикне със себе си, такъв, какъвто е, най-сетне сам да се заобича, вие разбирате какво искам да кажа. Някой би трябвало истински да го обича! Какво бях аз за него? Добър гимназиален учител, може би, нищо повече. Доколкото можех, поощрявах неговия талант, а със своята слабост той оставаше просто насаме. Целият ми метод на възпитание се свеждаше до това да откъсна моето момче от неговата слабост. Додето то само пожела да се раздели с нея, глупачето ми...

Майката отново плаче.

— Синът ни е дошъл при вас — жално казва тя. — Защо не му казахте всичко това? Нали сте разговаряли с него тогава!

Мълчание.

— Ужасно е — казва старият професор, докато бърше пенснето си; той примигва, очите му са съвсем малки. — Ужасно е, когато видиш, че не си съумял да спасиш човека, който те е обичал... След онзи разговор аз си мислех, че този Щилер... Алекс говореше за него с такава привързаност, нали, Берта, като за човек, който живее истински...

Малко след това пристига моят защитник.

Писмо на Юлика от Париж. Адрес: „До господин А. Щилер, понастоящем — Затвор за подследствени, Цюрих“. И писмото е пристигнало, за съжаление. Обръщение: „Мой мили Анатоле!“ Пътувала е добре, а в Париж греело слънце. Подпис: „Твоята Юлика“. Бавно накъсах писъмцето на стотици парченца; но какво променя това!...

Днес отново съзирам съвсем ясно: неудачите в нашия живот не могат да се погребат; колкото и да се опитвам, не ми се удава да се измъкна от тях, бягство няма! Но най-смущаващото: всички около мен смятат за разбиращо се от само себе си, че аз не съм в състояние да имам друг живот, следователно те смятат за мой живот само бремето, което съм поел върху плещите си. Но то никога не е било моят живот! Единствено като знам, че не то е моят живот, мога да го приема: като моя неудача. Това означава, че човек би трябвало да съумее без упорство да крачи напред, докато го смятат за друг, трябва да играе ролята, която му приписват, без сам да се отъждествява с нея; но за това би трябвало да имам някаква опорна точка...

Моят прокурор ми призна, че е забравил да прати на жена си цветя от мен; затова пък ми предлага лично да посетя някой ден съпругата му в клиниката и сам да ѝ занеса моите цветя (купени с негови пари). Това щяло, твърди той; страшно да я зарадва.

Тук беше господин Щурценегер. Бях заспал и докато се разсъня, той вече седеше на моя нар и с двете си ръце друсаше десницата ми — от това навярно се бях и събудил.

— Скъпи мой — възкликва той. — Какво става с теб?

Бавно се надигам.

— Благодаря, добре съм — отвърщам, — а вие кой сте?

Той се смее.

— Какво, вече не се ли познаваме?

Разтърквам си очите.

— Вили! — назовава той името си и очаква от мен изблик на сърдечна радост; но аз не му доставям това удоволствие и той се вижда принуден да се представи, както си му е редът; с нотка на досада добавя: — Вили Щурценегер...

— А-а — казвам аз, — спомням си.

— Най-последно!

— Моят прокурор ми е разказвал за вас.

Такъв е, значи, Щурценегер, приятелят на Щилер, някогашният млад архитект, запален привърженик на крайния модернизъм, а днес улегнал човек, направил кариера, ведро примирен със съдбата си, човек, стъпил с двата крака на земята и като всички преуспяващи хора подчертано дружелюбен.

— Ами ти? — пита той веднага, без да е разказал за успехите си, положил ръка върху рамото ми. — Какви ги вършиш, драги мой, че са те тикнали в този безплатен апартамент?

Както може и да се очаква, той приема всичко много ведро, също и молбата ми да не ме смята за безследно изчезналия Щилер.

— Най-сериозно — казва той в отговор, — ако мога с нещо да ти помогна...

Не за първи път у мен възниква зловещото чувство, че в човешките отношения има нещо механично, което, независимо дали го наричаме познанство или дори приятелство, веднага препречва пътя на всичко истински живо, изключва всичко настоящо. За какво са ми на мен, един арестант, пари! Но нещата функционират като автомат: горе се пуска името, макар и предполагаемо, и отдолу бързо изскача привичният по отношение на това име маниер на общуване, точно установен, ready for use^[1], клишетото на едни човешки отношения, на които той (тъй казва Щурценегер) държи повече от всичко на света.

— Можеш да ми вярваш — уверява ме той, — иначе не бих седял в работно време тук на твоя нар.

Цял час играем на Щурценегер и Щилер и зловещото е там, че всичко върви отлично, като по масло. И днес още, седем години след последната им среща, Щурценегер е до такава степен настроен на вълната на другия, и в шегите, и в сериозните си приказки, че аз (както и всеки друг на мое място) без затруднение мога да отгатна как е реагирал техният Щилер в едни или други моменти от някакъв разговор, а това значи; как би реагирал и сега. Сегиз-тогиз беседата ни придобива нещо призрачно; изведнъж, ни в клин, ни в ръкав, Щурценегер започва да се тресе от смях — аз не разбирам защо. Той знае вица, който неговият безследно изчезнал приятел при подобен повод не би пропуснал да разкаже, и сега не е нужно аз да пускам този виц, дори не е нужно да го знам. Господин Щурценегер и без това вече се тресе от смях! Той ми прилича на марионетка, управлявана от невидимите конци на привичката, а не на човек! След това аз едва ли имам някаква представа кой е в същност този Щурценегер. И понеже не съм в състояние да сторя нищо, изпадам в меланхолия още по време на нашето весело дърдорене. Ободрителните му думи, с които ме призовава да не губя кураж, изобщо цялото му приятелство представлява сума от рефлексии по отношение на едно отсъстващо лице, към което не изпитвам никакъв интерес. Веднъж се опитвам да му го кажа: напразно! Защото за всичко, което аз предавам, така да се каже, на своя собствена вълна, той, изглежда, не притежава антена, а може би просто не желае да я включи; във всеки случай резултатът е не приемане, а постоянни смущения, които така го изнервят, че той започва да прелиства моята Библия.

— Я ми кажи — прекъсва ме той, — откога четеш Библията?

Приятелят му, както разбирам, е бил атеист и при това краен моралист; иначе Щурценегер не би седнал да ми се оправдава, задето през последните години е натрупал толкова много пари. Та аз не съм го упреждал за това! После, когато отново млъквам, той казва:

— Да, да, може и така да е, в комунизма наистина е заложена велика идея... но действителността, мили мой, каква е действителността?

Почти половин час той ми говори за Съветския съюз — така, както го описват във вестниците — с назидателен тон, като че аз

мечтая за Съветския съюз; имам чувството, че седя пред радиоапарат, слушам гласа на човек, който говори в празно пространство и не може да види другия човек, който случайно го слуша. Откъде да знае на кого приказва? Поради това не можеш и да му възразиш, да му направиш знак, нито дори да му изразиш с кимване евентуалното си съгласие. Щурценегер продължава да говори, когато се изправям, говори и когато заставам пред моя препречен с решетка прозорец, отдавна вече замлъкнал, зареял поглед към есенно-пожълтелитея кестен навън. Неговият безследно изчезнал приятел (та Щурценегер говори само на него!), както ми изглежда, е бил доста наивен, комунист, по-точно: социалист-романтик, на когото истинските комунисти, боя се, биха обърнали гръб. Тъй като не познавам Съветския съюз, аз мога само да свивам рамене пред алтернативата: Щилер или Кравченко; и двамата не ме убеждават.

— Впрочем, знаеш ли, Сибила очаква дете? — казва Щурценегер, за да промени темата и добавя: — Наскоро срещнах Юлика, изглежда великолепно!

— И аз така смятам.

— Кой би могъл да си го помисли! — хили се той. — Но аз винаги съм казвал: тя няма да умре, ако я напуснеш, напротив; никога не съм я виждал толкова здрава, направо цъфтяща...

Отново трябва да изслушам какво ли не.

— Но разкажи нещо! — моли той. — Говори се, че си скитал из целия свят. Как се чувствуваш сега отново при нас? Ние немалко построихме, драги, мой. Видя ли вече това-онова...

— Да, казвам аз — това-онова...

— Е, какво ще кажеш?

Отвърщам:

— Смаян съм.

Но господин Щурценегер, архитектът, желае, естествено, да узнае от какво именно съм смаян. И понеже очаква, естествено, похвала, аз изброявам всичко, което мога да хваля с чиста съвест: колко чисто се строи в тази страна, колко благонадеждно, изящно, стабилно, сериозно, безупречно, съвестно, с какъв вкус, колко угледно, грижливо, възискателно и така нататък — всичко сякаш предвидено за вечността. Щурценегер е съгласен с мен, но му е нужен моят възторг, а аз така и не изпитвам това чувство, тъй че повтарям всички

употребени епитети: изящно, угледно, съвестно, грижливо, спретнато, гиздаво. Но всичко това, както се каза, определя понятието за материално качество, което е нещо присъщо за Швейцария. И аз добавям: качествено! Ето я истинската дума! Смаян съм от високото качество! Ала Щурценегер никак не може да проумее защо, след като навсякъде виждам това високо качество, не изпитвам възторг. Изпадам в неловкото положение да давам преценка за един чужд народ, още повече че съм негов затворник! Всичко онова, което тук ми действа на нервите, те наричат, по думите на Щурценегер, умереност; изобщо те разполагат с всевъзможни думички, с които засищат липсата си на каквото и да било величие. Не мога да кажа дали е хубаво, че се задоволяват с думи. Но отказът от дръзновението, превърнал се в привичка, винаги означава в духовната област смърт — незабележима, лека, но неотвратима смърт. И наистина, (доколкото мога да съдя по гледката, разкриваща се от моята килия, и от впечатленията ми по време на няколкото отпуски) смятам, че в атмосферата на днешна Швейцария има нещо безжизнено, нещо неодоухотворено в този смисъл, в какъвто човек загубва винаги своята одухотвореност, когато престане да се стреми към съвършенство. В техния общоизвестен стремеж към материално съвършенство, който се проявява и в съвременната им архитектура, и в много други неща, аз съзирам неосъзната нужда от заместител; необходимо им е това материално съвършенство, понеже в сферата на идеите никога не достигат до нравствена чистота, до безкомпромисност. Нека не бъда разбран погрешно: опасения ми внушават не политическите компромиси, на които се крепи демокрацията, а това, че повечето швейцарци изобщо не са в състояние да страдат заради духовен компромис. Те се справят със затруднението, като чисто и просто обявяват стремежа към възвишени цели за неприличен. Но няма станалият привичка и поради това евтин отказ от величие (цялостност, съвършенство, радикалност) не довежда в последна сметка до импотентност дори на въображението? Духовната убогост, отсъствието на вдъхновение, които постоянно се набиват на очи в тази страна, са явни симптоми за настъпването на такава импотентност...

— Да се върнем на архитектурата! — настоява Щурценегер.

И започваме разговор за квартала, който те наричат Стария град. Самата идея да се запази градът на предците и да се поддържа като

възпоминание от миналото, аз намирам за благородна. Ала наред с него, на подобаващо разстояние да се изгради съвременният град! Но в действителност, както виждам, те не правят нито едното, нито другото, а се задоволяват с половинчати решения. Талантливи и обладани от патриотичен дух архитекти строят, както установих неотдавна, обществени сгради в приблизителните мащаби на шестнайсети, седемнайсети или осемнайсети век. Забавно начинание! Възможно е, разбира се, да се маскира железобетонът (сякаш е безчестие) с плочи от дялан пясъчник, с нарязани арки и истински малки еркери от средновековието; но изглежда пиететът към старината и рентабилността не могат съвсем лесно да се съчетаят и в резултат се получава нещо, което едва ли някой африкански турист би сметнал за Стара Европа. А може би така смятат тукашните жители? На тях им изглежда безумие, дори престъпление просто да се събори изпълненият с тесни улички град на техните предци, за да се освободи място за съвременния град; това би предизвикало истинска вестникарска буря от възмущение. В действителност те вършат нещо още по-безумно: обезобразяват града на предците си, без да строят в замяна свой собствен, нов, съвременен град. Но на какво се дължи, че на чужденеца подобно слабоумие веднага се набива в очи, а местните жители очевидно не се плашат от него! Щурценегер не може да предотврати опошляването на Стария град, затова пък ми показва снимки на проектирания от него нов жилищен комплекс край Ерликон — предградие на Цюрих, известно на света със своята експортна оръжейна промишленост. Този жилищен комплекс е изграден в духа и традицията на едно отдавна и окончателно отминало време; някаква идилия, но само на външен вид. Как да обясня на Щурценегер откъде идва неприятното ми чувство, когато виждам подобно нещо? Всичко тук е направено с добър вкус, застроено е много чисто, много стабилно, но напомня театрални кулиси. И за да не трябва да кажа, че от тази гледка направо ми се повръща, задавам деловия въпрос дали Швейцария разполага с тъй неизчерпаема строителна площ, че може да си позволи още десетилетия наред да изгражда селища в този „стил“? Изглежда нещата не стоят така. Какво в същност означава традиция? По моему това ще рече да разрешаваш задачите на своето време със същата смелост, каквато са проявявали предците по отношение на тяхното време. Всичко друго представлява имитация,

мумифициране; и ако тези хора все още смятат своята родина за жив организъм, защо не я защитават от това мумифициране, което се представя за опазване на родната традиция?

Щурценегер се смее:

— На кого ги приказваш тия! Вече колко години ги ругая, разбира се, не публично. При това Старият град съвсем не е единствената ни тъпотия, нима не знаеш?...

И той ми описва ред други строителни кошунства, които аз като арестант не мога да проверя със собствените си очи. Натрапващата се готовност, с която той бърза да се съгласи с мен (за съжаление откривам това едва след доста време), се дължи в същност не на общност във възгледите, а на скрита ненавист: Щурценегер се присмива на главния архитект на града, макар да признава, че дължи на него някои значителни поръчки. И е напълно човешко да облекчи душата си с такава смела откровеност пред един чужденец, който не познава лично техния главен архитект. От моя страна е също тъй човешко да проявявам интерес не към тази или онази личност от града, а към общото духовно положение в страната, чийто затворник съм. Искам да разбера същността на хората, които ще ме съдят; тази потребност ми се струва напълно естествена. Тъй че в разговора за архитектура мен ме интересува преди всичко въпросът доколко един швейцарски градостроител изобщо може да прояви смелост, да отстоява бъдещето в една страна, където, по мое мнение, желаят в същност не бъдещето, а миналото. Има ли Швейцария (питам Щурценегер) някаква цел в бъдещето? Да опазиш онова, което притежаваш или си притежавал, е необходима задача, но тя не е достатъчна; за да бъде човек истински жив, нужна му е някаква цел в бъдещето. Каква е тази цел, това още недостигнато нещо, което дава на Швейцария смелост и я одухотворява, коя е тази идея на бъдещето, която оправдава нейното настояще? Те са единомдушни в желанието си да не бъдат завладени от русите; но по-нататък? Да допуснем, че страхът им от русите остане напразен — каква е тяхната собствена цел? Какъв облик искат да дадат на страната си? Какво ще възникне от вече съществуващото? Какъв е техният проект? Имат ли някакви творчески стремежи, надежди? Тяхната последна велика и действително жива епоха (съгласно лекциите на моя защитник) заема средата на деветнайсети век, така нареченият разцвет от четиридесет и

осма година. Тогава те са имали планове за бъдещето. Тогава са желяели нещо, каквото преди това не е било и са очаквали с радост утрешния ден. Тогава Швейцария е имала историческо настояще. Има ли го и днес? Носталгията по завчерашния ден, която е присъща за повечето жители на тази страна, е наистина угнетяваща. Тя се проявява и в литературата им (доколкото нашата затворническа библиотека може да се смята за представителна, тоест за отразяваща вкуса на официалните органи). Повечето и навярно най-добрите разкази отвеждат читателя в някаква кърска идилия; селският живот се представя като последно укрепление на задушевността; повечето поети избягват метафорите и образите, които биха възникнали от собствения им житейски опит на градски обитатели — щом нивите не се орат с коне, хлябът загубва за тях своята поезия. Тъгата по отдалечаващия се все повече и повече деветнайсети век изглежда най-съществената тема в швейцарската литература. Точно такава е положението и с официалната архитектура: как колебливо и неохотно променят мащаба на своите растящи градове, с какво вироглавство и прискърбие се държат о миналото!

По едно време Щурценегер отбелязва:

— Да, но да погледнем на нещата практически: какво мога да сторя аз като архитект, щом законът за строителството позволява сгради само до три етажa? Нека бъдем справедливи...

На моя въпрос, кой издава техните строителни закони, той не отговаря, а продължава да ми описва препятствията, които законът просто издига пред едно съвременно градоустройство и аз като несведущ човек узнавам всевъзможни неща освен едно: защо не изменят този закон? Щурценегер само казва: „Та у нас има демокрация!“ Не мога да го разбера. В какво се състои тогава свободата на една демократична конституция, ако не тъкмо в това, непрекъснат да предоставя право на народа да изменя своите закони в демократичен дух, когато това стане необходимо, за да може да утвърди себе си в новите, исторически обстоятелства? Въпросът е само дали швейцарците го желаят. Аз отхвърлям опасното схващане, че демокрацията е нещо непроменимо, както и другата им теория, че можем да бъдем свободни като нашите деди, само ако не превишаваме тяхната свобода. Какво значи да бъдеш реалист? Щурценегер през цялото време повтаря: „Идеите, разбира се, са нещо хубаво,

благородно, но все пак трябва да бъдем реалисти!“ Какво означава това? Наистина, когато говорим за двуетажната романтика на техните жилищни комплекси, Щурценегер като специалист, напълно признава, че все по-трудно ще бъде да се живее в стила на деветнайсети век и че да се застроява тяхната малка страна и занаят с подобни сгради, да се превръща тя в село, е най-голямата от всички възможни тъпотии; затова аз отново и отново задавам прямия си въпрос: „Каква е вашата идея? Историята няма да спре своя ход, ако и швейцарците да го желаят. Как искате да утвърдите себе си, щом не вървите по нов път? Бъдещето е неизбежно! Така че какъв облик смятате да му придадете? Не можеш да бъдеш реалист, ако не се ръководиш от някаква идея.“

Неговата усмивчица, изразът му на ведро примирен със съдбата си човек ми действуваша на нервите, дълго преди да стигнем до разправа. Бледен и сериозен, докато различаваше личността на техния главен архитект, той изведнъж се изпълва с игриво добродушие на непорочна душа, щом само заговаряме за идеи — такъв е този господин Щурценегер, архитектът на моя прокурор, приятелят на Щилер.

— Скъпи мой — казва той накрая, като се смее, положил ръка върху рамото ми, — ти не си се променил!

Не казвам нищо.

— Все искаш да събаряш нещо! — добавя той. — Все да рушиш! Но аз си те знам теб, стария нихилист!

В отговор на това аз го наричам в лицето лайнар. (Изразът е груб, но и при дълго размисляне не намирам по-подходящ за хора от рода на този господин Щурценегер, ведро примирени със съдбата си, нямащи никаква друга цел в живота освен собственото си удобство, когато тези хора започват да наричат нихилист всеки, който се стреми към нещо повече.) А той? Той продължава да се смее, потупва ме още веднъж по рамото и изразява надеждата, че скоро ще се видим пак „в нашата стара кръчма, не си я забравил, нали?“ ... После, когато оставам сам в килията си, аз още много пъти изричам същия израз. Типове като този Щурценегер (и като моя защитник) ме карат да губя всякакво чувство за хумор; тъкмо това не мога да им простя.

Присъни ми се Юлика: тя седи в кафене на някакъв булевард, може би „Шанз-Елизе“, пред нея на масата има листове за писма и писалка — тя се държи като ученичка, на която предстои да пише съчинение; в очите ѝ се четат настойчива молба да не вярвам на това, което ми пише, защото го пише по принуда; тя ме моли с очи да я освободя от тази принуда...

Днес бях в клиниката.

Сибилла (съпругата на моя прокурор) е жена на около тридесет и пет години с черни коси и сини, много светли живи очи; тя е много красива в своето материнско щастие — младост и зрелост, съчетани в едно. Жените в това състояние са окръжени сякаш от някакъв ореол, който по-скоро смуцава мъжа, чуждия мъж. Лицето на Сибилла е загоряло и когато се смее, в устата ѝ се открояват зъби, за които може да ѝ се завиди — твърде енергична уста. За щастие новороденото не беше в стаята; честно казано, не знам как да се държа с кърмачета. Когато старшата сестра разтвори двойната тапицирана врата, Сибилла седеше във на балкона в синьо бамбуково кресло; нейният лимоненожълт халат („Пето авеню, Ню Йорк“) ѝ стоеше чудесно. Тя леко се понадигна от креслото, свали тъмните си слънчеви очила, и тъй като сестрата трябваше да се погрижи за по-голяма ваза, ние веднага останахме на четири очи. Усещах се някак доста смешен с моите цветя в ръка. При това, за съжаление, тя отново сложи тъмните си очила, тъй че не можех да чета по погледа ѝ. Мъжът ѝ, моят прокурор, любезно ми бе заел двацет франка, тъй че се бях появил пред щастливата майка с цял наръч гладиоли с дълги стебла — докато се качвах по покритото с линолеум стълбище, цветята се люлееха и шумоляха в копринената хартия. Слава богу, не след дълго сестрата се завърна с малко безвкусна, затова пък доста обемиста ваза. Да се подредят твърдите гладиоли се оказа съвсем не лека работа. (Бих предпочел рози, но предвид на това, че трябваше да заема парите от моя прокурор, те ми се видяха доста скъпи). Бе време за чай и старшата сестра, без да подозира, че съм пристигнал направо от затвора, ме запита с любезност, подобаваща за първокласна клиника, какво предпочитам: кифли или препечен хляб. Най-сетне отново останахме сами, този път без изглед да ни прекъснат скоро.

— Шилер — каза тя, — какви ги вършиш!

Отнесох думите ѝ към гладиолите. Сибила обаче, както се оказа, имаше предвид моя отказ да бъда безследно изчезналият Шилер. Тя свали тъмните си очила и аз зърнах нейните светли, изпълнени със спокойна нежност очи. Макар и неотдавна да бе родила на своя мъж дете, аз се усещах смутен от представата, че е можело да бъда обичан от тази жена. Естествено, аз продължих да поддържам своя отказ... Седях срещу нея, праметнал левия си крак върху десния, обхванал с две ръце лявото си коляно и реех поглед към старите платани в парка, докато Сибила ме разглеждаше изпитателно.

— Станал си много мълчалив — отбеляза тя. — Как е Юлика?

Въпросите ѝ валяха един след друг.

— Защо се завърна?

Странен бе този следобед; ние продължавахме да си наливаме от отдавна изстиналия чай, без да се докосваме до кифлите и препечения хляб. Моята неразговорливост (какво можех да ѝ кажа?) я подтикваше тя да разказва. В шест часа — вече нямаше отлагане — трябваше да си тръгна: бе станало време да кърми бебето си.

Сега вече доста ясно си представям техния безследно изчезнал Шилер: той ми изглежда твърде женствен. Обладан е от чувството, че няма воля, но в известен смисъл притежава дори в излишък — именно там, където я влага: той не желае да бъде той. Неговата личност е неустановена; отгук и склонността му към радикализъм. Интелигентността му е на средно ниво, но е съвсем нешколувана; той предпочита да се осланя на внезапни хрумвания вместо на своята интелигентност, понеже интелигентността изисква да се взимат решения. Сегиз-тогиз се упреква в малодушие, сетне се хвърля към решения, които по-късно не може да изпълни. Той е моралист както почти всички хора, които не приемат себе си. Понякога се излага на ненужни опасности, дори на смъртен риск, само за да си докаже, че е борец. Има силно развита фантазия. Страда от класическия комплекс за малоценност поради прекалена възискателност към себе си и постоянното си чувство за вина смята за душевна дълбочина, а може би дори за религиозност. Той е приятен човек, притежава очарование и не обича да спори. Когато не може да постигне нещо с очарование, той

се свива в себе си и изпада в униние. Той би искал да бъде искрен. Неутолимото желание за искреност също и при него произлиза от особен род лъжовност; в такива случаи човек става понякога пряк до екхибиционизъм, за да може да заобиколи някакво петънце, някаква болна точка със съзнанието, че е извънредно искрен, по-искрен от всички други хора. Сам той не знае къде точно е разположено това петънце, тази черна дупка, която отново и отново се появява и изпитва страх, дори когато я няма. Живее постоянно в очакване и обича да оставя всичко в положение на неопределеност. Той спада към хората, които, където и да се намират, са преследвани от мисълта колко хубаво би било сега и на някое друго място. Бяга от всяко „сега“, и „тук“, поне в душата си. Не обича лятото, както изобщо не търпи нищо настоящо; обича есента, здрача, меланхолията; неговата стихия е преходността. На жените лесно внушава чувството, че ги разбира. Няма много приятели сред мъжете. Сред тях не се чувства достатъчно мъж. Но постоянният му страх, че не е пълноценен човек, го кара да се бои и от жените. Той завладява повече, отколкото може да задържи, а когато партньорката му вече е доловила неговите граници, загубва всякаква смелост; той не е готов, не е в състояние да се остави да бъде обичан такъв, какъвто е и поради това неволно се държи пренебрежително към всяка жена, която истински го обича, защото, ако приеме сериозно любовта ѝ, ще се види принуден да приеме и себе си — а от подобно нещо той е твърде далеч!

Едва пристигне човек в тази страна, и му се развалят зъбите. И щом само съобщих за моя зъбобол, веднага решиха да ме отведат при зъболекаря на господин Щилер. Като че в този град няма други! Впрочем, името на този зъболекар бе бързо открито с помощта на една отдавна неплатена сметка, която моят защитник мъкне в своята папка с документи. Веднага му се обаждат по телефона. За щастие (и за явно огорчение на моя защитник) оказва се, че този зъболекар неотдавна е починал. Ще бъда приет от неговия заместник — тоест от човек, който никога не е виждал Щилер и не може да твърди, че това съм аз.

[1] Готов за употреба (англ.) — Б.пр. ↑

ШЕСТА ТЕТРАДКА

Ателието на безследно изчезналия Щилер — както го описва госпожа Сибила, съпругата на моя прокурор — представлявало просторно, изпълнено със светлина помещение; някаква мансарда в Стария град, която поради отсъствието на мебели, дори на най-необходимите — Сибила нямало къде да сложи поне шапката и чантата си — изглеждала навярно още по-просторна, отколкото била в действителност. Преценката на Сибила — десет на петнайсет метра! — ми се струва преувеличена, макар че за всичко друго в това ателие тя, изглежда, си спомня доста точно. Подът бил от стари проскързващи чамови дъски с чепове, междувременно вече изтъркани, а под една чупка на покрива, където Сибила неведнъж си удряла главата, имало нещо като кухненска ниша с мивка от червена мозайка, малка газова печка и шкаф с всевъзможни безразборно събрани съдове. Там имало навярно и диван, тъй като Щилер живеел в ателието си; а също етажерка с книги, където Сибила, израснала в буржоазно семейство, за първи път видяла „Комунистическия манифест“, до него „Ана Каренина“ от Толстой, нещо от често споменавания в разговорите Карл Маркс, по-нататък Хьолдерлин, Хемингуей, както и Андре Жид; тя също му подарила някоя и друга книга, което увеличило пъстротата на тази библиотека. Изглежда, килими нямало. Затова пък Сибила си спомня всичките пет извивки на дългия кюнец от печката, който ѝ се струвал много романтичен. А ето най-хубавото: с малко по-смел скок (като дама тя навярно е трябвало да позапретне полата си) можело да се излезе на покрива, където имало тераса с ръждясали перила, под краката хрускали камъчета, покрити с мъх, а по белите обувки лепнел асфалт; и пак всичко било много романтично: гукащите гълъби в улука, островърхите покриви наоколо, таванските прозорчета, комините и огнеупорните зидове, котките и дворовете с мушкато, откъдето долитало неистово тупане на килими, развяващото се пране и звънът на камбаните от катедралата. Там имало и шезлонг, купен някога при евтина разпродажба в дома на Армията на спасението, който обаче, за съжаление, вече не можел да се използва

— тъканта била съвсем изгнила и всички предпочитали да седат върху кофата за смет; за Сибила, съпругата на моя прокурор, в това очевидно също се криело някакво съвсем особено очарование. Във всеки случай оставам с впечатлението, че въпреки всичко тя си спомня не без удоволствие за това ателие. Там имало и дядовски стол-люлка, в който човек можел да се полюее и от това го обземало неизбежно някакво палаво и в същото време спокойно настроение; всичко, което Сибила виждала тук, идвайки от своя подреден дом, притежавало за нея обаянието на нещо временно: маркучът на чешмата винаги бил привързан само с една връвчица, завесата била закрепена с кабарчета, а зад нея се мъдрел стар куфар с големи ключалки, който служел на Щилер вместо ракла за бельо. Където и да погледнел човек в това ателие, добивал възбуждащото чувство, че по всяко време може да тръгне оттук и да започне съвсем нов живот, а тъкмо това чувство било нужно тогава на Сибила.

Първото ѝ посещение приличало на нашествие.

— Прескочих само за малко! — казала тя и сама не би повярвала, че ще остане чак до полунощ. — Трябва все пак да видя къде работиш и живееш...

Щилер бил небръснат и поради това малко смутен. Той ѝ предложил чинцано и докато се бръснел на мивката зад завесата, Сибила заразглеждала с любопитство всичко онова, което висяло по стените: една африканска маска, отломък от келтска брадва, портрет на Йосиф Сталин (по-късно той изчезнал), един прочут плакат от Тулуз-Лотрек и две пъстри, но вече избелели испански бандерили.

— Това пък какво е? — запитала тя.

— Използува се при борба с бикове — обяснил той кратко и продължил да се бръсне.

— Ах, да — казала Сибила между другото, — нали си бил в Испания. Щурценегер ни разказа за теб страхотна история... — Тя седяла в стола-люлка и се смеела. — Ти и твоята руска винтовка!

Мълчанието му ѝ дало да разбере, че го е засегнала, за което, естествено, съжалявала.

— Щурценегер е идиот — казал той зад своята завеса, — навсякъде раздрънква тази глупава история.

— Значи, не е вярна?

— Във всеки случай, не както я разказва Щурценегер...

В отговора му личала досада, тъй че Сибила загубила желание да разпитва повече за историята с руската винтовка. За да промени разговора, тя каза:

— Но все пак си бил в Испания, нали? — Сибила се ядосвала на себе си; наистина можело да се помисли, че е дошла да подпитва Щилер за Испания.

Те се запознали на така наречения артистичен бал с маски, тогава безименни и поради това свободни от всякакви задръжки; разменили си нежности, а оттогава не били изминали и три седмици; по-късно, когато се срещнали в действителния живот, тези нежности им се стрували почти невероятни, едва ли не като тайни спомени от някакъв сън, за който другият не знае нищо. След като тъкмо Щурценегер, неговият приятел, му издал името ѝ, срещата помежду им станала неизбежна, поне заради любопитството да се разбере как изглежда без маска вече целуваното лице. Видели се на чаша аперитив и когато се оказало, че без маски имат да си кажат още повече неща, направили и една разходка, от която не била изминала и седмица; тази разходка, изглежда, също завършила с нежности, които сега, докато Сибила седяла в ателието му, им се стрували почти невероятни, едва ли не като спомена от бала, тоест като таен спомен от някакъв сън, за който другият не знае нищо. Тъкмо на това се дължало и чувството им за неловкост, затова и разговорът не вървял!...

— Значи, тук работиш? — запитала Сибила и на самата нея този въпрос се видял глупав, в същност излишен. Тя се разхождала бавно между разни скулптури и не без боязън очаквала Щилер да я запознае с творбите си.

— Знаеш ли — каза тя, — нищо не разбирам от изкуство!

— За мое щастие! — отвърнал той зад завесата и сам променил разговора. — Чашата ти не е празна, нали? Наливай си, чинцаното е за пиене.

Сибила си наляла. Тя стояла с чаша в ръка пред някаква гипсова фигура, когато Щилер, сега вече избръснат, излязъл зад завесата.

— Това е жена ми — казал той.

Фигурата представлявала глава върху дълга, стълбообразна шия, по-скоро ваза, отколкото жена, изобщо много странна. Сибила била радостна, че не очаквали от нея мнение.

— Жена ти не се ли ужасява при вида на това нещо? — попитала тя все пак. — Аз бих се чувствувала ужасно, ако ти ме превърнеш в такова произведение на изкуството!

С това разговорът за неговото творчество в същност бил приключен, защото нов така и не възникнал; те просто стояли и отпивали от чашите си, сякаш се били събрали да опитат чинцаното, нищо повече, и двамата с няколко степени по-глупави, отколкото били в действителност — и всичко навярно поради понятния страх, че от най-малкото съприкосновение можело да стигнат отново до нежности, без да се познават истински.

— Защо те интересува това... — попитал Щилер, — това с руската винтовка?

Тази история интересувала Сибила ни повече, ни по-малко от всичко друго, свързано с неговото непознато минало. Но, както изглежда, сам Щилер не можел да се отърси от Испания, от пъстрите, но вече избелели бандерили с техните остри кукички. За да не трябва да разказва историята с руската винтовка, която очевидно му била неприятна, Щилер започнал да описва една испанска борба с бикове; дори оставил някъде чашата си с чинцано, та да освободи ръцете си и покаже всичко нагледно. Впрочем, двете кръстосани бандерили той не снел от стената; изглежда се боял от тях.

— Да, да — възкликвала Сибила от време на време. — Разбирам!...

Изглежда, Щилер бил очарован от борбата с бикове и Сибила установила, че въодушевлението му отива великолепно, по-добре от всяка маска.

— А сега — пояснил Щилер, — сега излиза матадорът!...

Сибила мислела, че бикът отдавна вече е мъртъв.

— Но защо едва сега? — попитала тя. — Когато бикът е вече убит?

Тя не внимавала в разказа, във всеки случай следела не битката с бика, а само лицето на Щилер; той трябвало да започне всичко отначало. Но защо било толкова необходимо Сибила да си представи една испанска борба с бикове?

— Ето, виж! — казал Щилер. — Аз съм бикът.

Той застанал в средата на ателието, а Сибила трябвало да стане от стола-люлка, за да поеме ролята на тореадора. Тя се разсмяла заради

това разпределение на ролите. Сибила не изпитвала никаква нужда да убива бик, но Щилер смятал, че така ролите са разпределени съвсем правилно. Сибила дори нямало нужда да сменя шапчицата си, напротив, един тореадор следвало да бъде колкото се може по-елегантен. И така, бикът излиза на арената и Сибила трябвало да си представи: наоколо ослепително блестящият на слънцето пясък — живот и смърт, светлина и сянка разделят арената, а от всички страни се издигат аркади, претъпкани с народ, пъстри като цветна леха и ехтящи от гласове, които изведнъж стихват, понеже напред излиза Сибила, тореадорът. В същност, тези, които раздразват бика с червените си кърпи, са неколцина, но Щилер се задоволява сега само със Сибила. Бикът, черен като катран, стои в средата на арената сякаш в гигантски кратер и битката започва. Отначало тя прилича на игра, едва ли не на балет; впрочем размахваните кърпи не са много червени, те са избледнели от слънцето и са по-скоро розови; накратко, бикът не знае какво да прави и се отбранява напосоки, тича насам-натам, боде с рога във въздуха, спира внезапно като закован, вдигайки облак прах. Дотук всичко е само закачка, нищо повече, някакъв флирт и все още може да бъде прекратено; черният бик е невредим и би могъл да тегли плуг нейде из полетата на Андалусия. На Сибила ѝ се сторило отвратително, когато Щилер започнал да разказва за пикадорите, които се появяват на своите жалки кранти и забиват пиките си във врата на бика, за да го разярят. Сибила неволно свалила шапката си; фонтаните пулсираща кръв, пурпурночервена кръв, която се стича по черната кожа на пръхтящото животно, съвсем я разстроили. Тя заявила, че никога не би могла да изтърпи една истинска борба с бикове. Но за Щилер, някогашния борец за свободата на Испания, това не променяло нещата и раненият бик вече нападал, освирепялото животно вдигнало на рогата си старата кранта и докато я извличали от арената с разпорен корем и с мъкнеци се като гирлянди вътрешности, Сибила трябвало да седне от слабост.

— Престани! — извикала тя, като закрила лице с две ръце.

Но тъкмо сега, настоял Щилер, започвала с нищо несравнимата по красота и елегантност фаза на битката: в ход се пускали същите тези пъстри бандерили, за които тя питала; и понеже Сибила останала да седи на дивана, Щилер трябвало да смени ролята си и да предостави бика на нейното въображение, за да демонстрира

употребата на бандерилите. Но Щилер не снел от стената стрелите, както вече казах, изглежда, се боял от тях, сякаш бил преживял лично неволите на един бик. И така, демонстрацията станала без реквизит; а именно: той протегнал двете си ръце нагоре, колкото е възможно по-грациозно, изпълнал цялото си тяло и се изправил на върха на пръстите си, за да има височина, прибрал корема си, тъй че втурващият се бик да не го досегне и разпори с острите си рога, а сетне — сега Сибила трябвало особено да внимава, — сетне двете пъстри бандерили като мълнии се забиват в бика, грациозно, безпогрешно, забиват се не къде да е, а точно във врата. На Сибила й било трудно да сподели възторга му; той през цялото време повтарял:

— Ето, това е вече нещо! — И не я оставял на мира, додето тя поне с кимване не изразявала съгласието си, че грацията пред лицето на смъртта е истинско постижение.

— Ами бикът? — попитала тя с нотка на съчувствие.

— Бикът ли?

Бикът навярно вече разбирал, че нещата отиват на живот и смърт и че вече няма да оре из полетата на Андалусия. Целият облян в кръв, с люлеещ се на врата му сноп от шест такива бандерили, впити с кукичките си в плътта му, бикът издава първите признаци на изнемога, брани се от болката си, опитва се да се отърси от снопа пъстри бандерили, но напразно. Щилер показва на Сибила кукичките на двете стрели.

— И това наричаш красиво? — попитала тя.

Щилер не твърдял, че е „красиво“, но, както изглежда, нещо тук го очаровало, към борбата с бикове го привличало нещо болезнено, едва ли не лично. За разлика от дамата той подчертано не проявявал съчувствие към бика, но силно се вживявал в неговата участ, дори веднъж посегнал към врата си, сякаш сам бил носил този сноп от пъстри бандерили.

— И така — продължил делово Щилер, — започва последният рунд.

Сибила наблюдавала този последен рунд от дивана, безсилна да запази отдавна пъхнатата между устните й цигара.

— Благодаря — смълвила тя, — имам запалка. — И тя показала своя „Дънхил-Силвър“.

И така, последният рунд! Шилер му дал следното определение: грацията срещу грубата сила, светлината срещу мрака, духът срещу природата. Духът се явява в облика на сребърнобял матадор; под червената кърпа е скрита гола шпага, не за убийство, о не, а за победа; той ще изпълни докрай всички фигури, излагайки се на най-голяма смъртна опасност, ще ги изпълни една подир друга, без да отстъпи нито крачка; елегантността означава всичко, малодушието е пострашно от смъртта, касае се за победа на духа над животинското съществуване; и едва тогава, когато е преодолял всички нейни опасности, едва тогава той има право да употреби шпагата си. Тишина изпълва арената, бикът с цялата ярост на изтощението съзира още веднъж червената кърпа, втурва се, сребърнобелият матадор не помръдва от мястото си, удар, и шпагата е забита до дръжката; тълпата неистово ръкопляска и крещи, а бикът стои разкрачен, в очакване, изведнъж краката му се подгъват и той се просва на пясъка или се катурва настрани, за да умре; очите му се изцъклят, нозете му се изпъват, той се превръща в неподвижна купчина месо, в черна грамада. Над арената кръжат шапки, валят цветя, дамски ръкавици, пури, плетени шишета от вино, портокали... Едва тогава Сибила си послужила със своята сребърна запалка и разговорът отново потръгнал...

До нежности не се стигнало.

— Съпругата ти, значи, е балерина? — попитала Сибила по някое време, но не узнала много за тази жена, която Шилер бил превърнал във ваза; да, ако се съдело по държането му, действително се касаело само за някаква красива, странна и мъртва ваза, за която Шилер бил женен, и тя съществувала за него, само когато си спомнил, че е семеен, а да мисли за това в момента той нямал особена охота. Дали пък Сибила била по-изчерпателна в разказа си за своя Ролф? Във всеки случай едно нещо тя премълчала: че Ролф пребивавал през онази вечер в Лондон и щял да се завърне едва на следващия ден. Защо да дразнела Шилер с подобни признания? Тя самата достатъчно се дразнела при мисълта за своята „свобода“...

— Щурценегер показва ли ти вече планове на нашия дом? — запитала Сибила и неочаквано, виж ти, се завързал напълно разумен разговор.

Щилер се оказал страстен привърженик на модерната архитектура, разбирал и от някои неща, във всеки случай достатъчно, за да заинтересува Сибила за първи път от нейния собствен строеж, да, дори да я въдушеви, да я запали за бъдещия ѝ дом. Разговорът (така казва Сибила) бил толкова приятен, делови и разумен, че Щилер можал без колебание да каже:

— Ще останеш да вечеряме, нали?

В същност, Сибила никога не можела и да си помисли, че ще остане на вечеря, допускала най-много, разбира се, че биха отишли да ядат заедно някъде в града.

— Мога ли да ти помогна с нещо? — попитала тя малко смутено, докато Щилер вече наливал вода в един тиган, продължавайки да говори за архитектура, а сетне сложил тигана върху допотопната газова печка.

— Обичаш ли ориз? — осведомил се той между другото и драснал клечка кибрит.

Естествено, Сибила решила да си тръгне най-късно в девет, а в краен случай в десет часа.

— Ориз ли? — отговорила тя най-последно. — Чудесно!

За съжаление, подправките, с които можело да се приготви нещо като ориз по валенсийски — а в чест на борбата с бикове ястието следвало непременно да бъде испанско, — трябвало допълнително да се купят. Щилер се разбързал, за да не затворят магазините под носа му. След като хвърлил бърз поглед в портмонето си, което очевидно не винаги било пълно, той излязъл и оставил гостенката си сама в ателието...

През този половин час Сибила се усещала доста странно. Какво в същност искала тя? И какво не? Тъкмо сега имала време да размисли. Стояла пред големия прозорец, откъдето се откривала гледка към катедралата, пушела и се опитвала да си спомни къде е паркирала колата си (колата на Ролф), но никак не можела да се сети — толкова други мисли гъмжали сега в главата ѝ. Смешно! Една вечеря в някакво ателие — какво пък толкова имало в това? Сибила била тогава на двадесет и осем години. През живота си била обичала два пъти, ни повече, ни по-малко; и в двата случая това било нещо като втурване в живота, в живота на другия. Първият мъж, в когото се влюбила, бил гимназиален учител и на него тя дължала матурата си; заради нея той

се развел с жена си, а пък за втория тя се омъжила. Сибила нямала вкус към леки интрижки. Или и на това човек се научавал? Един безгрижно-весел маскараден Пиеро — в такъв костюм ѝ се представил Щилер преди три седмици, — при това художник, тоест човек без особен морал и вероятно доста опитен и дързък, но все пак достатъчно културен, за да не разнася по-късно името ѝ, — може би това било най-подходящото за момента, та да натрие носа на Ролф, своя самонадеян съпруг, който отдавна се нуждаел от малко сплашване. Само че, както изглеждало, Щилер бил всичко друго освен дързък и опитен мъж. Колкото по-отблизо го опознавала, толкова по-плах ставал той, толкова по-симпатичен; и в действителност, тук в своето ателие, той твърде малко приличал на безгрижно-весел Пиеро. Щилер бил духовит, но в душата си дълбоко подтиснат човек, който сякаш мъкнел невидими бандерили на врата си и от раните му постоянно бликала кръв. Освен това той бил и женен. Защо не живеели заедно, Щилер и тази балерина? Всичко било много неясно. Какъв бил този негов брак: разбит или свършен? Във всеки случай нещата съвсем не се оказвали толкова прости. Какво щяло да стане, ако Сибила истински се влюбила в него? А такава опасност съществувала. Сетне тя отново си казала: „Глупости!“ — и намалила пламъка на газовата печка, понеже водата с ориза вече кипяла. Колко различни могат да бъдат мъжете! Досега на Сибила не ѝ се било случвало мъж да пазарува и готви вместо нея, и то без дори да задава въпроси какво да купи и как да го сготви. По едно време впрочем зазвънял телефонът. Естествено, тя не вдигнала слушалката. Звънът неочаквано я изплашил. Дали не била жена му? Сибила не виждала никаква причина да не се представи по най-непринуден начин на съпругата му. Смешно! Дори изпитвала желанието сега да влезе жена му. Ами ако се обаждала някоя любовница — телефонът звънял тъй пронизително, тъй настойчиво? Върху голямата маса се търкаляли шпатули, навсякъде имало пепелници, пълни с угарки — на Сибила ѝ се дощяло да ги изхвърли, — разни непознати инструменти, кърпите в кухнята не били съвсем чисти, купища вестници, на вратата висяла вратовръзка: всичко това било много мъжко, но библиотеката му била по-скоро юношеска в сравнение с академичните стенни рафтове на Ролф; а Йосиф Сталин съвсем не изглеждал тъй страшен, като друг път, все пак ѝ се виждал чужд, не бил нейният тип. Сибила изпитвала радост от всичко, което я

поставяло в недоумение. Но повече и от Йосиф Сталин я озадачавали (струва ми се) скулптурите на Щилер. Дали бил той истински художник? Тя си признала, че в изложба би отминала подобни неща. Но сега си наложила да не ги отминава, а да си състави преценка, която да я предпази от влюбване. Това не се оказало трудно; тя и Пикасо не обичала, тогава още не. А тези скулптури напомняли с нещо на него. Сибила не си спомняла да е срещала някога името на Щилер в „Нойе Цюрихер Цайтунг“; но дори и той да не бил истински художник, нима това я предпазвало от влюбване? Тя много се изкушавала да отвори едно или друго чекмедже; естествено, не го сторила. Вместо това запрелиствала някакъв скицник и рисунките му ѝ внушили слисващото чувство, че се е влюбила в голям майстор. Впрочем, защо се бавел той тъй дълго? Дали не му се било случило нещо? В едно чекмедже — и без това наполовина отворено — Сибила открила всевъзможни неща, които обаче нищо не ѝ говорили за вътрешния мир на Щилер; там се търкаляли симпатични, почти хлапашки вехтории: мидени черупки, една потънала в прах лула, електрически предпазители, тел, чистачка за лула, на която нейният малък Ханес така би се зарадвал, всевъзможни монети, квитанции, предупреждения за неплатени сметки, една изсушена морска звезда, връзка ключове, при вида на които човек веднага си помисля за Синята брада, електрическа крушка, военна книжка, лепенки за велосипедни гуми, прахчета за сън, свещи, един патрон от пушка и освен това една стара, но отлично запазена месингова табелка, върху която пишело: „Щилер — Чуди“...

Когато Щилер се завърнал, натоварен с книжни кесии, Сибила тъкмо стояла пред една фотография, изобразяваща Акропола на фона на красиви буреносни облаци.

— Ти и в Гърция ли си бил? — попитала тя.

— Още не — бодро отвърнал той, — но с теб можем да отидем, нали границите отново са отворени!

Той бил успял да намери нужната консерва от краби, а също и люти чушки; бил купил вместо заешко месо малко пилешко, освен това домати, грах, сардини вместо някакъв друг вид дребни риби и готвенето можело да започне. Сибила получила разрешението да подреди масата, да изплакне чашите, да притопли чиниите. Също и салатата той приготвил сам; Сибила можела само да я опита, да изкаже

възхищението си и да измие дъската за рязане. Когато отново зазвънял телефонът, Щилер не вдигнал слушалката и за известно време като че загубил бодрото си настроение. Оризът по валенсийски вече бил сложен на масата и ухаел, а Щилер все миел и миел ръцете си, избърсал ги с мъжка невъзмутимост, сякаш нямало никакъв повод за празнично вълнение. Двата се сели за първи път на обща трапеза.

— Е как, вкусно ли е? — попитал той, а Сибила се надигнала, избърсала устните си и го възнаградила със заслужена целувка за неговото мъжко готварско изкуство. (Ролф не умее да си изпържи дори едни яйца!) Те се чукнали.

— И така, здраве! — казал той малко смутено.

Последвал делови разговор за все пак значителната разлика между консервираните и пресни краби...

И така нататък.

Когато часовникът на близката катедрала ударил десет часа, достатъчно високо, та да чуе Сибила, за тръгване и дума не можело да става, въпреки всички добри намерения...

— Не забравяй — тъкмо говорел Щилер, — че тогава бях безумно млад. И ето, един ден се събуждаш и прочиташ във вестника колко много очаква от тебе светът. Светът! Реално погледнато, това е написал, естествено, само някой приятелски настроен сноб. Но изведнъж на тебе започват да гледат като на надежда! И вече се виждаш заобиколен от преуспяващи хора, които искат да ти стиснат ръката, говорят ти любезности и се боят от теб, сякаш си някой млад Давид. Всичко това е смешно! Но ти вече си обзет от мания за величие... Додето най-сетне, слава богу, избухва гражданска война в Испания!

Сибила го разбирала.

— Ирун — продължил разказа си Щилер, — бе за мен първият студен душ. Никога няма да забравя дребничкия комисар! На мене той съвсем не гледаше като на надежда! Не го изрече с думи, но в очите му четях, че ме смята за нищожество. Моите представи за марксизма се оказаха някаква лирика. И все пак: вече бях преминал школа за военна подготовка, бях обучен в хвърляне на гранати, знаех устройството на картечницата. Освен това имах и един приятел — чех, който гарантира за мен...

Щилер говорел много бавно, напълнил чашата си с кианти и дълго я държал в ръка, без да пие.

— Сарагоса — продължил той, — бе вторият ми провал. Явих се като доброволец, бяхме отрязани от нашите позиции и някой трябваше да направи опит да се промъкне през вражеския огън. Явих се първи. Ала те не ме взеха! И ето, аз стоя пред строя, доброволец, от когото нямат нужда... Можеш ли да си представиш какво ми беше?

— Но защо не те взеха?

— Дълго се колебаха и се съветваха, додето не се обади друг, моят приятел, чехът; той не търсеше смъртта си, а бе истински боец... Там е работата я — смятал Щилер, — че тогава аз в същност само си дирех смъртта; без да го съзнавам, може би, но те го бяха надушили. При въздушните нападения аз бях този, който не слизаше в укритието и смяташе това за смелост! И тъй се стигна сетне до онази история, виждаш ли, тогава при Тахо...

Сега Сибила, естествено, се надявала да чуе и самата история, но напразно. Щилер все обикалял около нея, спирал се на разни подробности и разсъждения, сетне се впуснал в изчерпателно описание на топографията на Толедо, а след това в политически коментари.

— Накратко — казал той, — ние бяхме залегнали в онази пуста долчинка: ние, бандитите, както ни наричаха тогава вашите вестници. Размирници и бандити! С такава лекота се забравя как бяха нещата в действителност, каква песен пееше тогава вашата Швейцария, какви хвалебствия, превъзнасяше фашистите.^[1]

— Наистина ли? — попитала Сибила без особен интерес. — Аз не си го спомням, тогава бях още ученичка в девическата гимназия!

— Но ти можеш да ми повярваш — усмихнал се Щилер, — тогава в Испания аз добре опознах вашата Швейцария. Но да не говорим за това! Впрочем, винаги е било и винаги ще бъде така: те пригласят на фашизма като всяка буржоазия, открито или тайно. Днес те се възмуцават от Бухенвалд, Освиенцим и тям подобни; но да видим докога! Днес си измиват ръцете в своята швейцарска невинност, плюят върху Германия и говорят, че винаги са знаели какво се върши там. Още по времето на Испанската гражданска война, когато за тях бяхме бандити заедно с Казалс, Пикасо и редица други, които днес

възхваляват, Швейцария винаги е била против фашизма! Но да почакаме...

Щилер се разсмял и станал, за да изхвърли препълнения пепелник, а Сибила се чудела на неговия тон.

— Ще пиеш ли кафе? — попитал той мимоходом.

— Просто е странно — отбелязала Сибила, — колко зъл ставаш всеки път, щом заговориш за Швейцария!

Тя също се била изправила, за да бъде по-близо до него, да, именно поради чувството, че Щилер се е заловил да прави кафе, само за да не седи до нея.

— Но да почакаме — продължил той и сложил съд с вода на печката, — докато Германия, нашият почтен и енергичен съсед, отново стане обект на големия бизнес! И ако там пак стигнат до фашизъм, Швейцария няма да остане по-назад, тя ще приглася. Повярвай ми! Та то е повече от ясно: страна, която се въоръжава, в началото винаги представлява чудесен бизнес за своите съседи. И тогава, затваряй си устата! И вярвай на онова, което пишат нашите вестници; от тях бързо ще разбереш кои са бандитите и кои не. Също като някога! А когато любезният съсед престане да нагъва нашето сирене или вече не се нуждае от нашите часовници, понеже отсега нататък времето ще се мери по неговите, тогава се надават вопли до небето: „Край на свободата, край на бизнеса!“ И ето, изведнъж отново се превръщаме в здрава крепост на хуманизма, както винаги, в поборници на мира, в апостоли на законността и правото... Да ти се доповръща! — възкликнал Щилер. — Извинявай, но си е точно така!

В своя гняв той съвсем забравил да запали газа под кафеника; Сибила забелязала това, но не го прекъснала, понеже не ѝ се пиело кафе.

— Ние сме стадо свине! — извикал Щилер и продължил да ругае кажи-речи още половин час.

Сибила изглежда изпитвала радост, както от всичко, което я озадачавало и разочаровало у този човек.

— Накратко — казал Щилер сякаш между другото, — ние бяхме залегнали в онази камениста долчинка, а пък аз трябваше да охранявам пленници. За повече от това навярно ми нямаха доверие. Напред се водеше битка за прославения Алказар, разбираш ли, а пък аз киснех в

онази гореща долчинка и охранявах пленници, неголеми групи. За щастие тогава имах Аня...

Щилер отново напълнил чашата си с кианти.

— Коя е Аня? — попитала тя и разговорът отново се отклонил от историята със сала при Тахо, но сега в посока, която живо интересувала Сибила.

— Аня, — казал той — бе първата ми любов. Полячка. Тя бе нашата лекарка, студентка по медицина; искам да кажа, изпълняваше при нас длъжността на лекар.

Щилер отпил от чашата си, която държал в дясната си ръка, а в лявата стискал отдавна изгаснала недопушена цигара; така седял той и заразказвал едно-друго за своята полячка. Тя не била особено красива, но иначе и досега му импонирала: удивително ясен ум и заедно с това пълнокръвен темперамент, примес на татарска кръв, родена боркиня, при това с чувство за хумор — нещо рядко сред революционерите, както обяснил Щилер, — израснала в образована среда, първата комунистка в своето семейство, истинска самарянка, самата сякаш неуязвима за куршумите, освен това с невероятна дарба за езици — преводачка с испански, руски, френски, английски, италиански, немски — всички езици тя говорела с един и същи акцент, но граматически безпогрешно и със значителен запас от думи; на всичкото отгоре била и възхитителна танцьорка.

— Такава беше Аня — прекъснал разказа си Щилер. — Мен тя наричаше просто „моят немски мечтател“. — Ако се съдело по изражението му, това все още било за него горчив хап, непрегълтнат и след десет години.

— Тя обичаше ли те? — попитала Сибила.

— Не само мен — отвърнал Щилер и изведнъж се сепнал: — Но какво става с твоето кафе?

— Ти го забрави! — разсмяла се тя. — Просто от яд на нашата Швейцария.

Щилер дълго се извинявал.

— Хайде, престани! — помолила тя. — Съвсем не ми се пие кафе.

— Вино също не пиеш — казал Щилер, — какво тогава да ти предложи?

— Твоята история с руската винтовка! — отговорила тя, а Щилер, който отново бил станал заради кафето и стоял прав, само свил рамене.

— Няма много за разказване — заувъртал го той. — Винтовката ми беше напълно в ред, разбира се, трябваше само да натисна спусъка...

Но и сега, вече за последен път, Щилер се отклонил от разказа си и се впуснал в колкото обстоятелствено, толкова и излишно описание на тактическото положение, от което Сибила така и нищо не разбрала.

— Е, да — прекратил той обясненията си, — а пък останалото ти е разказал Щурценегер.

Междувременно било станало единайсет часа, отново проехтял часовникът на катедралата, с чиито удари Сибила вече почти привикнала. Тя не можела да проумее защо тази история представлявала за Щилер такова бреме, само чувствувала, че сегашният разговор означава за него (така твърди тя) нещо като изповед, пожелана в същност не от Сибила, а от самия Щилер.

— Не разбирам... — казала тя накрая, но Щилер веднага я прекъснал:

— Защо не съм стрелял, нали?

Сибила нямала това предвид. Щилер се разсмял:

— Понеже съм неудачник, понеже виждаш ли, не винтовката, ами аз направих засечка. Много просто! Аз не съм мъж!

— Само защото тогава край Тахо не си стрелял?

— Това беше предателство — казал Щилер с решителност, която не търпяла възражение, — тук няма какво да се умува! Бях получил бойна задача, дори сам се домогнах до нея, имах заповед да охранявам сала — ясна и точна заповед. Край! Ставаше дума не за мен, а за хиляди други, за една кауза! Бях длъжен да стрелям. За какво бях в Испания? Това беше предателство! — завършил той. — В същност би трябвало да ме изправят до стената!

— Не разбирам много от тези неща — отбелязала Сибила. — А какво каза Аня, твоята полячка?

Щилер не отговорил веднага, а първо описал как се оправдал пред комисаря с лъжата, че пушката му засекла.

— Какво каза Аня ли?

Той се усмихнал, помачкал между пръстите си една цигара, докато не изпадал от нея почти всичкият тютюн, и свил рамене:

— Нищо! Полагаше за мен лекарски грижи, додето стана възможно да поема обратно за в къщи. Тя ме презираше.

— Но нали каза, че те е обичала?

— Това беше предателство! — упорствувал Щилер. — Тук любовта не може да промени нищо. Претърпях неудача!

Сибила го оставила да говори, да повтаря все едно и също, макар и с други, а после пак с предишните думи, докато той отново налял чашата си и я пресушил.

— На никого ли не си разказвал това? — попитала тя. — Дори на жена си?

Щилер рязко поклатил глава.

— Но защо? — продължила да пита Сибила. — Срамуваш ли се от нея?

Той уклончиво отвърнал:

— Навярно една жена не може да го разбере. Аз се оказах страхливец!

Бутилката била вече празна — еднолитрова бутилка кианти; Щилер съвсем не изглеждал пиан, вероятно бил привикнал с пиенето. А дали това пиене не било свързано с неговата история при Тахо? Разбира се, сега никак не вървяло Сибила просто да иде при него и да го прегърне; Щилер щял да се почувствува неразбран като всички мъже, когато на тяхната загриженост някой противопоставя своята; да, изглежда, Щилер и така усетил, че Сибила си позволява да има собствени съждения и с неборима меланхолия повторил:

— Претърпях неудача!

— А ти си очаквал — усмихнала се Сибила, — че никога през живота си няма да претърпиш неудача? — Тя трябвало да се поясни: — Ти се срамуваш, че си такъв, какъвто си. Та кой иска от теб непременно да бъдеш борец, войн, който умее да стреля? Смяташ, че не си потвърдил себе си тогава в Испания. Никой не го оспорва! Но може би си поискал да се потвърдиш като личност, каквато съвсем не си...

Щилер не приел това обяснение.

— Вече казах — възразил той, — че навярно една жена не може да го разбере.

„А може би дори по-добре, отколкото ти отърва!“, помислила Сибила, но само се засмяла и отбелязала:

— Защо вие, мъжете, винаги искате да бъдете толкова величествени? Не ми се сърди, но...

Неволно тя все пак уловила ръцете му, но Щилер, изглежда, разбрал това погрешно; във всеки случай той я погледнал със скрито пренебрежение, както ѝ се сторило, макар и мило — Щилер не я взимал на сериозно; той виждал в нея влюбена жена, която очаква нежности и нищо повече. Тя му досаждала, о да! Щилер я погалил по косата — неразбраният мъж с неговата трагичност — и тази ласкава снизходителност смразила Сибила, тъй че не могла да каже нищо друго. На Щилер му харесвало да бъде нещастен (твърди Сибила), той не желал да се раздели с болката си. Укривал се в нея. Не искал да го обичат. Боял се от любовта.

— Сега вече знаеш — приключил разговора той и вдигнал чашите от масата — защо не стрелях. Стига с този анекдот! Аз не съм мъж! Години наред сънувам все един и същи сън: искам да стрелям, но пушката ми не гърми; няма защо да ти обяснявам какво означава това — типичен сън на импотентен мъж!

Този израз, който Щилер произнесъл отгатък в кухненската ниша, засегнал Сибила и тя станала. Съжалявала, че е дошла в ателието му. Обзела я тъга, която не издала, и в същото време ѝ било мъчно за Щилер. Защо не искал да го обичат, да го обичат истински? Оставало ѝ само да играе натрапената ѝ от него роля — на глупавичка любопитна бърбрия — и тя бърбрела, докато по едно време Щилер трябвало да поизлезе.

Тя решила никога повече да не се среща с него.

Когато Щилер се върнал от стълбището, съпроводен от неизбежния шум на шуртяща вода, Сибила вече се била сресала и начервила устните си. Дори шапката си била сложила. Щилер бил изумен:

— Как, тръгваш ли си? — попитал той.

— Наближава полунощ — отвърнала тя и взела чантата си.

Щилер не казал нищо.

— Глупак си ти! — изведнъж рекла тя.

— Но защо? — попитал той откъм мивката, където миел ръцете си.

— Ей така, понеже си глупак — засмяла се Сибила, — не знам защо.

Щилер я погледнал неуверено и захванал да бърше ръцете си. И двамата не знаели какво да си кажат по-нататък, а Щилер продължавал да се бърше.

— Ела! — казала Сибила. — Хайде да излезем!

— Къде?

— Да се махнем оттук! — казала тя. — Колата ми е долу, надявам се, никой не е забелязал... Струва ми се, че не съм я заключила.

Щилер се усмихнал, сякаш имал пред себе си наивно момиченце. По лицето му не можело да се прочете какво решение е взел; във всеки случай той отворил малкото кухненско прозорче, за да се издими ателието, и без да пророни дума, откачил от пирона кафеникавия си шлифер, потупал по джобовете му, за да се увери, че ключовете са на мястото си; сетне погледнал Сибила още веднъж — и той самият не бил сигурен какво в същност си мисли тя — и изгасил лампата...

Следният ден не бил лек за Сибила или по-скоро бил лек по смайващ начин. Нощта прекарала в малка селска гостилница, по стените на която не висели бандерили, затова пък навярно някоя библейска или друга мъдрост, извезана с кръстат бод: „Бъди верен и почтен до сетния си ден!“ или „Честността винаги побеждава!“ или каквото там обикновено пише на подобни бродерии, накратко: нощ в селска гостилница, където може би ухаело на сушени круши, а на разсъмване под прозорчето кукуругали петли, от друга страна обаче домашният уют и малкият Ханес, който не бил умрял от своята ангина — това били два тъй прекрасни свята и смущаващото било само, че от единия в другия се преминавало без всякакъв мост. Към обед тя се обадила по телефона, за да се убеди, че Щилер действително съществува. А сетне, можем да си го представим, изтичала долу в градината!... Било пролет, работа имало много, трябвало да се копае, да се засажда, да се обрязват филизи, да се подравнява с греблото, а земята била суха като през лятото. Сибила изкарала пръскачката, довлякла я до малката полянка, нагласила я и насочила струята към напъпилите храсти. Една съседка ѝ подвикнала, че така може да

повреди пъпките; и ето, Сибила преместила пръскачката в другия край на градината, където можела да вдига шум, без да вреди на нищо, но шумът бил неизбежен, а щом почитаемата съседка, която и прогнозата за времето знаела по-добре, не го проумявала, можела да се сърди, колкото си иска. Изобщо винаги това възмутително вмешателство! Малкият Ханес не бил забравил обещанието ѝ от предния ден да му купи бамбукови пръчки и синя копринена хартия и да му направи хвърчило; Сибила се усещала виновна за пропуската и тържествено се заклела да отиде на другия ден с колата в града, за да купи всичко, и като добавка му обещала да го заведе на цирк, щом циркът пристигне, а днес можел да дойде със Сибила на летището да посрещнат тати. Изобщо сега Сибила изпитвала желанието да направи всички хора щастливи, също и Карола, прислужницата-италианка, на която днес разрешила свободен ден — съпрузите щели да вечерят в града. Какъв хубав пролетен ден! С това се съгласила дори съседката. Жълтите форзиции блестели на слънцето, пък и магнолията вече пускала цвят, а пръскачката като някакъв домашен вълшебник заплела в струите си малка слънчева дъга. След четиричасов усърден труд в градината Сибила взела за втори път душ, преди още веднъж да се преоблече. На летището пристигнали прекалено рано. Ханес получил чашка сладолед, тъй като гърлото вече не го боляло, но палтенцето не бивало да сваля в никакъв случай, за да не се повтори глупавата ангина; а колко самолети имало тук, можело да се отлети направо за Атина, за Париж, дори за Ню Йорк. Сибила и за миг не се съмнявала, че Ролф ще разбере всичко от пръв поглед. А и той бил единственият, най-близкият човек, на когото можела и искала да се довери. Самолетът закъснял с четиридесет минути — достатъчно време да му каже мислено всичко, което сетне в действителност никога не било изречено. И така, в мига, когато ехтящите високоговорители оповестили кацането на редовния самолет от Лондон, а от стихналата машина вече слизала цяла орда непознати хора, които стюардесата събрала накуп и повела към митницата, сякаш нищо не се било случило, и когато Сибила, държаща за ръка своя малък Ханес, видяла от терасата как Ролф се озърта и накрая, откривайки семейството си, размахал един вестник — в този миг всичко в Сибила изведнъж онемяло, да, тя дори не помахала с ръка. Впрочем, не го забелязала, но по-късно Ролф твърдял, че тя не му махнала, дори не му кимнала с глава. Изведнъж я обзело чувството:

какво го засяга това? А когато митническите формалности се проточили доста дълго, Сибила се и поядосала на Ролф, задето смятал за разбиращо се от само себе си, че след всяко пътуване го посрещат на летището. Сега Сибила някак се нуждаела от своя гняв като от броня. Едно помахване с вестник, да, но нито помен от удивление и изненада; той просто смятал в реда на нещата да бъде очакван на летището от съпругата си; това раздразнило Сибила до такава степен, че когато най-сетне излязъл от митницата и я целунал, тя му поднесла наистина и двете си страни, но не и устните си... „Какво ново?“ — обичайният му въпрос. И все пак, докато вървели към колата, Сибила усещала как краката ѝ малко се подкосяват. По време на вечерята в ресторанта, за да съобщи все пак някаква новина, тя заговорила за младия Щурценегер, техния архитект, за лудия му късмет да получи поръчка някъде в Канада или нещо подобно. Освен това младият Щурценегер ѝ бил препоръчал някакъв филм, който не бивало да се пропусне, днес го давали за последен път. Обикновено след всяко свое пътуване Ролф винаги изглеждал бодър и възбуден, сякаш пристигал окъпан направо в извора на живота; сега, засенчен от нейната веселост, той веднага заиграл ролята на уморен пътник, оплакал се от силното люшкане над Ламанша и поискал да се приберат в къщи; държал се, сякаш се завръщал не от Лондон, а от фронта, герой, заслужил домашен покой и грижи. Навярно без да го показва, Сибила била все пак малко изумена от своето откритие колко различно гледала сега на Ролф: не без любов, но вече без да се бои, че той скрива нещо от нея, освободена от илюзията, че не може да живее без Ролф, да, към него изпитвала топла и искрена нежност, примесена обаче със състрадание, тоест не без известно снизхождение, което Сибила съвсем не желала, но то изведнъж се било появило и Сибила го усетила в гласа си много преди Ролф. С цел да покаже, че неговата умора не е нейна умора, тя заявила, че ще отиде на кино сама. Ролф не възразил. И тя променила решението си съвсем не от угризения на съвестта, каквито не изпитвала, дори когато го гледала в очите, а по-скоро от майчинска нежност към Ролф. После в колата, която карала Сибила, не Ролф я прегърнал, а обратно — тя сложила ръка на рамото му, при все че, както вече се каза, Сибила била на кормилото. Той отбелязал: „Изглеждаш великолепно!“ Тя отвърнала: „Защото съм щастлива.“ И с облекчение си помислила, че сега той знае всичко. Тя го попоглеждала

сигурно от време на време, невярваща, че един мъж може да бъде толкова недосетлив. Всичко било дори малко смешно. Мъчителен (за Сибила) бил, изглежда, моментът, когато Ролф, бащата на нейното дете, оставил куфарите си в антрето, свалил палтото си и по всичко личало, че ще ноцува тук. Това било чудовищно! Сибила едва не избухнала в сълзи, но той и това не забелязал, а заразказвал за неударжимото обедняване на Британската империя. Малкият Ханес бил сложен в леглото, кратичката молитва била казана и Сибила вече не разполагала с убедителни причини да се отклони от разказа за неударжимото обедняване на Британската империя. Нищо не можело да се промени, да се върне обратно, дори й да искала — нищо! Но как да се преживеела тази вечер, как, когато Ролф нищо не проумявал — това Сибила не можела да си обясни — а да се премълчи било толкова лесно, и все пак невъзможно? Ролф отишъл в кухнята, за да си вземе от хладилника бира и оттам попитал Сибила дали междувременно е ходила на строежа. Сибила решила да излезе от къщи, да се измъкне безшумно навън, докато Ролф пие в кухнята своята бира и дърдори за строежа, да отиде някъде, не при Щилер, а просто да се махне оттук; изглежда Ролф чул щракването на ключалката, появил се и я заварил с палто, с ключ в ръка, пребледняла или почервеняла, но напълно владееща себе си. „Кучето!, казала тя. Кучето трябва да се изведе!“ А Ролф оставил чашата си с бирата и извел кучето на разходка, по-внимателен от когато и да било. Наистина ли нищо не подозирал? А може би се преструвал? Действително ли му било все едно? Или бил просто тъп, неизразимо тъп в своята грандомания, в увереността си, че никой друг мъж не може да излезе насреща му — иначе как да го разбираше? Сибила седяла, без да съблича палтото си. Все пак Ролф имал донякъде право, струвало й се; тази история не накърнявала с нищо чувствата й към него. Но той трябвало да я узнае! Всеки изминал час, всяка нова минута на премълчаване отравяли всичко съществувало досега между Ролф и нея. Тя заплакала. Може би все пак се разкайвала? Изпитвала срам, от Щилер, който сега бил тъй далеч, страхувала се, че във все повече приближаващия миг, в който Ролф щял да се върне с кучето и тя щяла да му разкаже всичко, можела да омаловажи случилото се през предишната нощ до степен на предателство, предателство към Щилер и към себе си. Сибила ясно си представяла: Ролф щял да я прегърне през рамото с един вид

разбиране и снизхождение, което слага кръст на всичко, и щял да приеме нейното малко, донякъде глупаво интермецо като нещо несериозно, а тя, предателката, щяла да го намрази заради собствената си измяна. Не било ли все пак по-честно да запази нещата в тайна? А и всичко в този дом изведнъж сякаш се опълчило срещу нея и правело невъзможна всяка откровеност. Защо не бил тук Щилер! Нейният мъж ѝ изглеждал тъй силен, тъй нетърпимо силен, не защото „правото“ било на негова страна, а просто поради своето реално присъствие; всички тези стотици вещи наоколо сякаш скривали Щилер; роялът и мебелите, килимите, книгите, хладилникът и всички останали вектории, най-обикновени вектории, които сякаш се застъпвали за Ролф, безмълвно, упорито, необратимо... Такъв един дом ѝ изглеждал като някаква крепост на пошлостта, прикрита зад маската на добрия вкус. Сибила набрала номера на Щилер, само за да чуе вече забравения му глас, но чула лая на кучето и оставила слушалката, снела накрая и палтото си, смъртно уморена и готова за женска капитулация, а именно: да остави нещата да следват своя ход, докато единият мъж удържи победа над другия, а с това и над Сибила. Ролф я намерил потънала в домакинска работа. Навярно донякъде с право той сметнал за ненужно Сибила тъкмо сега да проверява месечните сметки на млекаря и месаря, намерил това за нелюбезно по отношение на един мъж, който се завръща от Лондон; настроението му се развалило, да, по всичко личало, че и тази вечер, като повечето семейни вечери, ще протече в лошо настроение, следователно мирно и тихо. Изглежда, вината била по-скоро на Ролф, че не станало така. Той запокитил чашата си с бира в мивката. „Какво има?“ попитала тя. От нейната нелюбезност Ролф заключил, че Сибила, милата му съпруга, която в своята изостаналост сякаш била паднала от луната, отново го подозирала в някаква историйка, а от това му било дошло вече до гуша. Ролф считал ревността за проява на дребнавост, на еснафщина; още веднъж (ала с нескрита нотка в гласа, че това е за последен път) той изнесъл своята „лекция“, като не позволил да го прекъсват, да, Сибила наистина трябвало най-сетне да се издигне до по-широки възгледи за брака, трябвало да има доверие в мъжа си и да разбере, че той я обича, дори ако сегиз-тогиз по време на пътуване срещал някоя друга жена; въпреки, този път подобно нещо нямало, но за него, както и за всички мъже, важен бил принципът и тъй, както вече бил казал,

той се надявал, че ще съумее да внуши на Сибила едно по-зряло схващане за брака, да я доведе до прозрението, че известна свобода е необходима и в брака. Той ѝ забранявал всякакви сцени на ревност... Но и тази буря отминала. Сибила искала да го увери, че го разбира, както никога досега, че не изпитва ни най-малка ревност; ала това щяло да бъде самата истина и в същото време най-чиста гавра; тъй тя не можала да каже нищо, изобщо нищо. Сибила желала единствено да остане колкото се може по-скоро сама. Всичко било отвратително, започвало да се превръща в комедия. Когато Сибила целунала сърдечно Ролф по челото, почувствувала своето превъзходство над него и я обзел срам. Несъзнателно заключила вратата на стаята си. Не, щастието ѝ не било сън! Едва останала сама, то я изпълнило наново с цялата си реалност. Само усетът за такт я възпирал да не запее. Но и така, изглежда, то прониквало през всички стени, това нейно безмълвно щастие, защото съпругът, макар да бил изказал наново всичко, което било на сърцето му, не намирал покой. Заключената врата го изумила; Ролф настоял Сибила да го пусне за малко в стаята си и едва когато приседнал на леглото ѝ като някакъв милостив самарянин, и вместо да я намери разплакана, както очевидно очаквал, видял сияещото ѝ от щастие лице, той започнал нещо да се досеща. Ролф попитал:

— Какво се е случило?

Сибила не знаела с какви думи да го изрази; тя отвърнала:

— Ти вече знаеш.

А и Ролф не намирал подходящите думи; той казал:

— Била си при друг мъж?

— Да! — рекла Сибила и изпитала радост, че на мълчанието ѝ настъпил край, усетила облекчение, едва сега щастието ѝ било пълно.

Ролф я гледал втренчено. Тя го помолила да не ѝ задава сега повече въпроси. Да я остави сама. Ролф приел всичко (твърди Сибила) със забележително самообладание. Той дори заминал за няколко дни, та да остави Сибила на спокойствие, за което тя му била благодарна от все сърце. След завръщането си Ролф (твърди Сибила) също проявил забележително самообладание.

Да описвам любовното щастие на Сибила, съпругата на моя прокурор, което тя изпитала или се надявала да изпита през следващите седмици, не ми подобава. Но дали е било толкова голямо, това любовно щастие, както предполагали в своята мълчалива ревност двамата заинтересовани съпрузи: госпожа Юлика Щилер-Чуди — от една страна, и моят приятел и прокурор — от друга, струва ми се малко съмнително. Любов без покрив над главата, познато ни е това, любов без постоянно жилище, ограничаваща се до кратките часове на екстаза, знаем, рано или късно навлиза в задънена улица; прегръдки в цъфналата ръж или в нощната гора — известно време това е романтично, вълнуващо, после става смешно, унижително, просто невъзможно, колкото и да напругат двамата чувството си за хумор; защото в края на краищата те вече не били гимназисти, а възрастни хора, мъж и жена, и той, и тя били вече женени... Сибила разбирала (твърди тя) задръжките му да не я приема в ателието си, където всичко му напомняло за неговата болна Юлика. Сибила съжалявала, че вече не се срещат в просторното, изпълнено със светлина ателие, което, както вече казахме, много ѝ харесвало; но тя го разбирала. Какво ли не би дала Сибила да има насреща си здрава и пълноценна съперница, равностойна жена, на която би могла да предложи приятелство или открита война, пък дори и да била истинска фурия на ревността, бълваща на всеки тъгъл огън и жупел срещу безнравствеността на Сибила, или някоя истеричка с нейните смешни заплахи да се отрови с газ в кухнята, или пък храбра безумка, която незабавно да премине в контраатака, като от своя страна извърши прелюбодеяние — всичко би предпочела тя пред една болна, оттеглила се в Давос, в санаториум, и с това отнела всякакви права на тях, здравите; на всичкото отгоре жена, която Сибила никога не била виждала с очите си, някакъв призрак! Но нищо не можело да се направи и следователно ателието отпадало като място за срещи. Какво друго им оставало освен божественото лоно на природата и няколкото селски гостилници? Една дъждовна седмица се оказвала за тяхната любов също тъй катастрофална, като за театрални актьори, играещи на открита сцена „Сън в лятна нощ“. Гостилниците започвали да се повтарят; пътищата в околностите на града все по-често ги извеждали наникъде; разговорите им ставали все по-меланхолични — остроумни, но меланхолични — с една дума: така не можело да продължава...

При това те се обичали истински.

— Знаеш ли какво — казала Сибила един ден, — хайде да заминем в Париж!

Щилер се усмихнал неуверено.

— Идвам от банката, можеш да не се безпокоиш за нищо! — казала тя. — Трябва само да проверим кога има влак.

Щилер помолил келнера да му донесе разписанието. Влакове за Париж имало предостатъчно. И ето че веднъж, навярно през юли двамата действително се отправили за гарата и седнали на една пейка под електрическия часовник на перона, с билети в джоба, снабдени с четки за зъби и паспорти.

— Заминаваме, или не? — попитал Щилер, сякаш решението зависело единствено от нея, не от него. Кондукторът вече минавал от вагон на вагон и подвиквал:

— Качвайте се, моля! Качвайте се!

На Сибила й било мъчно за Щилер. В неговата решимост да превърне желанията й най-сетне в действителност, тя не се съмнявала. Но изведнъж била изгубила всякаква охота да пътува; смущавало я ожесточението, скрито в тази негова решимост.

— Ами Юлика? — запитала тя.

Стрелката на електрическия часовник трепвала от минута на минута. В същност Щилер се радвал (твърди Сибила), че поне на вид колебанието идвало от нея, додето той, с куфара й в ръка, представлявал олицетворение на мъжка непоклатимост. Една след друга се захлопвали вратите на вагоните. Но Сибила не ставала от пейката, тя съвсем ясно чувствувала, че призракът вече седи там, в купето, а да се разхожда из Париж, съпроводена от призрак, нямала ни най-малко желание... Влакът заминал, а те останали на перона с решението Щилер най-напред да отиде в Давос, за да проведе откровен разговор с болната Юлика, защото друг изход нямало.

През август Щилер заминал за Давос.

От своя страна Сибила се чувствувала напълно свободна, макар и забележителното самообладание на нейния мъж (твърди тя) в последна сметка да й действувало на нервите. Всеки път, докато пиели своето

шварц-кафе, а малкият Ханес не бил при тях, тя очаквала решаващото обяснение. Напразно! Веднъж Ролф само казал:

— Ако си свободна четвъртък вечерта, в катедралата „Света Богородица“ има органов концерт...

Сибила се суетяла около машинката за кафе.

— Не съм свободна — отвърнала тя и с това органовият концерт бил зачеркнат.

Държането на Ролф било отвратително, смятала тя; той ѝ предоставил свобода и независимост, които в края на краищата я обиждали.

— Не мога да те разбера! — избухнала Сибила, а не Ролф. — Знаеш, че обичам друго, че почти всеки ден се срещам с него, а дори не ме питаш за името му. Та това е фарс!

Ролф се усмихнал.

— Е, добре, как е името му?

На този снизходителен въпрос Сибила, естествено, не можела да отговори и двамата мълчаливо зачакали да стане кафето.

— Струва ми се, вече ти казах — заговорил Ролф с непринуден тон, — че искат да ме правят прокурор...

Ролф винаги намирал нещо, за да се измъкне, нещо важно, нещо делово. Най-сетне кафето в стъкленото кълбо възвряло, парата засвистяла. Също и с Ролф, помислила си тя, вече не можело да продължава, както досега. Между другото, изведнъж започнали да играят роля и парите: не за Ролф, а за Сибила. Тайно се усещала засегната от това как нейният мил Щилер приемал като нещо самопонятно, че всичко, което носела на гърба си, е купено с парите на Ролф; наистина Щилер не припечелвал почти нищо, той не можел да изтегли пари от банката, тя разбирала това и все пак тайно се усещала засегната, да, въпреки доводите на разума. В най-добрия случай Щилер се шегувал с разглезеността на своята дама, опипвал плата на новата ѝ рокля, хвалел съчетанието на цветовете и добрия ѝ вкус, без поне веднъж да му минела през ум мисълта (от която тя щяла веднага да го отклони с цялата си нежност, разбира се), че Сибила не би трябвало повече да позволява да я облича Ролф, нейният съпруг. Но това никак не смущавало Щилер, не, не смущавало и Ролф. Понякога (казва Сибила) тя намирала и двамата мъже невъзможни; тогава не я сдържало на едно място.

— В същност, трябват ми пари — заявила веднъж Сибила, — но доста много. Тъй като имаме намерение да прекараме заедно есента в Париж...

След като казала това, тя го изгледала под вежди; Ролф мълчал. Случило се единственото неочаквано нещо, а именно: не се случило нищо. Тя наляла кафе и подаде чашата на Ролф.

— Благодаря — казал той.

Или Ролф, нейният мъж, имал нещо против това тя да замине с друг мъж (и с парите на Ролф) в Париж, или нямал нищо против — трето положение, мислела си тя, не съществувало. Сибила наляла и на себе си кафе.

— И така — казал той само, — значи, в Париж.

Сибила не скъпила подробности:

— Не зная за колко дълго, може би само за две-три седмици, а може би и за повече...

Ролф не скочил от стола си, не запокитил чашата си в стената, този Ролф с неговото смешно самообладание, камо ли пък да падне на колене пред Сибила с молба да прояви благоразумие и да остане при него. Нищо подобно! За миг Ролф леко почервенял; навярно смятал, че историята с нейния маскараден Пиеро вече е приключила, и сега трябвало отново да се примирява с факта на щастливото ѝ прелюбодеяние. Но защо, по дяволите, трябвало да се примирява? Ролф разбърквал кафето си. Защо не запрател по нея някоя саксия или поне книга? Когато забелязала, че чашата потрепнала в ръката му, тя не изпитала разкаяние, нито дори съжаление, а по-скоро разочарование, озлобеност, насмешливо презрение, тъга.

— А може би имаш нещо против? — попитала тя, подавайки му захарницата, и развила своите основания: — Та ти знаеш как е тук в нашия град, ако ни видят, само ще плъзнат сплетни. На мен ми е безразлично! Но за теб ще е неприятно; още повече сега, когато искат да те правят прокурор! Сигурно и за теб ще е по-добре, ако ние живеем в Париж... — Тя го изгледала. — Какво ще кажеш, Ролф?

Ролф пиел своето кафе, разбърквал го, пак пиел, духал и пиел, като че най-важното сега било да се справи с това горещо кафе. Съвсем мимоходом прозвучал деловият му въпрос:

— Да, и колко пари приблизително ще ти трябват?

Несмел като всички мъже, когато атаката случайно се провежда не от самите тях, Ролф веднага се укрива в практически въпроси, докато Сибила искала да чуе какво в същност изпитва той, на какво се надява. Тя отива с друг мъж в Париж — няма това му било безразлично? Или смятал, че си е в реда на нещата? А може би му било непоносимо? Сибила го запитала направо:

— В същност, ти какво мислиш?

Ролф стоял сега до големия прозорец, обърнал към нея широкия си гръб, пъхнал ръце в джобовете на панталона си — в поза на човек, наблюдаващ пожар. Гърбът му й изглеждал тъй широк, главата му така валчеста и дебела; тя отправила изстрел по неговото равнодушие:

— Аз го обичам — казала тя, без да я питат. — Ние се обичаме истински — добавила тя, — иначе не бихме заминали заедно в Париж, това можеш да ми вярваш, та аз не съм лекомислена!

И ето, мъжете винаги бързат за работа, да, да, часът бил вече два и десет, заседание — тази крепост на тяхната незаменимост, това й било познато. Ако начаса Ролф не отиде на работа цялото човечество ще затъне в опустошително безправие.

— Ти би трябвало сама да знаеш — казал той кратко — какво смяташ за правилно.

А после, след като облякъл палтото си, при което напъхал копчетата в погрешни илици, тъй че съпругата трябвало да го закопчае правилно, той добавил малко меланхолично:

— Постъпи, както смяташ за правилно! — И излязъл...

А Сибила, сама в празната стая, заплакала.

Така че в този смисъл Сибила била свободна.

А Шилер се завърнал от Давос, без да е свършил нищо; по думите му неговата балерина била на смъртно легло, а при подобни обстоятелства за заминаване в Париж, разбира се, и въпрос не можело да става. И ето че те пак седели в крайнината на някаква гора — наоколо вече жънели зрялата ръж, лятото си отивало, над лазурното езеро се трупали буреносни облаци, някаква пчела жужала напред-назад в лятната тишина, над полята трептяла небесната синева, в селските дворове кудкудякали кокошки, а светът изглеждал безупречно устроен, сполучливо, радостно, направо възхитително творение. Само

тяхното щастие (или каквото те очаквали от своята любов) било твърде сложно! Безмълвно седели те на земята — двама прелюбодейци, нежно сплели ръце, всеки стиснал стрък трева между угрижено присвитите си устни и единственото на този свят, което не им се струвало сложно, бил бракът — не нейният брак с Ролф и не неговият с Юлика, а бракът помежду им.

В лишените от каквато и да е горчивина спомени на тази чудесна жена — естествено, през цялото време, докато пиша тук, аз я виждам пред очите си в нейното синьо бамбуково кресло, както неотдавна в клиниката, когато ѝ занесох гладиолите, с лимоненожълтия ѝ халат, подчертаващ черните ѝ коси — съществува един момент, който немалко би смаял безследно изчезналия Щилер, а именно: обстоятелството, че през онова лято или есен, Сибила, без да е казала на Щилер нито думица е очаквала от него дете (сега то щеше да бъде на шест години)...

Протоколирам:

Било през септември, Щилер бил погълнат от всевъзможни машинации и главоболия, свързани с предстоящата изложба на негови творби; важни личности смятали за уместно, дори за крайно необходимо Щилер отново да излезе пред обществеността.

— Преча ли? — попитала Сибила.

Щилер едва я поздравил с почти вече привична целувка и веднага се върнал да обрязва някакъв постамент. Тя го наблюдавала как работи. „Никога един мъж не е тъй красив, помислила си тя, както когато майстори нещо с ръцете си!“

— Не искам да те отвличам — казала тя, — но днес просто трябваше да те видя...

Друго тя не издала, още повече че Щилер никак не се учудил на тази нейна необходимост. Важни били сега постаментите.

— А той кога ще дойде — попитала Сибила, — господинът от художествената галерия?

Тя се опитвала да покаже някакъв интерес. Навън бил ясен и мек септемврийски ден. Най-малко още девет постаментата оставало да бъдат сковани, после боядисани или лакирани, а това не било толкова просто; един несполучлив постамент можел да се окаже от голямо

значение. А колко много постаменти още трябвало да се покрият с лак, докато пък други, за щастие вече лакирани — да се изчистят! Той това и правел.

— Ами жена ти — попитала Сибила, — и нея ли ще изложиш?

Тя била сложила вода за чай, която вече кипяла, и така също взимала участие в работата.

— Донесох ти нещо за хапване, сама го приготвих! — казала Сибила и поставила на масата пресен пухкав кейк със сирене.

Щилер бил трогнат, макар и да не вдигнал очи към масата, и неочаквано заговорил, че всичко било блъф. Сибила не откривала никаква разлика между скулптурите му; как така изведнъж всички те се оказвали блъф? При това на масата лежало писмо от завеждащия хранилището на художествената галерия — истински химн за творчеството на Щилер, та на човек му ставало дори малко страшно: току-виж Щилер се възнесъл върху крилете на славата!

— Чаят е готов — съобщила тя и зачала.

На Сибила и през ум не й било минавало, че една художествена изложба изисква подготовка, колкото за едно военно настъпление. (Докато пиели своето шварц-кафе, Ролф й разказвал за мемоарите на Чърчил.) Било й жал за Щилер.

— Как намираш афиша? — попитал той, докато продължавал да шлифова постамента.

Сибила още не била забелязала проекта върху къс амбалажна хартия.

— Ама и афиш ли ще има? — изумила се тя.

В същност то си било истински афиш, като Фуртвенглер или Персил; за Сибила това било ужасно: *А. Щилер*, любимият й почерк щял да краси всяка колона за афиши, увеличен като под лупа. Та нямат ли мъжете капчица срам? И поне да му доставяло някакво удоволствие; но Щилер ругаел всичко, свързано с тази изложба. Защо тогава се захващал с нея? Той пиел чая си на крак, отхапвал от нейния кейк и в същото време говорел, тъй че пръскал на всички страни трохи; той не го и забелязвал... Малко по-късно Сибила си тръгнала; Щилер не бил сега настроен за бащински чувства, струвало й се, и тя била доволна и от това, че не я оставил просто да си върви, а й определил среща в пет часа, за да се разходят с платноходка. Тя се усещала щастлива, че ще го види още веднъж през този ден. Просто за

да убие времето, тръгнала по заесенената улица край гарата, спирала се от витрина на витрина, от магазин на магазин, додето не намерила най-хубавата вратовръзка в цял Цюрих. За съжаление, Щилер нямал подходяща риза за тази вратовръзка. Тя купила и подходящата риза.

В платноходката (така казва Сибила) Щилер се превръщал винаги в хлапак — тъй сериозен, но не замислен, избавен от задръжки, тъй щастлив със своята играчка. Той обслужвал кормилото и платното, а Сибила лежала на носа, провесила ръка или крак в накъдрената от вълнички вода. Тук на езерото те били свободни, призракът не ги преследвал. Брегът се губел в есенната омара, платното блестяло в ласкавата светлина на късното слънце, на изток небето вече се покривало с виолетов здрач, а водата край плъзгащата се лодка била сенчеста, почти черна под огледалната повърхност. Сибила подложила длани под главата си, за да бъде лицето ѝ изцяло огряно от все по-полегатите лъчи на залязващото слънце слушала бълбукането на водата под лодката им, когато наблизко минавало някое параходче и образувало вълни, и през притворени клепки разглеждала Щилер, своя старателен кормчия: неговото лице, тясната му глава, светлата му коса, вееща се на вятъра, да, той все повече ѝ харесвал, този мъж, може би бъдещият баща на нейното второ дете. Но как ще приеме това Ролф? Впрочем, то не я занимало особено. Що се отнася до Ролф: на другия ден той поемал работата си в прокуратурата. Колко усърдни са и двамата! Всеки по свой начин. И Сибила решила да бъде разумна и доволна. Въпреки затрудненията. Та тя била още млада и пред себе си имала време за всичко. Все нещо щяло да се случи! Може би ще роди дете, може би ще умре Юлика, може би ще падне звезда от небето и всичко ще се нареди. Както винаги, в лодката разговаряли малко. Над езерото се носело жуженето на града с неговото улично движение, от едно поело към пристанището си параходче им махали ученици, а светът, гледан така лежешком, се състоял само от цветове и блясък, отражения и сенки, тишина и звукове; не, сега не било време да се взимат решения! Но защо да е невъзможно да обича едновременно двама мъже? Щилер и бил по-близък, той не я подчинявал на себе си. Ролф я държал в подчинение. Това можело да бъде и ужасно, но в известно отношение било по-просто. Ролф не се побратимявал с жената. По едно време лодката закачила една шамандура, нещо изпращяло и Щилер, който тъкмо говорел за изложбата си и не

внимавал, се заизвинявал. Ролф в същност никога за нищо не искал извинение, той винаги бил прав. За Щилер можеш да се тревожиш, за Ролф — не. Двамата, съчетани в една личност — това щяло да бъде чудесно! Понякога Ролф ѝ изглеждал като голямо куче, някакъв сенбернар, който е по-добре да не хващаш за ремъка, за да не те събори. Щилер тя възприемала като свой брат, почти като сестра... Ненадейно захладнало, Сибила се надигнала, отишла по клатушкащата се лодка при Щилер, обхванала главата му с мокрите си длани и я обсипала с целувки. Той изпуснал възето от ръката си, тъй че платното заплющяло, и попитал:

— Какво има?

Тя самата още не знаела.

„Мъжете са смешни! — смята Сибила и днес още. — Вие, с вашата сериозност! Дълги часове или дни, понякога цели седмици вие внушавате впечатлението, че не желаете друго освен близостта с любимата жена, стремите се безразсъдно към нея, без да се боите от нищо, не се спирате пред никаква опасност, нито пред чуждия присмех, нито дори пред жестокост, ако някой се изпречи на пътя ви — за вас съществува единствено жената, любимата жена... И сетне, докато се обърнеш, положението се променя — внезапно се оказва, че едно заседание все пак е нещо важно, толкова важно, че всичко трябва да се нагажда според него. Изведнъж започвате да нервничите, жената се превръща за вас в някаква гальовна лепка. Известно ми е! Познавам тази ваша благодушна отзивчивост към всякакви чужди хора, само не и към жена, която ви обича. Вие, с вашето сериозно отношение към живота! Международна юридическа конференция, среща със завеждащия хранилището на художествената галерия — изведнъж отново изникват неща, които в никакъв случай не бива да се пропуснат! И тежко на жената, която не разбира това или си позволи да се усмихне! И сетне, докато се обърнеш, вие отново сте като малкия Ханес по време на буря. Нима не е така? Същите тези мъже, ето ги, идват при нас и пак полагат глава на рамото ни, за да не потънат в отчаяние, да почувствуват, че не са съвсем сами, изгубени в този сериозен свят, че не са напълно излишни и никому ненужни с техните

прокуратури и изложби... Един господ знае — смее се тя — каква стока сте ми всичките!“

Един ден в края на септември Щилер ѝ се обади по телефона.

— Стягай се, заминаваме за Париж! — казал той.

Сибилата не повярвала на ушите си.

— Сериозно ли говориш?

Бодрият глас отвърнал:

— Защо пък не?

Още неуверена дали Щилер не се шегува, но вече изпълнена с делова веселост, тя попитала:

— Кога?

Бодрият глас отвърнал:

— Утре, днес, когато искаш!

Разписанието на влаковете за Париж те знаели наизуст; там имало и такъв нощен влак, с който навлизаш в предградията на Париж със сипването на зората; сетне закуска с подранилите работници в някой бар край Gare de l'Est^[2] — кафе и brioches^[3], след това разходка из парижките Хали, препълнени със зарзават и риба: и изведнъж, като в някаква вълшебна приказка, всичко това ставало възможно!

— Идвам веднага при теб! — казала Сибилата.

Но нещата не били толкова прости, защото предиобед Щилер трябвало още веднъж да приеме в ателието си завеждащия хранилището на художествената галерия, а следобед Сибилата щяла да води малкия Ханес на цирк.

— Значи, след цирка! — казала тя и затворила телефона, замаяна като човек, неочаквано спечелил награда на лотария, олекнала от щастие...

Най-сетне нещата като че се придвижвали!

— Как смяташ? — попитал Ролф, докато пиели своето шварц-кафе. — Трябва да поръчаме фургони за пренасянето, за кой ден ще ти е удобно? Нямам намерение да върша всичко сам. Тук ли ще бъдеш през идущата седмица?

Сибилата напълно разбирала настойчивостта на Ролф, колкото и да ѝ било неприятно.

— Да, да — отвърнала тя, — знам, но днес още не мога да ти кажа.

— Кога тогава?

— Утре!

— Но защо си тъй нервна?

— Не съм нервна! — отговорила тя. — Отде — накъде да съм нервна?

Сибила се надявала, че ще разполага с достатъчно време, за да узрее решението ѝ; и изведнъж — ултиматум от двадесет и четири часа! В края на краищата отнасяло се за всичко, което имало значение за нея на този свят — за Щилер, за Ролф, за малкия Ханес, за съществуването, което още не било родено; отнасяло се все за хора, които тя обичала, решавала се и собствената ѝ съдба: ще съумее ли тя сама да избере бъдещия си живот? Ето за какво се отнасяло! А Ролф искал да го знае още на другия ден, за да можел да поръча фургони за пренасянето, на другия ден, по време на тяхното шварц-кафе...

Детското представление в цирка (казва Сибила) било за нея всичко друго, но не и развлечение; напротив, именно тук тя взела своето решение: за Париж, за Щилер, за дръзновението! „При дневна светлина, помислила си Сибила, такъв един цирк изглежда далеч помизерен, направо покъртителен — отвсякъде се набива на очи овехтялата пищност!“ Толкова по-прелестна била светлината под огрения от слънцето цирков купол: светлина с цвят на кехлибар, а сред нея пъстрите подиуми, изпълнени с детска глъч, при това духовна музика, остра миризма на животни, сегиз-тогиз рев като в джунглите — Сибила го намирала възхитително. В Париж, мислела си тя, все щяло да се намери някаква работа за нея — неопределеността спадала към дръзновението. Сибила не изпитвала страх. Клоунът, който открил представлението, очевидно вземал децата за възрастни тъпаци, успехът му бил незначителен, а малкият Ханес, за първи път в цирк, се взирал без усмивка в глупавия чичко, изпитвал само злорадство, когато онзи се препъвал, и не искал клоунът да се връща на арената. Настоявал Сибила да му каже да не излиза повече. Затова пък скоковете на тигрите! Плющене на бичове и дрезгаво ръмжене — Сибила била очарована и за минути дори забравила за Париж, додето Ханес смучел

захарна пръчка и я разпитвал защо лошите животни все ги карат да скачат през пламтящите обръчи. Той не виждал в това никакъв смисъл. Но тюлените пък го довели до възторг и към всички въпроси, които Сибила имала сега да разрешава, се прибавил и този: не иска ли тя да стане тюлен? Щом конете затанцували валс, Ханес я задърпал да си вървят. Сибила можела сега да отиде при Щилер. Но не го сторила. Още не! А когато седем мъжки живота увиснали в зъбите на усмихващата се от трапеца акробатка, Ханес, който гледал надолу, забелязал край входа за манежа някакъв мръсен човек с големи ботуши — той тъкмо обличал всевъзможни кученца със смешни роклички, черни фракчета и булчински воали. Кученцата горели от нетърпение да покажат своя номер. Сега Сибила трябвало да вземе малкия Ханес на коленете си, за да не пропадне между подиумите. Изглежда, в тези мигове тя вече се чувствувала напълно уверена в своето решение, макар и да била изцяло погълната от изпълващите нервите номера, изпълнявани на лъскавите трапеци. „Все някак, мислела си тя, нещата ще се наредят!“ Изведнъж всички деца в един глас надали радостен вик: сребрилата акробатка направила салтомортале от своята поднебесна люлка, полетяла надолу към голямата опъната мрежа и, виж ти, не си счупила врата, а оркестърът оглушително засвирил Верди. Антракт! Ханес също искал да излезе като всички други деца, но Сибила седяла като омагьосана: някаква особа в цирков костюм продавала шоколад и очевидно по този начин изкарвала хляба си; за Сибила това било навярно най-голямата атракция през онзи следобед — една независима жена...

Малко преди седем часа, след като била завела Ханес в къщи, както си му е редът, Сибила прекрачила ателието на Щилер. Той подсвирквал като врабец, бил измъкнал куфара с големите ключалки и вече се стягал за път. Значи, нямало шега — заминавали за Париж. Но защо Сибила идвала без багажа си? И тогава се изяснило, че Щилер „и без друго“ трябвало да отиде в Париж, наистина не днес и не утре, но в близките дни, и то заради една бронзова статуя, която можело да бъде отляна, добре, само в Париж и по думите на завеждащия хранилището на художествената галерия била крайно необходима за предстоящата изложба. А Юлика? Сега Щилер разполагал с такъв чудесен предлог да замине за Париж, а Юлика нямала причина да се вълнува заради

това пътуване и да повишава температурната си крива: Сибила проумяла. Тя просто каза:

— Не!

Щилер се засегнал.

— Аз заминавам...

— Добре! — каза тя. — Заминавай!

Щилер сметнал, че тя се държи смешно. Месеци наред били приказвали и мечтаели за този Париж, а сега...

— Какво пък! — каза Сибила. — Заминавай!

Щилер заминал (та той „и без друго“ трябвало да отиде в Париж!) с надеждата, че Сибила ще се разкае за своенравието си ще отпътува след него. Но надеждите на Щилер вече не интересували Сибила. На другия ден по време на сутрешното шварц-кафе тя заявила на Ролф:

— Няма да замина в Париж.

Ролф положил усилие и в радостта си да запази своето забележително самообладание. Тогава тя каза:

— Но ще ида за една седмица у моята приятелка в Санкт Гален.

И сега, виж ти, чашата с кафе полетяла към стената. Когато останала сама, Сибила взела на коленете си телефонния указател, смачкала в пепелника недопушената си цигара, намерила номера на лекаря — единствения, към когото можела да се обърне по такъв повод, — незабавно набрала цифрите и зачакала, без да чува ударите на сърцето си. Смущавало я само собственото ѝ равнодушие. Но трябвало да го направи, колкото по-скоро, толкова по-добре.

Разбира се Ролф нито за миг не повярвал в съществуването на приятелката в Санкт Гален. Той имал чувството, че го мамат, че го правят на глупак и това било за него краят. Жена му — след нейното изписване от клиниката — преживяла злополучната среща в кабинета му, естествено, малко по-различно от онова, което ми описа Ролф, моят прокурор; не тя (увери ме Сибила), а той през цялото време упорито мълчал.

Протоколирам:

Близо час Сибила трябвало да чака в приемната му, докато секретарката се появила с думите:

— Господин прокурорът моли да заповядате!

След като си подали ръка, след един дълъг миг на прага, в който Сибила имала усещането, че ще потъне в земята, ако ръката му не я задържи, тя минала покрай Ролф (това е вярно) и отишла бързо до прозореца, сякаш била дошла заради гледката.

— Значи, това е твоят кабинет? — казала тя с такъв тон, като че нищо не се било случило. — Изглежда чудесно!

Положението било твърде неловко.

— Да — отвърнал той, — това е моят кабинет.

Той я гледал така, сякаш пристигала от любовно пътешествие.

— Искам да поговоря с теб! — казала Сибила натъртено.

Ролф ѝ посочил фотьойла като на клиентка, предложил ѝ цигари от една голяма кутия на бюрото, така да се каже, служебни цигари.

— Благодаря... — казала Сибила и попитала: — Как си?

— Как си? — попитал Ролф на свой ред със същата интонация като ехо.

Тъй те седели един срещу друг и пушели — Ролф зад своето огромно бюро, докато Сибила се усещала като в открито поле. А може би очаквал да чуе колко тя му е задължена? Дори не ѝ задал ироничния въпрос: „Как беше в Санкт Гален?“

— Трябва да ме извиниш — казал Ролф, — но след половин час влизам в съдебно заседание.

И, естествено, думите замрели на устните ѝ. Защо не я запитал направо: „Къде беше?“ Или просто: „Защо лъжеш?“ Вместо това Ролф само съобщил:

— Пренасянето е уредено. За щастие имахме хубаво време...

Ролф говорел за пренасянето съвсем делово, без нотка на упрек, че Сибила отсъствувала.

— Засега нещата ти просто са струпани накуп — обяснил той, — тъй като не зная как възнамеряваш да подредиш стаята си и изобщо...

За съжаление иззвънял телефонът... (От клиниката Сибила най-напред била отишла в старото им жилище. Къntenето на стъпките ѝ в празните стаи, избелелите тапети по стените с тъмните правоъгълници по местата на снетите картини, разрухата навсякъде — нима наистина била живяла цели шест години помежду тези стени? Ужасно било да види всичко това след нейната безболезнена, тайна, необходима, но въпреки наркозата раздираща душата ѝ загуба. И Сибила заплакала,

сякаш виждала в това опустяло и повредено, в това нетърпимо жалко, вече негодно жилище, нагледна равносметка на своя живот. Тя се била опитала да се свърже с Ролф по телефона, но напразно; линията била вече изключена. После Сибила отишла в новия дом, за да види стаята на дамата: пълен безпорядък, някакъв мебелен склад, осезаем образ на безсмислието — струпани закуп картини и огледала, книги, кутии за шапки, вази и обувки, прибори за шев: все безупречни, скъпи вещи, но нищо повече, купчина вещи, които ти се иска да подпалиш и унищожиш! Ханес не й давал мира, а когато поискал да й покаже новата стая на татко, Сибила се заковала на прага. Тогава дошла тук...) Най-сетне Ролф завършил своя телефонен разговор, поставил слушалката и по вида му личало, че се мъчи да си спомни за какво са приказвали, и тогава той заявил:

— Обаждаха се от Париж, някой си господин Щилер, навярно твой любовник...

Сибила само го погледнала.

— Надявам се — добавил той, — че си успяла да намериш господина в Париж...

Това допълнение било вече ненужно, тъй като Сибила взела в ръка чантата си и неволно се изправила.

— Къде отиваш? — само попитал той.

— В планината — отвърнала Сибила кратко, невъзмутимо, наум и дошъл някакъв рекламен плакат, който била видяла по пътя за насам. — Заминавам в Понтрезина.

И Ролф, тази дебела глава, на когото целият фарс все още не бил достатъчен, наистина я изпратил до вратата.

— Както желаеш! — казал той и вдигнал от пода ръкавицата, която тя била изпуснала.

— Благодаря — казала Сибила и в същност сега вече можела да си върви, да, но сама не проумявала защо вместо да излезе през вратата, отново се върнала на прозореца. — Според мен и двамата се държим смешно, направо детински... — казала тя.

Ролф мълчал.

— Ти се заблуждаваш! — възкликнала Сибила и сега трябвало някак да продължи. — Ти нямаш право да се отнасяш така с мен. Нима очакваше, че ще дойда да те моля за прошка? Ние никога не сме имали с тебе брак, Ролф, нито сега, нито по-рано. Никога! Тъкмо това е!

Впрочем, за теб нашите отношения винаги са били само обикновена любовна връзка, нищо повече, ти никога не си вярвал в брака...

Ролф се усмихвал. Сибила сама се чудела на думите си, на своята обвинителна реч. В същност, съвсем друго изпитвала нужда да му каже.

— Ролф! — промълвила тя и приседнала на края на един фотьойл, без да изпуска чантата си, готова да си тръгне, щом само почувствува, че му досажда. — Не съм дошла да те упреквам. Само...

Ролф чакал.

— Не зная — казала тя тихо, — какво ще стане сега.

Ролф стоял прав и мълчал. „Защо не ми помогне?“ — помислила тя, забравяйки, че много нещо той просто не можел да знае, че и понятие нямал откъде идва тя и какво се било случило.

— Никога не съм и мислела — продължила Сибила, че ще стигнем дотам. Представях си брака съвсем иначе. А пък ти с тези твои „лекции“! Мислех, че говориш от опит... — Тя го погледнала.

— Не разбирам — казал той — какво желаш.

Сибила трябвало наистина да се опомни.

— Аз не се оплаквам, Ролф, нямам право на това. Ето докъде я докарахме! Ти си свободен, аз съм свободна, а всичко е тъй пошло... Какво желая ли? — попитала тя в отговор. — Наистина ли не разбираш?

По лицето ѝ преминала малко насмешлива, може би, дори презрителна усмивка, с каквато се гледа на човек, който се преструва. Защото такава отчужденост, струвало ѝ се, можела да бъде само преструвка. За какво била цялата комедия? И тогава на Сибила изведнъж се приискало да се хвърли на гърдите му, но останала закована на мястото си, сякаш не била в състояние да премине през погледа на съпруга си разделящите ги няколко крачки...

— Мразиш ли ме? — попитала тя с неволен слаб смях.

Когато близък човек ни мрази за първи път, това прилича по-скоро на фарс, но изразът върху лицето на Ролф бил неподправен, истински и смехът ѝ замръзнал. Той я мразел! Той изглеждал съвсем друг. Сибила не можела да го познае; Ролф приличал на себе си само външно.

— ... Любовник! — продължила тя на глас мислите си. — Не съм си търсила любовник, знаеш много добре!

— Ами?

— Не ми е нужен какъв да е мъж. Това е твоя теория! Също и в теб не съм дирила какъв да е мъж. Защо изобщо си се женил? За теб е от значение да си с някаква жена, все едно коя. Тъкмо това е, заради което ще ти кажа, че си оставаш ерген, женен ерген! Усмивай се, колкото си искаш! Според мен бракът или се превръща в съдба, или изобщо няма никакъв смисъл, става нелепост. Питаш ме какво желая. Държах се глупаво, знам. Болеше ме, когато тук или там ти се влюбваше, вярно е, и може би проявявах малодушие. Свобода на действие в брака — какво значи това? Аз нямам нужда от такава свобода, нужно ми е да не съм за мъжа си „някаква си“ жена. Защо не можеш да го разбереш? Също и баща ми не е за мен „някакъв си“ мъж. И Ханес не е „някакво си“ дете, което засега обичаме, понеже ни харесва... Ах, Ролф — прекъснала се тя сама, — та всичко това е безсмислица!

— Значи, искаш да кажеш — обобщил прокурорът, — че ние с теб никога не сме били женени?

— Да.

— И че следователно не виждаш никакви причини да ми съобщиш къде си била тези дни? — казал той и си запалил нова цигара. — Не разбирам защо изобщо си дошла при мен.

— Ако така разговаряш, аз също не разбирам защо съм тук! — казала Сибила. — А аз дойдох истински да поговорим. Но сега ти нямаш време, знам. Никога нямаш време, когато нещо не ти отърва. А пък аз идвам винаги в най-неподходящия момент!

Ролф пушел.

— За какво искаше истински да поговорим?

— Аз съм наивна, прав си. И днес още. Само че твоята високомерна усмивка вече не ми прави впечатление! — казала тя. — Някак си ми се струваш просто глупав. — Тя уточнила: — Ти можеш само да се изразяваш по-добре от мен, затова и винаги съм те оставяла да говориш. Нима си бе въобразил, че те смятам за единствения мъж, достоен за любов? Знам, че ти се чувствуваше напълно сигурен в мен, Ролф, но в съвсем друг смисъл... Помниш ли моя английски офицер, тогава в Кайро? — сетила се тя. — Ти никога не си го вземал на сериозно, знам! А у него имаше нещо, което ти не притежаваш, Ролф, и от което аз имам нужда. Но, виждаш ли, тогава и през ум не би ми

минало, би ми изглеждало наистина нелепо да продължа пътуването си с друг мъж, а не с теб. И защо ли? Сама не зная откъде съм взела тези мои представи за брака, но аз живея с тях — и днес още... Може би ще бъде правилно — заключила тя, след като помислила малко — да се разведем.

Тя се взираше навън през прозореца и не видяла израза на лицето му; във всеки случай Ролф мълчал.

— Размисли добре! — каза тя. — Аз самата никога не съм вярвала, че бихме могли да стигнем до развод. Винаги, когато са се развеждали наши познати, това ми е изглеждало правилно; мислех си, че при тях бракът никога не е бил истински. Това бяха само любовни връзки, легализирани в угода на буржоазния вкус, но невалидни от самото им начало. За какво да живеят заедно! То е все едно да направиш със собствените си ръце плашило, а сетне сам да се боиш да влезеш в градината си. Та това не бяха никакви бракове, а само „буржоазни“ връзки. Ти винаги си ме наричал „буржоазка“, когато чувствата ми към теб не ти отърваха, а пък днес си мисля, че ти си много по-голям „буржоа“ от мен, най-сериозно! Иначе защо би легализирал нашата любовна връзка, щом не вярваш в брака! Само защото чакахме дете...

Ролф я оставил да говори.

— Аз зная — усмихнала се Сибила, — че много ти харесва да показваш самообладание. Дали ще замина в Париж или в Понтрезина — за теб е все едно, ти оставаш невъзмутим! И това смяташ за великодушие. Не е ли така? А твоето великодушие трябва да ме постави на колене! В същност, мисля си понякога, на тебе ти е нужно само моето покорство. За да разполагаш сетне със свободата си! Това е всичко! Чакаш моят „любовник“ да ме изостави, както ти изоставяш жените, и тогава да съществува единствено ти; в това се заключава цялата ти любов, цялото ти самообладание, цялата широта на възгледите ти... Ах, Ролф — отново каза тя, — та всичко това е безсмислица!

— А в какво виждаш смисъл? — попитал Ролф, но отново иззвънял телефонът и той трябвало да отиде при бюрото си.

— Не зная — каза Сибила — защо ти говоря всичко това...

Ролф вдигнал слушалката; била секретарката, която съгласно задълженията си напредила на господин прокурора за предстоящото

заседание, на което той трябвало да даде правни напътствия на съдебните заседатели.

— Няма да те задържам повече — каза Сибилата, виждайки, че той прибира няколко преписки в чантата си. — Сърдиш ли ми се? — попитала тя. — Защо не ми отговаряш?

Ролф търсел химикалката си по бюрото, сетне в джобовете си, после отново по бюрото.

— Разбирам — казал той. — Значи, ти си разочарована, че нищо не съм ти забранявал...

По усмивката му личало, че се опитва да види нещата откъм смешната им страна.

— Не — отвърнала Сибилата, — ти наистина няма какво да ми забраняваш, Ролф, тъкмо там е жалкото; ти винаги си имал с мен само любовна връзка, точно казано, затова и нямаш право да ме възпираш, ако имам друга любовна връзка...

Междувременно Ролф бил намерил химикалката си и сега вече нищо не задържало тяхната раздяла. Ролф сложил ръка върху дръжката на вратата; ако това било наистина нейният Ролф, тя щяла да увисне на врата му и да се наплаче. Но пред нея не стоял Ролф, а някакъв човек с маска, който ѝ се струвал смешен.

— Трябва да постъпиш, както смяташ за правилно! — казал той още веднъж, отворил вратата и любезно я изпратил през приемната до асансьора...

И така, сега тя трябвало да замине в Понтрезина.

Понтрезина я посрещнала със ситен дъжд и предизвикала у нея уплаха, сякаш докато пътувала насам, Сибилата нито за миг и не предполагала, че действително ще пристигне тук. Понтрезина — това означавало, че влакът просто не пътувал по-нататък; нещо по-лошо: по това време вече нямало и обратен влак. Сибилата имала чувството, че е попаднала в клопка. Освен нея на гарата слезли само двама местни жители. Тя се оставила на усърдието на някакъв носач в зелена престилка, който вече бил натоварил куфарите и ските ѝ на една шейна: Сибилата го последвала по разкаляния сняг. Проклетият плакат — а това можело да бъде също тъй реклама за Капри или за някой плаж на Северно море! — се отнасял, естествено, за февруари или март, а не за ноември. Наистина носачът твърдял, че горе по върховете бил паднал голям сняг. Но за какво ѝ било на Сибилата сняг? Какво

търсела тя в този старомоден първокласен хотел? Половин час седяла на леглото, без да сваля коженото си палто, което сега представлявало, така да се каже, последното ѝ убежище, заслушана в някакъв дрезгав високоговорител, от който се леели дунавски валсове над една безлюдна, но осветена от прожектори ледена пързалка. По-късно Сибила слязла в бара, поръчала си уиски, хвърлила се в спасителен, флирт с някакъв господин, който случайно се оказал французин, следователно духовит...

Очната ставка с Вилфрид Щилер, дипломиран агроном, е насрочена за следващия петък. „Евентуално със съвместно посещение на майчиния гроб“ — както узнавам от преписа на призовката.

Краят на отношенията им, както изглежда, бил отвратителен. Та колкото и ясно да виждаме, че всичко е свършено, все пак разривът, като някаква присъда, трябва да се приведе в изпълнение! Раздялата ѝ с Щилер, не минала, за съжаление, (казва Сибила) без тежки оскърбления, без унижения и за самата нея.

Протоколирам:

Сибила, тогава все още страстна спортистка, по цял ден кръстосвала из Понтрезина и се радвала, че Щилер, вече завърнал се от своя Париж, не разполага с пари да я последва тук. Затова пък той не я оставял на мира с честите си обаждания по телефона и портиерът в нейния хотел, бързо разбирайки нежелателността на тези разговори, съобщавал, че я търсят от „Цюрих“ всеки път с гримаса на съчувствие. Само полусъзнателната надежда, че може да е Ролф, я възпирала просто да нареди да кажат, че я няма; освен това цялата тази нагла портиерска дискретност ѝ се струвала вече прекалена. „За съжаление, не!“, чувала тя гласа на портиера, „Госпожа докторшата току-що излезе, да, буквално преди миг!“, а тя стояла в хола, гледала изражението на този благороден сутеньор, който навярно разчитал на почерпка заради специалните си отбранителни действия, и влизала в кабинета да позвъни на Щилер. Ала Щилер, както изглежда, бил изгубил тогава напълно ума си. Вече вбесен, че е трябвало да измолва адреса ѝ от Карола, прислужницата-италианка, той разговарял по

телефона с тон на паша. Какво можела да му каже Сибила? Че тук имало сняг, да, да, натрупало здравата, не, днес не валяло, дори греело слънце, ах да, много приятна компания, а после забъбрила за своите страхотни успехи в тукашната ски школа, за предна позиция и задна позиция, за размах на хълбоците и така нататък. Сибила дрънкала като малко момиченце, тук имало един, който танцувал „божествено“, да, да, при това французин, изобщо било „страхотно весело“, стаята ѝ била „сладка“, а пистата направо „световна“, ах, не, не само французинът ѝ предлагал женитба, в същност всички, цялата „щура тайфа“, наистина, а треньорът по ски, алпийско чедо, бил „просто златен“. От време на време, докато Щилер мълчал, се чувал глас: „Изминаха три минути, бъдете любезни да пуснете в автомата посочената такса! Изминаха три минути, бъдете любезни...“ — И Сибила пускала посочената такса, сякаш разговорът не бил и така достатъчно хлапашки. Дяволът бил влязъл под кожата ѝ — изпитвала някакво съвсем странно чувство, във всеки случай то изтласквало на заден план всичко друго, а сега Сибила от нищо не се бояла така, както от своите истински чувства...

Ролф, съпругът ѝ, не се обаждал.

Когато един ден в хола на хотела се появил лично Щилер, за да разбере какво в същност става, той очевидно нямал достатъчно сили да избави окончателно обърканата жена от нейния хлапашки тон; напротив, Щилер болезнено реагира на този фалшив тон и съвсем безпомощната Сибила, усещайки своето превъзходство, го проявявала по най-безжалостен начин. Изглежда, всичко се задвижвало като някакъв механизъм: щом тя добиела чувството, че този човек се самоокайва, у нея веднага възниквало желание да го наскърби. Те се разхождали из равнината срещу Самедан — Сибила в черен скиорски клин, елегантна, спортна, помургавяла от слънцето, докато Щилер носел неизменния си шлифер, военен модел, с бледо лице като всички, идващи от низината.

— Какво става с твоята изложба? — попитала Сибила. — Отля ли вече онзи бронз?

Небрежно-веселият ѝ тон действувал на Щилер угнетяващо; той се усещал затъпял и просто не знаел какво да отговори. Ето че нейният дюселдорфски обожател, огън-момче, пълен с анекдоти из живота на

военните летци на източния фронт и остров Крит, бил далеч позабавен от Щилер! И тя му го казала в очите.

— И да видиш само как умее да живее! — продължавала Сибила. — Направо рине пари с лопати...

И Щилер трябвало да изслуша какво внушително впечатление създава един мъж, който „прави“ много пари, такъв един наследник на фирма в тежката индустрия, който при това умее тъй леко да живее.

— Впрочем, като мъж той не е моят тип — казала Сибила.

Щилер я погледнал под вежди, сетне отново се умълчал и потънал още по-дълбоко в своята меланхолия. По едно време само казал:

— От тази Понтрезина на човек да му се доповръща!

Сибила имала навехнат крак и леко понакуцвала.

— Но вчера пак танцувах! — заявила тя.

Нещо я подтиквало да се възхищава от всичко, което Щилер презирал, и тя отново зараказвала колко остроумен бил тъкмо обожателят ѝ от Дюселдорф, кавалер на Железния кръст, колко мъжествен и занимателен, при това пълен с идеи: ако, например, му се сторело, че е обидил някого, независимо жена или мъж, подарявал на обидения мерседес. Факт! Щилер само казал:

— Не се и съмнявам.

Или пък друг пример: в нейния хотел имало едно момиче, влюбено в някакъв шведски студент и господинът от Дюселдорф веднага бил осенен от очарователната идея да докара тук студента от Швеция, и то със самолет.

— Та това е просто възхитително! — възкликнала Сибила, за да даде на своя сучен мърморко да разбере, че мъжете, които правят пари, не са непременно лишени от обаяние.

— Възможно — казал навярно Щилер или попитал: — Защо ми разказваш всичко това?

Но Щилер бил в недоумение; той не намирал средства да накара Сибила да престане. Впрочем, по време на онази разходка тя за първи път забелязала, че Щилер заеква, че не може да произнася някои думи, започващи с „м“. По едно време край тях профучал някакъв млад скиор, по чието загоряло кафеникаво лице блестяла ослепително-белозъба плакатна усмивка на алпийски треньор по ски.

— Hallo! — поздравила го Сибила; после каза: — Това беше Нуот!

Щилер попитал с морно покорство:

— Кой е този Нуот?

Това било именно треньорът по ски, който носил Сибила с нейния навехнат крак словом и цифром чак до шейната за бърза помощ.

— Не е ли златен? — попитала тя.

В този тон тя продължила и по-нататък. Естествено, Сибила знаела много добре какъв род заведения предпочита Щилер, някоя селска кръчма, пълна с народ. Но щом веднъж дяволът бил влязъл под кожата ѝ, а, както вече казахме, тя се наслаждавала на това чувство, Сибила веднага се сетила за нещо „страхотно“. Защо Щилер не се възпротивил? Неговата неувереност я обиждаше; тя самата се усещала изоставена от Щилер на произвола на съдбата. И това било мъжът, когото тя обичала! В „страхотния“ ресторант се разигравала цяла оргия от отечествено-битова залисия, каквато Щилер не можел да понася, ала в гардероба поне три чифта ръце им взели палтата, а госпожа докторшата била приветствувана като постоянен гост; също и всичко останало — настаняването им на специална масичка, поднасянето на две обемисти карти за ястията, отпечатани в стила на гутенбергова Библия, оберкелнерът във фрак, който имал любезността да им съобщи, че са получили пресни омари, любезност, изказана със съвсем личен тон — цялата тази смесица от благородство и изнудвачество напълно обезоръжавала дребния буржоа Щилер, когато му липсвало чувство за хумор. На масичката се кипрели три рози, разбира се, включени в сметката, и всичко — под светлината на свещи. Щилер дори не посмял да каже пред Сибила, че намира цените направо гротескни.

— Какво ще си поръчаш? — попитала Сибила не без нотка на майчинска грижовност и добавила: — Аз имам пари.

Край тях вече стърчал келнерът за напитки, пременен като надзорник на винарска изба, и Сибила поръчала „своето“ „Châteauneuf du Pape“, шестнайсет франка бутилката, но вече шамбрирано.

— Ще видиш — каза тя на Щилер, — при тях това „Châteauneuf“ е истинска поезия!

Сибилата се чувала сама, сякаш отстрани; дяволът я сдобивал с речник, на който Щилер не знаел какво да отговори. А после, след като с бегъл поглед в картата поръчала „своето“ филе-миньон, тя заставила безпомощния Щилер да яде охлюви; Щилер вяло изразил съмнение дали охлюви вървят с „Châteauneuf du Pape“ но след като бил принуден да признае, че никога през живота си не бил ял охлюви, той се почувствувал непълноценен човек, който едва ли има право да влиза в спор. И така, охлюви! А после някакъв господин кимнал на Сибилата и съвсем накратко, за да не пречи, казал на френски, че днес бил покрил нормата за втори спортен разред; Сибилата му честитила, при което махнала с ръка и уведомила Щилер, че това било именно „Шарл Боайе“. Плахо гризейки едно хлебче, гладният Щилер попитал:

— Кой е този Шарл Боайе?

Това бил божественият танцьор, французинът, и докато Щилер тъкмо опитвал скъпото „Châteauneuf du Pape“, Сибилата разказала „сладката“ история, как танцувайки с този господин, впрочем френски дипломат от кариерата, на шега го нарекла Шарл Боайе и в действителност името му било Боайе.

— Не е ли смешно? — попитала тя.

Щилер я гледал като куче, неразбиращо човешки език, и малко оставало Сибилата да го погали като куче по главата. Но тя не го сторила, за да не подбужда у него напразни надежди. Когато забелязала, че Щилер вече е отпил от чашата си, тя бодро казала:

— Наздраве!

Щилер се смутил и вдигнал вече почти празната си чаша:

— Наздраве...

На всичкото отгоре Сибилата се усещала тъй зле, че почти не вкусила от „своето“ филе-миньон; докато Щилер, колкото и да му се гадело, трябвало да изгълта своите дванадесет охлюва. Сибилата — тя била длъжна сама да поддържа разговора, тъй отегчителен бил Щилер! — вече си запалила цигара и малко след това съобщила:

— Получих писмо от Щурценегер! Нужна му е секретарка, и то не друг, а тъкмо аз! Какво ще кажеш?

Щилер ровел в черупките на охлювите.

— Той е влюбен в мен! — допълнила Сибилата. — Дори мъжът ми го забеляза. Най-сериозно! Харесва ми този твой приятел... — Между

другото тя давала на Щилер наставления: — Също и соса трябва да изпиеш, мили мой, та то е най-вкусното!

Щилер послушно изсърбал соса.

— Най-сериозно! — продължила Сибила. — Щурценегер ме покани. На него, изглежда, безумно му харесва отгатак, в Калифорния. Сто долара на седмица, какво ще кажеш, и билетът за парахода платен! Сто долара не са малко, струва ми се, а за четвърт час си на морския бряг...

И така нататък.

Едва при обратния път се стигнало до малко по-истински, макар кратък и едностранчив разговор. Те вървели по хрускащия сняг, от устата им излизала пара; било страшно студено, но красиво: отляво и отдясно се издигали преспи, къщите се гушели като под бели пухени завивки, а над тях трепкали звезди — нощ от порцелан.

— Къде живееш в същност? — осведомила се Сибила, когато застанали пред претенциозно-безвкусния портал на нейния хотел. — Утре ще бъдеш ли още тук? — попитала тя наново, за да подготви тяхната по възможност окончателна раздяла. — Всичко ми подействува просто като шок — каза тя, прекъсвайки мълчанието му. — Изведнъж ти можеше да пътуваш, когато и без друго трябваше да отидеш в Париж, сега ти имаше удобен предлог, а пък аз трябваше да те последвам, нашият Париж неочаквано ставаше възможен; в този момент, виждаш ли, аз се почувствувах като твоя метреса...

Щилер мълчал, а дали разбирал какво се било пречупило в Сибила, си оставало загадка. За какво мъдрувал той? И понеже нямала какво повече да му обяснява, Сибила попитала за наименованието на някакво съзвездие над заснежения портал, но трябвало да повтори въпроса си, докато Щилер ѝ дал исканото сведение.

— Да... — отбелязала тя тогава, сякаш имало някаква връзка със съзвездието, — къде ли ще бъда след една година? Наистина, не знам. Може би действително отвъд океана, в Калифорния!... Смешно — добавила тя, — но при теб човек знае това безпогрешно. Твоят живот никога няма да се промени, струва ми се, дори външно.

Тя казала това без зъл умисъл, почувствувала обаче безсърдечието на думите си и поискала да ги омекоти:

— А може би самият ти си мислиш, че някога ще станеш друг?

Това не прозвучало по-ласкаво, напротив. Каквото и да приказвала сега, все излизало погрешно.

— Ах, Щилер — възкликнала накрая тя, — наистина много те обичах...

Някакъв скиор, трениращ дълго бягане, подобен на Нуот, прелетял върху стремително извитите си и леко потропващи ски покрай безмълвната двойка. Те дълго гледали подире му, сякаш сега спортът ги интересувал повече от всичко; за съжаление скиорът скоро изчезнал от погледите им и отново ги оставил насаме един с друг. А после навярно тракането на зъбите им вече станало просто нетърпимо и те се сбогували — още неспособни за окончателна раздяла — с припряната уговорка да закусят заедно на следната заран.

На тази закуска Щилер не се явил.

Два дни по-късно, когато Сибила излизала от ресторанта на хотела, съпроводена от своя дюселдорфски обожател, Щилер стоял в хола, без да пристъпи към нея, като някакъв призрак.

— Защо идваш едва сега? — попитала тя веднага, без да си губи времето за поздрав; Сибила била изумена.

— Ти вечеря ли вече? — попитал той.

— А ти не си ли? — попитала тя в отговор.

Щилер бил бледен от преумора, небръснат.

— Откъде идваш? — попитала тя, а Щилер ѝ помогнал да облече коженото си палто, донесено ѝ от едно алпийско хлапе в циркова ливрея, така нареченият *boу*^[4]. — Очаквах те завчера на закуска! — казала Сибила и повторила въпроса си: — Но откъде идваш?

Тя кимнала на господина от Дюселдорф, който чакал при асансьора и бил зает с паленето на пурата си — кавалер, който умеел да остава незабележим, тъй че Щилер изобщо не му обърнал внимание, на това огън-момче...

Щилер идвал от Давос. Той казал това, тъкмо когато излизали през въртящата се врата въвн на студа.

— От Давос? — попитала Сибила, но стъкленото крило вече я отделило от крачещия подире ѝ Щилер. — От Давос? — повторила тя, след като той се появил от въртящата се врата.

Щилер бил ходил в санаториума при болната си жена, за да разговаря с нея. Отчетът му бил сух и кратък.

— Ето всичко — завършил той. — Защо си тъй учудена?

Да, така е: през цялото лято Сибила очаквала това, надявала се, мълчаливо го желаела. А сега ѝ подействувало като шок. Тя се усещала виновна.

— А Юлика? — попитала тя. — Какво казва Юлика?

Но очевидно това не интересувало Щилер.

— Вие сте се разделили? — попитала Сибила. — Но как така? Та ти не можеш просто да я...

Щилер ѝ изглеждал жесток, безчовечен; постъпката му я ужасявала. Сега изведнъж, за първи път, Юлика престанала да бъде далечен призрак, а се превърнала в действителна жена, в болна, нещастна, изоставена съпруга, нейна сестра.

— Щилер! — неволно казала тя. — Не трябваше, да го вършиш... — Тя се коригирала: — Та ние нямаме право. Аз самата съм виновна, знам. Но това е безумие, Щилер, това е убийство...

Щилер нехаел и едва ли не със злорадство гледал на нейната загриженост. Той се смятал за свободен, напълно свободен и за момента му стигало, че е преминал към действие.

— Гладен съм — казал той и дал достатъчно ясно да се разбере, че няма никакво желание да мисли повече за Юлика, а също и никаква причина.

Те седнали в някаква гостилница, където местни железничари важно играели йас^[5], всеки от тях захапал пура марка Brissago; когато зърнали коженото палто на дамата, те се поумълчали, докато един не казал: „Ще играем ли или няма да играем!“ Карта за ястията в стила на гутенбергова Библия тук липсвала, затова пък имало дебела гостилничарка, която с мокра ръка се здрависала с двамата поотделно и пожелала добър вечер, сетне забърсала бирените локвички и трохите от лакираната дървена маса. На една черна дъска, провесена между лаврови венци и спортни купи на някакво стрелково дружество, били написани цените на наливните вина — велтлинер, калтерер, магдаленер, доол; над дъската се мъдрел неизбежният, макар и поизбелял цветен портрет на генерал Гизан. Гладният Щилер се държал самоуверено като дървосекач, завърнал се от своята тежка работа — уморен, отпуснат, съсредоточен в себе си; той веднага разчупил хляба с ръце, докато Сибила седяла на пейката до кахлената печка, а в скута ѝ ненадейно се била озовала някаква мъркаща котка,

която искала да я гаят. Щилер със задоволство поръчал ръостли и бауерншюблиг^[6]; салатата тук не предлагали.

Докато един от железничарите разбърквал картите, останалите с престорено гневен тон, без да са истински ядосани, бистрели политиката: една конференция между четирите велики сили щяла да глътне сума парички, а резултати — пак никакви! Но сетне, увлечени от играта, те бързо замлъкнали и в ниската гостилница се възцарила тишина, която неизбежно се настанила и между Сибила и Щилер.

— Ти още нищо не си ми разказал за Париж — отбелязала Сибила, явно угнетена от настъпилото мълчание.

Когато дебелата гостилничарка се появила, макар и не още с жадуваното ядене, ала с кана велтлинер, Щилер попитал за стая.

— За един или за двама? — осведомила се гостилничарката, а Щилер излязъл с нея да огледа стаята...

Известно време Сибила седяла сама — единствената жена в гостилницата; тя запрелиствала вестника на някакво колоездачно дружество, без да го чете. Един работник се настанил на масата им; той облизал бирената пяна от устните си и вперил очи в дамата с нескрито недоверие, едва ли не с презрение, сякаш знаел онова, което добрият Щилер още и не подозирал. Как щял да приеме Щилер признанието ѝ, което за самата нея, щом само се опитвала да го изрази с думи, изглеждало просто невероятно, неправдоподобно, чудовищно! Сибила се чудела, че изобщо може да гледа Щилер в очите, но ето че го гледала, също и когато той се завърнал и седнал до нея, гладен и радостен при вида на ястието, като никак не се смущавал, че вече вечерялата Сибила не хапнала нищо, а само пиела вишновка. Железопътният работник, който седял на масата им, оповестил, че някъде при Бергюн била паднала лавина. Ала слухът преувеличавал сериозността на положението: Щилер бил видял с очите си въпросната лавина и осведомил доста наперените загорели мъже, които пуфкали своите „Brissago“, че пътят вече е разчистен. Сибила била изненадана и дори донякъде възхитена и облекчена, когато видяла внушаващите ѝ смътен страх картоиграчи на съседната маса обезоръжени от спокойния и делови тон на Щилер: Сибила се почувствувала под закрила. Ето че и железопътният работник на масата им престанал да ѝ хвърля презрителни погледи; той дори преместил към нея пепелника, без да го молят. А по-късно, след като платил бирата си, той смъкнал

фуражката от главата си и пожелал на Щилер и Сибила приятна вечер „наедно“.

По едно време Щилер, без да престава да дъвчи, попитал:

— Случило ли се е нещо с теб?

— Защо?

— Днес си много тиха.

— Радостна съм, че ти дойде — каза Сибила. — Толкова ти бях ядосана, мислех, че просто си изчезнал и си ме зарязал.

Сибила бутнала от скута си мъркащата котка, тя скокнала на пода и вирнала опашка.

— Защо не ми се обади, да знам? — продължи Сибила. — Аз извърших глупост, трябва да ти го кажа, голяма глупост...

Щилер продължавал да яде и изглежда не очаквал да чуе нещо сериозно. Той бил в Давос, скъсал с болната Юлика; какво повече можело сега да го уплаши! Усмихнал се:

— И каква е тази глупост?

Но в този момент се появила дебелата гостилничарка и им поднесла кафе във водни чаши; това избавило Сибила от необходимостта да дава отговор. Та тя съвсем не искала да приказва за това! Съществуват неща, които макар и да са се случили, все пак не са от значение, ала щом се заговори за тях, те придобиват стойност, въпреки че сами по себе си остават незначителни! Черното кафе във водните чаши потвърдило опасенията им: било горчиво, горещо, тъй че изгаряло езика и в същото време невероятно блудкаво — всичко друго, но не и кафе; те се опитали да го спасят с помощта на чувството си за хумор и повече захар, но захарта направила сиво-кафеникавата мътилка съвсем отвратителна. Тогава Щилер заразказвал за Париж. Защо Сибила не потънала в земята от срам? Тя си давала вид, че го слуша внимателно. Нима не ни се случва често да сънуваме нещо чудовищно, а на сутринта така и не се продънваме в земята? Именно като кошмар, като чудовищен сън, едва ли другояче чувствувала Сибила двете изминали ноци...

— Впрочем, донесох ти нещо! — прекъснал Щилер разказа си за Париж. — Но къде ли съм го дянал?

В това време Сибила наляла вино и на двамата.

— Нали знаеш онези парфюмерийни магазини на Вандомския площад? — разсмял се Щилер и разказал историята как търсил нейния

парфюм.

Вандомският площад, огромен четириъгълник, заобиколен от аркади, представлява цитаделата на френската парфюмерия; всяка фирма има тук свой магазин и човек трябва да знае марката на парфюма, който търси, иначе се налага да обикаля от фирма на фирма и да поднася пръстите си, за да му капват от този или онзи флакон. Щилер си е въобразил, че може да разпознае парфюма на Сибила сред стотици други. Продавачките са очарователни — те капват на собствената си ръчица, понеже Щилер няма повече свободни пръсти. Естествено, той все повече губи увереност! Така Щилер обикаля из целия Вандомски площад, от фирма на фирма, от ръка на ръка, от ухание на ухание. Продавачките съвсем не му се присмиват, напротив, те са възхитени от загрижената му сериозност, при все че неговият френски е недостатъчен, за да описва миризми. Щилер се старее да запомни названията. На десния си показалец например, има „Scandale“. Но в течение на деня, последния му ден в Париж, той обърква и названията; остава му само да протяга пръста си: „Celui là“^[7] А понякога дори продавачките се затрудняват в разпознаването на ароматите и трябва да викат на помощ патрона. Ту всеки парфюм, който изобщо съществува, напомня на Щилер за Сибила, ту — нито един. А какви ли не парфюми има на този свят! Ръцете му се превръщат в две палитри, покрити с благоухания, и той ходи по магазините с разперени пръсти, за да не се смесват миризмите. Колко много означава един едва различим нюанс, ах, какво блаженство и каква мъка! А сетне, не стига и това, ами продавачките искат да знаят дали търсеният парфюм е за руса дама или за брюнетка, а може би за червенокоса? Оказва се, че съвсем не е все едно, о не; а Щилер не е знаел и това, че един и същ парфюм, напръскан върху различна кожа, ухае различно. Каква полза тогава от любезността на всички тези demoiselles^[8], от пробите върху тяхната чужда кожа? Малко преди да затворят магазините той се предава. Вечерта гледа Жуве в „Ecole des femmes“^[9] и почти забравя намерението си, тъй великолепно е играта на този актьор; но ръцете на Щилер не са го изоставили и в антракта той отново започва да души пръст след пръст. А и по пътя за в къщи: посред улицата се спира, сваля ръкавиците си и мирише. Обонянието му е отново свежо, но вече нищо не може да се различи между отделните пръсти, всички ухания са се слели в едно, положението е

безнадеждно. Накрая, без да се е добрал до нищо, той си измива ръцете. На другата заран, малко преди заминаването на влака му, той отива в първия магазин и купува според божията воля...

— Нямам понятие дали това е твоят парфюм! — казал Щилер, леко смутен, когато най-сетне връчил на Сибила малкото, някога елегантно, но от дългия престой в джоба на панталона му доста поизмачкано пакетче.

— „Iris Gris!“^[10] — засмяла се тя.

— Същият ли е? — попитал той, докато Сибила бързо отворила флакончето и разтрила няколко капки върху китката си.

— „Iris Gris“ е великолепен парфюм! — казала тя, а Щилер подушил ръката ѝ, сега вече оригиналната ръка, и с всяко ново вдъхване на лицето му се изписвало все по-голямо разочарование.

— Не — казал той, — не е това!

Сибила също помирисала.

— Но нали е великолепен? — утешила го тя, без да се преструва, и пхнала флакончето в чантата си. — Благодаря ти!

Малко по-късно Щилер платил и те допили виното си, без да са се разбрали дали Сибила ще се върне в хотела си, или ще остане тук. Какво си мислел той? Изглежда, Щилер бил взел някакво твърдо решение; но какво?

— Изпий чашата докрай! — казал той, без да бърза, все още седнал, но вече откачил от куката на стената коженото ѝ палто.

— Това, което имам да ти кажа, не е нещо важно — рекла Сибила, — но трябва да го знаеш. Наистина не е никак важно...

Щилер не проявил и най-малкото любопитство; това още повече я затруднило да намери верните думи. Изглежда, Щилер все още нищо не подозирал, изобщо нищо! А може би вече знаел, но действително не го смятал за нещо важно?

— Аз съм голяма гъска! — усмихнала се Сибила. — Отмъстих си, виждаш ли, по най-хлапашки начин — две нощи с двама различни мъже...

Щилер сякаш не чул, не разбрал — мълчал и дори не трепнал. И тогава дошла дебелият гостилничарка с рестото; тя използвала случая, за да се осведоми дали да поднесе закуската на дамата и господина в стаята, или не. Гостилничарката не си тръгвала от масата им в желанието си да засвидетелствува гостоприемство. Почти десет

минути продължил отегчителният разговор за лавини, за времето изобщо, за това колко е трудно да се държи гостилницата подир една световна война, и прочее. Когато най-сетне останали отново сами, Щилер, с коженото ѝ палто на коленете си, попитал:

— Какво искаше да кажеш с това?

Сибила вперила очи в бирената подложка, която той въртял на масата, и с цялата яснота, изглеждаща ѝ сега крайно необходима, като последно убежище на нейната порядъчност — пък както щял да го приеме Щилер — повторила:

— Две поредни ноци спях с двама различни мъже... Да, това исках да кажа...

Сега той го знаел. Сега бъдещето им (така си мислела Сибила) зависело единствено от това, как Щилер ще се отнесе към тази чудовищна маловажност. Железничарите приключили играта и разкрили картите си; един от тях изтрил с малка гъба дъската за писане, понеже вече се разбрало кой ще плаща, а коментариите върху изгубената игра, която така и не можела вече да се промени, потънали в прозевки. Било станало единадесет. Вече с железничарски фуражки на главите, всички също пожелали на двойката, която оставала сама в гостилницата, приятна вечер „наедно“. Щилер все така си играел с бирената подложка.

— Познато ми е това — рекъл той, — само че на никого не съм го разправял. Впрочем то бе отдавна. Знаех съвсем добре кого обичам и въпреки всичко... Дори се случи, тъкмо когато пътувах при нея, да, в навечерието на нашата среща. Изведнъж бях излязъл от релсите... също като теб — добавил той и пуснал подложката на масата. — Познато ми е...

Повече нямал какво да каже.

„Излязъл от релсите“ — този израз очевидно извънредно много утешил Сибила, той ѝ предоставял възможност да поправи нещата, да, вдъхвал ѝ упование, че от този час отново ще влезе в правия път. И дори още през онази вечер те вярвали (така казва Сибила), че този път можел да бъде общ.

Това се оказало заблуда.

На следната заран — след една прекарана в разправии нощ — те се разделили на малката гара в Понтрезина. Когато влакът най-сетне потеглил, Сибила не помръднала от мястото си, стояла като статуя на

постамент, и двамата — Щилер на отворения прозорец, Сибила на перона — вдигнали леко ръка за сбогом. (Оттогава Сибила, съпругата на моя прокурор, повече не видяла безследно изчезналия Щилер.) Тя бавно се прибрала в хотела, помолила за сметката, стегнала багажа си и отпътувала още същия ден. Да се завърне сега при Ролф било за нея чисто и просто невъзможно, тъй че Редууд сити ѝ изглеждал единственото спасение: тя трябвало да работи, да бъде сама, да припечелва пари със собствен труд. Иначе се чувствувала напълно изоставена на произвола на съдбата и сама не знаела къде ѝ е мястото; пътят от порядъчна жена до уличница се оказал удивително къс.

В Цюрих Ролф я посрещнал с изявлението, че е готов да ѝ даде развод. Тя предоставила на него да направи съответните стъпки и помолила да вземе малкия Ханес със себе си в Редууд сити. Разговорът им засягал единствено въпроси от практическо естество, отнасящи се до бъдещето. А що се касаело до Ханес, техния общ син, наистина било трудно да се реши как ще е по-добре за самото дете; Ролф помолил за отсрочка от двадесет и четири часа, за да размисли. Тогава, за удивление на Сибила, той дал съгласието си. Тя му поблагодарила, при което заплакала, а сълзите ѝ капели върху ръцете му. И малко преди Коледа, изпратена от мъжа си на главната гара, Сибила заминала за Хавър, за да вземе оттам парахода за Америка.

Моят приятел, прокурорът, ми съобщи, че заключителното гледане на делото (с произнасяне на присъдата) е насрочено за следващия вторник.

Америка донесла на Сибила почти манастирска самота. Тя останала в Ню Йорк. Когато младият Щурценегер пристигнал от Калифорния да посрещне секретарката, от каквата в същност нямал нужда, Сибила вече си била намерила друга работа благодарение на познанията си по европейските езици — съвсем прилично място: осемдесет долара на седмица. Тя се чувствувала горда. А Щурценегер, който не приел нещата трагично, се завърнал сам в своя Редууд сити, след като дал на Сибила вечеря във френски ресторант в Гринидж Вилидж. На излизането от релсите било сложено край! Обаче правият

път, нейният път, бил доста труден. Сибила, израснала в богато семейство, за първи път живеела в този свят като много други хора — самотно и отговорна сама за себе си, зависеща от търсенето на труда ѝ, от настроението и порядъчността на своя работодател. Странно — всичко това тя възприемала като свобода. Работата ѝ била скучна: превеждала търговски писма на немски, френски, италиански, винаги все едни и същи. А първото ѝ собствено жилище на този свят било такова, че дори денем, когато навън греело слънце, тя не можела нито да чете, нито да шие без лампа; Сибила много рядко се решавала да отвори някой прозорец, понеже веднага всичко се покривало със сажди, а за да може да спи, трябвало да затиква ушите си с восък. Тя съзнавала, че милиони хора живеят по-зле от нея и поради това няма право да се оплаква. Изобщо за оплакване просто не можело да става и дума; най-малкото заради Ролф. За щастие, тя успяла да настани Ханес за през деня в някакъв немско-еврейски детски пансион. Цялото си свободно време, когато не валяло, тя прекарвала с Ханес в близкия Сентръл парк; там имало дървета...

Тя, както се казва, започнала нов живот.

Веднъж, през февруари, Сибила преживяла лека уплаха, като и до днес не знае дали този трепет бил плод на въображението ѝ, или имал действително основание. Те отново се намирили в Сентръл парк, Ханес и тя, и хвърляли храна на катеричките; слънцето припичало, в сенчестите долчинки още имало сняг, езерата тук-таме били покрити с лед, но птиците вече цвъртели, пролетта настъпвала. Земята била влажна; те седели върху аспидно-черните скали на Манхатън и Сибила се чувствувала щастлива като някакъв Румпелцилцхен^[11] — така скрита и никому непозната се усещала тя в този великански град. През голите клони на дърветата прозирали познатите силуети на небостъргачите, обгърнати в синкава мъгла; в края на големия парк, отвъд тишината, призрачно шумял животът, сегиз-тогиз откъм Хъдсън долитало бучене на параходна сирена. По покритата с черна рохкава пръст алея за езда преминал полисмен на кон. Хлапаци играели на бейзбол. На дългите скамейки тук-таме седели хора с вестници в ръце, задала се влюбена двойка, някаква дама завела кучето си до редките дървета. Сибила изпитвала наслада, че никого не познава тук. Човека, който минал зад пейката им, тя видяла само в гръб, но за миг била напълно сигурна, че този шляещ се мъж не може да бъде никой друг

освен Щилер; и замалко Сибила неволно не го повикала. Естествено, тя бързо се разубедила. Какво щял да търси Щилер тук, в Ню Йорк? И все пак останало неспокойното чувство — наполовина надежда, наполовина страх, че можело наистина да е Щилер. Сибила хванала Ханес за ръка и тръгнала през парка, не за да го търси, а по-скоро, за да се скрие; във всеки случай и без друго трябвало да върви в същата посока. Разбира се, както можело да се очаква, тя изгубила следите на тайнствения човек. Вече напълно била забравила за своята фантазмагория (навярно не се касаело за друго), когато подир няколко дни, слизайки с ескалатора в една от станциите на метрото, отново го видяла; тя се спускала — той се изкачвал. Да се измъкне било невъзможно. Нима той не я изгледал втренчено, макар и без да я поздрави? Утешавала я единствено невероятността на подобна среща. Или пък Щилер я бил сподирал в Америка? Във всеки случай мъжът, когото тя взела за Щилер, не продължил пътя си, когато стигнал догоре, а бързо се прехвърлил на другата стълба и започнал също да се спуска. Ужасната навалица не позволявала спокойно да се наблюдава, независимо от обзелото я смущение. Един американски шлифер, военен модел, в Ню Йорк — това все още нищо не доказвало! Покъсно Сибила отново се разубедила; тя самата така се била зазяпала в мъжа на ескалатора, че той, без да я познава, може би си е въобразил нещо и затова е тръгнал подире ѝ. Възможно! В онзи момент обаче Сибила действувала напълно несъзнателно: тя се втурнала в първия попаднал ѝ вагон от някаква подземна линия, вратите се затворили и тя отпътувала. Няколко седмици тя постоянно изпитвала малко страх, щом само излезела на улицата, ала напразно; никога вече не срещнала човек, който да прилича на Щилер.

Работата ѝ, както вече казахме, била скучна. Тя седяла в някаква зала без дневна светлина и още на втората седмица решила, че не може да издържа повече на това противоестествено положение — човек нямам понятие вали ли вълн или грее слънце, ден ли е или нощ, до теб не прониква нито полъх от въздух, който да мирише на буря или на хора, или на листа, или дори само на мокър асфалт, измит от дъжда. Най-ужасното било, че Сибила си оставала единствената, която изобщо забелязвала отсъствието на тези неща; струвало ѝ се, че ще се задуши от неизменната air-condition.^[12] Но съзнанието, че във всяко по-добро учреждение ще бъде същото, я правело напълно безпомощна.

Какво ѝ оставало, освен да подавя отчаянието си в усърден труд? В резултат на това започнали да я ценят и когато след половин година Сибила подала заявление за напускане, задържали я, като удвоили заплатата ѝ. Сега тя можела да си позволи да наеме друго, по-приятливо жилище — две стаи на „Ривърсайд Драйв“ с така наречена тераса-градина, с изглед към широкия Хъдсън. И тук, на осемнайсетия етаж, тя била щастлива. Ханес и Сибила се печели на слънце под заслона на един червен огнеупорен зид, виждали много небе и дори късче земя с гора. А на изток се простирал океанът. Ханес се научил да разпознава в мъгливата далечина дали задаващият се параход е „Ил дьо Франс“, или „Куин Мери“. А вечер, когато падал здрач, точно пред прозореца ѝ увисвала светлинната гирлянда на Уошингтън бридж. Тук Сибила прекарала почти две години. Тя все по-рядко мислела за връщане в Швейцария. Животът в Америка (така казва тя) много ѝ харесвал, макар и да не предизвиквал у нея възторг; Сибила се наслаждавала на чуждата страна. При това същинската Америка, Запада, тя никога не видяла. Сибила много искала да замине на западното крайбрежие, да опознае Аризона, Тексас, да се полюбува на цветята в Калифорния; но тя била служителка в учреждение, а това ще рече, че можела да живее, и то дори доста прилично, но само докато седяла пред пишещата машина и тракала: радиусът на нейната свобода през уикенда във всеки случай не превишавал сто мили. Тя обичала Ню Йорк. През първите седмици ѝ се струвало, че няма нищо по-лесно от общуването с американците. Всички били тъй открити, тъй непринудени; завързвала приятелства — или поне така ѝ се струвало — както никога през живота си. Също ѝ се нравело, че не я безпокоели мъжете, да, сякаш със слизането си на американския бряг тя престанала да бъде жена; при цялата симпатия, с която се отнасяли към нея, тя се чувствувала направо като същество от среден род. След преживените сътресения това било за нея истинско блаженство, разбира се, поне в началото. А и по-късно (твърди Сибила) тя не изпитала влечение към никой мъж, още по-малко към американец; тя имала само приятели, по-точно казано: friends. Повечето от тях притежавали кола, а това не било маловажно, особено през лятото, когато в Ню Йорк е тъй горещо. С време наистина започнала да я дразни тази липса на атмосфера, каквато може да се намери дори в Швейцария. Трудно е да се каже какво именно не ѝ достигало. Всички

се надпреварвали да хвалят новата ѝ пролетна рокля, жизнерадостния ѝ вид, нейния син; в сравнение с Швейцария, където никой не си позволявал да раздава така щедро похвали, това било просто възхитително. Но изведнъж Сибила започнала да се пита дали тук изобщо виждат онова, което хвалят. Било ѝ странно (така казва тя) да проумее колко прекрасно и необятно е разнообразието на еротичната игра; Сибила никъде не осъзнала това така ясно; както тук, където това разнообразие не съществува. Когато Напускала някой ресторант, станция на метрото или компания, Сибила никога не отнасяла чувството, че е завладяла съзнанието на някой мъж по онзи прелестен начин, който окриля и двете страни, без те да търсят нова среща. На улицата никой не ѝ пращал кратък, изпълнен с непреднамерена радост поглед, да, дори сред разговорите не витаело възбудителното усещане, че човечеството се състои от два различни пола. Всички отношения си оставали дружески, впрочем много мили; обаче в тях липсвало напрежение, изобилие от преливащи се нюанси, изкуство на играта, магия, заплаха, вълнуващата възможност за жива и сложна връзка. Всичко тук било плоско, съвсем не лишено от дух, за бога, около нея гъмжало от умни, образовани хора, но всичко било еднообразно, някак си без очарование, прекалено невинно. Сред тези хора Сибила се чувствувала като жена, скрита под шапка-невидимка: никой не я забелязвал, не, само я слушали какво говори, всички намирали думите ѝ забавни, интересни, наистина, но това приличало на среща в безвъздушното пространство. Било направо смешно: те дърдорели върху „Sex problem“^[13] с такава прибързана непринуденост, с осведомеността на евнуси, които нямат понятие за какво говорят. Разликата между секс и еротика, изглежда, тук не била позната на никого. А когато започвали да се перчат с този свой недостатък и да го обявяват за белег на здраве, не, това вече не било забавно, а скучно. А какви ли не развлечения предлага Ню Йорк! Било просто срамота да се скучае тук. Да вземем само концертите! Но самият живот, ежедневието, пазаруването, обядът в някой drug-store^[14], пътуването с автобуса, чакането на спирката, тези подробности, които съставляват девет десети от нашия живот — всичко било така невъобразимо практично, така невъобразимо блудкаво. Понякога Сибила се отправяла към италианския квартал, за да купи пресен зеленчук, както казвала; в действителност отивала да гледа, жадна за впечатления. А

може би причината се криела в самата нея? След около половин година Сибила била обзета от горчивото чувство, че е разочаровала всички хора. Бележникът ѝ бил пълен с телефонни номера, но тя вече не се осмелявала да позвъни на никого. С какво предизвикала разочарованието на всичките си дружелюбни приятели? Тя не знаела, а и никога не го узнала. Но то сериозно я потискало. А междувременно — и това още повече смущавало Сибила — на външен вид всичко си оставало постарому, съвсем всичко; при случайна среща поздравът им звучал точно както първия път: „Hallo Sibylle!“,^[15] без да личи и следа от разочарование. Всички тези открити и тъй непринудени хора, изглежда, и не очаквали нищо повече от човешките отношения; техните приятелски връзки нямало защо да порастват, да се задълбочават. А за Сибила тъкмо това било навярно най-тъжното; след двадесет минути човек се сближава с тези хора толкова, колкото и след половин година, колкото и след много години, и към тази близост не се прибавя нищо повече. Всичко спира до чистосърдечните пожелания за здраве и благополучие. Хората тук дружат, за да им бъде някак приятно, а пък иначе си има психиатри, нещо като монтьори, обслужващи гаража на вътрешния живот, когато някой получи повреда, с която сам не може да се справи. Във всеки случай човек не трябва да обременява приятелите си с тъжни истории; а дори да го направи, те в действителност нямат какво друго да му предложат освен своя общоприет и с нищо необвързващ ги оптимизъм. Тогава е по-добре да полежиш на слънце върху своята малка тераса-градина. И все пак, колкото и трудно да било да се примири с това дружелюбно равнодушие на повечето американци, Сибила била далеч от мисълта да се завърне в Швейцария...

Те си пишели все по-рядко и по-рядко, докато накрая настъпило продължително мълчание и от двете страни, заплашващо да стане окончателно; и изведнъж Ролф, нейният съпруг, ѝ позвънил един следобед в службата.

— Но откъде се обаждаш? — попитала тя.

— Оттук — отвърнал Ролф, — от аеропорта „Ла Гуардия“. Току-що долетях. Как мога да те видя?

Той трябвало да я почака до пет часа, понеже тя не можела просто да избяга от работата си; а ето че вече приближавало шест,

когато Сибила, секретарката, се появила в посоченото hotel-lobby^[16] на „Таймз скуер“.

— Как си? — попитали те едновременно.

— Благодаря! — казали и двамата.

Сибила го повела през „Таймз скуер“.

— Задълго ли ще останеш тук? — попитала тя.

Но, естествено, да се говори сред навалищата било невъзможно. Тогава тя завела Ролф, замаяния пришелец, на Рокфелеровата кула, за да му покаже веднага нещо от Ню Йорк.

— По търговски дела ли си в Ню Йорк? — попитала тя и се поправила: — Искам да кажа — по служебни?

Те седнали в прочутия бар „Рейнбоу“ и трябвало да поръчат нещо.

— Не — казал Ролф. — Идвам заради тебе. Заради нас...

И двамата намерили, че малко са се променили, само са поостарели. Сибила показала последните снимки на Ханес.

Вече не е kid^[17], а истински guy^[18]!

Ролф не изслушал разказа ѝ докрай.

— Дойдох — казал той — да те попитам... с две думи: ще се разведем ли, или ще живеем заедно? Но окончателно!

Други въпроси не си задавали.

— А ти в каква посока живееш? — осведомил се Ролф.

И Сибила му показала мястото, изобщо играта на светлините, тъй невероятното, обогрено от различни цветове здрачаване над Манхатън, истинска атракция, позната навярно на всеки, посетил някога Ню Йорк, само че не всеки е намирал тук отново жената на своя живот...

— Вавилон! — въздъхнал Ролф.

Той не можел да откъсне очи от мрежата блещукащи перлени нанизии, от тези сплетени огнени кълба, от цялата безкрайна леа от електрически цветя. Човек се чуди, че в тази бездна, от чиито глъбини дори не достига шум, в този лабиринт, където тъмните квадрати и светещите канали помежду им се повтарят без никаква разлика, всяка минута не се изгубва човек; че този поток от коли, носещ се неизвестно откъде и накъде, не спира нито за миг или пък не се превръща изведнъж в неспасяем хаос. Ту тук, ту там, например на „Таймз скуер“, се образуват ярко светещи езерца, сякаш от разтопен

метал. Наоколо чернеят небостъргачите, устремени на възбог, отвесни, но поради перспективата сякаш разперени на всички страни като струпване на кристали, едри и тънки, по-високи и по-ниски. Понякога преминават валма от пъстроцветна мъгла, а човек има чувството, че седи на планински връх и за известно време Ню Йорк изчезва, погълнат от Атлантическия океан. И изведнъж всичко е отново на мястото си — наполовина строг порядък като върху шахматна дъска, наполовина бъркотия, сякаш от небето се е сринал Млечният път. Сибила показала на Ролф районите, чиито названия му били известни: Бруклин зад драперия от мостове, Стейт Айлънд, Харлем. Когато се стъмни напълно, всичко става още по-живописно: небостъргачите вече не стърчат като черни кули в жълтия сумрак, сега нощта сякаш е погълнала техните туловища и са останали само светлините, стотиците хиляди запалени лампи, мрежа от бели и жълтеникави прозорци, нищо повече, те се извисяват или плуват над пъстрата омара с цвят на зарзала; а в улиците, като в дълбоки пролази, сякаш струи блестящ живак. Изумлението на Ролф нямало край: отразяващите се във водата фериботи сред Хъдсън; гирляндите на мостовете; звездите, сияещи над целия този поток от неонова лимонада, от сладостна и претенциозна безвкусица, преминаваща в нещо грандиозно; ванилия и малина, примесени с лилавата бледина на есенен минзухар, със зеленината на глетчери — зеленина като в реторта; а наред с това мляко от глухарче, вълшебства и съновидения, да, и красота, ах, каква феерична красота — някакъв калейдоскоп от детството, мозайка от пъстроцветни стъкълца, но раздвижена и в същото време безжизнена и студена като лед; а после отново бенгалски огньове на някаква театрална валпургиева нощ, небесна дъга, разчупена на хиляди късчета и разпиляна по земята, оргия на дисхармонията, на хармонията, оргия на повседневието — техническо и меркантилно преди всичко; в същото време човек си мисли за „Хиляда и една нощ“, за разкошни килими, чиито шарки обаче пламтят, за съкровища от скъпоценни камъни, за детски фойерверк, паднал на земята, но продължаващ да искри; всичко това човек вече е виждал някъде, може би зад затворените си клепачи при треска — тук-там то е червено, не като кръв, а по-нежно, като слънчеви отражения в чаша с червено вино; червено и също жълто, но не наситено като мед, а по-бледо, жълто като уиски, зеленикавожълто като сярка и някои гъби; странно, всичко излъчва красота, и ако тя

звучеше, щеше да представлява песен на сирени, да, такава е тя приблизително: чувствена и в същото време безжизнена; одухотворена, и глупава, и могъща — създание на хора или термити, симфония и лимонада; човек трябва да го е видял, за да може да си го представи, но да го е видял с очите, не само с разсъдъка, да го е видял, когато е смутен, объркан, уплашен, щастлив, невярващ, въодушевен, когато се чувства чужденец на тази земя, не само в Америка; да, всичко това може да предизвика смях, ликуване, сълзи... А далеч на изток се изкачва бронзовата луна — изкован диск, гонг, който мълчи... Най-смуцаващото за Ролф обаче била, естествено, Сибила, неговата жена, чийто дом бил тук. Те отпивали от своето мартини, седели като онемели и от време на време се споглеждали, усмихвали се почти леко насмешливо, когато установявали, че цял един Атлантически океан помежду им в същност не е нужен. Наистина, Ролф едва се осмелил да докосне лежащата ѝ наблизо ръка; неговата нежност останала в очите. Също и Сибила чувствувала, че на този свят, колкото и той да бил голям, нямала по-близък човек от Ролф, нейния мъж; това тя не отрекла. Все пак помолила за отсрочка от двадесет и четири часа, за да размисли.

[1] В горните два абзаца има редакторска промяна по предложение на преводача. — Бел.кор.ел.изд. ↑

[2] Източна гара (фр.) — Б.пр. ↑

[3] Кифли (фр.) — Б.пр. ↑

[4] Момче, прислужник в хотел (англ.) — Б.пр. ↑

[5] Йас — швейцарска игра на карти — Б.пр. ↑

[6] Ръостли, бауерншюблиг — швейцарски народни ястия. — Б.пр. ↑

[7] „Ето този!“ (фр.) — Б.пр. ↑

[8] Госпожици (фр.) — Б.пр. ↑

[9] „Училище за жени“ (фр.) — комедия от Молиер. — Б.пр. ↑

[10] „Сив ирис“ (фр.) — Б.пр. ↑

[11] Румпелцилцхен — джудже от немските народни приказки. — Б.пр. ↑

[12] Климатична инсталация (англ.) — Б.пр. ↑

[13] „Сексуалният проблем“ (англ.) — Б.пр. ↑

- [14] Санитарен магазин, в който се продават и закуски (англ.) —
Б.пр. ↑
- [15] „Здравей, Сибила!“ (англ.) — Б.пр. ↑
- [16] Преддверие на хотел (англ.) — Б.пр. ↑
- [17] Хлапак (англ.) — Б.пр. ↑
- [18] Момък (англ.) — Б.пр. ↑

СЕДМА ТЕТРАДКА

Днес бях на зъболекар.

Това са дреболии, но тъкмо то е страшното: срещу дреболии човек не се отбранява. Уморява се! Ето, госпожицата в бяло влиза в приемната и казва:

— Моля, господин Щилер!

Трябва ли да я наругая пред всички пациенти? Та тя не е виновна, за нищо, тази мила девица — при тях съм записан като господин Щилер. Така че мълчаливо я последвам. Всичко това дължа на моя защитник! Завързват около врата ми бялата кърпа, подават ми чиста чаша, напълват я с хладка вода — всичко много любезно, — а младият зъболекар, заместник на поминалия се, на когото безследно изчезналият Щилер и досега не е платил една сметка, сапунисва ръцете си. Също и той не е виновен за нищо; що се отнася до имената на пациентите, той, изглежда, изцяло се осланя на девицата, приемаща посетителите, тъй като още не познава наследената клиентела.

— Господин Щилер — казва той, — болки ли имате?

Аз тъкмо жабурия устата си, кимам, що се отнася до болките, и преди още да съм успял да изясня недоразумението, неговият пинцет намира болното място и у мен изчезва всякакво желание за дискусии. Младият човек е крайно взискателен.

— Виждате ли — казва той и държи огледалцето така, че да мога да надърна в устата си, — ето тази коронка например, шести горе — ляво... Виждате ли я? Не казвам нищо срещу моя предшественик, но такава коронка е просто недопустима.

Той неправилно тълкува погледа ми, мисли, че искам да защита някак предшественика му. С вата, кламер и слюнкосмукател в разтворената уста, тъй че човек не може нищо да възрази, аз изслушвам несъмнено интересното му изложение върху най-новите постижения в стоматологията. Младият човек навярно е придобил практиката и пациентите на покойния си чичо, но в никакъв случай не възнамерява да придобива и грешките на старото поколение, а онова, което открива примерно в моята уста, представлява почти изцяло

грешки! Единствено с умоляващи погледи мога да настоявам пред младия човек да не смята коронките ми за дело на покойния си чичо, а зъбите ми — за зъби на безследно изчезналия Щилер.

— Сестра! — вика той. — Дайте още веднъж рентгеновите снимки на господин Щилер.

Всичко това, както вече казах, дължа на моя защитник. Никой не ми вярва... Всеки път, когато пинцетът докосне определено място, от очите ми неволно изскачат две-три сълзи и аз не мога да разбера защо е нужно отново и отново да се човърка това място. Накрая зъболекарят казва:

— Да, да, не е умъртвено!

Младият човек не проумява как така моят четвърти долу — ляво е все още жив, а по моему достатъчно чувствителен, въпреки че, съдейки по старите рентгенови снимки от картотеката на предшественика (показват ми на снимките четвъртия долу — ляво на безследно изчезналия Щилер), той изглежда съвсем като мъртъв корен.

— Странно — мърмори той, — много странно!

Тогава позвънява на сестрата.

— Това действително ли са снимките на господин Щилер? — пита той. — Сигурна ли сте?

— Но отгоре е написано...

Добросъвестността не му дава покой; той отново сравнява зъб по зъб с рентгеновите снимки, при което се изяснява, че Щилер, безследно изчезналият пациент на покойния му чичо, е притежавал безупречен осми горе — дясно; при мен зее дупка. Какво съм направил с осмия горе — дясно (на Щилер)? Свивам рамене. С вата, кламер и слюнкосмукател в устата нямам намерение да давам показания. Най-сетне рентгеновите снимки изчезват и младият зъболекар се залавя за бормашината. След три четвърти час, когато най-сетне нямам кламер в устата си и мога да я изплакна, вече не изпитвам органическа необходимост да започна нова дискусия върху старите рентгенови снимки. Само моля за таблетка саридон. Кнобел седи в приемната. Сивата затворническа кола чака в една алея с акации. На шофьорите е наредено да паркират на по-незабележими места. Но тъй като алеята граничи с училищен двор, а когато Кнобел и аз се прибираме, тъкмо е започнало голямото междучасие, ние, естествено, се виждаме наобиколени от цялата учаща се младеж. Някакъв малчуган боязливо

ме пита аз ли съм крадецът. Едно момиче в радостна възбуда крещи: „Господин учителю, престъпник!“ Махам им с ръка, доколкото позволява малкото зарешетено прозорче на колата. Единствено учителите не махат в отговор.

П.П.

А може би, казвам си, човек би трябвало да се отбранява винаги когато го взимат за друг и аз не бива да позволявам на която и да е медицинска сестра да ме записва като господин Щилер, какъв сизифов труд! После отново си мисля: напълно достатъчно е, ако Юлика, само тя, не ме смята за друг.

Мексико...

Мисля си (не знам какво ме принуждава) за деня на мъртвите, както го видях в Ханицио; спомням си индианските майки, как клечат върху гробовете цялата нощ, всички в своите празнични премени, грижливо вчесани като за сватба; на пръв поглед не се случва изобщо нищо. Гробището представлява тераса, надвиснала над черното езеро, заобиколена от стръмни скали — гробище без нито един надгробен камък или някакъв друг знак: всеки в селото знае къде лежат неговите покойници, къде и той някога ще легне. В пръстта се забучват свещи — три или седем, или двадесет, според броя на мъртвите души; край тях се нареждат паници с всякакви ястия, покрити с чисти кърпички, но преди всичко се поставя един странен предмет, който те украсяват с любов, с каквато ние кичим коледната елха — поставка от бамбукови стъбла, а на нея различни печива и цветя, плодове, пъстри захарни пръчки. С миризмата на тези ястия — защото миризмата е същността на нещата — покойните ще се хранят през цялата нощ; такъв е смисълът на обряда. Нощем на гробището идват само жени и деца; мъжете се молят в църквата. Жените се държат спокойно и делово, разполагат се като за дълга почивка, замаят шала около главата си, така че жена и дете, двамата под един шал, изглеждат като едноедничко същество. Свещите, наредени между живите и мъртвите, мигат на вятъра в студената нощ, час подир час, докато луната се издига над тъмните планини, описва плавна дъга и отново залязва. И

пак нищо не се случва. Сегиз-тогиз вятърът донася звън на камбана, или лай на куче срещу луната; това е всичко. Никой не плаче, говорят малко, само най-необходимото, но не шепнешком, както ще чуеш по нашите гробища; тук не се нуждаят от настроение. Тишината, на която впрочем се подчиняват и децата, като се взират час подир час в мигащата свещ или в пустата нощ над езерото, не означава благоговение, молитвена вгълбеност в нашия смисъл — нито в лошия, нито в добрия. Тя е просто тишина. Пред лицето на живота и смъртта няма какво да се каже. Някои жени дори задрямват, додето техният покойник — баща, съпруг или син — безшумно поглъща миризмата: същността на нещата. Към полунощ пристигат последните; никой няма да напусне гробовете преди разсъмване. С хиляди пламъчета мигат мъртвите души. Едно зъзнецо дете, което застрашително кашля, сякаш бърза да се присъедини към мъртвите, получава предварително късче захарна пръчка, макар че ястията все още принадлежат на покойниците. А е студено, много студено, това е нощта срещу първи ноември. Едно малко момиченце, чиято майка е заспала, си играе със свещта — накланя я и подлага ръката си под топлите восъчни капки, докато свещта изгасва, то пак я запалва и така отново и отново. А когато повее вятър, наоколо се разнася силно ухание; жените скубят листенцата на жълти цветя, разпръскват ги по гробовете; те вършат това делово, сръчно, все едно че режат зеленчук, не небрежно, но и без излишни жестове, без изтъкване, без настроение, без актьорско изражение, загатващо за нещо символично. Тук за нищо не се загатва, а просто се върши. И сякаш тишината става още по-тиха; луната се е скрила, студът пронизва до кости. Нищо не се случва. Жените не коленичат, а клечат на земята, та душите на умрелите да възлязат в утробата им. Това е всичко, докато се развидели — нощ на тихо търпение, отдаване на неотменното „Умри и се възроди!“^[1]...

Разговор с моя приятел прокурора за Шилер:

„Мнозина погубват живота си с прекомерни изисквания към себе си! — казва той и си го обяснява по следния начин: — През последните няколко столетия нашето съзнание силно се е изменило, а светът на чувствата ни — значително по-малко. Оттук произлиза и несъответствието между нашето интелектуално и нашето емоционално

равнище. Повечето хора мъкнат такъв един вързоп с плат в телесен цвят, именно чувства, които те от висотата на интелектуалното си равнище не искат да приемат. Има два изхода, но и двата не извеждат доникъде: или умъртвяваме, доколкото е възможно, своите примитивни и следователно недостойни чувства с риск да унищожим изобщо емоционалния си живот; или даваме на недостойните си чувства просто други имена, обгръщаме ги с лъжа, лепваме им етикети според изискванията на нашето съзнание. Колкото по-изтънчено и поначетено е съзнанието ни, толкова по-многобройни и по-благородни са вратичките, които си намираме, толкова по-остроумно се самозалъгваме! Това може цял живот да ни забавлява, и то великолепно, само че така не достигаме до истинския живот, а неминуемо до самоотчуждение. Например недостига на мъжество, което е нужно понякога, за да паднем на колене, можем лесно да изтълкуваме като твърдост, а пък страха от самоосъществяване — като безкористност; и така нататък. Повечето от нас много добре знаят какво са длъжни да изпитват, съответно какво не бива да изпитват в тази или онази ситуация и дори при най-добро желание са извънредно затруднени да определят характера на действителните си чувства. Това е жалко състояние. Класическият му симптом е сарказмът по отношение на всяко чувство... Прекалената възискателност към себе си неизбежно се съпровожда от един вид лъжливи угризения на съвестта. Някой страда от това, че не е гений; друг се упреква, че въпреки доброто си възпитание не е светец; а Шилер се е измъчвал, задето не е излязло от него истински интербригадист... Удивително е какво ли само не смятаме за съвест, когато предявяваме прекомерни изисквания към себе си и по този начин се самоотчуждаваме. Прословутият вътрешен глас много често не е нищо друго освен кокетния зов на едно «псевдо-аз», което не търпи, че най-сетне съм се предал, че съм познал себе си, и се опитва с всички лукавства на суетата, а в краен случай дори с лъжливи небесни откровения да ме прикове към смъртоносната свръхвъзискателност към себе си. Ние навярно виждаме своето поражение, ала не го схващаме като предупредителен сигнал, като следствие от един погрешен стремеж, стремеж навън от нашата същност. Странно, ала суетата ни тласка не в посока към самите нас, както ни се струва, а извън нас.“

После разсъждаваме върху известния стих „Обичам онзи, що невъзможното жадува!“ Макар и да не сме в състояние да си спомним къде именно във втората част на „Фауст“ са изречени тези злокобни слова, ние сме единодушни, че те могат да принадлежат само на някой демоничен персонаж, тъй като представляват истинска покана за невроза и нямат нищо общо с действителния стремеж (та те говорят не за стремеж, а за *жадуване*), който предполага смирение пред ограничеността на собствените ни възможности.

„Не смятам Щилер за изключение — казва моят прокурор. — В неговия случай аз виждам немалко свои познати, а и самия себе си, макар и с други примери за прекомерна самовзискателност... Мнозина опознават себе си, но на малцина се удава и да се приемат. Колко често нашето самопознание се свежда до желанието да изпреварим другите и им представим много по-точно и по-изчерпателно описание на своите слабости — свежда се до кокетничене! Но дори истинското самопознание, което най-често остава мълчаливо и се изявява всъщност единствено в поведението, е недостатъчно; то представлява първа, макар крайно необходима и мъчителна, но съвсем не решаваща крачка. Самопознание, приело облика на изпълваща целия живот меланхолия, на духовито снизхождание към някогашното ни примирение със съдбата, се среща много често и този тип хора са за нас понякога най-приятните сътрапезници; но какво им носи то на тях? Те са изоставили фалшивата си роля и това положително е вече нещо, но то още не ги връща към живота...

Не е вярно, че самоприемането идва от само себе си с възрастта. Наистина, с годините някогашните амбиции започват да ни изглеждат все по-съмнителни и усмивката над младежкото ни честолюбие става все по-лесна, по-евтина, по-безболезнена; но това далеч още не означава, че сме се самоприели. В известен смисъл с течение на времето това става дори по-трудно. Все повече хора, на които гледаме с възхищение, се оказват по-млади от нас; все по-кратък и по-кратък е жизненият ни срок; все по-безропотно понасяме своята участ с оглед на една все пак почетна кариера, а още по-лесно го преглъщат онези, които изобщо не са правили кариера и могат да се утешават с коварството на заобикалящия ги свят, смятайки се за непризнати гении... Нужна е огромна жизнена сила, за да се приемеш, какъвто си... В повелята «Обичай ближния си като самия себе си» се съдържа

като нещо самопонятно условието, че човек сам се обича, че се приема такъв, какъвто е създаден. Но и самоприемането още не е достатъчно! Докато се стремя да убедя околните, че аз съм аз и никой друг, в страха си да не ме изтълкуват погрешно волю-неволю оставам техен пленник... Без вярата в една абсолютна инстанция извън човешкото мнение, без вярата, че съществува абсолютна реалност аз наистина не мога и да си помисля — казва моят прокурор, — че ще постигна някога своята свобода.“

П.П.

Абсолютна инстанция? Абсолютна реалност? Защо не казва „бог“? Струва ми се, той избягва тази дума със съзнателно старание. Само заради мене ли?

П.П.

Съзнавайки, че съм обикновен, незначителен човек, аз все пак се надявам, че тъкмо поради това съзнание преставам да бъда незначителен. Дълбоко в душата си, честно казано, аз все пак разчитам на преображение, на бягство. Чисто и просто не съм готов да бъда нищожество. Всъщност, единствената ми надежда е, че бог (ако се обърна към него) ще ме направи друг човек, ще ме превърне в по-богата, по-дълбока, по-ценна, по-значителна личност — тъкмо това очакване вероятно пречи на бог да ми се яви, тоест да ми даде да го позная. Моето *conditio sine qua non*^[2]: бог да се отрече от мен, своето създание.

Юлика е все още в Париж.

Майчиният гроб е като всички гробове в тази страна: акуратно ограден с дялан гранит, малко късичък, поради което човек изпитва страх, че е стъпил върху краката на покойния. Между гробовете извеждат алеи, посипани с дребен чакъл, покряя със зеленика. В средата на гроба е поставена глинена ваза, от която клюмат няколко

повехнали астри; зад надгробния паметник стърчи ръждива консервена кутия за поливане на цветята. Ала днес вали. Двамата стоим под един чадър, часовникът на кулата бие три часа. Паметникът е по-скоро смешен — гробищно изкуство, някаква алегория. Тук-таме някой дребен кипарис се извисява над този сив Манхатън от надгробни паметници. По едно време Вилфрид пита:

— Как намираш впрочем паметника?

— Да... — казвам аз.

На Вилфрид му подхожда да носи чадър. Аз никога през живота си не съм имал собствен чадър, но сега се радвам, че съм подслонен на сухо. Това е селско гробище със стар бряст на хълма и проста църквица от края на деветнайсетия век; при хубаво време оттук сигурно се открива красива, спокойна, просторна гледка към езерото и далечните планини. Днес е сив, мокър есенен ден, горите са потънали в мъгла. По черния чадър тихо трополи дъжд, дълго стоим така — безмълвни, неподвижни, както подобава на двама протестанти. Надписът: „Тук почива...“ Другите имат по-различни надписи: „Спи в мир!“ или още някаква смътна поезия. Камъкът — травертин — е за съжаление полиран. Слушаме как капе от чадъра по кафявата шума под краката ни. През един ред се вижда пресен гроб — купчина глинеста пръст, отгоре венци. Сетне отново бие часовникът на кулата. Студено, влажно, сиво...

След това отидохме в една гостилница.

Вилфрид Щилер, по-млад от мен, е як мъжага със загоряла, груба и изпъната кожа. Личи си, че прекарва дълго на слънце и въздух. Черната му коса е късо подстригана като у селяните или военните. Той ме докара тук с джип, който обаче не е лично негов, а на селскостопанската задруга. Там е управител на овощния участък... Разговаряме, естествено, за майка си, докато Вилфрид през цялото време (освен на гробището) пуши евтини швейцарски пури, същия сорт, както тогава инспекторът в митницата. Ако се съди по думите му, майката на Вилфрид е била порядъчно строга; а пък моята — никак. Когато разказва как майка му веднъж го заключила за цял ден в мазето, понеже честичко мишкувал там за компот, та веднъж за винаги да му вдъхне страх от това място, аз не мога да не се смея заедно с този мъжага, престоял целия ден в тъмното мазе без каквато и да е вреда за здравето му; не, това не е моята майка. На нея никога не би й дало

сърце да приложи подобни възпитателни мерки. Неговата майка казвала: „Сега се стягай, ако искаш да бъдеш добро момче!“ Моята майка казваше: „Сега ми оставете момчето на мира!“ Тя бе убедена, че аз ще се справя с живота. Спомням си, веднъж подслушах през ключалката на вратата как майка ми се хвалеше пред всички гости с моите забавни и явно остроумни изказвания през изтеклата седмица и те пожънаха голям успех. Подобно нещо с Вилфрид никога не се е случвало; неговата майка била постоянно загрижена, че от Вилфрид няма да излезе нищо свястно и този здрав, грубоват, но в своята, сухота тъй сърдечен човек, седнал срещу мен на лакираната дървена маса, пуши своята евтина пура и сам си признава, че не бил даровитото дете; дори не взимал уроци по пиано. А моята майка, знам, се лишаваше от перачки и чистачки, сама вършеше домакинската работа, за да може всеки месец да заплаща уроците ми по флейта; понеже аз минавах за даровит.

Смешни са били и двете майки! Вилфрид разправя, че майка му — разбира се, ползуваща се с уважение, колкото и моята — най-много от всичко, дори повече от сладкиши, обичала да яде суров дроб; само че никой не можел да ѝ подари за рождения ден или за празника на майката пакетче суров дроб, тъй че трябвало сама да си купува това лакомство. Така и правела. Веднъж, когато футболната топка полетяла в храстите и Вилфрид отишъл да я търси, той открил майка си в най-затуленото кътче на градския парк да нагъва суров дроб; добрата женица се изплашила до смърт и разпалено се заоправдавала с каквото ѝ дойде на ум, докато Вилфрид повярвал всичко възможно за милата си майчица, освен че е яла суров дроб! Подобни спомени на Вилфрид биха могли да се отнасят и до моята майка, тъй че заедно се смеем. Сетне той отново описва майка, каквато аз не познавам — разсъдлива и неподкупна жена, която с нищо не можеш да излъжеш, практична майка, своевременно подготвяща Вилфрид, че никога няма да се ожени за свястно момиче, ако не печели по много пари. Моята майка съвсем не бе такава. Тя обичаше да я поизлъжа, а що се отнася до моето бъдеще, разчиташе повече на вътрешните ми богатства, убедена, че ще мога да се ожения за която си поискам, направо за всяка жена с изключение на самата нея, моята мила майчица, нещо, за което отрано съжالياвах; тя бе загрижена по-скоро дали особата, която някой ден ще доведе в къщи, действително ще бъде достойна за мен. Спомням си

как веднъж се опитвах да улуча с костилки от вишни възрастния ни съсед, който четеше вестник в своята градина; майка ми беше така възмутена от нелепите му упреци, че аз всичко отрекох, само и само да не я посрамя пред човека. Майка ми и аз се държахме един за друг, по думите на моя пастрок, като свински черва. Вилфрид пък е имал истински, роден баща. А майка ми, знам, за нищо на света не би плакала пред учителите; тя би отричала всичко или пък би заявила на учителя, че е длъжен да прояви малко разбиране. Аз бях крехко дете. Когато майка ми заплащаше — бог знае с какви пари — заради мен глоба в полицията, аз ѝ носех букетче иглика; тогава плачеше тя, моята майка, а не отпреди. Майката на Вилфрид не очаквала от него иглика, а му нареждала лично да се извини на засегнатите учители. Смешно, колко различни могат да бъдат майките!...

— Ето, вече пета година, как тя лежи там — казва Вилфрид. — Така се боеше да не я погребат в града; да легне сред чужди хора, които никога през живота си не е виждала, ѝ се струваше ужасно...

По едно време идва гостилничарят и поздравява Вилфрид по име, сетне друсва и моята ръка. Вилфрид разговаря с хората, без нито за миг да се преструва, да се нагажда към тях. Това аз не мога. Защо всъщност? Когато отново оставаме сами, той ме пита за Юлика: как е тя там в Париж. Юлика е дошла на погребението чак от Париж, Юлика с червените си коси. Оттогава Вилфрид повече не я е виждал. Вилфрид носи плетена жилетка. Калифорния живо го интересува; някога е мечтаел да замине в Аржентина, да купи там ферма, което не станало заради болната майка и така аз говоря за Калифорния, без да мисля за Калифорния или да я виждам пред очите си, съзирам по-скоро гроба, храстите зеленика и полирания травертин, без да мисля за майка си или да я виждам; а за Вилфрид всичко си е в ред. Неговият брат, безследно изчезналият, навярно винаги е бил малко странен. Но Вилфрид не казва това, дори не го намеква. На него му е чуждо всякакво двусмислие, той не е духовит, не е любопитен, той е човек на естественото съществуване, а не на самоизявата. Дори когато мълча, в сравнение с него изглеждам сам на себе си бърбърив. Вилфрид пие малко и вероятно изобщо само за да ми направи удоволствие; при това той намира виното много хубаво, което аз пък на свой ред намирам за много трогателно, понеже това си е най-обикновено вино, слабичко, с мирис само на бъчва. И всичко е много нормално и много странно —

разговор, прекъсван от дълго мълчание, тъй че се чува мъркането на котката, а когато Вилфрид отново повтаря поканата си да живее при него и жена му, забелязвам, че още малко и ще се разплача; при това през цялото време сякаш нищо не чувствавам. Той е брат, а аз не, и никак не го смуцава, че не съм му брат. Не съм ли и аз гладен? Вилфрид не се стреми да ме убеждава в нищо и това някак си обезоръжава. Той не се бои и от мълчанието, затова пък аз отново повеждам разговор за модерните ферми в Калифорния, с които Вилфрид е запознат чрез списанията, естествено, по-добре от мен. Една забавна подробност; в онова илюстрирано списание, което осведоми света за балерината Юлика и нейния безследно изчезнал съпруг, имаше и голям репортаж за съвременната борба с вредителите в селското стопанство; когато в разговора го споменавам, Вилфрид избухва в смях — оказва се, че дори и по този въпрос публикуваното не отговаря на истината. Това ме забавлява. В каквато и връзка (например при разговор за военната служба) да излезе наяве, че Вилфрид е с пет години по-млад от мен, аз винаги се обърквам. На него гледам, както хлапак гледа на мъжете — без определена възраст, но във всяко отношение внушаващи превъзходство. Обърква ме и това, дето при цялата комична разнородност на характерите ни този мъж от своя страна не си загубва ума, а без смущение приема, че макар и моят живот да му е непонятен, за мен сигурно всичко си е в ред; като не се вмесва с нищо, той запазва някаква почтителна дистанция и аз всеки път се чувствавам засрамен, неуверен. Но това негово уважение е искрено. Не се осмелявам да си поръчам още вино, друго вино, макар и да знам, че Вилфрид не би имал нищо против; в края на краищата днес е особен ден и заслужава малко да се отпразнува. За децата си той разказва, че тъкмо изкарали заушка, едно подир друго; сега им оставала само дребната шарка. Когато гледам как Вилфрид, праметнал сакото си върху облегалката на стола, яде хляб и сирене, за да се подкрепи преди дългото пътуване с не много удобния джип, без дори да си поръча повторно вино, аз си задавам въпроса дали да не му разкажа всичко за себе си, макар и да не ме пита; но не зная как да го направя, а и всъщност за какво!... За Вилфрид и така е ясно, че сме братя, че сме стояли заедно под черния чадър пред майчиния гроб, че сетне отново ще се разделим.

Малко преди пет часа — отново в Цюрих.

Сега (докато пиша това) седя в някакъв бар. Съвсем сам в града! Това ми изглежда като сън; при все че тълпата свежо издокарани, очакващи своя първи вечерен улов цюрихски проститутки край мен е напълно реална. Никой не твърди, че ме познава. Какво ли ще бъде, ако в шест часа не се завърна в моя затвор? Вилфрид ме закара до Белвю; предстои му още дълъг път, а утре — отново напрегнат ден; от друга страна пък, ако останеше с мен, бих имал още цял час отпуск. Той ми протегна ръка.

— Да — казвам аз, — ами ако офейкам?

Той се смее, ръката му е вече върху лоста за скоростите.

— Ти най-добре си знаеш! — отвръща той.

И ето, джипът потегля и изчезва...

Какво исках да му разкажа за себе си? Има много хора, които са ми по-близки и които биха ме разбрали далеч по-добре от този мъжага; за приятелство помежду ни и дума не може да става. Та той си има свои собствени приятели, които ще ми бъдат напълно чужди, а и на него, мисля си, не би му минало през ум да ме причислява към приятелите си. И все пак, в действителност Вилфрид е единственият човек, който не ме угнетява, когато ме смята за безследно изчезналия Щилер като нещо ясно и самопонятно, тоест когато по начало не ме разбира. Но какво значи разбиране! Приятелите трябва да се разбират един друг, за да си останат приятели; братята са винаги братя. Защо никога не съм му бил брат? Днешната среща все пак доста ме обърка. Къде е моето място в този свят?

— Вие все още отричате? — пита моят защитник, едва щом се появявам обратно в затвора. — И продължавате да отричате.

— Да — казвам аз. — Продължавам да отричам...

— Но това е смешно! — възкликва моят защитник.

— Смешно е — казвам аз, — но ако призная онова, което вие бихте искали да имате като мои самопризнания, господин доктор, би станало още по-смешно.

— Не ви разбирам — казва моят защитник.

— Зная — отвръщам аз, — затова съм и принуден, господин доктор, да отричам всичко, което твърдите за мен...

Да! Та кой ли ще чете написаното от мен в тези тетрадки! И все пак, мисля си, не можеш да пишеш без представата, че някой ще те чете, макар и този Някой да бъде единствено самият съчинител. И тогава се питам: в състояние ли е човек да пише, без да играе някаква роля? На човек се иска да стане сам на себе си чужд. И не в ролята, а навярно в несъзнателното решение какъв вид роля ще си припише, се заключава моята действителност. Понякога имам чувството, че се измъквам от написаното като змия от кожата си. Това е то — човек не може да изобрази себе си, на него му се удава само да хвърли кожата си. Но кого би интересувала тази мъртва кожа! Отново и все отново изникващият въпрос — в състояние ли е читателят да намери в написаното нещо друго освен самия себе си — е излишен: писането не представлява общуване с читатели, не и общуване със себе си, а съприкосновение с неизразимото. Колкото по-точно съумееш да се изразиш, толкова по-ясно се откроява неизразимото, тоест онази действителност, която гнети и подбужда съчинителя. Езикът ни е даден, за да онемеем. Който мълчи, не е ням. Който мълчи, е лишен и от най-малкото понятие какво не представлява.

Защо Юлика не пише?

Приятели! Сега те идват при мен вече на тълпи, днес се домъкнаха петима, при това едновременно. Всички ме намират непроменен, почти непроменен, и ми говорят на „ти“. И макар да не произнасям нито дума, това никак не им пречи да твърдят, че ме познават, ах, да — стара дружба ръжда не хваща! Един от тях, актьор, улавя ръката ми и вече не я пуска. От погледа му се лее задушечност, и дори когато млъква, той продължава да се разтапя от разбиране към Шилер; от крепкото му ръкуване, от следващото още по-силно стискане и ново раздрусване на смазаната ми ръка, която той е сграбчил и с двете си длани, аз проумявам онова, което не може да се изрази с думи. От своя страна само казвам: „Но моля, господа, разполагайте се!“ Друг един, както с време разбирам, се смята за мой благодетел, понеже въпреки неплатения от дълги години наем, не е дал безследно изчезналия Шилер под съд, което е било негово право:

моето смущение, изглежда, му е напълно достатъчно и той го приема за израз на благодарност. Изобщо всички са много мили, макар че, събрани така накуп, което при естествени обстоятелства едва ли би се случило, напомнят опечалено събрание в крематориум пред тленните останки на скъп покойник; освен познанството си с безследно изчезналия Щилер, и то познанство, възникнало на твърде различна почва, тях всъщност не ги свързва нищо. Всеки е чувал може би по нещичко за другите на времето от Щилер, чието отсъствие сега се чувства осезаемо. Налага се, естествено, да се опознаят по-отблизо. Един от тях, както с време разбирам, е станал междувпрочем професор — умна глава, полагала навярно неведнъж мили усилия да вразуми безследно изчезналия Щилер, този тъй неустановен дух и темперамент, обладан от хаотичен радикализъм. Посещението на младия професор представлява акт на вярност — той има, естествено, приятели, по-различни от Щилер. Неговата предпазливост, нежната пощада, с която се отнася към мен, ми позволяват да проумея колко чувствителен трябва да е бил безследно изчезналият Щилер, а ето че и аз започвам да се чувствавам на по-ниско стъпало от него, съзнавам размера на своето незнание, изпадам в някакъв страхопочитателен тон, който несъмнено му напомня за безследно изчезналия приятел. Той не желае този тон, нито това боязливо мълчание; но, както изглежда, е свикнал с тях и колкото по-озадачаващо е моето държание, с толкова по-голяма увереност той ще открива в мен безследно изчезналия Щилер, който неведнъж го е озадачавал и ако въпреки всичко му е останал верен, то е може би по-скоро поради потребност от благородство, отколкото от приятелство — дружбата с Щилер никога не е била плодотворна. Защо ли това ме опечалява? Човек наистина би искал да има всички тези мъже за приятели. Защо е невъзможно? Впрочем, за всеки от тях Щилер е представлявал нещо съвсем различно; все таки те си дават вид, че ме смятат за един и същ човек. Някакъв жизнерадостен художник-график вече предвкусва пиршеството по случай освобождаването ми от затвора, а петият ми посетител, словослагател по професия, изглежда е комунист, защото гледа на останалите четирима като на завършени реакционери и ако се съди по погледите, които ми хвърля, той ме упреква за общуването ми с тях; най-вече ми се сърди, че търпя дружелюбния тон на домопритежателя, който ни описва напуснатото ателие на Щилер, като

го сравнява със замъка на Спящата красавица. И сегиз-тогиз, докато те така си приказват, аз сериозно размислям какъв човек би трябвало да бъде, та да отговарям поне в едри черти на спомените и очакванията на петимата си посетители — някакво петоглаво чудовище, струва ми се, при което всеки би отсякъл четири от главите ми като фалшиви и излишни, за да изкара на бял свят истинския Шилер. Актьорът, както разбирам, е станал католик и гледа отвисоко, макар и с известно уважение и разбиране към словослагателя-комунист, чиито убеждения бързо отгатва, понеже му напомнят за първите идейни авантюри на собствената му младост. С изключение на комуниста явно никой не е останал на старите си позиции. Младият професор ме уверява, че макар и все така да поставя класиката над всичко, вече е престанал да смята модерното изкуство изключително като разложение; а пък художникът, очевидно проясен от собствения си голям успех, е превъзмогнал всякакви песимистични възгледи за съдбата на културата, посочва високото равнище на швейцарската графика и, честно казано, не се нуждае нито от комунизъм, нито от католицизъм, за да определи своето предназначение в този свят. А пък домопритежателят, по професия антиквар, държи повече от всякога на традицията — колкото по-локална, толкова по-добре; той не възразява срещу Европейската отбранителна общност, но тъкмо тук вижда отговорната задача на антикваря да култивира усета за местен колорит, например за отликата между базелчани и цюрихчани, защото какво друго трябва да защитават европейските братски армии, ако не точно тази наша привилегия да се различаваме един от друг и при най-голяма близост? Изобщо, както вече казах, всички са много мили. След като си отиват, аз се питам защо наистина не се чувствавам техен приятел. Те си излязоха обидени, макар че нищо не им казах. След всяко посещение килията ми става все по-самотна.

Присъни ми се Юлика — отново почти същото: тя седи в кафене на някакъв булевард сред множество хора и се опитва да ми пише, стиснала е молива между устните си като ученичка в затруднение; искам да се приближа до нея, но съм арестуван от трима чуждестранни (немски) войника; знам, че Юлика ме е предала. Погледите ни се срещат. Мъжете с каски ме мъкнат нанякъде, искам да прокълна

Юлика, но в очите ѝ се чете няма молба да не вярвам на това, което е написала, принудили са я, аз съм я принудил... Питам войниците дали ще ме разстрелят, а те се смеят; един от тях казва: „Не, днес ще разпъваме!“. След голям страх се озовавам в някакъв лагер, където ни нареждат да закачваме снимки по дърветата с кабарчета, това те наричат „разпъване“, нищо повече; аз „разпъвам“ Юлика, окачвам снимката на балерината...

Трудно е да не се умориш от света, от човешкото мнозинство, от неговото превъзходство, което съм длъжен да призная. Трудно е сам, без свидетели, да знаеш онова, което вярваш, че си прозрял в часове на уединение; трудно е да носиш в себе си знание, което никога не можеш да докажеш или дори само да изречеш. Знаем, че не съм безследно изчезналият Щилер. А и никога не съм бил. Кълна се в това, макар и да не знам кой съм всъщност. Може би не съм никой. И дори да ми докажат черно на бяло, че от всички родени и вписани в регистрите хора понастоящем липсва единствено Щилер и че щом отричам да съм Щилер, значи изобщо не съществувам на този свят — аз пак ще отрека! Защо не ме оставят на мира? Държа се смешно, знам, положението ми става неудържимо. Но аз не съм човекът, когото те търсят, и тази моя увереност, едничката, която притежавам, аз няма да изтърва!

Юлика е все още в Париж.

Това не е вярно! Аз не умея да бъда сам и, строго взето, никога през живота си не съм могъл да прекарам и един час в самота. Почти винаги с мен е имало някоя жена. Най-напред това бе милата ми и добра майка; матурата си взех с триста зора и се радвах само заради нея — сега моят пастрок не можеше да ѝ каже: „Ето, това е то, твоето галено синче!“ А по-късно, когато с швейцарско вълнено одеяло под мишница се явих да изтърпя наложеното ми от родината наказание и пролежах в казармата почти цяло лято, аз пак не бях сам, понеже през цялото време мислех с болка за майка си, която преживя това като нещо ужасно. Безброй часове, сякаш дори повече, отколкото има в един човешки живот, са складирани до поискване в паметта ми;

часове, които съм смятал за самота — вечери в хотелска стая с шум от чужди улички или с изглед към някой глух двор; нощи някъде по гарите; пролетни дни в някой градски парк, изпълнен с детски колички и чужда реч; сетне отново следобеди в обичайния вертеп; странствувания из гората под дъжда и с ясното съзнание, че никога повече няма да чуя гласа на жадувания човек; раздели от всякакъв вид — чисти и бързи, и откровени, но и жалки, с хленч и протакане, малодушни раздели. Безброй часове, казвам ви, и въпреки това, строго взето, никога не съм оставал сам, дори за час. Винаги съм си намирал някаква вътрешна вратичка: сладостен или мъчителен спомен за нещо; пламенен спор с някой невидим, а в повечето случаи изобщо несъществуващ човек, когото си измислях, за да не бъда сам; или пък надежда, че ме очаква изключителна среща на следващия тъгъл или по-нататък. Нима това е самота? Съвсем в началото на моите художествени занимания може би бях сам, почти съумявах да остана сам в истинския смисъл на думата, изпълнен от упованието, че ще мога да се осъществя в глина или гипс: но това упование не трая дълго, а вече се бе появило честолюбието, радостното очакване на признанието, страхът от недооценяването; месеци наред, затънал в гипс, честолюбие и глина, аз не виждах жива душа, вкопчен в своето изкуство, от което никога не можа да излезе нищо, сврян сред четирите стени на ателието си като средновековен отшелник — без радио, скъп на думи като гребец в галера, монах по отношение на момичетата, но само в това, иначе ликуващ Румпелцилцхен при мисълта, че още никой дори не подозира за моята гениалност; и бях усърден като подгонено животно, шибан от своето честолюбие; тъй че отново не бях сам. Не бях сам и при сала на Тахо; знаех, че ако загина, Аня няма да бъде сломена, няма да иде в манастир, а и занапред ще се грижи за живите, занапред ще дава да я любят и само понякога ще си спомня за мен; а когато не ме застреляха, а само ми вързаха ръцете и краката със собствения ми колан и ме захвърлиха сред жълтугата, аз пак не бях сам: с мен беше позорът ми пред Аня; мислех, че ще умра най-мизерно от жажда и никога вече няма да я видя, крещях, додето можех, сетне престанах да викам, но и на прага на безсъзнанието с мен беше Аня, изгарящият ме срам пред Аня. Не бях сам и по пътя за в къщи, макар и да предполагах, че чужбината ще ме очаква и в родината; дълги нощи по време на моя преход, дълги нощи из чакалните на френските гари аз

се оправдавах пред Аня, срамувах се, възмуствах се от нея, обвинявах я в мислите си — и не бях сам. А после, далеч от нея, разказвах своя испански анекдот, компанията ми вярваше повече или по-малко, но аз знаех на кого е известна цялата истина — на Аня, така че пак не бях сам. Смешно е, да, но е вярно: винаги се намираше някоя жена, с която да се залъжа. Дружах с мъже, макар и не с много, ту с един, ту с друг; това бе приятелство, но не залъгване — всеки оставаше в себе си сам. Често мислех за далечни приятели, занимавах ме техните разсъждения или с удоволствие си припомнях нашите спорове, дори болезнените ни разриви; но в часовете на ужас, в часовете на моята неспособност да остана сам, спасение намирах винаги в някоя жена, в спомените или надеждите, свързани с нея — само така можех да се изплъзна от самотата си. Защо не бях в състояние да живея сам, кое ме принуждаваше да се отегчавам с моята балерина, дори да се оженя за това морско животно? Сам си бях крив, без съмнение; винаги проявявах желязна воля, само че в невярната посока. И поне хиляда и една нощ съм се хващал за главата, но сетне съм заспивал; дори и в брака си не можах да остана сам. Аз я захвърлих на произвола на съдбата; тя ме унижаваше, и аз я унижавах; но никога не бях сам. Не бях сам в кърмовия трюм на италианския товарен параход, където се бях промъкнал като пътник без билет, изселник за Америка без документи; само един подкупен от мен огняр знаеше тогава за моето съществуване долу между бъчвите; там беше тъмно, вонеше, беше горещо, тъй че пот струеше от всички пори на тялото ми (като на всеки друг в моето положение!) и аз съзнавах много добре, че красивата Юлика би се погнусила от тази пот, така че пак не бях сам. А това бе най-големият ми шанс в живота да остана сам, несмуцаван от никого осемнайсет дни и деветнайсет нощи при почти спокойно море — дори не мога да кажа за свое оправдание, че ми е прилошавало. Един-единствен път, вероятно малко след Гибралтар, усетих, че ми се повдига: в продължение на няколко часа корабът се клатеше надлъжно, но после отново се успокои. И как използвах този свой шанс, голям колкото Атлантическия океан? Запуших цигара и в пламъка на запалката си видях надписите на най-близките бъчви „Chianti Italian Wine Imported“^[3], а сетне отново настъпи непрогледен мрак с редките проблясъци от светлина между талпите, с грохота на корабния вал под мен денем и нощем, тъй че човек можеше да полудее, но това не стана

с мен, защото в съзнанието си през цялото време виждах Юлика на верандата ѝ в стил „сецесион“ в Давос и ѝ наговорих всичко, което бях премълчал пред нея. Радвах се, че никога вече няма да зърна тази жена; това бе едничката ми радост там долу. Нима бях сам? Всеки път, когато се събудех от по-продължителен сън, изпитвах страх, че смърдящата черупка може да е поела обратно за Европа; нищо не бе в състояние да промени решението ми повече да не видя красивата Юлика. Сврян между онези вонящи бъчви (през повечето време клечах на едно място, понеже в тъмнината постоянно се препъвах в разни въжета и кранови вериги), трябваше само да си припомня писмото, което тя ми изпрати след убийството ѝ там, на верандата, достатъчно бе само първото изречение: „Едва ли има някакъв смисъл да се връщам на думите ти от миналата седмица!“ — и аз не се разкайвах за нищо, дори ако в следващия миг това старо корито заседнеше на някоя плитчина и внезапно се изпълнеше с вода. Трябваше само да помисля за Фоксли! Или за прословутата хлебна супа, която тази жена не благоволяваше да направи, а и за още куп дреболии, една от друга понелепи; ала тези осемнайсет дни и деветнайсет нощи сред непрогледен мрак, където нещо капе от пролуките между намастените талпи, тази безкрайност от капещи минути бе малка, за да обхване дори в стенографическия бяг на мислите пустинята, простираща се между мен и тази жена; аз отново тръгнах да бродя в тъмнината, препъвах се, порязах се в някаква ръждясала планка, пак седнах върху купчина въжета и заоблизвах топлата кръв от ръката си, смърдах на стара пот и нова пот, немит от Генуа, невидим за хората, сляп като къртица, оглушал от грохота на корабния вал; и не отминаваше нито един буден час, в който да не ми идваше наум нещо срещу тази нежна женичка в Давос, но никой не чуваше гръмките ми проклетия — и не бях сам. В Бруклинското пристанище корабният вал най-сетне замлъкна; заслушах ударите на сърцето си. Почнаха да разтоварват откъм носа. След десет часа най-после се появи моят огняр, за да ми извести, че трябвало да се крия още два или три дни, понеже докерите стачкували. Така изминаха цели пет дни, разбира се, и толкова нощи, докато накрая чух уговореното подсвирване на моя доблестен огняр; но аз още не бях преодолял пустинята между себе си и тази жена. Сега вече трябваше да слеза на брега. Бях ли сам в Ню Йорк? Аз се промъкнах сред човешкия мравуняк на „Таймз скуер“. Седмици наред пред очите ми се

мяркаха само телефонни кабинни, но си бях дал дума да не се обаждам на Сибила. И не се обадох, а се качих в един greyhound^[4], минаващ на запад, все едно къде. Живеех и така, и иначе, скучно и увлекателно, противно и възхитително. Видях прерията, кланиците на Чикаго, мормоните, индианците, най-големия в света меден рудник, най-големия в света висящ мост; общувах с чужди хора, цял месец работих в някакъв млечен бар в Детройт; влюбих се в дъщерята на един консервативен сенатор, която си имаше собствен кадилак, и с нея се къпехме в езерото Мичиган; сетне отпътувах още по-надалеч, видях горски пожари, бейзбол, слънчеви залези над Тихия океан и летящи риби. Почти никога нямах пари, но си подсвирквах от щастие, че съм тъй далеч от Давос, далеч, макар не толкова, и от „Ривърсайд Драйв“ в Ню Йорк; по онова време можех да бъда сам като на луната. Казвах ми: „Hallo“ и аз казвах: „Hallo“. А след полунощ слушах последните радиокоментатори, само и само да не чувам тишината, защото в тишината не бях сам; така че предпочитах да слушам тези винаги самоуверени спикери, рекламиращи най-добрия сапун, най-доброто уиски, най-добрата кучешка храна, а в промеждутъците — откъси от симфонии или най-малкото от балетната сюита „Лешникотрошачката“ на Чайковски: за да не бъда толкова сам. Но в замяна на моята грациозна балерина имах котката „Little Gray“, това грациозно животинче, което постоянно скачаше върху перваза на прозореца ми, макар че нямаше какво да ми каже. Но нима вече не описах това някъде в тази купчина хартия? Една вечер я хванах, натиках я в хладилника, сетне се опитах да си подсвирквам, а по-късно и да заспя, ала напразно; след няколко часа я измъкнах оттам, навярно съзнавайки, че нейната смърт после дълго ще ме занимава, а когато след някое време тя поотвори цепките на очите си, бях трогнат до сълзи, дете не ме наказва, като умре в хладилника. Грижех се за нея, докато тя отново замърка и се затърка в крачолите на панталоните ми. Така или иначе тя бе поне жива, макар и с изражението на победителка, без да има и сега какво да ми каже; а после, когато забелязах, че използва угризенията на съвестта ми, аз отново започнах да я изхвърлям през прозореца в наистина не много студената нощ — там тя вирваше опашка и започваше да фучи; затварях прозореца, залоствах всички прозорци, но тя скачаше отвън върху перваза и фучеше, сякаш в действителност бях неин убиец; известно

време се правех, че не я забелязвам, че не чувам мяукането ѝ, с което ме злепоставяше пред съседите (най-вече пред Флорънс, мулатката). „Стига вече!“ — закрепях накрая аз, отивах до прозореца, сграбчих я отзад за врата и запращах размахващото лапи кълбо колкото се може по-надалеч. Тя падаше по котешки на краката си. За мое удивление дори замлъкваше, не скачаше веднага върху перваза на прозореца ми; но аз я очаквах. Тя ме оставяше сам, признавам, но през цялото време знаех, че всеки миг отново може да скочи върху перваза на прозореца; така че пак не бях сам.

А сега сам ли съм? Ето че мисля за госпожа Юлика Щилер-Чуди в Париж. Виждам я в нейния черен втален костюм, който ѝ стои великолепно, с бялата ѝ шапчица върху червеникавата коса. Сега в Париж сигурно е хладно. Тя се канеше да си купи ново палто. Виждам я (макар и да не съм запознат с тазгодишната есенна мода) в новото палто, което също ѝ стои великолепно. Може би аз наистина много лесно се влюбвам; но сега, докато седя в моята килия и мисля за тази госпожа Юлика Щилер-Чуди, изпитвам нещо повече от влюбеност; по моята изпълнена с упование угнетеност усещам, че госпожа Юлика Щилер-Чуди представлява единствената ми надежда. Независимо от бакърените ѝ коси, алабастровата ѝ кожа, нейните зеленикави или воднистосиви, а може би дори безцветни, но във всеки случай необикновено красиви очи, независимо от онова, което всеки, дори моят защитник, може да види в нея, тя (в каквото и да я обвинява безследно изчезналият Щилер) е чудесна жена, която не е лесно да обичаш, може би жена, която никога досега не е била обичана и никога досега не е обичала. Ето защо, предполагам, никак не ме плаши онова, което тя и Щилер са преживели заедно. Какво ме засяга то! Не бих се одързостил сега да твърдя „Обичам я!“ Ала мога да кажа: „Искам да я обичам!“ А при положение, че госпожа Юлика Щилер-Чуди престане да ме смята за своя безследно изчезнал съпруг, ще се осмеля да кажа: „Защо да не е възможно?“ Тези дни тя ще се завърне, съгласно кратката ѝ, донякъде сдържана картичка, в нов парижки есенен тоалет. Ще ѝ призная, че просто не е вярно: аз не умея да бъда сам, опитах се, но напразно. Откровено ще си кажа, че ми е липсвала. И това няма да бъде преувеличено. А сетне, колкото се може по-скоро, ще я запитам мисли ли, че би съумяла да ме обича. Усмивката ѝ, изразът на учудване в бръснатите ѝ вежди и всичко друго не трябва да ме плаши; госпожа

Юлика Щилер-Чуди си е такава. На осемнайсет години е останала сирак, с четвърт унгарска кръв и три четвърти немско-швейцарска, с туберкулоза, оказала се действителна, после брак с онзи невротичен испански боец — всичко това не е било лесно; сетне нейното бездетство, нейното изкуство. И как този човек е преминал през всичко: не без самоокайване, наистина, не без един вид грациозна язвителност, но винаги с високо вдигната върху крехките си рамене глава — това наистина е чудесно! Известното високомерие у нея (в специфичния женски маниер като склонност към „прощаване“) е напълно разбираемо. В отговор на моя откровен въпрос: мисли ли, че ще съумее да ме обича, няма да чуя обикновено моминско „да“. За това госпожа Юлика Щилер-Чуди е твърде опитна, както и аз, а и тази килия, и моят нар съвсем не са зелена морава под разцъфнали ябълкови клонки. Надявам се да не изпадна в тържествен тон! Защото всяка тържественост неизбежно ме прави боязлив, а дори само по стилистични причини в такъв момент човек почти изгубва способността си да изрича някои нетържествени неща. И ако госпожа Юлика Щилер-Чуди не ми отговори с категорично „не“, би трябвало да й кажа приблизително следното:

„Ето, ти си единствената ми надежда, Юлика, и точно това е страшното. Изслушай ме! Няма нужда да говорим за Жан-Луи Дмитрич, може би той те обича много по-силно, отколкото съм способен аз. Дмитрич е чувствителен човек, вярвам го напълно — този твой предан полуруснак, малко нещо инвалид. Ето че ти също не си отишла много далеч, мила Юлика; отново си се хванала за инвалид. И очевидно не можем да очакваме, че ще стигнем далеч — нито ти, нито аз. Пред нас, струва ми се, няма друг избор; или ще се съсипем взаимно, или ще съумеем да се обичаме. Честно казано, съвсем не си го представям лесно. Дори с всяка година ще бъде все по-трудно. Не е ли така? Но нищо друго не ни остава. Каквото и да се случи, мисля си, трябва да изхождаме от положението, че двамата никога досега не сме се обичали. И виждаш ли, затова не можем и да се разделим. Много е смешно! Ти казваш, че си се разделила с Жан-Луи. От вярност към съпруга си, твърдиш ти. Да забравим сега твоя съпруг, нека си остане безследно изчезнал! Обаче с мосю Дмитрич сте могли да се разделите, виждаш ли, а защо ние не можем? Всяка двойка, която по свой начин е била щастлива и е осъществила възможностите си, може да се раздели

— това е тъжно, мъчително, възмутително, непонятно и така нататък, но никой от двамата не отнася щети в душата си: у нея остават двете сладки дечица — отсега нататък видима награда за невинността ѝ, а пък той въпреки всичко става вице-директор; и знаеш ли кой от двамата по-напред ще встъпи в нов брак! А ние, Юлика, какво имаме ние? Спомените за Фоксли, накратко казано. Зная, кученцето с нищо не е виновно, че ние с теб никога не сме били щастливи. Но ти разбираш какво искам да кажа! Ние не се справихме един с друг. И затова, струва ми се, въпреки всичко не можахме да се разделим. Бедният мосю Дмитрич! Дори и да притежаваше всички мислими качества за един мъж, те щяха да си останат напразни — той никога не би успял да се пребори с вакуума, който ни свързва. Познато ми е това, Юлика. Мене ме обичаха, известно ти е, а да се обича тази жена бе просто, бе истинска радост. Но не излезе нищо! Не излезе, защото аз не можах да се справя с теб, с нас двамата. Впрочем, тези дни тя роди дете, аз ти писах, тя отново е съпруга на единствения ми приятел. На всичкото отгоре сега и това! Аз още я обичам! И тъкмо затова те питам: мислиш ли, че ще съумееш да ме обичаш? Понякога, откровено казано, всичко ми изглежда като опит за ходене по вода и в същото време зная, и двамата го знаем, че водата се надига, за да ни погълне, и все повече ще се надига, ако не се опитаме да тръгнем по нея. Навярно вече не ни остава много да живеем. Всичко, но наистина всичко, което още е възможно за нас в този живот, зависи от това дали ние, ти и аз, ще съумеем да прекрачим през миналото и да се срещнем наново. Това звучи малко унило, разбирам; но в същност е тъкмо обратното: тук има надежда, дори увереност, че за нас още съществува един праг, през който да встъпим в живота — ти в своя и аз в моя; а прагът е само един, виждаш ли, и да го преминаем поотделно не можем — нито ти, нито аз...“

Това (или нещо подобно) ще кажа на госпожа Юлика Щилер-Чуди при положение, че тя — поне едничка тя! — не ме смята за безследно изчезналия Щилер. А останалото може да уреди моят защитник за свое собствено удоволствие; тогава то няма повече да ме интересува.

Предвид близкото заключително гледане на делото моят защитник е съвсем кратък. Известява ми: пледоарията му (в случай че дотогава наистина не направя самопризнания) била напълно готова, вече написана на машина. Освен това: моят защитник също е получил илюстрирана картичка от госпожа Юлика Щилер-Чуди (нима също с изглед на Place de la Concorde^[5]) със съобщението, че „ние“ можем да я очакваме утре или вдругиден.

Само кимам.

Ако можех да се моля, би трябвало да е за това да ми бъде отнета всяка надежда да избягам от себе си. Отделните ми опити да се моля обаче се провалят именно защото тая в себе си надеждата чрез молитви някак си да се преобразя, да избягам от своето безсилие; а щом установя, че то не става, загубвам упованието, че съм на прав път. А това означава, че под „път“ в последна сметка разбирам пак единствено надеждата да избягам от себе си. Тази надежда е моят затвор. Знам го, но знанието не взривява стените му, а само ми показва моя затвор, моето безсилие, моето нищожество. Аз не съм се разделил докрай с надеждата или, както биха се изразили вярващите, не съм се достатъчно смирил. Чувам ги да казват: „Смири се и ще бъдеш свободен, твоят затвор ще се срути, щом само си готов да го напуснеш като нищожен и безсилен човек.“

Те искат да ме подлудят, само и само да могат да ме запишат като свой гражданин и да възстановят порядъка; и вече не се спират пред нищо! След вчерашния ден вече няма човек, който да не ме е предал най-безсрамно; с изключение на моя прокурор. Бе наистина горчив ден.

Протоколирам.

1. Предобедът.

Към десет часа ме викат при прокурора. Минава единадесет, а аз все още седя в приемната заедно с Кнобел, който също няма понятие какво се е случило. Кнобел е загрижен, че може да падне мъмрене, например заради шмекериите със сервилата, и аз съм много разочарован, че доблестният Кнобел се държи така само при мисълта

за порицание; той се страхува за мястото си. Естествено, не го казва, но дава да се разбере, че тук, в приемната, сърдечният тон помежду ни е неуместен. Кнобел чете вестник, за да си придаде независим вид, лицето му е по мъжки навъсено, сякаш недодялаността може да служи за доказателство, че човек не се подмазва пред началството си. В Германия удрят токове, в Ориента потриват ръце, в Швейцария запалват евтина пура и се вдървяват във възможно най-невежлива поза, претендираща за равноправие; като че в тази страна един коректен гражданин е застрашен от неприятности! Когато една спретната госпожица идва и казва: „Господин прокурорът моли да заповядайте!“, Кнобел не бърза; господин прокурорът е също само човек, всички сме данъкоплатци! Въпреки това той забравя пенснето си. Странно (дали не нарочно?), но те оставят вратата отворена; без да мога да видя кой е вътре, чувам приблизително следния разговор:

— За подобно нещо не плащам хонорар!

— Впрочем — казва прокурорът, — не придавайте значение, че в преписките по делото навсякъде се говори за „брилянтинов гангстер“. Този израз, както сам сте забелязали, е сложен в кавички. Касае се за думи на нашия арестант...

— Не се и съмнявам!

— Всичко останало...

— „Брилянтинов гангстер“! — казва възмутеният глас. — Ще го дам под съд за накърняване на личната чест, колкото и да ми струва! Можете още днес да го съобщите на арестанта.

Кратка пауза.

— Само още един въпрос, господин директор...

— Моля, господин прокурор, на вашите услуги!

— Имате ли някаква връзка с Ямайка?

— Защо питате?

— Интересувам се съвсем не от търговските ви връзки — казва прокурорът, — не ме разбирайте погрешно, господин директор. Бих искал само да знам споменавали ли сте нещо за Ямайка, когато този господин Щилер ви е правил въпросната гипсова глава?

— Възможно е...

— Аха.

— Имам къща в Ямайка...

— Аха.

— Защо?

Чувам да се преместват фотъйоли.

— Още веднъж много ви благодаря, господин директор — казва прокурорът. — С голямо облекчение установихме, че не сте убит.

— Убит??

— Виждате ли, обвиняемият упорито и неотстъпно твърди, че още преди няколко години ви е убил собственоръчно.

— Мене?

— Да, в Ямайка.

Сега идва ред на Кнобел; прокурорът представя надзирателя на господин директора и го моли да разкаже каквото е чул от мен. Кнобел явно се смущава. Разказът му за това, как е било извършено убийството, е неизразителен, объркан, лишен от въображение.

— В джунглите! — кикоти се директорът. — Чухте ли, господин прокурор? В джунглите! Никога не съм виждал джунгли в Ямайка! Та това са фантасмагории, господин прокурор, можете да ми вярвате...

— Вярвам ви.

— Фантасмагории!

Кнобел, изглежда, губи увереност и не се решава да опише как кръвта на директора, който стои пред очите му, се смесва с кафеникавата вода на блатото и как черните лешояди чакат да се докопат до изискано облечената мърша — все неща, които тъкмо сега, когато го разпитват за подробности, следва да бъдат казани; вместо това Кнобел на свой ред пита:

— Но вие ли сте директорът Шмиц?

— Отговаряйте на въпроса ми — казва директорът. — Как значи, ме е убил арестантът?

— С индианска кама.

— Охо!

— Да — продължава Кнобел, — забил я отпред в гърлото ви и после я завъртял наляво.

— Така.

— Или беше надясно — казва Кнобел и отново губи увереност. — Вече не помня.

— Благодаря.

С Кнобел се сбогуват.

— Много съжалявам... — мърмори Кнобел. Когато преминава през приемната с фуражка в ръка, ушите му са червени като рак; той не ме удостоява дори с поглед...

Как се отнася директорът към своето убийство така и не узнавам, понеже Кнобел старателно е затворил вратата. Разговорът в кабинета продължава още десет минути. Опитвам се да чета вестника, който моят надзирател е забравил — вероятно орган на социалдемократията, когато на вратата изведнъж се появява господин директорът. Той казва:

— Беше ми много приятно лично да ви осведомя относно фактическото състояние на нещата, господин прокурор. Тук не става дума за парите, както вече казах; по него време бях готов да заплатя половината от уговорения хонорар, кръгла половина, словом и цифром, обаче няма да се оставя да ме изнудват; а пък ако господин Шилер не е доволен, моля — може да заведе дело. Но той не посмя! Нямам, виждате ли, пари за съдебни процеси! Те винаги така казват, тези психопати. А когато му посочих законния съдебен ред, той ме нарече в очите гангстер. Но моля ви, господин прокурор, и вие не бихте търпели подобно нещо!

Господин директорът, който след това облича в приемната палтото си, има съвсем солиден вид, във всеки случай на улицата край гарата с нищо не би привлякъл вниманието върху себе си. На врата си той носи невзрачно копринено шалче без шарки. Плешивата си глава скрива под също тъй невзрачна филцова шапка, която не снема, когато ме забелязва, а вместо това посяга към гърлото си, като да оправи шалчето. Аз му кимвам. Защо ли в същност? Той отминава с думите:

— Ще се срещнем пред съда!

Тогава прокурорът праща да ме повикат.

— Има един сорт милионери — казвам аз, — на които не можеш да сториш нищо в една правова държава; нищо чудно, че те постоянно възкръсват...

Спретнатата госпожица тозчас е отпратена с някаква поръчка, трябва да отнесе писмо в хотел „Урбан“. Веднага си помислям: „Дали Юлика не се е завърнала от Париж?“ Междувременно прокурорът, когото досега съм виждал само на своя нар като гост, ми предлага фотьойл.

— Да — усмихва се той, — драги мой...

Прекъсва го телефонът. Той леко се извъръща настрани със слушалката на своя служебен апарат, както подобава за неслужебен разговор, слуша, играе си с връзката ключове, гледа през прозореца, казва от своя страна само, че няма да си дойде за обяд, а пък следобед имал следствен експеримент; сетне, очевидно затруднен да отговори на някакъв настойчив въпрос в мое присъствие, набързо приключва разговора и с малко напрегнат тон отново се обръща към мен:

— Сибила ви поздравява.

— Благодаря — казвам аз, — как е тя?

— Благодаря — казва той. — Щастлива е, че отново си е у дома.

Сетне, когато и последната усмивка изчезва от лицето му, а откровено неловкото мълчание става прекалено дълго — сякаш вече е окончателно решено, че аз съм безследно изчезналият Щилер и следователно бившият любовник на жена му, която е щастлива, че отново си е у дома, — той пъха връзката ключове в джоба си и изказва не особено оригиналната мисъл:

— Смешно нещо е животът!

Пък и на мене не ми идва друго наум.

— Ако нямате нищо против, можем да обядваме заедно, Щилер. Имаме време до два часа. Предлагам ви — казва той и става — да поизлезем извън града!

2. Обядът.

Доста мълчаливо пътуване през гори и поля. Есента се чувства навсякъде. Слънцето грее все пак дотолкова, че човек може да седи на открито, поне по пладне. Настаняваме се в градината на една малко смешна селска гостилница, откъдето обаче се открива просторна и ободряваща гледка. Над главите ни се вият изсъхнали лозови листа, пред нас стърчат две-три стъбла на рядката асма, през които се вижда езерото, проблясващо, сякаш оплетено в паяжината на есенния въздух; всичко е покрито с воал от синкав дим: и пламенеещите в повяхващи багри гори, и кафявите разорани ниви. Тук-там до овощните дървета все още са опрени стълби, а под тях се белеят кошници. Оси жужат дори над чашите ни с кампари. Планинските върхове, извисяващи се над есенната омара, изглеждат прозрачни като от стъкло и някак отнесени в друг свят; снежната им белота просветва зад призрачно

голите клони на дърветата подобно на дарохранителница зад черна олтарна решетка.

— Красиво е — казвам аз. — Много е красиво.

— Не сте ли идвали друг път тук?

Обядът е превъзходен.

— Какво ще пием? — пита моят прокурор и приятел. — Мисля, че имат нелош майнфелдер.

— С удоволствие — казвам аз. — С най-голямо удоволствие.

Просто не мога да отвърна поглед от пейзажа: наклонът към езерото е тъй просторен и плавен, че създава усещане за полет. Есенната омара забулва невзрачните контури на поселището, което още не е град, но вече не е село; остават гористите хълмове, меките извивки на падините с техните нивя и мочурища; пейзажът ме занимава, тъкмо защото не ме изненадва с нищо. Той ми е познат. Но обичам ли го?

— Чух — казва моят прокурор, — че приятелите ви тези дни останали малко разочаровани. Намерили ви груб и безсърдечен.

— Може и да са прави.

— Защо?

Свивам рамене. С тях става, както и с този пейзаж, който в същност, подобно на почти всички пейзажи, е достоен за обич. Навярно причината е в мен... Отново пак същото: осите, пропълзели в бутилката, сенките по застланите с чакъл пътеки, златното безмълвие на преходността — всичко като съживено с магическа пръчка; кудкудякащите кокошки в ливадата, купищата гнили и презрели круши по пътя, астрите, пъстрееци над една желязна ограда — кървави звезди от някакъв изтляващ огън, синкавият въздух между дърветата; всичко сякаш се сбогува със себе си: сипещите се листа на една топола, металическият оттенък по нападалите плодове, пушекът от полето, където горят бурените; а зад решетката на лозите мъждука езерото. Денят клони към зник, слънцето вече ръждавее в омарата; после обратният път за в къщи, без палто, с ръце, пъхнати в джобовете на панталона, влажната шума под краката вече не иска да шумоли, в полумрака се гушат стопанските дворове, пресата за грозде, бъчвите с капещото в тях вино, червените фенери на малкия пристан в мъглата...

Такава е тукашната есен, но аз виждам и пролетта по тези места. Виждам една доста млада двойка; те крачат напреко през полето, а

земята, напоена от снежната вода, шляпа под краката им — мека, тъмна като мокра гъба; над главите им появява фьонът, слънцето ярко грее и те вървят съвсем напосоки, примамвани от красивите гледки, на приятелско разстояние един от друг. Навсякъде мирише на разхвърлян тор, по склоновете бълбукат ручейчета и заглаждат тревата, а горите са пълни с мартенска небесна синева, прозираща между безлистните стволове на дърветата; две дорести кончета, от които се вдига пара, теглят плуг върху полегатия хълм, земята зее в черни бразди и поглъща светлината. Странна среща с миналото! Макар и млади, двамата разсъждават за старостта и вече знаят: във всяка възраст, с изключение на детската, отминаващото време предизвиква тих ужас; и въпреки това всяка възраст може да бъде хубава, стига да не отхвърляме или удавяме в мечти онова, което ѝ се полага, защото и смъртта, която се полага един ден всекиму, не може да се отхвърли, да се удави в мечти, да се отсрочи. Как надълго и нашироко говори младият мъж за двете главни състояния на своя живот — „труд“ и „изкупление“, както той ги нарича. А труд — това е радостта, трескавата възбуда, възторгът, който не ти дава да заспиш, някакъв ликуващ вик, нестихващ с часове и дни, тъй че ти се ще да излезеш от себе си, това е то трудът, той е лудешка разюзданост, обземаща те мимо волята, разюзданост, която не задължава, не обвързва и не изисква, която не търси сметка и не се скъпи; това е жест на ангел, който няма ръце, за да взима; ето го щастието — да се трудиш с онази прелестна мания за величие в сърцето, която превръща всичко останало в нещо странично — и то тъкмо онова, което се отнася до хората, прави го някакъв придатък, някакво весело разточителство от излишък на радост; а после наистина всеки път се оказва, че то е било върхът в междучовешките отношения, недостижим, щом се превърне в цел, в насъщна потребност, в най-главното. И всеки път това внезапно настъпване на унинието, което идва, не защото хората си отиват, а тъкмо обратното — хората си отиват само защото се появява унинието, те го подушват седмици напред, както кучетата земетресението, което ще опустоши всичко изградено, за да остане само пепел и униние като черни трепкащи птици над димящите развалини на погубената радост, да останат сенките на страха — това е то изкуплението, отзвукът на миналото в съмнението, ужасът на безплодното усамотение.

Как охотно говори младият мъж и как хубаво се чувства въпреки това младата жена! Краищата на облаците сребреят, топят се под слънчевите лъчи, а горичките се извисяват като острови, озарени от металически блясък. Двамата бродят из някаква блатиста местност, а по едно време, когато прескачат ромоняща вада, обувката ѝ изведнъж затъва в мочурището; младата жена балансира на един крак, тъй че младият мъж трябва да я подхване. Те се целуват за първи път. Зад горичките се разлива прохлада, там, в сенките сред червеникавите пасбища се белеят неразтопени преспи сняг. Двамата излизат от една гора и се спират, уловени под ръка; пред очите им като проблясващ сърп отново се разстила езерото, а над Алпите клокочи безшумен прибор — светещата пяна на облаците. В някаква селска гостилница те правят почивка. Обслужва ги момиченце с плитки. Зад ниските прозорци, пълни с млади филизи, сплетени клонки и слънце, чиито лъчи се спускат косо в тишината на обшитата с дърво стая и играят в чиниите им, те усещат колко много са извървели и с наслада поглъщат заслужения обяд — хляб и сланина, селски хляб, разчупващ се на влажни и апетитни късове. В стъклата на прозорците се блъска муха. Щастие, граничецо с тъга, обгръща като облак и понася този час на необикновено присъствие и вътрешна будност, на неочаквана близост, издебнала ги като провидение в тази проста селска соба, на ясно съзнание, че най-после са се срещнали. Още не изниква въпросът какво ще излезе от всичко това, владее ги единствено преливащото чувство колко много възможности крие един живот!...

Такава е тукашната пролет, а през лятото под дървените маси кудкудякат кокошки; лозовите листа над главите са зелени и гъсти; небето е бледо, езерото напомня потъмняло олово; по края на гората гъмжи от пчели, над неподвижната трева по високите ливади трепти синевата, пълна с пърхащи пеперуди; планинските върхове се губят сред слънчевия блясък, и ето (едва съм изпил чашката си), отново е есен, отново е пак същото: кошове, пълни с шума, влажна мъгла, и изведнъж денят е преполовен, настъпва пладне като сега — вятърът сипе от дърветата злато, а времето прокарва невидима длан по хълмовете; по земята тупкат ябълки. Ако тръгнеш сега из горите, ще усетиш миризмата на гъби. Тук мирише на шира. Жужат оси, възбудени от сладостта на капенето, навсякъде оси, а в набързо узрелите плодове отново усещаш лятното слънце, сладостта на

отминалите дни; седиш в градината, чувствуваш с цялата си кожа прохладата на сенките, а градината расте пред очите ти като внезапно изумление, тя е пуста, но ведре, синкав простор изпълва голите корони на дърветата; и отново по зидовете на къщите пламтят багрите на увяхването, последните листа пълзят нагоре и изгарят в жаравата на преходността. А че отлитат години и едно-друго се случва — кой го забелязва! Всичко си прилича, различни са само пространствата на нашето присъствие, нищо не ни се връща, макар и да се повтаря, съществуването ни се издига над нас като миг и идва ден, когато преставаш да броиш нижещите се есени, миналото се разстила наоколо ти, както тишината по натежалите от плод склонове, а на лозницата на собствения ти живот зреят гроздовете на сбогуването. Отмини! В такива дни отново те мами езерото: плуваш, усещаш кожата си, топлината на кръвта си, плуваш като в стъкло, носиш се над сенчестата прохлада на дъното, а в брега се разбиват на късчета проблясващите вълни; далеч навътре се полюлява платно на фона на сребристите облаци и пеперуда, омотана в паяжина от светлина, а слънцето меко мъждее над губещите се в нежен дим брегове. За миг изглежда, сякаш времето е спряло в блажена притома; бог съзерцава сам себе си, а целият свят е притаил дъх, преди да се разпадне на прах в здрачината...

По едно време моят прокурор казва:

— Там долу под нас е Херлиберг, навярно го знаете, а дето се вижда отсреща, е Галвил.

Сетне селското девойче раздига чиниите ни, осведомява се дали ни е харесал обядът, а след като донася кутията с пури, отново оставаме сами. Естествено, отдавна вече чувствавам, че на моя прокурор и приятел нещо му тежи на сърцето. Нима аз му попречих да си изкаже болката? Сега, когато сме запалили пурите си, моментът, изглежда, е настъпил. Чашите са празни, поръчаното шварц-кафе още не е донесено, осите са отлетели, а от някаква селска църквица бие един часът.

— Радвам се — казва той, — искрено се радвам, че двамата най-сетне се запознахме. Но не за това бих искал да говоря сега! В два часа трябва да бъдем в града, и то за един следствен експеримент, не се плашете, ще извършим оглед на ателието... Разбирам — тутакси добавя той, — че сега гледате на мен като на коварен преследвач и

лицемер, който се приближава с приветливи думи и същевременно крие зад гърба си усмирителна риза; разбирам целия ви страх от това потънало в прах ателие, изобщо разбирам ви може би по-добре, отколкото си мислите, драги мой Щилер!

Моят въпрос какво цели този следствен експеримент остава без отговор.

— Ако ми позволите — казва той, — бих искал да ви дам един съвет.

Пурата му е угаснала.

— Виждате ли — казва той най-сетне, след като за втори път пали пурата си, — говоря с вас не само защото Сибила ме помоли. Тя желае да ви спести всякакви излишни неприятности и, струва ми се, има право: съдът съвсем няма да ви разбере, Щилер, той ще се отнесе към вас като към мошеник, изобличен в измама, като към човек, достоен за присмех. Съдът е свикнал с измамата, сам схващате, но с измама, която носи някаква облага — богатство или титла, или нещо от този род; накратко, ще ви осъдят да заплатите някои глоби, не знам точно какви, или пък ще минете и без глоба, ала не и без укорително поклащане на глава, без свиване на рамене и снизходително съжаление. Каква полза имате от всичко това?

— И какъв е вашият съвет? — питам аз.

— Щилер — усмихва се той, — говоря ви съвсем приятелски: спестете ни неудобството следващия петък да трябва публично да ви осъдим да бъдете този, който сте в действителност, а преди всичко го спестете на себе си. По съдебно решение да носите занапред името на безследно изчезналия ще ви бъде още по-трудно, а че вие, поне външно, не сте никой друг освен този безследно изчезнал, няма какво повече да говорим сериозно. Признайте си доброволно! Ето моят съвет, Щилер, съвет, продиктуван от най-искрено приятелство, струва ми се.

Донасят ни шварц-кафе.

— Моля, госпожице — казва прокурорът, — пригответе сметката.

— Общо ли?

— Да — казва прокурорът, — общо.

Сетне моят отговор:

— Не мога да призная нещо, което не е вярно.

Ала селското девойче, схванало очевидно погрешно мълчанието ни, не си отива веднага, а стърчи край нас, пристъпва от крак на крак върху чакъла, дърдори за времето, сетне за кучето, докато ние безмълвно сърбаме прекалено горещото кафе. Едва когато прокурорът повторно моли за сметката, момичето ни оставя на мира.

— Не можете да признаете нещо, което не е вярно... — повтаря прокурорът.

— Да — казвам аз.

— И как така не е вярно?

— Господин прокурор...

— Не ме наричайте прокурор! — прекъсва той и без това унилата ми словоохотливост. — Бих се радвал, ако можете да гледате на мен като на приятел. Казвайте ми просто Ролф.

— Благодаря — отвърщам аз.

— Предполагам — усмихва се той, — че на времето също не сте ме наричали другояче...

Сега пък моята пура е угаснала.

— Щастлив съм — казвам аз, след като за втори път паля пурата си, — че ми дарявате приятелството си. Тук аз нямам приятели. Но ако вие сериозно не желаете да ми бъдете прокурор, а в това вярвам от все сърце,... Ролф,... тогава, виждате ли, имам право и от вас да очаквам същото, което следва да очаквам от един приятел: да ми повярвате в нещо, което не съм в състояние да обясня, камо ли да докажа. Сега всичко се свежда дотам. Ако сте ми приятел, трябва да приемете и моя ангел.

— Какво искате да кажете?

— Трябва да можете да повярвате, че аз не съм човекът, за когото ме взимат, за когото и вие като прокурор ме смятате... Аз не съм Шилер — казвам го бог знае за кой ли път, ала за първи път с надеждата, че някой ще ме чуе. — Не съм Шилер, най-сериозно, и не мога да направя самопризнания, каквито моят ангел ми е забранил.

Това не биваше да казвам.

— Ангел...? — пита той. — Какво имате пред вид?

Мълча. Тогава ни представят сметката, която плаща прокурорът, и понеже нашето селско девойче отново не иска да си тръгне, тръгваме ние. Чакълът скрипти под стъпките ни. От откритата кола, преди прокурорът да включи мотора, ние още веднъж обгръщаме с поглед

обедния пейзаж, кафявите разорани ниви с кръжащи над тях врани, лозята, горите и есенното езеро, при което зная: моят прокурор и приятел все така чака отговор. Когато запалва мотора, аз произнасям:

— За това не може да се говори.

— За ангела, искате да кажете?

— Да — отвръщам аз. — Щом само се опитам да разкажа за него, и той ме напуска; тогава аз самият вече не го виждам. Много е смешно; колкото по-точно съм в състояние да си го представя, колкото по-близо съм до това да мога да го опиша, толкова по-малко вярвам в него и във всичко, което съм прозрял.

Поемаме покрай езерото за града.

3. Следобедът.

Около два и четвърт, тоест със закъснение, понеже в Стария град трудно се намира място за паркиране, спираме пред „къщата“, която се отличава от останалите сгради в уличката само по това, че отпред стои Кнобел, моят надзирател, в цивилни дрехи. Ние сме първите. Кнобел се обръща само към моя прокурор с думите:

— Ключовете са у мен!

В тъмния, миришещ на мухъл коридор стоят велосипеди, някаква доста вехта детска количка, кофи за боклук. Кнобел не държи ключовете в джоба на самото си, а ги изважда от една тенекиена, някога жълта, а сега прилично ръждясала пощенска кутия с надпис: А. Щилер. Никакви указания за професията. Откъм задния двор кънти като от тенекеджийница или може би шлосерска работилница. Съзирам покрит с мъх калдъръм и дългите, вече оголели клони на един явор, който навярно само през лявото, и то по пладне, вижда малко слънце; по-нататък се издига фонтанче без вода от също тъй обрасъл с мъх пясъчник — всичко нелишено от идиличност. А в дъното: връзки железни тръби, по-дълги и по-къси, на една от тях още виси червеното знаменце, окачено при транспортирането им с камиона. Но ето че Ролф, моят приятел, който, изглежда, за първи път се озовава в този дом, казва:

— Мисля, че вече трябва да идем горе!...

И понеже аз от своя страна не поемам ролята на разводач, Кнобел посочва единственото налично стълбище от старо и вече

протритото орехово дърво — патрицианско стълбище, широко и полегато, с проядени от червеи перила и спираловидни колонки. На четвъртия етаж, където вони на кисело зеле, стълбището свършва, но Кнобел обяснява на господин прокурора, че има продължение, отмества портичката на една дъсчена преграда и ни кани да се качим по тясна и изведнъж много стръмна чамова стълба. Те през цялото време ме държат по средата, случайно или преднамерено? Безмълвната сериозност преди всичко на Кнобел, който от днешния предобед се прави, че не ме забелязва, е смешна, но също и моят приятел и прокурор е онемял, сякаш се приближаваме към мястото на кърваво престъпление, осяно с неизброимо количество трупове.

— Да... — казва той, когато стигаме горе, отново обърнат наполовина към мен, наполовина към Кнобел. — Надявам се и останалите господа скоро да дойдат...

Виждаме три врати — на първата виси живописен катинар, втората е украсена с шеговит знак, подсказващ, че тук е клозетът, едва третата води към ателието на техния безследно изчезнал скулптор. Кнобел отключва и като длъжностно лице минава напред, а пък прокурорът ми казва:

— Моля, след вас!

За да не създавам впечатление, че се чувствавам тук у дома си, аз веднага приемам учтивото предложение; впрочем усещам, че в този миг Ролф, моят приятел, е много по-притеснен от мен, по-нервен, отколкото някога съм го виждал. Едва пристъпил прага на ателието, той ме пита:

— Къде е гардеробът?...

Кнобел показва един пирон на синята врата.

— Да... — казва прокурорът, потривайки ръце. — Но отворете някой прозорец, Кнобел, въздухът е просто ужасен.

Жал ми е за моя приятел — известно ми е, че това ателие някога е изиграло важна роля в собствения му живот, по-важна, отколкото е било нужно, сега той го съзнава много добре, но тъкмо тук е коварството на подобен следствен експеримент, че внезапната нагледност разбужда наново отдавна превъзможнати спомени, за да сломят човека. За щастие, не успявам да кажа нищо дружески-утешително, понеже тъкмо в този момент се звъни, за което и двамата сме благодарни. Кнобел търси ръчката, с която се отваря долната

входна врата, и я открива. Аз все така недоумявам кого в същност чакаме още за този идиотски следствен експеримент. „Вероятно моя защитник, а може би и Юлика!“ — мисля си аз; впрочем не събличам палтото си — нямам какво да търся тук. Очевидно добрият Кнобел не е натиснал ръчката, както трябва, защото отново се звъни.

Прокурорът:

— Но защо не отворите, Кнобел?

— Ама аз натискам — казва Кнобел. — Ето, вижте!

В това време аз се озъртам, пъхнал ръце в джобовете на панталона си под разтвореното палто, без да сменям шапката от главата си, понеже все пак тук не живее никой. Наоколо гъмжи от изкуство. Независимо от дебелия слой прах по корнизите, шпатулите, стативите, постаментите, мебелите, тъй че дори по тази причина не ти се ще да се докосваш до нищо, това ателие, както и очаквах, съгласно описанията на госпожа Сибила, е доста разхвърляно, прилича едновременно на жилище и работилница, някаква пролетарско-романтична смесица. Един извит кюнец, пресичащ напреко помещението, се натрапва предизвикателно на погледа и иде да подсказва, че тук не съществуват общоприетите условности; при това тъкмо този кюнец, какъвто може да се види в почти всяко парижко ателие, представлява общоприетият бохемски реквизит. Но от мен да мине! Иначе това е просторно и по тази причина радващо окото помещение; има нещо като под от нерендосани чамови летви, които тук-там, докато ходим по тях, тихо проскърцват; а в такъв слънчев есенен ден като днешния всичко е залято от светлина. Под една чупка на покрива, точно както си спомня госпожа Сибила, се намира стара газова печка, чийто емайл е осеян с ръждиви ръбци; сетне има мивка от червена мозайка и един разкривен шкаф с малко съдове в него — очевидно най-горната полица е била замислена като шеговита демонстрация на разкош, защото е изпълнена само с крадени чинии, по които личат най-различни надписи: „Hotel des Alpes“, „Bodega Granada“, „Kronhalle Zürich“ и така нататък. Навярно някога червеният маркуч на чешмата — сега синя и плесенясала гумена мумия — все още е привързан с връвчица; от него капе вода и аз се питам дали от шест години все така капе — неволна представа, която, не знам защо, ме дразни, напомня ми капенето в карлзбадските пещери. На един пирон виси кърпа за лице, цялата покрита с черни петна от мухъл като

прокажена. Не липсват и паяжини, разбира се, например върху телефона, който стои до дивана и навярно отдавна не работи, онемял под бремето на неплатените сметки. Диванът е широк, grand lit^[6], също потънал в прах, тъй че никой не сяда на него, а това придава на тази мебел особена натрапчива важност, сякаш е музеен експонат с табелка „Моля, не пипайте!“, нещо като леглото на крал Филип в Ескориал. И моят прокурор, както виждам, също е пъхнал ръце в джобовете на панталона си, за да не се докосва до нищо. Той разглежда лавиците с книги. Онова, което безследно изчезналият е оставил след себе си, едва ли може да се нарече библиотека — наред с томче Платон и малко Хегел личат имена, които днес вече не говорят нищо дори на антикварните книжари; Брехт стои наред с Хамсун, по-нататък Горки, Ницше, множество книжки на издателство „Реклам“, между тях и с оперни либрета; граф Кайзерлинг също е тук, наистина с черния печат на една обществена библиотека, сетне всевъзможни книги по изкуството, най-вече за модерното, антология на швейцарската лирика, „Моята борба“ стои наред с Андре Жид, подпряна от другата страна с „Бяла книга за Испанската гражданска война“, навсякъде томчета на издателство „Инзел“, в същност нито едно пълно издание, само отделни съчинения като „Западно-източен диван“ и „Фауст“, „Разговори с Гьоте“ на Екерман, „Дон Кихот де ла Манча“, „Вълшебната планина“ — единствено от произведенията на Томас Ман, после „Илиада“, „Божествена комедия“, Ерих Кестнер, „Моцарт на път за Прага“, също и стихотворенията на Мьорике, „Тил Ойленшпигел“, по-нататък отново Марсел Пруст, но пак не всички томове на „В търсене на изгубеното време“, „Последните дни на Улрих фон Хутен“, от Готфрид Келер само писмата и дневниците, някаква книга от К. Г. Юнг, „Черният паяк“, едно-друго от Ханс Арп и съвсем неочаквано „Игра на мечтите“ от Стриндберг, също нещичко от ранния Хесе, Чехов, Пирандело — всичко в немски превод, мексиканската новела на Лоурънс „Жената, която си тръгна на кон“, доста много книги от един швейцарец на име Албин Цолингер, от Достоевски само „Записки от мъртвия дом“, първите стихотворения на Гарсия Лорка на испански, кратката проза на Клодел и „Капиталът“, подпрян от Хьолдерлин, няколко криминални романа, Лихтенберг, Тагор, Рингелнац, Шопенхауер — също с черния печат на една обществена библиотека, Хемингуей (книгата за борба с бикове) наред с Георг

Тракл, после купчини пожълтели списания, испанско-немски речник с много замърсена подвързия, „Комунистическият манифест“, книга за Ганди и така нататък! Във всеки случай би било трудно въз основа на книгите, събрани от безследно изчезналия, да се обрисова духовният му облик в публична обява за задържането му, още повече че никой не знае какво именно той е прочел, какво от прочетеното е разбрал или пък просто не е разбрал и какво е изтълкувал погрешно по плодотворен за себе си начин. Така или иначе по лицето на моя прокурор и приятел се чете изразът на човек, неможещ да открие онова, което му е нужно, за миг, когато въпреки праха той изтегля един отделен луксозен том в пурпурна кожена подвързия, аз си помислям: „Може би търси книги от собствената си библиотека?“ Но той поставя луксозния том обратно на лавицата и запрелиства „Ана Каренина“... В ателието преди всичко има една широка и дълга маса от обикновени дъски, сложена на дървени магарета, върху които личи печат с името на някакъв майстор на гипсови отливки, и целите са изцапани с гипс. Изглежда, някаква добра фея е сложила тук всичко в ред — пепелниците са почистени, а също и кофата за смет в кухненската ниша под чупката на покрива. На стената — точно както го описва госпожа Сибила — висят две пъстри, но вече избелели испански бандерили, една африканска маска с твърде съмнителна автентичност, всевъзможни, избледнели до неузнаваемост фотографии, красивият отломък от келтска брадва, един плакат от Тулуз-Лотрек, също съвсем избледнял.

По едно време прокурорът казва:

— Но къде останаха другите, защо не се качват?

— Съвсем не зная — отговаря Кнобел. — Аз натиснах ръчката...

Не се намесвам в техния следствен експеримент, който, изглежда, не върви, както трябва; аз съм тук като арестант, затова зяпам през прозореца, додето те угрижено се съвещават.

— Мислите ли, че ще се оправят сами?

— Как пък не? — казва Кнобел. — Та дамата познава местоположението, нали тя самата ми показва всичко!

И така, сега вече знам кого трябва да очаквам. Запалвам си цигара и никак не мога да повярвам, че Юлика, ако ме обича, е готова да участвува в този фарс. Усещам се напрегнат, наистина, но изпълнен с упование и увереност в победата си; в последна сметка всичко ще

зависи от Юлика, единствено от Юлика... В същност, що се отнася до следствения експеримент, аз наистина не мога да си представя друго място, където да се чувствам така чужд, както тук. Няколко работи от глина, изоставени по онова време от безследно изчезналия Щилер, са увити в кафяво зебло, за да не изсъхне глината; но понеже това зебло не е мокрено от години, трябва да се очаква, че фигурите съвсем са се разкапали и само платът ги държи. Аз, разбира се, не се докосвам до нищо. За да се доведе този следствен експеримент докрай, нужно е само да смъкнат кафявото зебло и всичко ще се разпадне на прах като мумия. Моят приятел и прокурор също не може да се отърве от това впечатление; и той намира, че фигурите напомнят мумии, каквито в етнографските музеи не току-тъй държат под стъкло. Той разглежда най-вече гипсовата глава на директора, когото предобода бе съзерцавал, така да се каже, в натура, но се въздържа да дава преценка. Някои неща дори са отлети в бронз, но от това, по мое мнение, те не печелят: бронзът — все пак метал с някаква трайност — ги лишава от прелестната измамливост на ескиза, която може би успява да спаси всичко останало именно с очарованието на очакването; а веднъж за винаги отлятото в бронз не свидетелствува достатъчно за зрелостта на създателя му. Нищо чудно, че Щилер (изглежда, някой ден и самият той го е проумял) си е отишъл! Стига един-едничък поглед из това прашно ателие, за да се убедиш: колко труд, ах, какво ожесточение, пот и усърдие и все пак не усещаш потребността да свалиш шапка поне на това! Всичко е някак си меланхолично, нищо повече, и аз изпитвам облекчение, когато наново се звъни. Прокурорът се разсърдва: той нарежда на Кнобел да слезе долу и доведе тук господата, които по всяка вероятност не могат сами да отворят входната врата; но малко по-живо! Моят надзирател, справедливо обиден, понеже е натискал ръчката с все сили, излиза от ателието и съзира някакъв възрастен амбулантен търговец, навярно вече обслужил другите етажи и накрая добрал се до нашето ателие — той държи разтворено куфарче върху треперящите си ръце. Естествено, ние не сме очаквали неговата поява, както и търговецът — нашата.

— Нищо не ни трябва! — сгълчава го Кнобел, както преди малко бяха сгълчали него. — Нищо!

Разбира се, старчето и понятие си няма, че ние не сме обитателите на тази мансарда, че от шест години тук изобщо няма и

следа от живот, ето защо настоява на правото си поне да покаже стоката си — все полезни вещи, което Кнобел не дръзва да оспори. При вида на тримата мъже той предлага най-напред ножчета за бръснене, сапун за бръснене, кръвоспиращи средства и други подобни. Кнобел гледа по-бързо да го отпрати, та да не го сгълчи наново прокурорът; на свой ред амбулантният търговец не проумява как така тримата господа могат да живеят заедно, без да ползват четка за зъби, поне една-единствена, без мухоловка, без тоалетна хартия и боя за обуца, изобщо без нищо, а най-вече без ножчета за бръснене! Кнобел не може да се справи със старчето. Най-сетне, навярно усъмнен в нашата мъжественост, амбулантният търговец прибира всичко показано досега и се опитва да събуди интереса ни с четки за миене на тенджери, прибори за шев, еластични жартиери, съвсем фино масло за баня от борови иглици и накрая дори с шноли за коса — вещь, която постоянно се губи и все трябва да се купува наново. Кнобел току повтаря:

— Хайде, стига толкоз! Стига толкоз!

Думите му обаче не дават и най-малкия резултат. Най-сетне прокурорът се намесва, невъзмутимо купува едно-друго, примерно ножчета за бръснене, и ние отново оставаме сами, обаче все така без другите участници в следствения експеримент (тъкмо бие три без четвърт), които дори вече не звънят на входната врата.

— В три и половина имам съдебно заседание — казва Ролф и добавя без видима връзка: — А пък ателието никак не е лошо...

Усърдно кимам с глава.

— И с много добро осветление.

Тогава Кнобел, за да не стърчи така напразно, както пред амбулантния търговец, си придава малко важност или пък иска да бъде полезен с познанията си за местоположението, защото казва, макар и не на мен, а на прокурора:

— Оттук се излиза на покрива.

Но понеже нищо не ни тегли на покрива, той добавя:

— А пък това е пощата, господин прокурор, от миналата събота насам...

— Как, поща?

— Разни печатни пратки — казва Кнобел и чете: — „Осигуровка за старост и наследници“, обаче господин доктор Боненблуст прибра

всички съобщения за неплатени вноски. А това писмо е за господин Щилер, лично...

Тъй като и през ум не ми минава да чета писма, адресирани до техния безследно изчезнал Щилер, моят приятел и прокурор си позволява да разкъса плика. Съдейки по израза на лицето му, писмото изглежда маловажно и само заради порядъка той не го хвърля в кошчето за отпадъци.

— Някакъв анонимен патриот ви ругае — казва той кратко. — Гневят ви се, че не приемате възможността да бъдете швейцарец като височайше благоволение, тоест безусловно.

После, тъй като очакваните господа още не се появяват, ние все пак излизаме на покрива; ако се съди по спомените на госпожа прокуроршата, тук нищо не се е променило. Наоколо се търкалят парчета керемиди, потрошени от градушка, и внушават мисълта, че няма на кого да пречат. Бурените, покарали в пукнатините на терасата помежду залетия с асфалт чакъл, навярно са по-високи от когато и да било; няколко есенно-пожълтели стръка се полюляват сред вятъра. Моят приятел и прокурор, изглежда, също не е очаквал нещо по-различно; той съзерцава изгнилия скелет на един шезлонг без платно, който все така си седи в ъгъла. Двамата стоим и мълчим, Ролф и аз, а на терасата отсреща тъкмо изтупват дюшек. Съзнавам много добре, че Ролф, моят нов приятел, забелязва всички тези дреболии наред с красивата гледка над островърхите покриви, таванските прозорчета, комините и огнеупорните зидове, оттук се вижда дори крайчец от езерото, проблясващ сред паяжината на есенния въздух, щом някое параходче го набразди със ситни вълнички — наистина ободряваща гледка, която обаче, струва ми се, не успява да спечели вниманието му. Ролф жадно пуши. Защо трябваше да идваме тук, където толкова неща го нараняват — все дреболии без особено значение, които въпреки това придобиват за него, мъжа на Сибила, болезнен смисъл: и този дюшек, който изтупват тъкмо пред очите ни, и еластичните жартиери, които му предложи амбулантният търговец, и съвсем финото масло за баня от борови иглици, и шнолите за коса, които постоянно се губят и все трябва да се купуват наново; защо, мисля си аз, е нужен този оглед на едно място, спомена за което жена му и той вътрешно отдавна са превъзмогнали? Виждам по стиснатите му устни: следственият експеримент му струва по-скъпо, отколкото е предполагал, и то без

нужда. Не зная какви мисли го връхлитат през тези няколко минути, докато изпушва цигарата си чак до мундщука; сигурен съм обаче, че всичко това е безсмислица — в живота има и такива напълно погрешни изпитания: достатъчен е изгнилият скелет на един шезлонг, в който жена му може би никога не е седяла, понеже платното е липсвало и преди седем години, за да рухне за минута утвърдената с години увереност в нейната любов, привидно да се установи, че за всички тези шест или седем години уж нищо не се е променило и се разбудят мъчително точни представи за миналото — а те, все едно верни или неверни, могат да предизвикат единствено погнуса. Или пък моят приятел очаква от себе си да съумее да понесе без болка и тези мъчения, на които ще го подложат още веднъж мъртвите вещи? Но това е безсмислица! Какво общо има този шезлонг, пък дори да не беше изгнил, с неговата жива Сибила, с отношението му към нея? Съществува погнуса, която никога не ни напуца, погнуса, така да се каже, като неизбежно наказание, задето си представяме неща, които просто с нищо не ни засягат; така мисля аз. Защо си причинява той тези страдания? Една ревност може да се превъзмогне — и в душата, и пред лицето на другия, може да се преодолее изцяло, както го е постигал Ролф; но е глупост да се мисли, че ще съумеем да преглътнем без трепване на окото и отделните отломки. Сега усмивката му прилича на гърч. Нима не го е знаел, моят приятел и прокурор, съпроводил толкова хора до местопрестъплението, че в мъртвите вещи често се крие нещо сатанинско? Аз, естествено, не виждам какво мога да му кажа на тази тераса. Това е толкова ненужно унижение и в същност сега за първи път разбирам колко фалшиви реакции пораждат подобни следствени експерименти, при които човек е изправен пред някоя мъртва вещь, сякаш истината съществува извън времето...

И понеже той мълчи, аз малко неочаквано питам:

— Всъщност на колко години е сега жена ви?

— Сибила?...

— Ханес скоро ще бъде вече гимназист — дърдоря аз, — а пък сега и ново дете, и то момиченце, сигурно е голяма радост за жена ви...

— Да — казва той, — голяма радост.

— Също и за вас...

— Да — казва той, — прав сте!

Добрият Кнобел, като дребен чиновник още несвикнал да безделничи в служебно време, не ни дава мира и предупреждава, че перилата на терасата са ръждясали, затова по-добре е да не ги докосваме! И ние не ги докосваме. Гълъби гукат по покрива. Оттук се вижда и веригата синеещи хълмове, където бяхме по обед.

— Чудесно прекарахме там горе — казвам аз, — в градината на онази селска гостилница...

— Нали?

— Имам пред вид, естествено, не ангел с крила — продължавам аз в отговор на въпроса му, зададен там горе, — каквито са ангелите в скулптурата и в театъра. Възможно е хората, които някога са създали този образ на ангел, да са прозрели нещо подобно като мен, нещо също тъй неизразимо. Аз знам всъщност само това, че нещо съм прозрял...

За моя досада (усещам го като лоша шега) точно в този момент заехтяват камбаните на близката катедрала; за сватба или пък за молебен, оттук не се вижда, във всеки случай кънти оглушително. Цяло ято подплашени гълъби се вдига от покрива и проплясква над главите ни. От толкова близо изобщо не долавяш звук, а само някакво металическо трептене във въздуха, тътен на чукове, които сякаш имат за цел да пръснат тъпанчетата ни. За да се спасим донейде от шума, напускаме терасата и когато слизаме в ателието, те са вече там: Юлика и моят защитник, който тъкмо ѝ помага да свали новото си парижко палто. Макар че веднага затваряме всички прозорци, за разговор не може и дума да става. Юлика е по-възхитителна от всеки друг път. Незабавно си разменяме целувки. А и това, че Юлика отново носи великолепната си коса малко по-светла — не толкова набиваща се в очи, както подобава за град като Цюрих — също не ми се изплъзва от погледа и засилва увереността ми, че тя окончателно се е разделила с Париж и с мосю Дмитрич. Малко странно ми действа наистина кученцето, което Юлика е довела със себе си, навярно тъкмо защото не възнамерява да се връща повече в Париж; то е отново фокс. Аз го галя, понеже и без това, както вече казах, разговорът е невъзможен под оглушителния звън на камбаните. Всички запалват цигари. Юлика, в ролята на домакиня, донася пепелници и с жест кани господата да седнат. Но всичко е просто прекалено прашно. Изпитвам любопитство какво ще се разиграе тук, когато камбаните замлъкнат и поради това съм едновременно напрегнат и весел. Комизмът на положението,

струва ми се — стига само заедно да го проумеем — би трябвало от един път да разсее всички затруднения. Моят защитник, който, както винаги, се рови в кожената си чанта, е, разбира се, най-смешният от всички, тъкмо понеже не открива нищо смешно. Камбанният звън така и не престава. Кнобел се старее да остане някак незабелязан, а Ролф, моят прокурор, с бавни движения сменя палтото си от пилона; той няма вина, че господата (вероятно заради Фоксли) са дошли толкова късно. Най-сетне, когато вече започваме да свикваме с тази пантомима, катедралата стихва...

— Е?... — пита Юлика.

Изглежда, Юлика е очаквала, че въпросът с моите самопризнания е вече уреден, защото когато прокурорът оповестява обратното и добавя, че за съжаление трябва да ни остави, тя присяда на прашния диван като поразена от скръбна телеграма. Моят защитник не знае в кого да влива очи — в мен или в прокурора. Навярно разочарованата Юлика тогава се е разплакала, но ние все още не го забелязваме. Моят защитник прави безуспешни опити да задържи прокурора. В момента, когато Ролф ми подава ръка, аз имам чувството, че моят нов приятел ме изоставя на произвола на съдбата; но твърде скоро трябва да проумея, че той, именно като приятел, в никакъв случай не желае да присъствува на този чудовищен спектакъл, който като прокурор не е могъл да откаже на моя служебен защитник... Когато виждам, че красивата Юлика плаче, аз питам:

— Обичаш ли ме?

Моят защитник иска да каже нещо.

— Питам дамата, а не вас — прекъсвам го и сядам до Юлика на прашния диван.

— Обичаш ли ме, Юлика, или не ме обичаш?

Тя плаче все по-безутешно.

— Виждаш ли — изричам с цялата нежност, на която съм способен в присъствието на един служебен защитник и на един надзирател, — сега всичко зависи от теб. Само от теб, Юлика, и от никой друг!

— Как така? — хълца тя. — Как така от мен?

Все още ласкаво и спокойно, изпълнен с упование, аз се опитвам да обясня на Юлика: ако тя наистина ме обича, не са й нужни самопризнанията ми, че съм нейният безследно изчезнал съпруг. Това

ми изглежда толкова просто, толкова ясно. Все пак аз говоря доста дълго, прекалено дълго и както става винаги, все по-объркано. Никога през живота си не съм успявал да се справя с това положение: щом почувствувам, че оставам насаме с моето просто и ясно прозрение, аз загубвам яснотата си, удавам я в трескави сравнения, които уж трябва да помогнат на другия да ме разбере, а в същност само разрушават онова, което е било за мене прозрение; накрая започвам да се защитавам с аргументи, които са чиста безсмислица. Забелязвал съм го неведнъж. Но додето красивата Юлика просто мълчи, изобщо не казва нито дума, а следователно и никаква безсмислица, която да създаде равновесие поне в нашата безпомощност, аз не мога да спра и говоря ли, говоря. Защо не ми помогне? Държа мократа ѝ от сълзи ръка, сякаш сме сами; накрая повтарям все същия въпрос дали ме обича и чакам...

— Докога смятате да измъчвате тази нещастна жена! — намесва се моят защитник, безспорно с най-добри намерения. — Боже господи, нима не ви е ясно, че госпожа Юлика ви обича!...

И той говори прекалено дълго.

— И въобще — завършва той, — нима не изпитвате никакви чувства към тази клетница? Просто е чудовищно онова, което изисквате от тази крехка жена! Вместо най-сетне да направите самопризнания! Заради вас тази жена е дошла от Париж, заради вас е оставила балетната си школа. А вие се отнасяте с нея... Не, човек наистина се пита с какво едно създание като госпожа Юлика е заслужило да бъде ваша жена!

Тогава аз го изглеждам.

— Точно така! — потвърждава той.

В отговор на това, впрочем не веднага, а след известно колебание, след кратко изчакване Юлика сама да го смърри, аз се надигам, изведнъж усещам, че краката ми натежават, бавно отупвам праха от палтото си, за да спечеля време за някакъв по-щастлив обрат, най-сетне тръгвам към вратата, но тя (никога няма да забравя това усещане в дланта си!) е заключена. Заключена! Не, не се заблуждавам, вратата не заяжда; тя е просто заключена.

— Кнобел — казвам аз и чувам собствения си смях, който и на мене е противен. — Дайте ключа!

Кнобел с уши, червени като рак, мълчи.

— Какво искате от мен? — питам аз.

Междувременно Юлика, предателката, е успяла да застане между мен и вратата, чиято дръжка все още не пускам; ето поне удобен случай да я запitam на четири очи:

— Защо ме предаваш?

Невинното ѝ лице с тези необикновено красиви очи, с извивките на бръснатите ѝ вежди, придаващи му постоянното очарование на детско учудване, не издава с нищо, че тя поне малко е разбрала защо правя така и аз немея. Също на четири очи тя ми казва:

— Не прави така!

Да, наистина, в своя примитивен гняв аз твърде често съм грешил; може би съм несправедлив към всички, но най-вече към Юлика, която винаги е била и все още е моята единствена и тъй ведра надежда; може би и сега не съм прав. Наистина: защо правя така? И ето, под ръка с Юлика, която навярно просто не разбирам, аз заставам пред моя защитник, който също смята Юлика за чудесна жена, и пред Кнобел, моя славен надзирател, който крие ключа в джоба на панталона си; стоя, заобиколен от мумиите в зебло, които Юлика ми представя като мое жизнено дело. Известно време, сякаш съзнанието ми е парализирано, аз не се съпротивявам, наистина позволявам да ме развеждат из ателието, почти трогнат, че всички тези вехтории могат да означават толкова много за Юлика, дори се увличам в някои дребни шегички по адрес, да речем, на гипсовата директорска глава... Не зная какво така ме е парализирало, както и колко време е траело; но изведнъж идвам на себе си, като от съзнанието ми, изглежда, отлита споменът за заключената врата и безсрамната забележка на моя защитник; събуждам се като от глупав сън, също вече забравен, проумявам само, че съм сънувал, и отново се озовавам при онзи въпрос, който съм задал на Юлика непосредствено преди съня със заключената врата: обича ли ме тя или не ме обича. Сещам се, че там някъде изпуснахме нишката и прекъсвам трогателните разяснения на Юлика към мумиите в зебло, като ѝ поставям отново същия въпрос. Давам си сметка как трудно е на Юлика — тъй плахо и сдържано създание — да ми отговори в присъствието на един служебен защитник и на един надзирател, чувствавам цялата непристойност на въпроса си, прозвучал тъкмо на това място. Може би именно по тази

причина не издържам, когато моят защитник, в желанието си да помогне на онемялата Юлика, отново решава да си отвори устата.

— А вие вървете по дяволите — наругам го в лицето. — Това изобщо не ви засяга! Нали не отричам, че имам любовна връзка с тази дама...

Юлика засегната:

— Анатол?!...

Аз крещя:

— Какво значи тук Анатол? Стига вече с този Анатол! Не си въобразявайте, че ще ме принудите да поема върху себе си целия този боклук на безследно изчезналия ви мъж... Ето, вижте!

Смея се в яростта си, която всъщност не ме е оставяла нито за миг, и смъквам едно зебло — хърт! Както и очаквах: всичко се разпада на прах, не може да го спаси и господин защитникът, хвърчат отломки суха глина; после дръпвам и следващото зебло — мумии, нищо освен мумии! Остава скелет от ръждиви желяза и огъната тел, но това е всичко, което се е задържало от техния безследно изчезнал Щилер; „Ти си пръст и на пръст ще се превърнеш!“, както казват поповете — в няколко сиво-кафяви буци върху пода, но преди всичко в този облак кафяв прах, когато изтръсквам зеблата. За съжаление се звъни. За съжаление — защото, сами стъписани от изкуството, което се появява пред очите им, те нямаше да ми попречат да свърша всичко на един дъх. Звънецът обаче ме обърква.

— Кого още сте повикали, за да ме подлудите? — питам моя защитник.

В същия миг у мен възниква съвсем определено подозрение, а и виждам как Кнобел по знак на моя смутен защитник най-сетне измъква ключа от джоба си, отключва вратата и слиза по стълбите; но забравям бързо съвсем основателното си подозрение, оглушен от словоизлиянието на доктор Боненблуст, който още веднъж (за кой ли път!) ме увещава и заклина: да проявя малко разум, това е последната ми възможност да направя самопризнания, в противен случай — съдебна присъда, мъчителна за госпожа Юлика, само една-едничка разумна думица и отново свобода, животът не е толкова лош, както го виждам, такова хубаво ателие с добро осветление, приятелите подготвят пиршество по случай завръщането, така че горе главата и да не се боим от самопризнания, Щилер е уважаван творец, наистина не

някой велик художник, но кой ли пък е велик в наше време, все пак високо ценен и комисията по изкуствата е готова да заплати съдебните разноски, всички хора са тъй благоразположени към мен, със смешното си упорство вредя само на себе си, нужно е малко благоразумие, Юлика е тъй фин и драгоценен човек, в последна сметка бракът не е детско забавление, но Юлика е олицетворение на снизходителност и доброта, тъй че горе главата и да започнем всичко отначало, бягството никога не е било истинско разрешение, свобода значи сам да си сложиш окови, бракът е нравствена задача, а не развлечение, нужно е малко, зрелост, малко добра воля и всичко ще се оправи, тежките години на Юлика в Париж и великодушният ѝ отказ от преуспяващата балетна школа, нейната саможертва, истинска съпругеска саможертва, от моя страна подобава благодарност, тъй че още веднъж горе главата, да се държа като мъж, да си подадем ръце и — алилуя!

Докато трае тази реч, Юлика отново ме е уловила под ръка, може би от страх да не се възползувам от незаклучената врата, а може би от изблик на истинска нежност се притиска в мен; усещам топлината на тялото ѝ. Но моят защитник не млъква: и така, горе главата, най-хубаво си е в родината, от време на време, естествено, малко пътешествие, за да се научим да ценим родината с нови очи, но на човека е нужен корен, а сигурно и на художника в мен, корен — ето, това е то, корен и пак корен, милиони хора са лишени от родина, тъй че от моя страна подобава благодарност, да не виждам всичко откъм opakото, малко повече човеколюбие, швейцарците също са хора, никой не може да смени кожата си, нужно е от моя страна малко по-положително отношение, изобщо отношение, а не всичко да руша, както преди малко, сваляме шапка на самокритиката, но бива ли цялата тази свинщина от прах и отломки, сваляме шапка на темперамента, но всичко с мярка, животът не е толкова лош, колкото го мисля, а Цюрих е, речи го, най-красивият град на земята, но, както вече се каза: необходимо е по-положително отношение, в днешно време има предостатъчно нихилизъм, да преобразим света човек след човек, да желаем доброто с цялото си сърце и всичко ще се оправи, госпожа Юлика например го желае, госпожа Юлика изобщо може да служи за пример, браво на госпожа Юлика, нищо не е в състояние да я разколебае в съпругеската ѝ вярност към мен, рядка жена, но затова

пък типична жена, чудесна жена, мъжете често са твърдоглави и себични, жените са нещо друго, по майчински незлобиви, не ми е било лесно и с тях, не ще и дума, но то е само защото не ги разбирам, не проумявам душевното им богатство, а Юлика обладава вътрешен живот, както едва ли друга жена, нужна е задушечност, малко повече сърце от моя страна, „Вечната женственост ни възвисява!“^[7], в днешно време има предостатъчно интелектуализъм, стига размисли и съмнения, да живеем с надежда, горе главата и да се надяваме, защото без надежда и бракът е невъзможен, без надежда няма мир между хората и народите, нали виждаме, няма и истинско изкуство като през Средновековието, накратко — без надежда няма надежда, тъй че ръка на сърцето и вече без глупави истории, също и у Щилер е скътано ценно зрънце (моят защитник твърдо вярва в това зрънце), а всичко останало е вятър и мъгла, например собственото име, но трябва да има ред, всеки е длъжен да носи името си, той, моят защитник, съвсем не е бюрократ, той направо е потресен от разкритията си в този брак между двама тъй драгоценни хора, сам той, моят защитник, е женен, всички преживяват трудности, но ги превъзможват, нужни са жертви, жертви и пак жертви, в отплата — душевен мир, а душата си остава най-важното, в днешно време има предостатъчно материализъм, необходимо е малко вяра в бога, разрушаването на истинските ценности от бясното темпо на съвременния живот, киното и спорта, да вземем например стадионите, които ни превръщат в безлика маса, но преди всичко комунизмът, обаче той, моят защитник, е достатъчно великодушен и е далеч от мисълта да придирия на Щилер за младежките му интербригадистки увлечения, да сложим кръст, някога и той членувал в една партия, която после била ликвидирана, но да сложим кръст, да се греши е човешко, а Франко е необходим за Европа, няма Щилер е можел да знае как ще се развият нещата, никой не знае, и той, моят защитник, също не знае, толкова по-важно е да се зачитат вечните закони на живота, най-сигурни си остават десетте божии заповеди, „Не си създавай идоли!“, както постоянно говори госпожа Юлика, съвсем правилно, но казано е също: „Не пожелавай жената на ближния си!“, а още: „Не убивай!“, във всеки случай не в мирно време, на война, като картечар — то е нещо друго, разбира се, антимиитаризмът е отдавна отминала мода, но сега не за това е думата, а както е казано: не убивай, драги приятелю, не убивай дори

мислено, в нашата страна така не бива, семейството е зародишната клетка на народа, госпожа Юлика не е толкова стара, още може да има деца, а това винаги е било съкровено й желание, работниците се плодят и множат на орди, а нашите интелектуалци правят опасна засечка в това отношение, тук работата не е в доходите, а във вътрешната потребност, в Швейцария и един среден творец може да припечелва достатъчно, та едно умерено размножение да не се смята за нещо изключено, отвсякъде предлагат чудесни стипендии, стига въпросният творец да покаже характер и това е правилно, бог вижда, съвсем правилно, не са ни нужни деца от пияници и субекти с леви убеждения, свободата е скъпоценно благо, накратко — Швейцария все още е една идеална страна и не може да се сравни с така жалката Франция, където вечно стачкуват, тъй че още веднъж горе главата, ръка на сърцето и да сложим кръст, всичко ще се оправи, драги приятелю, трябва да се оправи, също и на един адвокат се налага да започва всеки път отначало, такава е човешката съдба, но да вършим всичко с малко вяра в бога, разбира се, да не ставаме и тук фанатици, а във всичко да личи здрав швейцарски смисъл, това не изключва социалния въпрос, да, а има и още един пункт: Щилер не бива да забравя своя пастрок в старопиталището или, както така хубаво го е казал Гьоте: „Каквото от предците си добил, за да го имаш — спечели го!“^[8], казано е в духовен смисъл, а в човешки смисъл това ще рече: не е хубаво, когато някой забравя пастрока си в старопиталището, така не бива, необходим е пиетет, Щилер не е сам на този свят, слава богу, а е член на обществото, да дириш опора в обществото, необходимо е съзнание за дълг, но всичко с повече любов, да не мислим винаги само за себе си, господин Щилер да вземе пример от госпожа Юлика, още веднъж браво на тази фина и храбра жена, поела върху себе си бремето да бъде съпруга на такъв труден човек, тъй че още веднъж: да си подадем ръце, защото да упорствувам повече няма смисъл, доказателствата са съкрушителни, единственото, което остава, са доброволните самопризнания, господин Щилер, тъй че смелост и малко разум, малко вяра в бога и в госпожа Юлика, в брака, в Швейцария и в доброто начало, заложено в мен, малко...

Така говори доктор Боненблуст.

Признавам на Юлика като заслуга това, че в момента, в който въвеждат старчето от старопиталището, тя поне се изчервява като

съпруга, когато в дома нахълтват повиканите от клиниката за душевно болни пазачи с усмирителна риза. Впрочем в първия миг аз го взимам за амбулантния търговец от преди малко и се сепвам, едва когато моят защитник се засуетява да намери стол, учтив от срам — защото навярно не си е представял тази очна ставка така мъчителна; та той само е искал, както се прави със закоравели престъпници, да постигне по този начин малко благоразумие; нали досегашните очни ставки не бяха ме трогнали. Какво друго е оставало на моя защитник? Кнобел настанява старчето в прашния стол-люлка, а то просто примира от страхопочитание към съда и властта, господин доктора и балерината от Париж. Разплаквам се, когато го познавам, но виждам, че той не забелязва сълзите ми. Съвсем е оглупял. Извърщам се малодушно, макар че неговият вид всъщност не ме изненадва; през онази нощ в Бауъри, когато той ми се привидя, не си го представях много по-различно. Сега слушам зад гърба си само злобно тънкия му старчески гласец:

— Тъй-тъй, върна се, значи, тъй-тъй!

Той се хили и моят защитник е принуден да му обърне внимание, че са го довели тук, за да уточни кой от присъстващите е неговият син. Той хихика:

— Хубав син, няма що, хич не го е еня за мен, тъй-тъй!

Моят защитник го пита дали може да ме познае.

— Тъй-тъй — хили се той, — просто си вдига чукалата и дим да го няма! Хубав син, няма що, а когато след сума ти години довтасва в къщи, и наум не му идва да види не ме ли е налегнала умирачката, хубав син, няма що!...

Естествено, постъпих по най-погрешния начин.

— Стига с тези глупости! — казах аз колкото се може по-нагло.
— Не те познавам.

— Тъй-тъй — хили се той, — тъй-тъй.

— Стига вече! — закрещях аз.

Чувствувах себе си безкрайно смешен, а положението направо непоносимо — просто от безпомощност хванах първата попаднала ми гипсова фигура — отначало само за да ги сплаша, ала зърнах невъзмутимото лице на красивата Юлика, едва забележимата ѝ усмивка, изразяваща пълната ѝ увереност, че аз, нейният Щилер, никога не бих посмял да запратя нещо по нея и, виж ти, наистина не

посмях! Запокитих гипсовата фигура някъде, напълно съзнавайки колко съм смешен, както вече казах, и побеснял тъкмо от това (другите се държаха съвсем достойно), грабнах следващата скулптура — някаква глава — и я тръшнах на пода, но тя само се търкулна, без да се пръсне на парчета; чувствувах немощ като в тежък сън, някаква непонятна слабост, макар че захвърлях нещата с все сили; при това никой не си даваше труд да ми попречи, моят защитник и Кнобел само наблюдаваха — слисани, ала напълно убедени, че аз съм безследно изчезналият Щилер, следователно имам право да съсипя на пух и прах всичко в това ателие; само кученцето лаеше, а съзнанието за погрешното им убеждение ме парализираше до такава степен, че едва успявах да избутам тежките скулптури от постаментите им; тогава се залових с по-малките фигури, запращах ги в стената, при това някои от тях все пак се разбиваха на парчета, което ми доставяше огромна радост; но вече приближаваше конфузният миг, когато щеше да се разбере, че яростта ми не е достатъчна, за да унищожа всичко — само дреболиите, докато по-големите работи, които нямах сили да отместя от постаментите, щяха да надживеят гнева ми. Струваше ми се, че няма да понеса тази гавра, за която всички само чакаха, да, всъщност единствено страхът ми от позора ме заставяше да продължа буйството си. Само да не спра наред пътя! Където успявах, преобръщах постаментите, но скоро проумях, че и по този начин няма никога да свърша. Ех, че труд падна! А никой не произнасяше нито дума, така уверени бяха, че всеки миг ще се откажа, само чуждестранното кученце лаеше ли, лаеше; а пък аз бях просто отчаян от своята суета, която не ми позволяваше да престана с тази безсмислица, с това унищожение на гипсови фигури, за които никой не скърби. Сякаш нямаше край това тегло, докато най-сетне — сега вече въоръжен с желязна строителна скоба — успях да направя на парчета или най-малкото да обезобразя неспасяемо всички гипсови скулптури. Но оставаха още бронзовите фигури, наистина не много, ала все пак достатъчно; те бяха толкова тежки, че за запокитване не можеше и дума да става; но сега аз трябваше просто да издържа докрай, да се справя също и с бронзовете, особено с бронзовете! С всички сили съумях да повдигна първата фигура, пуснах я на земята и единствен избухнах в смях от обстоятелството, че дори втори, трети, десети път да тръшна този бронз на пода, пак няма да му стане нищо — тогава го

помъкнах към прозореца! Сега, разбира се, те наскачаха, уплашени за живота на чуждите хора долу в двора. Трясъкът върху покрив от гофрирана ламарина бе за мен истинска наслада, о да, отново ме обзе радостта от разрушението, усетих прилив на сили; Кнобел се хвърли да ме възпре, но отскочи обратно от страх да не стоваря някоя фигура просто върху краката му, тъй че напук на всички увещания аз все пак успях да се добера до прозореца със следващия бронз — трясък, гофрираната ламарина закънтява, в двора се разнася рев от разтревожени гласове, долитат ругатни, а трясъците следват един подир друг като изстрели! Целият плувнал в пот, аз най-сетне се огледах да видя какво има още за изхвърляне, после разтворих шкафа и през прозореца полетяха, описвайки дъга, всевъзможни дребни предмети, отдолу зазвъниха тревога, макар че сега вече хвърчаха само скицници, шпатули, тенекиени кутии и други подобни. Изобщо не забелязвах хората в ателието, знаех само, че присъствуват, а докато все още намирах нещо — африканската маска, бандерилите, келтската брадва — с което можех да съживя гофрираната ламарина там долу, беше ми добре, ах, „добре“ не е точната дума — не изпитвах страх, че върша нещо погрешно, отново бях това, което съм! Ала този миг на вътрешно задоволство от себе си бързо се превръщаше в най-жалкия миг от живота ми — по полиците, первазите и постаментите не откривах вече нищо, с което да накарам гофрираната ламарина да трещи, да дрънчи, да кънти; мигът, в който нямах представа какво ще последва по-нататък; този съвсем тих и донякъде пуст миг — преходен като всеки друг и тъкмо поради това тъй жалък — все пак настъпи... От мен се лееше пот. Кнобел бе отишъл някъде или пък бе слязъл в двора да успокои хората от тенекеджийницата или шлосерската работилница и да им съобщи, че бронзовата градушка е престанала. Направих опит да се усмихна, а сетне — понеже не излезе нищо — да избухна поне в смях, но видях, че никой не ме последва, а бях прекалено изтощен, за да мога да се смея сам. Едва тогава забелязах отново Юлика, красивата Юлика. Тя заговори първа:

— И какво сега?

Юлика седи на дивана, взела в скута си малкия фокс, който така много ми се бе разгневил, но сега е приютен на сигурно място. По време на цялата ми суетня, струва ми се, Юлика не е помръднала. Тя дори не поклаща укорително глава, само ме поглежда, както се гледа

човек, разлял вино на покривката или пък настъпил дългата вечерна рокля на някоя дама — простимо е, макар и неловко. Но все пак простимо! А пък аз не мога да повярвам: лицето ѝ с необикновено красивите очи е останало непроменено, дотолкова непроменено, че сега сам се питам — какво в същност очаквах? Юлика пригласява с ръка червеникавата си коса, но то е излишно, понеже не е ставала от мястото си; само аз съм се сгорещил в суетнята си, тъй че пот струи от всички пори на тялото ми, ризата ми е съвсем мокра, вратовръзката усукана — тъкмо затова Юлика повторно пригласява червеникавата си коса: жест на смущение, напълно понятен. А може би тя чака да се извиня? Откъм стълбището долита шумна глъчка; изглежда, не съм улучил никого, иначе щеше да бъде тихо. Но хорското раздражение и възмущение е голямо, с пълно основание, съзнавам го. Юлика си е извадила цигара и аз ѝ поднасям огън. Да, тя е права: „И какво сега?“ За няколко секунди, докато държи запалката в ръката си, аз се вирам в моята Юлика с чувството, че всеки миг ще се разплача с горещи сълзи и ще падна на колене, закрил очи с ръце, докато Юлика не освободи от дланите ми това мое разхлипано, грозно, смешно лице. Искам да плача, но не става; сълзите сякаш се стичат навътре и аз оставам непроменен като нея. Нейното високомерие (нейното снизхождение) е тъй твърдоглаво и непоклатимо; тя се усмихва като победителка, нямаща никаква вина, задето аз отново и отново търпя поражение, или по-скоро като майка, обичаща въпреки всичко своя непоправим хлапак. И нейното превъзходство ми изглежда тъй възмутително, нейната безобидност тъй непонятна, равнодушието ѝ тъй убийствено, неотзивчивостта ѝ тъй идиотска, че аз продължавам да я разглеждам недоверчиво, сякаш я виждам за първи път. А колко красива е тя! Никога няма да го забравя — червеникавата ѝ коса, алабастровата ѝ кожа, тъй моминските ѝ устни, нейните може би сини или зелени, а може би дори безцветни очи, ах, така големи и тъй необикновено красиви, както вече се каза, и тъй чисти, без нищо скрито в тях, благородно извитият ѝ нос с малко плътни ноздри, ах, прелестното ѝ ухо, тази изящна, източена и стройна шия, нейният всъщност нежен глас! Никога няма да го забравя! А как грациозно държи ръката си, докато седи така и пуши — за миг ми идва да уловя Юлика за гърлото и да я удуша. Но и това не става, разбира се... Тогава се връща Кнобел и докладва на моя защитник приблизителния размер на щетите.

— Слава богу! — казва моят защитник. — Поне няма човешки жертви, поне това!...

Опитват се да обяснят на моя пастрок какво се е случило; шумът не му е убягнал и той иска да знае, понеже в края на краищата са му изпратили лична покана, „лична“, както той многократно подчертава.

П.П.

Сега — виждам го с пълното съзнание за своето безсилие — би бил моментът да кажа всичко, да изрека истината. Но кое е това мое „всичко“? Така както се опитвам да го обясня, от него не остава почти нищо. Нима иначе не бих го обяснил отдавна, това мое „всичко“, това мое прозрение?...

Ето какво мога да кажа:

Преди около две години направих опит да сложа край на живота си. Решението бях взел отдавна. Както вероятно повечето самоубийци, бях уверен, че след като веднъж го сторя, настъпва просто краят, светлините угасват, представлението свършва. В това отношение, няма съмнение, не изпитвах никакъв страх. Опитът не сполучи по чисто технически причини. Малокалибреното огнестрелно оръжие, което бях намерил в онази дъсчена барака — старомоден пистолет, задействувал едва след основно почистване — притежаваше много по-лек спусък от армейските карабини, с които дотогава си бях имал работа, или пък изобщо бе повреден. Вероятно изстрелът е бил произведен преждевременно, защото куршумът (в чекмеджето с пистолета намерих един-единствен патрон от тази вехта мунициция) само одраска черепа, без да проникне в него — над дясното ми ухо. По-късно ми показаха рентгеновата снимка. Помня: главата ми държаха две ръце като в клещи, над мен се свеждаше лицето на Флорънс, която единствена чула изстрела; а сетне всичко изчезна: остана само някакво кръгло отворстие в далечината (като деца понякога се промъквахме през един отходен канал — далечният отвор, през който проникваше дневната светлина, изглеждаше прекалено малък, за да може човек да се измъкне през него; сега изпитвах същото!). Състоянието ми бе нетърпимо, при това не чувствавах болка. По-скоро дори копнеж по физическо страдание! Струваше ми се, че ме викат, а сам нямам глас да отговоря. Отчаяно желяех да заспя и заедно с това бях сигурен, че

никога вече не ще мога да спя. По-късно — вече в градската болница — съм говорел в този смисъл и съм молел за сън. Сега, след като е минало време, си мисля: ужасната ми мъка произлизаше от усещането, че изведнъж вече не съм в състояние да сторя нищо — нито да тръгна напред, нито да се върна назад, а и да се сгромолясам не мога, повече няма „горе“ и „долу“, въпреки това продължавам да съществувам, без надежда за край, за смърт. Както понякога насън имаш съзнанието, че сънуваш, така аз знаех, че не това е смъртта, дори и сега да умра. Казано по-глупаво, това бе за мен голямо сащисване — все едно че бях скочил от висока стена, за да си счупя главата, ала земята не се приближава и никога няма да я достигна; това е само падане, нищо повече, но не и сгромолясване, някакво състояние на пълно безсилие при съвършена бодрост, само времето изчезва, както вече казах, времето като среда, в която добиваме възможност да действуваме; нищо не се променя, нищо не отминава, всичко остава пред очите ти веднъж за винаги. Както по-късно узнах, слагали ми инжекции на кратки промеждутъци. Всички тези облекчаващи, укрепващи и упойващи средства навярно са били необходими за чувствително нараненото ми тяло, но може би те са ме тласкали всеки път по-близо до ужаса, който при състоянието ми на просъница е разбудявал в паметта ми свой образен отклик. Така поне си мисля аз; на никого досега не съм разказвал за това. Но нима може да се говори за такива неща? Тук мога само да кажа: този ужас е, което аз наричам „мой ангел“...

(Прекъснат съм от съобщението: заключителното гледане на делото с произнасяне на присъдата, насрочено първоначално за днес, 16:00 часа, се отлага за утре, 10:30 часа.)

Както вече казах, с никого досега не съм разговарял за това, и то с право — не можеш да направиш непонятното понятно, без напълно да го изгубиш. Забелязвам и сега как, докато записвам това обяснение, неволно се опитвам да съгласувам нещата, та да им „дам смисъл“. При това аз не мога нищо да дам. Аз само възприех този „смисъл“. И съм длъжен да го съхраня... От цялата верига сънища, които тогава ме спохождаха, повечето съм забравил, тъй като на никого не съм могъл да ги разкажа. (Веднъж в онази City-Hospital^[9] ме посети Флорънс,

мулатката; разбирах я много добре какво ми говори, но аз успях само да профъфля няколко несвързани думи.) Ето едно от тези сънища; опитвам се да удуша „Little Gray“, но знаей, че това съвсем не е котката, а Юлика, която се смее с някакъв непознат ми досега смях. Изобщо Юлика е съвсем друга, весела; напругам всичките си сили да удуша котката, а Юлика ми се присмива пред някакви хора, които не мога да видя, котката не се отбранява, но след това отново скача върху перваза на прозореца и се ближе; оказва се, че Юлика никога не ми е била жена, всичко само съм си въобразил... Друг сън: в леглото ми лежи мама — много страшна, макар че се усмихва, восъчна кукла с коси като четина; аз съм потресен, опитвам се да запаля електрическата лампа, но няма ток; искам да се обадя на Юлика, но телефонът е повреден, всичко е прекъснато; цялата къща е потънала в мрак, но аз съвсем ясно виждам мама от восък; във висша степен на ужас падам на колене и крещя, искам да се събудя, а в ръцете ми изведнъж се озовава червено великденско яйце е големината на човешка глава... Други сънища почти не помня. Всички се отнасяха до едно и също, както ми се струваше, а в състоянията ми на просъница кошмарите следваха един подир друг, например...

(Прекъснат съм от доктор Боненблуст, моя защитник, който ми прави устно същото съобщение. Да съм се приготвел!)

В същност мога да кажа само едно: тогава изживях някакъв проблясък. Не срамът ми пречи да разкажа за него, а просто не съм в състояние. В душата си за миг не съм се срамувал за онази си постъпка. Бях отхвърлил от себе си един живот, който никога не е бил истински. Нека начинът, по който го сторих, да е смешен! Но ми остана споменът за една безкрайна свобода. Всичко зависеше от мен. Можех да решавам сам дали искам още веднъж да живея — сега обаче така, че да намеря действителна смърт. Всичко зависеше само от мен, както казах. Никога още не бях се така доближавал до същността на божията милост. А че съм решил да живея — убеден в тази милост разбрах го по зашеметилата ме нетърпима болка. Имах точното усещане, че едва сега съм се родил, чувствувах се безусловно готов — без страх, че мога да стана смешен — да бъда занапред единствено човекът, като какъвто тъкмо се бях родил, и да не търся друг живот

освен този, който не мога да отхвърля от себе си. Това се случи преди около две години, както казах, а бях вече тридесет и осем годишен. В деня, когато най-сетне ме изписаха от онази City-Hospital...

(Отново ме прекъсват!)

Присъдата — съдебната — както можеше и да се очаква, е следната: аз съм (за тях) идентичен с безследно изчезналия от шест години, девет месеца и двадесет и един дни Анатол Лудвиг Щилер, цюрихски гражданин, скулптор, последно местожителство — Щайнгартенгасе 11, Цюрих, женен за госпожа Юлика Щилер-Чуди, понастоящем живееща в Париж, и се осъждам да заплатя редица глоби: за плесницата, ударена на швейцарски митнически чиновник, за всевъзможни отклонения от гражданските задължения — пропуснат срок за адресно отписване (в резултат на което към делото са приложени общо сто и седем предупредителни известия от различни служби), сетне неплатените вноски по държавния и военния данък, по осигуровката за старост и наследници, сетне обезщетение в размер на стойността на една швейцарска армейска карабина, допълнително една трета от съдебните разноски — общо 9361,05 франка, платими в срок от един календарен месец след издаването на настоящата присъда. Понататък: след приключването на този процес задържането в затвора за подследствени остава в сила, докато във второ съдебно дело — ако първото не бъде обжалвано — не се изясни евентуалната ми връзка с някогашната афера „Смирнов“.

Отказвам се от последна дума...

Отказвам се от обжалване...

Госпожа Юлика Щилер-Чуди, с днешна дата моя законна съпруга, сега е заета с това да утеши донякъде господин доктор Боненблуст, моя служебен защитник; този човек действително положи възможно най-големи усилия и във всеки случай напълно е заслужил моите сърдечни поздравления; аз наистина възнамерявах да му изразя един вид своята благодарност, но за съжаление после забравих. Господин директор Шмиц, милионерът, също се появи на делото; той вече е подал с днешна дата своята тъжба срещу мен за накърняване на личната му чест. Що се отнася до аферата „Смирнов“, аз твърде скоро ще разочаровам федералната полиция, в чиито ръце сега попадам,

стига добрият Тео Хофер, някогашният ми боен другар в Испания, чехът, който по-късно стана фризьор в Бронкс, Ню Йорк, и ме приюти след пристигането ми в Америка да е още жив, моето алиби за въпросната дата 18.I.1946 година ще бъде доказано.

Чувам приближаващите стъпки на Юлика по коридора...
Ангеле мой, не ме изоставяй!

П.П.

Вилфрид Щилер, моят брат, е изявил готовност да внесе вместо мен дължимите 9361,05 франка. Благодаря му!

[1] Строфа от стихотворението на Й. В. Гьоте „Блажен копнеж“ — Б.пр. ↑

[2] Задължително условие (лат.) — Б.пр. ↑

[3] „Импорт на италианско вино кианти“ (англ.) — Б.пр. ↑

[4] Бърз автобус (англ.) — Б.пр. ↑

[5] Площад на съгласието (фр.) — Б.пр. ↑

[6] Голям креват (фр.) — Б.пр. ↑

[7] Финал на „Фауст“ от Й. В. Гьоте — Б.пр. ↑

[8] Строфи от „Фауст“, 1 ч. — Б.пр. ↑

[9] Градска болница (англ.) — Б.пр. ↑

ВТОРА ЧАСТ

ПОСЛЕСЛОВ НА ПРОКУРОРА

Истински съжалявахме, че след своите „Записки в затвора“, представени тук със съгласието на всички още живи участници в събитията, без каквито и да било съкращения или изменения, Щилер не продължи разказа си със „Записки на свобода“. На честите ни подканвания в тази насока Щилер не се поддаде дори за един ден. У него изчезна потребността да пише. Впрочем по-нататък сами се убедихме, че насърченията ни са безполезни. Неговото онемяване — ако можем така да го наречем — беше в действителност важна, може би дори решаващата крачка към вътрешното му освобождение, което проличаваше не само у нашия приятел, но още по-ясно у неговите близки; в едва забележимата и доста бавна, но коренна промяна в отношението ни към него. Стана възможно да се дружи с Щилер; той се бе отърсил от манията да убеждава.

Излишно е да се спирам тук по-подробно на така наречената афера „Смирнов“. Алибито на Щилер за въпросната дата бе безупречно; той действително бе пристигнал в Ню Йорк много преди 18.I.1946 година и през първите седмици, както се установи, бе живял у своя чешки познайник. Разбира се, доказателството за това той можа да представи едва след като най-сетне престана да оспорва идентичността си с Щилер. Равнодушието, с което той се отнесе към възбуденото срещу него подозрение, ми изглеждаше от самото начало неподправено, по-истинско от всички негови изявления в затвора за подследствени. Но съдебните инстанции, които не познаваха този човек лично, не можеха да проумеят защо той така упорито отрича явната си идентичност; ето защо се натрапи съмнението, че Щилер е замесен в някакво престъпление, а изясняването на подобни обстоятелства е служебен дълг на отговорните инстанции. Сред неразкритите престъпления, към които следваше да се насочи

вниманието, имаше и две убийства, извършени в Цюрих; но за тях Щилер не знаеше нищо. Скоро бе окончателно потвърдено, че той няма връзка и с останалите случаи, така че още същия месец бе освободен.

На първо време Щилер и жена му, която бе решила да заживее отново с него, се настаниха в някакъв малък хотел-пансион край Женевското езеро. Какъв щеше да бъде този техен съвместен живот вероятно и двамата още нямаха представа. Аз самият бях повече от любопитен. Щилер не пожела да се възползува от нашата малка, примитивно наредена, но отопляема лятна къща край Форх, понеже била „дяволски близо до Цюрих“. За щастие родният град, макар и след свирепи борби в комисията по изкуствата, му отпусна поощрителна помощ от две хиляди франка — сума, с която по онова време една съпружеска двойка все пак можеше да изкара няколко месеца. С тези средства и с надеждата за нови чудеса те заживяха край Женевското езеро. Разбира се, ние не можехме да си представим Щилер в това затънтено място. Доколкото си спомняхме, в Терите нямаше нищо друго освен хотели, тенис кортове, въздени железници и шалета^[1] с кулички и глинени джуджета в градините. Ала приятелски връзки им бяха помогнали да се наредят донякъде прилично. Пълното им мълчание, дори по Коледа, започна да ни тревожи. Най-сетне пристигна и първото писмо, все още с обръщението: „Драги приятелю и прокуроре!“ — Щилер молеше да му изпратя един електрически котлон на заем. Беше зима, а освен с включената в пансиона топла закуска, те се хранеха само със студени сандвичи в стаята си. В онова кратко писмо Щилер с обезпокоително покорство ни благодареше „за всичко“. Бояхме се за тях двамата: една може би уютна, но във всеки случай чужда, откъсната от света хотелска стая в този мъртъв курорт ни се струваше възможно най-злочастният декор за подновяването на един съпружески живот. Най-сетне през първите дни на февруари в края на една седмица ние заминахме за Терите, жена ми и аз, за да ги навестим. Намерихме ги и двамата помургавели от слънцето в тяхната наистина уютна, но тясна хотелска стая, затова пък с балконче; от натрупаните един върху друг куфари помещението изглеждаше още по-малко. Толкова по-просторно се ширеше зад прозореца Женевското езеро. Щилер се държеше весело, дори прекалено весело, хвана жена си под ръка и ни се представи: „Двойка швейцарски емигранти в

собствената си страна!“ . Избягвахме всякакви въпроси за бъдещето им. Долу в ресторанта никой от нас не се поотпусна и разговорът ни бе доста мъчителен; при това хотелът бе почти празен и обстановката кажи-речи семейна, но Щилер и жена му седяха сковани, сякаш никога досега не бяха се хранили на маса с бяла покривка. Освен нас в ресторанта имаше малко посетители: един полупарализиран възрастен англичанин, на когото болногледачката трябваше да нарязва месото в чинията; после някакъв френски маркиз, вдълбочен в книгата си над изстиващата супа — все разни особняци и самотници. Изключение правеше една немска влюбена двойка, чиито венчални пръстени — както веднага забелязах — не бяха от еднакво злато: двама щастливци, натрапващи се на очи с притеснението си. Младият келнер, немски швейцарец, окончателно ги смути, когато се обърна към тях на френски — и двамата се изчервиха. Във всеки случай не виждахме никаква причина Щилер и жена му да се държат така плахо. За съжаление денят бе дъждовен, за разходка не можеше да става и дума, а Щилер и жена му се усещаха неловко в празния салон. Така почти цялото останало време преседяхме в тясната хотелска стая помежду куфарите. Вече съм забравил за какво точно разговаряхме, но помня външния им вид. Жена му — елегантна дори в износени дрехи — почти през цялото време сновеше из стаята, нарядко казваше нещо, повече слушаше и непрекъснато пушеше. Напомняха ни руски емигранти в Париж или, както се изрази жена ми, немски евреи в Ню Йорк — хора, загубили всякаква почва под краката си. Госпожа Юлика и жена ми се виждаха за първи път и освен няколко любезности, почти не размениха други думи. Щилер сегиз-тогиз се опитваше да се шегува. Общо взето това бе угнетителна среща: безкраен следобед с неспирен дъжд зад прозореца, с пиене на чай и с облаци тютюнев дим — изобщо пълно разочарование; вероятно и за двете страни. Парите им привършваха, това не бе трудно да се отгатне. Да намерят работа, отговаряща поне малко на не особено търсените им способности, изглеждаше почти невъзможно. За връщане в Париж, в балетната школа, която впрочем са оказа собственост не на госпожа Юлика, а на онзи мосю Дмитрич, навярно също не можеше да става и дума. Щилер се смееше над явната им безизходица. Госпожа Юлика стоеше права, пъкнала изящните си ръце в джобовете на своя втален костюм, пушеше и чакаше да заври водата на електрическото котлонче, а

Щилер седеше на един куфар, обхванал с длани вдигнатото си коляно... Човек имаше чувството, че те живеят така (или не по-различно) и насаме — двама любезно-безмълвни затворника, оковани в една верига, благоразумно стараещи се да се погаждат. Щилер помоли да му пратя книги.

Дълго време нямахме вест от тях. Пък и аз не знаех какво да им пиша, дори по-малко, отколкото до срещата ни. Навярно в ума ми се въртеше да им драсна някой друг ред; добре би било, но не виждах как да стане. На обемистата пратка с книги — между тях един том Киркегор — не последва отговор. Месеци наред съпружеската двойка Щилер сякаш не съществуваше; най-малкото смятахме, че са променили адреса си. За хората, чийто живот не можем да си представим, някак по-малко мислим, дори и да си внушаваме, че могат да имат нужда от нас. По онова време аз напълно ги бях изоставил; жена ми пък си имаше свои причини, поради които смяташе, че не може да им пише; във всеки случай уважителни причини!

След около половин година, в края на лятото, пристигна писмо от Щилер, което звучеше доста самоуверено: „Господ бог ни възнагради за всичките месеци, изтърпени в затвора за подследствени: ето че намерихме дома на мечтите си, наехме го и се нанесохме — une ferme vaudoise!“^[2] Отдъхнахме си. Както личеше, наистина им бе провървяло. Приказно ниският наем навяваше мисълта за също тъй приказно запустение, ала нашият приятел не се уморяваше подробно да описва и хвали своята „ferme vaudoise“. Във всеки случай той изглеждаше много щастлив. Искаше да си представим една внушителна сграда, типична за кантона Во заможна селска къща, а може би и винарска изба — по това Щилер още не бе наясно; по склона лозя; наблизо една стара преса за грозде, внушаваща страхопочитание с възрастта си; после един просторен и проветрив плевник, който можел да служи за ателие, и алея с високи платани, придаваща на цялото имение нещо аристократично. В следващото писмо това вече не бяха платани, а брястове. А по-късно изобщо не се споменаваха нищо за плевника, затова пък изникваха други отрадни подробности: неочаквано Щилер ни пишеше за стария кладенец с геранило в двора, чиито украшения от ковано желязо ни бе нарисувал, за близкия пчелин или за розовата градина. Всичко това той описваше с нежна задушевност като нещо подивяло, поръждавяло и изсъхнало,

затова пък гъсто обрасло с тъмен бръшлян. Въображението ни понякога се затрудняваше, още повече че местността около Глион в същност ни бе позната. А може би нашият щастлив приятел мъничко преувеличаваше! Скиците, които ни пращаше, изобразяваха стръмен керемиден покрив с четири ската и триъгълни украшения на върха, както е обичаят в кантона Во; покрай къщата се простираха тераси с овощни дървета, а отзад се извисяваха Савойските планини; алеята с осемдесетте бряста липсваше. Жена ми си позволи да зададе допълнителен въпрос в тази връзка! В една отделна скица — като рисунка тъй прелестна, че ѝ сложихме паспарту и я окачихме на стената — Щилер изобразяваше вътрешността на дома им: голям селски оджак, а пред него госпожа Юлика на колене стъква огъня; в края на листа бе изписана сърдечна покана да хапнем заедно *raclette*^[3].

„Но кога ще дойдете?“ — с това започваше сега всяко негово писмо, а в една добавка той предупреждаваше: „Искам още веднъж да ти напомня, че с кола няма да стигнеш дотук. Никой не може да ти посочи пътя. Просто остави колата си в Монtring, а пък аз ще дойда да те взема. Иначе никога няма да намериш моята *ferme vaudoise!*“

Зимата настъпи, а ние така и не се видяхме с Щилер. Той нямаше пари, за да дойде в Цюрих, а и не изпитваше необходимост, дори да го бяхме поканили. Също и пролетта мина, без да се срещнем. Днес това буди у мен недоумение. Щилер ни пишеше доста често; споменаваше наистина нередко и за госпожа Юлика. Знаехме, че за известно време тя е започнала работа като заместничка в магазин за хранителни стоки. Но за главното, за техния съпружески живот, в писмата му не откривахме и бегъл намек. Вместо това на две или три страници той описваше слънчеви залези; в същност мълчеше. Всеки път възприемах писмото му като „послание в бутилка“, донесено от океанските вълни и посочващо само местонахождението. Навярно нямах право да разчупвам безмълвието му с прями или двусмислени въпроси, или пък с предизвикателни лъжливи догадки, както се прави при съдебни разпити. Той се мъчеше да пише в шеговит тон.

„Може би не вярваш, че съм намерил дома на мечтите си? Защо не идвате? Признавам, че оттук се вижда Щилонският замък и Дан дю Миди, а при западен вятър ще чуеш дори влаковете на Федералната железница, еката на високоговорителите от някоя международна регата и кръчмарската музика, под чиито звуци танцуват нашите летовници;

не отричам също, че в гледката са включени и някои от хотелите на Монтрьо, в същност всички, но, виждаш ли, ние просто се извисяваме над тях, също и духовно. Сам ще се убедиш! В зимника — за това досега не съм ти писал — има стари празни бъчви, извикаш ли в тях, полазват те тръпки от собствения ти глас; ако пък затаиш дъх, ще чуеш църкането на мишките между гредите, може и плъхове да са, във всеки случай това е знак, че гредите са истински! Тъкмо там е работата я — виждаш ли, тук всичко е истинско, дори лястовиците под стрехите на покрива ми, който кърпих цяла седмица за нестихващ ужас на Юлика, че мога да се подхлъзна. Но сега съм станал олицетворение на предпазливостта, вкопчил съм се в живота, както никога: постоянно изпитвам чувството, че смъртта ме дебне по петите, а това, знаеш ли, е сигурен белег, че живея. Най-сериозно, рядко съм изпитвал подобно нещо; почти винаги очаквам с радост настъпването на деня и се моля само за едно — да бъде също като вече изминалия, защото настоящето ме задоволява така пълно, че понякога се изумявам. А сега смятам да си стъкмя едно ателие — не мога през цялото време да чета твоя Киркегор и все разни тежки книги; трябва да връзвам лозите, да плевя градината, после да купувам шкурка, изкуствен тор, прах срещу охлювите, сетне трябва да цепя дърва — сам виждаш: *retor à la nature!* [4] Впрочем кажи на жена си, че това тук не са платани, а брястове и че за съжаление боледуват, както почти всички брястове днес — никой не може да го обясни, брястовете не понасят нашето време; ще трябва да ги отсекаат и за това скърбим от душа, въпреки че не са наши, а на съседите. Ще успееш ли дотогава да ги видиш? Мислено те очаквам вече долу на перона в Монтрьо; сетне ви повеждам по един доста стръмен и каменист *vieux sentier* [5], обграден от зидове, по които се вият лози, през лятото нажежен като пещ, но есента прохладен, Впрочем от десетилетия обрасъл с мъх, защото днес оттук минават само дървари и съпружеската двойка Шилер (произнасяй Шил-е-е-р)! Но какво съм седнал да ти описвам това място! Чети за него у твоя, а сега вече и моя любим Рамю! Кога ще дойдете най-сетне? Моля ви, не чакайте старинните зидове да се срутят, мъх да покрие стъпките ни, а от очите ни да покара бръшлян!“

Когато четяхме подобни писма, ние неволно се усмихвахме, спомняйки си как Шилер се подбиваше някога със селския живот, наричайки го „последно укрепление на задушевността“; сега

изглеждаше, че той се чувства в своята „ferme vaudoise“ по-добре от всеки друг път. Особено ни олекна от вестта, че госпожа Щилер е успяла да си намери смислена полудневна работа: сега тя преподаваше ритмическа гимнастика в едно девическо училище в Монтрьо. А междувреме и Щилер не бездействуваше. За рождения ден на жена ми пристигна огромна пратка с керамика: купи, кани, паници — все полезни вещи. Дотогава Щилер не бе обелил зъб за тези си занимания. Сега пишеше по повод на пратката си:

„Трябва да знаете — в случай че някога дойдете: тук в Глион аз съм сега потомствен керамик. Печеля луди пари! Ако пък някой ден се сдобия със собствена грънчарска пещ — тогава ще видите! И когато ми дойде до гуша да трупам пари, ще се кача още по-високо, ще ида в Ко, който е съвсем наблизо отгук, десет минути с влакчето; но още не съм я докарал дотам. Още не изпичам сам изделията си. Продавам предимно на американци с добър вкус. На градинската ми порта има табелка: «SWISS POTERRY»^[6]. Тъкмо онези американци, които разбират нещо от грънчарство, нерядко са изумени, че откриват в този край почти същите орнаменти, каквито и аз съм виждал със собствените си очи при индианците в долината под Лос Аламос, щата Аризона, и особено в Индианския музей в Санта Фе.“

Удоволствието от лудориите никога не напускаше Щилер! Нужно му бе малко да се преструва, за да се усеща добре сред хората. Когато жена ми, пътувайки веднъж за Южна Франция — този път сама с децата, — за кратко навести Щилер в неговия Глион и аз я запитах после за прословутата му „ferme vaudoise“, тя само гръмко се изсмя. Трябвало да я видя сам! В действителност нещата, изглежда, не бяха така приказни, както Щилер ни ги рисуваше в писмата си.

Госпожа Юлика трябваше по лекарско предписание да замине отново „на планина“. В тези дни на самота зачестиха и късните обаждания на Щилер по телефона. Те често ни досаждаха, защото обикновено тъкмо тогава имахме гости. В повечето случаи той си бе вече пийнал, приказваше за Киркегор и твърдеше, че непременно иска да чуе моите разяснения. При това Щилер говореше от някаква кръчма — поради неплатежоспособност собственият му телефон бе отново прекъснат. Никога не съм бил познавач на Киркегор; книгата му бях изпратил по повод на един наш разговор за меланхолията като симптом на естетическото отношение към живота. В момента на нощното му

обаждане въпросният том не ми бе под ръка, както впрочем и на Щилер. Но преди всичко: той явно още не бе чел Киркегор, само го бе прелиствал, тъй че се касаеше за друго. Щилер висеше на телефона по четвърт час и повече, често дори по половин час, вероятно само за да слуша човешки глас. До ушите ми достигаше приглушеният шум от крчмата: оживена глъчка, шуртене на вода и подрънкване на измити съдове, рев от предаване на футболен мач. Думите на Щилер едва се разбираха. Сигурно той често ме е проклинал в душата си, смятайки ме за дребнав скъперник. Знаех материалното му положение и настоявах да сложи край на тези скъпо струващи телефонни разговори. Вероятно не съумявах да се поставя съвсем на неговото място. Шегите му не можеха да ме заблудят: съзнавах колко е самотен, как жадува за приятел. Но именно това ясно чувство ме правеше съвсем безпомощен. Твърде често просто не бях в състояние да доставя на Щилер онова, което той очакваше от мен, защото сам не го притежавах; и тук той бе несправедлив, когато често ми подхвърляше ненадейния въпрос: „Свиди ли ти се?“ Сетне обаче продължаваше: „Хайде, кажи нещо, няма значение какво, но само кажи нещо!“ И редовно завършваше с изречение: „Ако някога дойдеш в Глион, което вече не вярвам!...“ После млъкваше, без да окачи слушалката. Аз казвах: „Дочуване!“ — повтарях го няколко пъти, до слуха ми все тъй долиташе приглушен шум от шуртене на вода и подрънкване на съдове или пък гласът на някоя френска келнерка, подвикваща поръчката си в бюфета. Щилер чакаше, без да се сбогува, аз да затворя телефона... Страхувахме се от тези нощни обаждания. Често пъти просто не вдигахме слушалката; той опитваше отново и отново до два часа през нощта.

Не бяхме се виждали повече от година и половина, когато един слънчев октомврийски ден най-сетне слязох на перона в Монтрьо. Не можах да го позная веднага: собственият ми някога костюм придаваше на Щилер твърде буржоазен вид. За моя изненада той не пристъпи нито крачка към мен; поздравихме се доста сковано. С оглед на неговия каменист и стръмен „*vieux sentier*“ аз носех само една чанта; Щилер понечи да я вземе от ръцете ми, но аз отклоних тази любезност. Външно Щилер бе останал удивително непроменен; само рядката му коса бе леко посивяла и още повече оредяла, а и плешивината му се бе уголемила. Моят стар костюм му бе възкъс, най-вече в ръкавите, и това му придаваше нещо хлапашко. Щилер веднага попита за жена ми, а

после много сърдечно и за децата; нали ги бе виждал. И само след няколко крачки разговорът потръгна и затруднението ни се разсея. Това, че бе изминала година и половина, докато се видим пак, отчасти се дължеше наистина на служебната ми заетост, но и не само на нея; сега го съзнавах. Навярно бях изпитвал известен страх от тази повторна среща; нашето приятелство се бе зародило по време на престоя му в затвора за подследствени и бе напълно възможно, противно на желанието ни, да е загубило стойността си, да е вече далечен спомен, а не настояще. В Монтрьо Щилер купи три бутилки вино „Сен-Сафорин“, „за да вкусим от местните прелести“. Две от тях той напъха в джобовете на самото си, а третата хвана за гърлото като ръчна граната; така поехме на път. За моя изненада тук действително имаше „vieux sentier“ за Глион. Каменист и стръмен, както ни бе описан, той извеждаше между зидове с лози нагоре в планината. Не след дълго зрялата ни възраст си каза думата; останали без дъх, ние спряхме да починем и видяхме Шилъонския замък, под нас беше Терите с неговите хотели, тенис кортове, въжена железница и шалета, зад всичко обаче се простираше голямото синьо Женевско езеро. Тук човек се усещаше почти вече в Средиземноморието. Ако не смятаме блудкаво-претенциозните шалета, в този пейзаж има някаква освобождаваща, и за нашата страна необикновена широта.

Но къде на този загрозен от безвкусица склон можеше да се намира една „ferme vaudoise“, оставаше за мен пълна загадка. А вече трябваше да сме близо до Глион. Разговаряхме за местното лозарство, после за същността на културата, за свободното време като нейна предпоставка и за благородството на наслажденията, за коренната разлика между картофи и лози, за спиритуалната ведрост на всеки край с развито винарство, за връзката между комфорт и човешко достойнство и така нататък...

Веднага съгледах табелката на желязната градинска ограда: „SWISS POTERRY“. Без да прекъсва разговора, Щилер бутна с крак ръждясалата портичка и по една покрита с мъх чакълеста алея, покрай всевъзможни градински джуджета, ме поведе към „дома на мечтите си“. Пълното запустение оправдаваше ниския наем още от пръв поглед. Отрупани със заврънкулки и повредени от времето чугунени вази; една Афродита или Артемида от пясъчник с отчупена ръка; нещо като малка джунгла, представляваща навярно розовата градина;

навсякъде разкривени стъпала, оградени отляво и отдясно с балюстрада, някои оронени и издаващи, че всичко е само цимент; жабунясало каменно корито на чешма; стара кучешка колибка; тераси, покрити с бурени — това бе градината на Щилер, населена с множество весели джуджета от пъстра керамика, някои пукнати, други невредими. Аз все още мислех, че само преминаваме оттук, за да стигнем до самото му имение. А Щилер приказваше ли, приказваше, несмуцаван от чудноватия свят наоколо, с който явно бе свикнал. Самата къща — обикновено шале — за щастие бе гъсто обрасла с бръшлян и само горната ѝ част разкриваше пред погледа претенциозната си безвкусица: тухлена куличка с гиздави бойници, при това дървена фасада със сложни заврънкулки, изрязани сякаш с резбарски лък, на друго място пък облицована с туфови плочи; и всичко подслонено под прекомерно издадения напред покрив на съвсем не голямата, по-скоро напомняща детска играчка къщица. Не можех да повярвам на очите си! Това бе швейцарска хижа, издаваща далечно родство с шотландски замък. Щилер измъкна от джобовете на сакото си двете бутилки, порови в панталона си за ключ и обясни, че госпожа Юлика ще се върне от своето девическо училище след около час. Значи се намирахме на самото място! Както при много шалета в този стил, и тук не липсваше плоча от изкуствен мрамор с надпис „MON REPOS“^[7], изработен от златни букви, тук-таме вече почернели. Вътрешността на къщата вече не можеше да ме изненада. Един дървен мечок в антрето стоеше готов да приеме в прегръдките си чадърите на приходящите; отгоре имаше огледало, цялото в мътни петна. Следобедът бе слънчев и по сивата мазилка или оголените летви на разкъртените тавани играеха отблясъците на Женевското езеро. Зеленикава светлина, сякаш от аквариум, проникваше през една веранда, остъклена в стил „сецесион“. Влаковете на Федералната железница се чуваха тук приблизително като в будка на кантонер, а някъде съвсем наблизо просъскваха вагончетата на добре смазана въжена линия. Щилер си намери занимание, тъй че можех или пък трябваше да се поогледам, за да убия времето; той отиде да сложи нашето бяло вино под струя студена вода. По-късно излязохме в градината и седнахме на една покрита с мъх балюстрада, наобиколени от неизменно веселите джуджета. Най-сетне не се стърпях и казах:

— Значи, това е твоята ferme vaudoise?!

Но Щилер, изглежда, не забелязваше разликата между описанията си и действителността; той само каза:

— Жалко, че не можа да се полюбуваш на моите осемдесет бряста; вече ги отсякоха, говореше се, че боледували.

С това на шегата бе сложен край.

— Е, как живееш? — попитах аз. Струваше ми се, че Щилер твърдо е решил да не се оплаква.

— А как е жена ти? — попита той в отговор.

Също и по-нататък той избягваше да назовава Сибила по име; не знам защо. Повече не попита за никого и разговорът ни в същност вървеше доста мъчително.

— Защо не прибереш тези джуджета в сайванта? — попитах аз, колкото да кажа нещо, а Щилер сви рамене:

— Нямам време, не знам, те не ми пречат!

Въпреки всичко имах чувството, че посещението ми го радва.

— Щом си дойде Юлика — каза той, — ще изпием и нашето вино!

Седяхме и пушихме...

Спомням си съвсем добре онзи доста безсъдържателен четвърт час. С какво изпълва човек срока на своя живот? Въпросът, едва ли ясно осъзнат, дълбоко ме смущаваше. Как понася този Щилер без никаква обществена или професионална значимост да стои така беззащитен пред този въпрос? Той седеше на полусрутената балюстрада, вдигнал едното си коляно и сплел около него ръце; гледах го и не можех да си представя как понася своето съществуване, да, как изобщо човек, осъзнал веднъж съдбата си, тъй че освободен от всякакви празни надежди, влачи живота си!... Грънчарницата му се намираще в един сутерен с добро осветление, някогашна пералня със сушилно помещение и склад за градински принадлежности; стените, преди варосани, сега бяха покрити с тапет от сив мухъл, макар че слънцето грееше тук от обед до залез. Усетих облекчение: на това място можех донякъде да си представя дните на нашия приятел.

— Човек все трябва да върши нещо! — каза той, докато разглеждахме готовите му изделия, онази „SWISS POTERRY“, с която припечелваше оскъдните си доходи. После добави: — Тези разлати купи все още се харесват най-много на Юлика! — По едно време каза:

— Както знаеш, за всичко е нужна школовка. Истински керамик вече не мога да стана!

С особено задоволство Щилер ми демонстрира саморъчно конструираното грънчарско колело. Като непосветен в занаята, аз гледах на него като на майстор, когато говореше за грънчарското изкуство на различните времена и народи, за неразкритата тайна на някои глазури. В какво се състоеше промяната му? Духът му повече от всякога бе насочен към самите неща; така ми се струваше. По-рано той говореше единствено за себе си, дори когато разсъждаваше за брака изобщо, за негрите, за вулканите и бог знае за какво още; а сега приказваше за „своите“ грънци, „своето“ грънчарско колело, „своята“ глазура, дори за „своето“ майсторство, без ни най-малко да говори за самия себе си.

— Господин прокурор! — поздрави ме госпожа Юлика.

Щилер я целуна по бузата; ръцете му бяха малко изцапани от грънчарското колело. Госпожица Юлика ми се видя значително състарена, но все така необикновено красива, а удивителната ѝ моминска коса блестеше и без помощта на много козметика.

— Само му дай повод да си пийне! — отбеляза тя, когато Щилер отиде за бутилките, като преди това ни разгъна във в градината двата разклатени шезлонга. — Красиво е тук, нали? — каза госпожа Юлика.

Въпреки цялата симпатия, която все повече изпитвах към тази необикновена жена, аз фактически никога не знаех за какво да говоря с нея. Хладната ѝ сдържаност — вероятно само маска на нейната плахост — човек не биваше да отнася към себе си. Навярно тя и самата не съзнаваше колко малко се саморазкрива и дори не подозираше, че някой може и да не усети приятелското ѝ разположение, радостта ѝ от новата среща или от донесения малък подарък. Тя разгледа ръчно щампосаната кърпичка. После само каза:

— Виждате ли, тук не може да се намери подобно нещо!

Мисля си, че тя изпитваше дълбока боязън да се изразява с думи; и все пак начинът, по който госпожа Юлика веднага сложи настрана кърпичката, макар че навярно ѝ хареса, доста ме смути — сякаш бях очаквал от нея голяма благодарствена реч. Осведомих се за работата ѝ в девическото училище долу в града, но не узнах почти нищо и трябваше да напрегна ума си, за да измисля нещо, което би я

заинтересувало. Тя бе отметнала глава назад и лежеше сред бакърените си коси — обяснимо уморена от дневния си труд.

— Нашият Щилер е станал истински грънчар! — подхванах аз, а тя кимна в знак на съгласие.

Преди това в сутерена ми бе направило впечатление, че Щилер каза: „Тези разлати купи все още се харесват най-много на Юлика!“ От думите му можеше да се заключи, че се ползува с твърде скромно признание от страна на жена си, че тя проявява нищожен интерес или дори недоверие към неговите опити, да, на добрия Щилер, изглежда, липсваше насърчение, критически възторг. Долу в сутерена човек би могъл да си помисли, че госпожа Юлика в същност смята цялото му грънчарство за блъф. Но сега тя отбеляза:

— Не намирате ли, че той е постигнал невероятно много за тези две години?

Съгласих се с нея и добавих:

— Но би трябвало вие да му го кажете! Това ще го зарадва.

— Нима не му го казвам?

— Нали знаете какви сме си ние, мъжете! — отвърнах уклончиво. — Вечно се стремим да направим впечатление на човека, когото обичаме, а когато там не ни се удава, излизаме пред публиката!

Казах го на шега, но госпожа Юлика закри очи с двете си ръце. После промълви:

— Не знам какво очаква той постоянно от мен! Та нали му го казвам! Но след като не ме слуша...

Нямах никакво намерение да влизам в ролята на опекун, затова замълчах.

— Все още ли си говорите на „вие“? — подвикна Щилер, като изскочи ненадейно пред нас и с това още повече засили смущението ни. — И така, наздраве! — опита се той да разпръсне създалата се неловкост.

Чукнахме се с малките ледени чаши, Щилер и аз.

— Ти няма ли да пиеш? — попита той, когато видя, че госпожа Юлика не се докосва до чашата си; тя поклати глава, а Щилер повтори: — И така, наздраве!

За миг наистина ми се мярна мисълта: „А може би госпожа Юлика очаква дете?“ Отказът ѝ да пие вино бе мълчалив, нерешителен, сякаш това можеше да ѝ навреди; и все пак ми стана

обидно, че тя поне малко не си сръбна, а от самото начало някак се отдели от нас. За сетен път се уверявам, че няма нищо по-притеснително от общуването на трима души! По-нататък аз полагах честни усилия да не ставам просто съюзник на Щилер, макар че с него е лесно — той притежава чисто женски талант да се нагажда към събеседника си, докато госпожа Юлика от своя страна изобщо не се стреми да участва в разговора. Тя лежеше безмълвно, обгърната от косата си; лицето ѝ — докато я наблюдавах от страни — ме очароваше и плашеше едновременно: по него бе застинал израз на непрекъснатиям страх. Щилер не го бе грижа за това; той се наслаждаваше на духовитото си льготене, като нерядко се обръщаше и към госпожа Юлика; тогава в гласа му се прокрадваше оттенък на нежна молба — наполовина внимание, наполовина принуда. Често ми минаваше през ум: „Щилер му е намерил леснината — за всичко се отплаща с очарование, каквото никога не му липсва и нищо не му струва! Той все гледа да замаже някак положението и тогава става любезен до боязливост!“

— Не си прави труда! — помоли и сега госпожа Юлика. — Нямам нужда от възглавница, наистина!

По краткия поглед, който Щилер хвърли на жена си, можеше да се заключи, че се смята за несправедливо отритнат. Ако трябваше аз да отсъдя, навярно бих отдал право на госпожа Юлика, що се отнася до излишността на поднесената възглавница.

— Къде смяташ да построиш бъдещата си грънчарска пещ? — попитах аз, за да отвлека мислите му; ала Щилер не бе в състояние да ме чуе.

— Но защо не искаш да вземеш тази възглавница? — продължаваше той да тормози бедната госпожа Юлика.

Най-сетне, само за да има мир, тя пое възглавницата, без да благодари, но я пхна не под главата си, а под коленете, където по-малко ѝ пречеше. „Двама души с добра воля!“ — помислих си аз и похвалих крепкото вино. Без никаква връзка дойде ми на ум малката история, която бях чул неотдавна.

— Нали си откривател на Мексико! — казах аз. — Това ще те заинтересува. Чуй: някакъв човек започнал там да развъжда свине, вече не помня къде точно, но все не можел да спечели нищо, не знам защо; той се блъскал и трепал, не изправял гръб от работа, но без

полза! При това бил вложил във фермата цялото си състояние, половината си живот и всичкото си честолюбие. С две думи: предприятието просто вървяло на загуба. На всичкото отгоре настъпила катастрофална засуха. Нали се случва в Мексико? Реката пресъхнала, не зная името ѝ, но съм чувал, че в такива дни крокодилите напускат мястото си и тръгват напреко през полето към най-близката вода. И ето, един прекрасен ден се задава такова стадо крокодили — пътят им минава право през свинефермата! Какво да се прави? Нещастникът можел например да се покачи на покрива и оттам да ги изпозастреля. Но не го сторил! Той оставя крокодилите да изядат свинете му, които така и не му носят печалба, и през това време заобикаля всичко със здрава ограда, получава готова крокодилска ферма, става доставчик на кожа за чанти и си заживява честито!

Щилер гръмко се разсмя.

— Историята била истинска! — добавих аз.

— Нали е божествена? — обърна се Щилер към госпожа Юлика.

Нейният смях бе беззвучен, само мимика. В същност, не помня тази жена да се е смяла някога по друг начин. Смехът ѝ винаги се задържаше само на лицето, сякаш тя не притежаваше вътрешен смях, сякаш го бе изгубила. Всеки опит да се разведри госпожа Юлика биваше обречен на неуспех; след това човек се чувствуваше кръгъл глупак. Яд ме бе на самия себе си. За какво се раздрънках?

Есенният ден клонеше към заник, слънцето меко грееше — това бе часът, описан от Щилер в едно от писмата му: „... а после, многоуважаеми, когато седнем във в градината и есенното слънце е достатъчно, за да се почувствуващ честит, когато гроздето отново зрее, а над езерото пълзи металическа омара, хълмовете обаче са ясно очертани и пъстрейт със златистите си гори на фона на истинско средиземноморско небе, когато от единия до другия край на езерото се проточва ослепителна пътека от чисто сребро, после от блестящ месинг и накрая от червена мед...“ Сега среброто си бе вече отишло, езерото бе преминало в своя месингов стадий. Сегиз-тогиз наново се оглеждах: неизменно веселите джуджета; шалето с неговата куличка; буренаците; сивата Афродита; празното и обрасло с мъх, задръстено от кафява шума каменно корито; ръждясалата водопроводна тръба; верандата, остъклена в стил „сецесион“; бръшлянът; вагончетата на въжената железница, кървавочервени в светлината на залеза — във

всичко това имаше нещо невероятно. Самите те, Щилер и госпожа Юлика, се усещаха сред този свят като в чужд костюм, носен с мълчаливото съзнание, че в последна сметка всички костюми са чужди и временни. Удивлявах им се! Ако нещо наистина им принадлежеше, това бе именно слънцето заедно с необятното му блестящо отражение по огледалната повърхност на Женевското езеро, после грънчарницата там долу в сутерена, всевъзможните изпитания, присъщи на човешкия живот, и накрая навярно техният безпомощен гост.

Щом просто оставихме госпожа Юлика на мира, всичко потръгна съвсем непринудено. Но ето че Щилер поиска да узнае дали вярвам във възпитателната роля на ритмическата гимнастика. Госпожа Юлика защитаваше работата си без особен плам, а Щилер смяташе, че тя отново трябва да се посвети на изкуството, да открие в Лозана собствена балетна школа. До обсъждане на практическите трудности не се стигна; госпожа Юлика бе доста рязка и Щилер се наскърби, че тя не желае да приеме нищо от него — нито възглавница, нито закъснялата му вяра в творческото ѝ призвание. Обиден, той се изправи и отиде за друга бутилка...

— Ролф — каза тя, щом останахме сами, — трябва да го разубедите! Та това е невъзможно. Моля ви, разубедете го! Той ще ме подлуди с тази своя идея!

Опитах се да преценя това предложение откъм практическите му изгледи за успех, да обсъдя какви надежди възлага Щилер на госпожа Юлика и да разбера какво очаква самата тя от бъдещето, но госпожа Юлика стоеше като оглушала; отново се бе облегнала назад — понеже явно и с мен не можеше да се говори — и само поклащаше глава. Аз млъкнах.

— Но какво иска той постоянно от мен? — възкликна тя накрая с отпаднал глас.

В очите ѝ блестяха сълзи; тънките ѝ бледи пръсти се бяха впили в страничните облегалки на шезлонга, както прави човек при зъболекар, за да не трепери. Цялото ѝ поведение, признавам, ми изглеждаше твърде екзалтирано, а се виждах принуден да заема становище по очевидно отдавна спорен въпрос, за което нямах ни най-малко желание, още повече че не разбирах нищо от балет.

— Щилер здравата ме метна с тази своя „ferme vandoise“! — казах аз.

Тя изобщо не отговори.

— Но каква гледка само! — продължавах да дърдоря. — Ако нещо ми харесва в Женевското езеро, то е...

Но тя не забелязваше нито брътвежа ми, нито старанието ми да стигна до истински разговор.

— Разубудете го! Моля ви! — повтори тя все така развълнувано. — Но как си го представяте вие?...

Сега тя се бранеше и от мен със същата рязкост, сетне от вежливост изрече по-меко:

— Това е невъзможно, повярвайте ми. Невъзможно! — А след малко добави: — Но той така и нищо не знае...

— Какво не знае? — попитах аз. — Какво искате да кажете?

— Не ме питайте! — помоли тя.

После се овладя, надигна се от мястото си и взе нова цигара. Аз ѝ поднесох запалката си.

— Не трябва толкова да пуша! — възкликна тя уплашено, сякаш аз я заставях да го върши; във всеки случай не ми благодари за огънчето, което така и остана неизползувано. — Не може и да го знае! — промълви тя на себе си. — Ходих на лекар...

Сигурно госпожа Юлика бе решила да не се доверява на никого и сега съжаляваше, че се е изпуснала. Аз мълчах, но чаках, естествено, да чуя подробности.

— Целият ляв дроб! — каза тя. — Но не бих искала той да го узнае още сега. Трябва да се изреже! Колкото се може по-скоро!

Внезапното ѝ спокойствие, а може би самообладание, ме накара отначало да мисля, че клетата жена не знае какво говори; но по-нататък тя употреби сама медицинския термин, който ѝ бе подсказан наистина не от лекаря, а от собствения ѝ разум. Нейната безропотност ме порази дотолкова, че забих поглед в земята, сякаш търсех нещо из чакъла и не смеех да я погледна в очите, да не би да прочете по лицето ми мислите, които напиреха в съзнанието ми.

— Да — сухо каза тя, — това е положението.

Възприех нейния сух тон.

— И кога трябва да се направи тази операция? — попитах аз.

— Колкото се може по-скоро! — повтори тя. — Но сама не зная. Щом се престава...

Малко след това пристигна Щилер с нова бутилка. Каза, че щял да прескочи до Глион да купи грозде.

— Разубедете го! — замоли отново госпожа Юлика, когато Щилер тръгна, сякаш все още ставаше дума за балетната школа.

Тя лежеше пак безмълвно, обгърната от косите си. Струва ми се, никога не съм виждал по-самотен човек от тази жена. Между нейната неволя и света сякаш се издигаше непроницаема стена — това не бе само душевна коравина, а по-скоро нещо като непоклатима убеденост, че никой не я чува, някакво старо и безнадеждно, неотправящо упреци, но вече неизлечимо прозрение, че и най-близкият човек чува единствено себе си. Искаше ми се да я запитам дали някога през живота си е била обичана. Естествено, не го сторих. А обичала ли е тя самата? Неволно се опитвах да си я представя като дете. А може би всичко идваше оттам, че бе останала сирак? Очаквах всяка минута госпожа Юлика най-сетне да заговори, затова мълчах и слушах равномерното ѝ глухо дишане. Какво се бе случило с нея? Не исках да вярвам, че човек може да бъде такъв по рождение, тъй безизразен дори в състояние на крещяща неволя! Кой я бе направил такава? От излизането на Щилер бе изтекъл четвърт час; след още четвърт час той щеше да бъде отново тук.

— Сега и вие очаквате да ви кажа нещо, нали? — най-сетне започна тя. — Но аз нямам какво да кажа. Нима мога да стана друга? Аз съм това, което съм. Защо Щилер вечно иска да ме променя?

— Наистина ли иска?

— Зная — каза тя, — може би го прави с най-добри намерения. Той е убеден, че ме обича.

— А вие? — попитах аз. — Вие също ли го обичате?

— Все по-малко го разбирам — отвърна тя след мъчително размисляне. — Кажете ми, Ролф, какво очаква той постоянно от мен?

За да поразсея и нея, и себе си, без да мога, естествено, да забравя ужасната ѝ вест, аз се опитах по-нататък да споделя мислите си за Щилер, както тогава го виждах, за неговите човешки заложби, за дарбите и възможностите му, за развитието му през последните години, доколкото го бях почувствувал; при това се стараех да не го обвинявам, нито да го защитавам или пък представям в по-добра светлина. Дълго имах впечатлението, че госпожа Юлика ме слуша внимателно. Сигурно за мен по-лесно бе да „разбера“ Щилер,

отколкото госпожа Юлика, но тъкмо в това виждах и възложената ми задача, съдейки по последния ѝ въпрос. Докато говорех, аз ровех с едно клонче в чакъла. Когато от време на време вдигах глава, за да узная, поне по израза ѝ какво мисли по някой въпрос, който аз като мъж не можех да реша, съзирах пред себе си едно разкривено до неузнаваемост лице — никога няма да забравя този лик, загубил напълно чертите си. Устата ѝ бе разтворена като на антична маска. Тя напразно се опитваше да прехапе бърните си: устата ѝ оставаше зинала — вцепенена и тръпнеща. Виждах риданието ѝ, но не чувах звук, сякаш бях оглушал. Очите ѝ широко отворени, но без поглед, замъглени от неми сълзи; малките ѝ юмручета, безсилно отпуснати в скута; тялото ѝ, разтърсвано от конвулсии — така седеше тя, неприличаща на себе си, недосегаема за ничий повик, загубила собствения си образ, без глас, само някакво отчаяно късче живот, безмълвно крещяща плът, обхваната от смъртен страх. Вече не помня какво направих тогава... Но после, когато взех в ръцете си двете ѝ още треперещи юмручета, а лицето ѝ от изтощение се поотпусна, тя промълви:

— Не бива да му казвате нищо!

Аз кимнах, за да я подкрепя някак.

— Обещайте ми!... — помоли тя.

Малко след това пристигна Щилер със своето грозде. Госпожа Юлика бързо се изправи, извърна се настрана, после спомена нещо за бонбони и се отдалечи. Щилер се заинати; настояваше да опитам донесеното за десерт грозде. Дали наистина нищо не забелязваше или само си даваше вид, не можах да разбера. Той тържествено ме увери, че безкрайно се радва на посещението ми и че ще прекараме великолепен вечер. Прехвърлих разговора върху виното, когато Щилер ненадейно ме попита как намирам Юлика.

— Искам да кажа, в здравословно отношение — добави той. — Нали изглежда чудесно?

Стояхме прави и пиехме, всеки пъхнал лявата си ръка в джоба на панталона. Когато госпожа Юлика най-сетне се появи с бонбоните, тя носеше вълнен жакет и изглеждаше чудесно. Бе си сложила пудра; но не само това — целият ѝ вид бе такъв, сякаш самата тя нищо не знаеше. Испитах смущаващото чувство, че това не е същият човек; като че другата жена само ми се бе присънила. Нямах представа как ще

премине тази вечер! Но за Щилер всичко си бе в реда на нещата; също и за госпожа Юлика.

По онова време още не бях запознат с настоящите записки, макар и да ми бе известно, че в затвора за подследствени Щилер е водил нещо като дневник. Смисълът на моя послеслов не е да се впускам в неизброими поправки и уточнения. Своеволието на тези записки, преднамерената им субективност, поради която Щилер не се е посвенил дори да представи едни или други факти в изопачен вид, ми се струват повече от очевидни. Като отчет за едно субективно преживяване те може и да са добросъвестни. Но портретът на госпожа Юлика, който тези записки възсъздават, направо ме порази; той свидетелствува много повече за самия портретист, струва ми се, отколкото за личността, озлочестена от това изображение. А може би във всяко начинание да се създаде образ на жив човек има нещо безчовечно? Този голям въпрос се отнася преди всичко до Щилер. Но няма ние, които не водим записки, понякога не вършим същото, макар и по много по-прикрит начин? Резултатът навсякъде ще бъде еднакво горчив!

Гостуването ми в Глион, естествено, дълго още занимаваше съзнанието ми. Малко след завръщането си у дома получих писмо от госпожа Юлика, в което тя — без да посочва причините — още веднъж ме закле да не казвам нищо на Щилер. Както и да го обмислях, аз все пак нямах право да разкривам тази тайна между двама съпрузи на своя глава, без специално поръчение, само като случаен и вероятно нежелан съучастник. Може би клетата госпожа Юлика се боеше Щилер да не загуби ума си и да направи положението ѝ още по-непоносимо? Това не знам. Или пък имаше основания за известна надежда, че може би ще мине и без операция?

Другото, което ме занимаваше, бе, естествено, самият Щилер. Струваше ми се, че у него е настъпила някаква промяна. Проклетият въпрос: за какво го смятаме, вече не го занимаваше; замлъкнал бе страхът му, че го вземаме за друг. В общуването с него се чувствавах като освободен от някаква досега едва осъзната принуда; самият аз се държах по-естествено. Докато един човек сам не приеме себе си, той винаги ще изпитва опасение да не бъде разбран погрешно от

заобикалящия го свят; за него е извънредно важно как ние го виждаме и тъкмо дребнавият му страх да не му наложим погрешна роля прави неизбежно и нас дребнави. Той желае да му дадем свобода; но самият не ни я предоставя. Не ни позволява например да го смятаме за друг. Кой кого насилва? По това може дълго да се спори! Та самопознанието, което постепенно или пък рязко отчуждава един човек от досегашния му живот, е само първата, наистина крайно необходима, но съвсем не достатъчна крачка. Колко хора срещаме, които спират на това стъпало, задоволяват се с меланхолията на голото самопознание и я представят като духовна зрелост! Щилер бе отишъл по-далеч, мисля аз, още когато изчезна безследно. Той бе готов да направи втората и много по-мъчна крачка: да се примири с обстоятелството, че не е онова което така би искал да бъде, и да стане това, което е. Няма нищо по-трудно от приемането на самия себе си! В същност то се удава само на наивните хора, но в моята среда съм се натъквал на твърде малко хора, които мога да окачества като наивни в този хубав смисъл на думата. По моему, когато се срещнахме с Щилер в затвора за подследствени, той вече се бе справил в значителна степен с това тъй мъчително самоприемане. Но защо въпреки всичко се бранеше с такова хлапашко упорство срещу целия заобикалящ го свят, срещу някогашните си спътници? За мое щастие аз не познавах пряко онзи предишен Шилер; това много облекчи създаването на разумни отношения помежду ни — ние се срещнахме навреме. В същност при цялото си самоприемане, при всичкото си желание да се подложи най-сетне под бремето на собствената си действителност нашият приятел все още не бе постигнал само едно — именно отказа от признанието на заобикалящия го свят. Той се чувствуваше друг човек, и то с право; но околните веднага видяха в него стария Щилер и той поиска да убеди всекиго, че вече не е онзи, за когото го смятат — това бе, разбира се, хлапащина! Но как да се откажем от потребността поне най-близките хора да ни виждат в нашата действителност, която самите ние не познаваме, а можем в най-добрия случай единствено да изживеем? Уви, това е невъзможно без вярата, че животът ни се направлява и съди от една свръхчовешка инстанция, без поне страстната надежда, че такава инстанция съществува. Щилер придоби тази вяра твърде късно. Но дали я придоби? След посещението си в Глион през есента аз вече имах това впечатление, макар Щилер да не бе изрекъл нито дума; може

би тъкмо по тази причина. Самият Шцилер — и на това се дължи навярно до голяма степен неговото онемяване — не изпитваше повече желание да разгласява своето преображение. Също и новата му работа не представляваше самоизява: той произвеждаше паници, чаши и купи — все полезни вещи — по моему с много вкус, но това вече не бе изразяване на самия себе си. Той се бе освободил от страха, че не виждат в него човека, който е в действителност, а като последица също и аз се чувствувах по-свободен в общуването си с него — сякаш се бе разчупила някаква скована ни магия! Едва сега разбрах защо преди — при цялото си благоразположение — винаги малко се боях да се срещам с Шцилер. „Онемяване“ е може би неточна, заблуждаваща дума. Шцилер, разбира се, съвсем не се скъпеше на приказки. Но като всеки човек, намерил себе си, той отправяше поглед към хората и нещата извън своята личност; заобикалящото го започваше да става вселена, а не просто проекция на собственото му „аз“, което той вече нямаше нужда да дири или пък укрива в света. Самият Шцилер започваше да живее в този свят. Такива бяха впечатленията ми след първото си посещение в Глион; впрочем това личеше и от писмата му, доколкото в тях не ставаше дума за госпожа Юлика. По отношение на нея — спътницата от предишния живот — трудностите, както лесно може да се разбере, бяха най-големи; тук бе най-силно изкушението да се поддаде на стари страхове и пагубни съмнения, да се отклони от пътя, който действително бе готов да следва в общуването си с другите. Едно общо минало съвсем не е дреболия: навикът, който се проявява при всяко естествено отпадане на силите ни, привичките, следващи ни на всяка стъпка, могат да се окажат дяволски жилави. Те са нещо като водораслите, заплитащи се в краката на плувеца; кой ли не го знае! А от друга страна, мисля си, сега нашият приятел напълно съзнаваше невъзможността на бягството: не можеш да започнеш нов живот, като просто захвърлиш стария! Нали желанието на Шцилер бе да превъзмогне всичко минало в отношението си към тази жена, действително да премахне безплодността, свързваща ги като с верига, тоест не да избяга от миналото, а да го разтвори в новото живо настояще? Иначе това ново настояще никога не ще бъде напълно истинско. Изборът бе: осъществяване или провала, поемане на дъх или задушаване, в последна сметка живот или смърт — по-точно: живот или линеене. То се знае, отношенията с една жена, в смисъл на брак, не

трябва винаги да се превръщат в последен пробен камък: но в този случай бе така. Има различни видове пробен камък; Щилер все пак бе намерил своя. Надеждата ни се крепеше, както вече споменахме, на собственото ни отрадno впечатление, че поне в общуването с приятелите си Щилер е постигнал жива, непомрачена от страхове, не само възжелана, но истинска и непринудена отзивчивост; че постепенно намирайки себе си, той все повече и повече съумява да забелязва хората и нещата извън своята личност. Тях той обичаше или мразеше. Ко, например, той ненавиждаше дълбоко и непримиримо, дори с ожесточение. Шилер си оставаше „човек с темперамент“, луда глава и нашият приятел съвсем не бе изпълнен от кротка вселюбов, ала все пак от повече любов, отколкото някога през живота си, струва ми се; и можехме само да се надяваме, че тази любов ще се разпростре и върху госпожа Юлика, която толкова се нуждаеше ОТ нея.

Зимата мина, без да се срещнем наново. Във всяко писмо очаквах, естествено, известието за предстоящата или може би вече благополучно преминалата операция. Всеки неясен намек („П.П. Как би се държал, ако те прокълнат?“) аз веднага тълкувах в смисъл, че нашият приятел вече е уведомен. Но още следващото писмо опровергаваше предположението ми: на въпроса за здравословното състояние на Юлика той отговаряше или с мълчание, или пък ме уверяваше, че се чувствувала отлично. Междувременно бе настъпил февруари. Както изглеждаше, операцията, от която така се страхуваше госпожа Юлика, не бе необходима; в облекчението си аз само се чудех защо тя, след като знаеше за моето загрижено съучастие, не ми съобщава нищо. Впрочем това бе напълно в нейния маниер. Един ден пристигна пакетът със седемте гъстоизписани тетрадки — записките на Щилер от затвора за подследствени. „Ето книгата ми!“ — това бе единствената му бележка към тях. Поводът и целта на тази съвсем неочаквана пратка останаха за мен неясни. Може би той искаше да махне от дома си тези писания, та да не го спохожда духът им? След като ги прегледах, у мен като никога се затвърди надеждата, че Щилер също и в отношенията си с госпожа Юлика — озлочестена в записките по ужасяващ начин — най-сетне ще съумее да постигне живата действителност; и заедно с това ме обзе страх: ще му стигне ли времето?

Операцията се извърши през март. Жена ми и аз не знаехме нищо, когато за Великден пристигнахме в Глион. Отдавна се бяхме уговорили с Щилер, че във връзка с една кратка великденска екскурзия из Романска Швейцария ще ги посетим за два-три дни. За наше удивление заварихме „MON REPOS“ заключен. За известно време, докато сновях наоколо и виках на всички страни, изпитвах чувството, че Щилер и жена му изобщо вече не са тук, няма ги в Глион, няма ги на света, сякаш са изчезнали, оставяйки подире си тази чудновата безвкусица, която никога не им бе принадлежала. На стъклената врата към сутерена не бе сложено резето, но в грънчарницата нямаше никого. Все пак изглеждаше, че тук неотдавна е работено: на масата бе просната една избеляла от пране синя престилка, захвърлена сякаш бързешком; върху грънчарското колело имаше топка влажна глина. Решихме да почакаме.

Денят бе дъжделив, мъгли се стелеха над Женевското езеро; седяхме, загърнати в шлиферите си, на влажната балюстрада и се уверявахме взаимно, че няма причина да се безпокоим. Намокрените от дъжда и поради това особено ярко блестящи джуджета; къщата с нейния бръшлян и тухлената куличка: ръждясалата желязна ограда; плочата от изкуствен мрамор с надписа, чиито букви в по-голямата си част бяха изпадали; влажният и от това потъмнял мъх по пукнатото каменно корито — всичко си стоеше на мястото, съвсем непроменено, само че без слънце изглеждаше доста унило. Опитахме се незабавно да повишим настроението с шегички, но безуспешно. Червените вагончета на въздушната линия преминаваха празни. След един час започна да се здрачава. Влаковете на Федералната железница пътуваха в ниското вече със запалени светлини, хотелите на Монтрьо проблясваха в полумрака, всичко наоколо придоби сив цвят, а къщата на нашия приятел оставаше все така с тъмни прозорци. От дърветата капеше.

— Да идем на хотел — предложих аз, — а по-късно ще се обадим по телефона.

Жена ми нерешително каза:

— И без това чакахме толкова дълго...

Запалихме още по една цигара.

Светлините на Монтрьо, макар и далеч от всякакво сравнение, ни напомняха за пъстроцветния Вавилон, който преди много години,

тогава в бар „Рейнбоу“, съзерцавахме в нозете си...

Щилер пристигна без палто и шапка, извини се, че не е оставил бележка на вратата; наистина, съвсем бил забравил за пристигането ни. Той идваше от клиниката „Вал Монт“ госпожа Юлика била оперирана сутринта. Щилер тъкмо я бе посетил за първи път. Своите не съвсем свързани обяснения той отправяше най-вече към жена ми, която седеше като парализирана на влажната балюстрада, без да изважда ръце от джобовете на шлифера си. Отново заваля. Изпълнен с плахо упование в твърденията на лекаря, Щилер съобщи, че операцията преминала благополучно, съвсем успешно, по-добре от това не можело и да се желае. Не ми бе ясно схваща ли той сериозността на положението или нарочно омаловажава нещата, за да не трябва да изтърпи и нашия ужас. Госпожа Юлика не го познала, а и не можела да говори. Сега много зависело как ще протече тази нощ, обясни той, заловил се за лекарското разрешение да я посети отново другата сутрин в девет часа като за реална утеха.

— Но защо стоим под дъжда? — каза той. — Да влезем в къщи! Чудесно е, че дойдохте!

Вътре на светло той изглеждаше мъртвешки бледен, засуети се около куфарите ни и въпреки възраженията реши да приготви истинска вечеря. Жена ми навярно имаше право, като не попречи на начинанието му и дори го подкрепи, заявявайки, че ѝ се яде нещо топло.

— Нали? — каза Щилер. — Нали?

Тя почти не му и помогна; единствено действието можеше да поразтовари нашия приятел.

— Виждаш ли — обърна се той към мен, — подобни операции се правят много често!

Като го слушаше, човек би помислил, че хората с цели дробове са просто изключение. Той готвеше, шеташе и подреждаше масата в кухнята, без да сваля сакото си; дори и да бе с палто, той пак нямаше да го съблече. Щилер сякаш бе прескочил тук за малко, при все че до утрешното му посещение в близката клиника оставаха още цели четиринайсет часа.

— Виждаш ли — обърна се той към мен, — сполетя ни съвсем внезапно. Трябвало да се изреже, колкото по-скоро, толкова по-добре!

Щилер ни бе сготвил превъзходен ориз; естествено, ядохме само за да си дадем един другиму кураж. Докато се хранехме, всички непрекъснато пушихме. Жена ми се зае да измие съдовете, а Щилер ги избърса. После тя каза, че ѝ се спи и ще си легне. Тя бе карала колата ни и Щилер повярва, че е изморена. Той бе в такова състояние, че не можеше да се усъмни в нищо. Останал в девет часа вечерта насаме с мен, той, изглежда, не изпитваше необходимост да говори за случилото се или изобщо за госпожа Юлика. Открихме, че и двамата някога сме играли на шах и решихме да видим дали не сме забравили. Аз вече не помнех къде са местата на коня и офицера. Щилер ми показа. Но и той не бе сигурен как се слага дъската: бяло или черно поле трябваше да имаме от дясната си страна. Но все пак заиграхме. Бе нещо като нощно бдение. Местихме фигурите до четири часа сутринта, когато зад прозореца започна бавно да се развиделява; изглежда, очакваше ни слънчев Великден — небето бе обсипано със звезди. Щилер видя в това предзнаменование.

Госпожа Юлика бе прекарала нощта добре, а при нейното положение дори отлично и нашият приятел се завърна от клиниката като помилван. Отдъхнахме си и ние, при това утрото бе слънчево, бе Великден; Щилер предложи да се поразходим.

— Тя ме позна! — каза той.

Никога не бях виждал нашия приятел така щастлив. По крайбрежната алея поехме към Шилъон, жена ми по средата между мен и Щилер. Той бе много приказлив, но разсеян, говореше напосоки, каквото му дойде наум: описа ни неотдавнашното посещение на брат си Вилфрид, разказваше вицове, сетне още веднъж изрази възторга си от някакви нови приятели в Лозана — един книжар и годеницата му; светът бе пълен с достойни за обич хора! От време на време той внезапно млъкваше, при това не чуваше нищо, сякаш бе оглушал. Върху огрените от слънцето камъни на железопътния насип наблюдавахме любовната игра на два пъргави гуцера. Запитах нашия приятел какви възражения има срещу Шилъонския замък, та винаги го споменава в писмата, си с насмешка — не срещу блудкавите картинки по шоколадите и детските латернички, а срещу действителния замък, издигащ се пред очите ни. Щилер нямаше никакви възражения и ние всички намерихме, че Шилъонският замък с неговите зидове, озарени от предобедното слънце, е много красив. Щилер дори не забеляза, че

искаха малко да го позакача заради някогашните му ругатни срещу всичко в тази страна. (Що се отнася впрочем до тези ругатни, които при първото прочитане на записките му навярно несправедливо ме подразниха, тъй като в разговорите ни той никога не си бе позволявал подобни волности, сега се оказа, че нашият приятел, веднъж приел себе си, вече нямаше причина да заема позата на чужденец; той прие да бъде швейцарец.) Сред синкавата мартенска омара близките Вализки планини изглеждаха съвсем безплътни, леки и сребристосиви.

— Как са децата ви? — попита той.

Щилер постоянно се обръщаше подчертано към мен, а не към жена ми, макар че тя вървеше помежду ни. Обядвахме във Вилньов, в „Отел дю Порт“; към рибата ни поднесоха вино от местно грозде. Естествено, Щилер почти през цялото време мислеше за госпожа Юлика. Оттук се виждаше, струва ми се, клиниката „Вал Монт“. Между супата и рибното ястие той отиде да се обади по телефона.

— Казаха, че спи! — съобщи той.

Единствено Щилер можеше да си налива чаша след чаша от чудесното, но съвсем не леко бяло вино, без да му се замъгли умът. През последните години той изобщо много пиеше. След като утринният камбанен звън замлъкна, за великденския празник продължи да ни напомня само оживеното движение по междуградското шосе. Спуснахме се към делтата на Рона, леко заслепени от обедното слънце, замаяни от виното. Наоколо съхнеха провесени рибарски мрежи. По брега се белееха лодки, обърнати с дъното нагоре, и чакаха да бъдат боядисани наново; други пък плуваха по един канал с лебеди.

— В делничен ден тук няма жива душа! — каза Щилер.

Но и сега бе почти безлюдно. Пътеката ни изведе покрай едни тръстици до рядка горичка: групички елхи, брези, букове, тук-там някой дъб. Цялата горичка — още гола и прозрачна — бе пронизана от небесна синева. Земята бе застлана със сива есенна шума от миналата година, още нескрита от млада зеленина, а мочурливата почва изглеждаше на места почти черна. В паметта ми тази разходка е останала като една от най-хубавите през живота ми. Надясно, зад бледожълтите тръстици, се виждаше Женевското езеро, наляво — другата синева на също тъй просторната, обградена от стръмни планини полегата Ронска долина. Вървахме доста тихо. На разстояние

от нас необикновено големи птици ята се трупаха по жиците на един далекопровод за високо напрежение. Не можехме да отгатнем вида на птиците; във всеки случай те се събираха за своя далечен полет на север. Две момчета в сини анцузи, голи до кръста, трупаха тръстика накуп и я горяха — от нея се виеше светъл прозрачен пламък. Димът напомняше за есента, при това бе март, птиците чуруликаха. Съжалявах, че виното ме бе ударило в главата, дълго вървах като в мъгла, а Щилер все задаваше въпроси: питаше за работата ми, за възгледите ми по въпросите на детското възпитание. Открехме едно усамотено кътче на брега, но все пак и тук бе доста шумно: над водата се носеше далечното потракване на влаковете, току долиташе сигнал от някоя гара, освен това шумолеше тръстиката, всичко наоколо бе изпълнено със звуци, крещяха птици, пляскаха с криле по водата при излитане. Слънцето ярко грееше, но земята бе още влажна и студена. Щилер заскуба снопчета суха остра трева, за да настани по-удобно жена ми. Предложих му пура от любимата му марка, но това не можа да го отвлече от заниманието му и скоро той направи истинско гнездо. Жена ми съответно го похвали, отпусна се върху тревното ложе и затвори очи под блясъка на слънцето. Щилер я поглади с ръка по челото. При редките подобни мигове в съзнанието ми отчетливо изпъкваше миналото; тогава съжителството на трима ни ме поразяваше, изглеждаше ми невъзможно, най-малкото неочаквано. Сега двамата пушихме пурите си. За съжаление, оттук също се виждаше луксозният евангелски хотел-дом в Ко и Щилер не можа да се сдържи да не ни изложи наново възгледите си.

— Там горе те несъмнено творят чудеса, създават християни вече не от бедните, а от богатите, което е далеч по-доходно; успяват наистина да втълпят на някой кождер — след като се е наградил достатъчно — да се покае и пожертвува два, три-четири или пък девет милиона за спасение на душата си или поне, за да се противопостави на комунизма час по-скоро някоя по-добра идеология; увещават го да задържи за собствената си особа само един-едничък милион, та като немощен старец да не бъде в тежест на общината. От такова християнство направо ми се повръща! Да се върнат седем милиона, казват те, е по-добре, отколкото нищо, и то предоставени по такъв добровolen и човечен начин, виждаш ли, че пролетариите от всички страни — стига да притежават известно чувство за такт — никога не

биха се опълчили срещу някой кождер, защото възможността такъв капиталистически кождер внезапно да се покае и да подобри света „отвътре“ е доказана веднъж за винаги в хотела: там горе! Тъй че, ако искате по-добър свят, моля, без революции!

В това време жена ми бе задрямала и за да не я разбудим с гласовете си, Щилер и аз слязохме към езерото, разсъждавайки за кремъците по брега, изобщо за геологията, въпреки оскъдните си познания в тази област. Сетне се опитахме, както в детските години, да хвърляме плоски камъчета, та да подскачат по водната повърхност. Разгорещени от състезанието, ние дори съблякохме неделните си сака. За известно време сякаш всичко бе забравено; наистина клиниката „Вал Монт“ се виждаше и отгук, но нали знаехме, че бедната госпожа Юлика се чувствава, тъй да се каже, отлично! Играта действително ни увлече. Ала на нашата дама ѝ се прииска да продължим разходката. Късният следобед, макар небето да си оставаше все така безоблачно, изведнъж ми се видя съвсем различен от утрото — сякаш не принадлежаха на един и същи ден. Имах чувството, че от сутринта са изминали години. На връщане Щилер приказваше изключително за госпожа Юлика. Пред мен тя никога не бе изразявала съжаление, че нямат деца; Щилер обаче бе убеден в това и правеше от нейното съжаление свое собствено, а може би и обратното. Той не упрекваше нито нея, нито себе си.

— Навярно не можеше да бъде иначе! — каза той, но в гласа му звучеше истинска тъга.

Вече стояхме пред въжената железница, когато Щилер отбеляза:

— Колко жалко, че не успяхте истински да опознаете Юлика!

Когато възразих, че тази възможност още не е загубена, той изглеждаше уплашен от самия себе си.

В онази великденска вечер Щилер се върна много скоро от клиниката.

— Всичко е в ред! — съобщи той. — Но лекарят ме помоли да не влизам при нея. Мога да я посетя утре сутринта.

Думите му веднага разпръснаха тайните ни опасения.

— Всичко е в ред! — повтори той. — Но ѝ е нужен пълен покой.

Това и тримата разбяхме; Щилер бе изпълнен с упование, тъй че нищо не му пречеше да ни пригответи отдавна обещанията *raclette*: тоест да устрои една приятна и задушевна вечер; той запали камината,

сложи да се изстудява бяло вино и издяла три шиша, набоде на тях сирене и го изпече, като го въртеше над огъня. Естествено, тук нямаше никакъв селски оджак, както в рисунката му, а пищно украсена камина от изкуствен мрамор в също тъй изкуствен стил „сецесион“. Нашият *raclette* излезе чудесен, поне за немско-швейцарските ни понятия; бяхме огладнели от излета. Щилер пи твърде много онази вечер. Щом забележеше, че се каним да ставаме, той отпушваше нова бутилка и така във въл разговор изкарахме до единайсет часа. Щилер не бе пиян. Той пиеше трескаво, на малки глътки от своята обичайна за кантона Во висока чаша, но за разлика от нас оставаше съвсем трезвен. Въпреки това му личеше, че не ни слуша. Очите му издаваха, че всеки миг може да заплаче. Дори когато се опитвах да го заговоря за госпожа Юлика, той не ме чуваше. Бе мъчително. Може би му се искаше да сподели нещо на четири очи — все едно дали с жена ми или с мен. Но ето че седяхме тримата и макар че жена ми и аз се чувствувахме също безпомощни, правехме жалки опити да поддържаме бодро настроение. На Щилер това се удаваше по-лесно. След половин час на относително веселие ние се сбогувахме и се качихме в стаята си в куличката. Щилер остана долу в антрето — точно както при късните му обаждания по телефона: просто млъкна, дори не отговори и на повторното ни „Лека нощ!“; безмълвното му чакане аз да затворя първи телефона или вратата ми изглеждаше вече глезотия, някакво сантиментално насилие... Въпреки умората жена ми и аз не можахме да заспим.

Около един часа трябваше да поизляза. Лампата в антрето бе изгасена, но в дневната светеше. Слязох по стълбите, както си бях по пижама и бос, почти безшумно. Нашият приятел седеше пред угасналата камина и изглеждаше заспал. Пристъпих към него, за да го завия с нещо. Но очите му бяха отворени.

— Защо не спиш? — попита той.

Езикът му се плетеше. Сега Щилер бе много пиян.

— Няма никакъв смисъл — каза аз — да се наливаш повече...

Той напълни чашата си сякаш напук, без да сваля от мен очи. Заговорих му, за да го вразумя. Щилер пресуши чашата си и когато се изправи, забележимо залиташе.

— Знам, че е хлапацина — каза той, — напих се, знам, че е противно, гнусно, хлапашко...

Той тръсна глава, огледа се, сякаш търсеше нещо, и се хвана за облегалото на едно кресло.

— Ще умре ли? — попита той, без да ме погледне.

Опитах се да го успокоя, но той изобщо не ме слушаше; измъкна ръжена от камината, но не знаеше какво да прави с него. В очите му блестяха сълзи, които не ме трогнаха особено поради пиянството му.

— Хайде — казах аз, — да си лягаме!

Той ме изгледа.

— Вчера по обед... — започна той, — когато си мислех, че умира... вчера по обед...

Напразно чаках да завърши изречението си. Щилер не бе разчитал вече на събеседник и сега го смущаваше съзнанието, че му се плете езикът.

— Много късно! — каза той кратко.

— За какво е много късно? — поисках да знам. Треперех от студ.

— За всичко! — отвърна той най-сетне. — Две години, драги мой, две години! Какви усилия положих, господи, Исусе Христе, какви усилия! — Щилер се оригна. — Извинявай! — измънка той и замлъкна.

Може би Щилер не бе толкова пиян, колкото ми се струваше отначало. Той искаше да каже нещо и аз го подсетих:

— За какво положи усилия...

Той трябваше отново да седне.

— Впрочем все едно!

Никога още не бях виждал Щилер в такова състояние: беше му неловко, гадеше му се, беше смешен — изпитвах жал за него. При това не знаех какво да сторя. Собственото ми благоразумие изглеждаше на самия мен блудкаво.

— Ще умре ли? — попита той, сякаш задаваше въпроса си за първи път, подпрял глава с ръце; навярно му се виеше свят.

— Нали ти самият разговаря с лекаря? — отвърнах аз. — Какво ти каза той? Но точно!...

Щилер залиташе дори седнал, но не го забелязваше, както и това, че всеки път драскаше кибритените клечки откъм обратната страна. Накрая се отказа и в устата му остана да стърчи незапалена, вече съвсем смачканата и разкривена цигара.

— Никога не е късно... — изрекох аз, но сам се подразних от фразата си и забравих мисълта, която имах в главата си.

— Никога не е късно! — повтори той с уморена усмивка. — Просто да започнем отначало, така ли? Ами ако не върви, не върви и не върви, защото е много късно? — Той сякаш изведнъж бе изтрезнял. — Ролф... — каза той съвсем ясно, съвсем категорично, въпреки надебелелия си език. — Да убия един човек мога, но не и да го възкреса!...

Очевидно струваше му се, че с това е казал всичко. Той отново посегна към бутилката, но тя за щастие бе празна и от нея се изцедиха само няколко капки.

— Какво не върви? — осведомих се аз.

Той само заклати глава.

— Но нали я обичаш? Нали сам искаш...

Щилер клатеше глава, без да ме слуша.

— Вече не може да ме понася! Сама го казва. Не може да ме понася! И все повтаря: „Остави ме!“ А аз стоя като гръмнат. Тя е честна, както винаги. Не зная, Ролф, какво не върви, не ме питай! Аз съсипах този човек...

Пръстите му, мачкащи изронената цигара, трепереха; но той поне продължи да говори.

— Подлудявам я! Зная. Постоянно очаквам нещо. Някакво чудо! А после треперя само като я видя. Грешката е моя, може и така да е. Вероятно! Но тя не се е променила, ни най-малко! Изобщо няма желание. „Остави ме!“, казва тя, а аз стоя като гръмнат. Не мога да я разбера. Това е всичко. Не мога да я постигна. И я намразвам. Много е просто: аз бера душа, щом не изпитвам любов, а пък тя...

Той смачка цигарата си.

— А откъде знаеш, Щилер, че и с нея не е същото?...

Той поклати глава.

— Щилер — казах аз, — ти си самолюбив!

— А тя не, така ли?

— Нейното самолюбие — отбелязах аз — си е нейна работа.

Той замълча.

— Какво наричаш любов? — попитах аз.

Но междувременно Щилер бе намерил друга бутилка, в която действително бе останало малко вино, колкото да напълни чашата си.

— Престани с това пиянство! — помолих аз.

Щилер пи.

— Вършиш глупост! — каза той. — Зъбите ти тракат от студ, Ролф, та ти си бос... Какво наричам любов ли? — опомни се той и надигна вече празната чаша. — Не мога да обичам сам, Ролф, не съм светец...

Сега вече наистина ми стана много студено; напразно се озъртах за одеяло, после се наведох, взех бързо някакъв вестник от масичката, смачках го и го хвърлих в камината. Бяха останали още няколко чамови цепеници и дори един голям буков пън. За известно време имах занимание...

— Но какво да правя? — чух изведнъж гласа на Щилер зад гърба си. — Какво да правя? Какво?

Той отново бе станал и когато се обърнах, видях го да се удря с юмруци по челото. Лицето му бе бяло като тебешир, той едва се държеше на краката си, също както преди; но, изглежда алкохолът постепенно освобождаваше съзнанието му. Той вече не плетеше език.

— Защо никога не успях да постигна тази жена? Никога! Нито за един ден, Ролф, нито за час, през всичките тези дълги години! Никога! Защо е така, кажи ми?

— А ти какво очакваше?

— Какво очаквах ли? — попита той в отговор.

— Да — повторих аз, — какво очакваше, Щилер, преди две години; искам да кажа, когато се преселихте тук, за да живеете заедно? Питам те, защото наистина не знам. Изглежда, ти си очаквал от нея някакво преображение.

— Също и от себе си!

— Не се обиждай — казах аз, докато разпалвах камината, — но подобни неща винаги ми напомнят за романите. Преображение! Един човек разбира, че е прегрешил спрямо друг, впрочем също и спрямо себе си и един прекрасен ден, макар и късно, е готов да поправи вината си — ала само при условие, че човекът се преобрази... Такова едно очакване, драги мой, не е ли малко евтино?

— Както всичко в моя живот! — чух го да казва.

Не отдадох значение на думите му, а попитах:

— Какво тогава наистина очакваше?

Щилер имаше вид, че размисля, а аз трябваше да стъкна огъня.

— Всичко! Само не и човешки възможното! — отговорих си накрая сам. — И от писмата ти добивам понякога впечатление, че говориш съвсем не за любов, а за нежност, е, добре, да речем, за някаква форма на Ероса. Мъж на нашата възраст има нужда от това, Щилер, и аз го намирам чудесно, стига да е вярно... Само че — добавих, — изглежда, тук нещата се свеждат до нещо друго.

Сега огънят весело пращеше, а Щилер предоставяше на мен да говоря; повече, отколкото ми се искаше. Но нямаше как, вече бях започнал.

— Казваш, че „не върви“ — продължих аз. — Но нима наистина те учудва? След опита от толкова години? Освен това твърдиш, че си „положил усилия“. За какво? Човек би могъл да си помисли, че се смяташ за вълшебник, който е в състояние да превърне тази госпожа Юлика в нейната противоположност. А всичко се свежда, струва ми се, единствено до това... Трудно е да се каже, Щилер, но Юлика се е превърнала в твой живот, така си е! Защо се върна ти от твоето Мексико? Именно защото си го прозрял!... Вие сте предопределени един за друг... Да я възкресиш? Все същата твоя нелепа идея, Щилер, позволи ми да ти го кажа, все същото твое убийствено високомерие! Ти, като спасител на Юлика и на самия себе си!

Щилер мълчеше.

— В едно отношение — казах аз, след като почаках малко — може би те разбирам прекалено добре. Човек капитулира, завръща се, за да сложи оръжие, но ето че не е готов да преглътне веднъж за винаги всичко. Защото, кой знае, резултатът може да се окаже само едно мекушаво примирение със съдбата, нищо повече, някакво еснафско самодоволство... Казваш, че трепериш. Трепери! Вече знаеш какво имам пред вид. Ти трепериш, защото от теб отново и отново се изисква същата тази смирена капитулация... Слушаш ли ме, Щилер? — извиках аз. — За какво мислиш?

Щилер стоеше прав, а пък аз седях на столчето пред камината, протегнал босите си нозе към пламтящия огън. Той мълчеше.

— Навярно не си въобразяваш — казах аз, — че с някоя друга, може би по-открита жена, да речем със Сибила, ще можеш да избягаш от всичко онова, което носиш в себе си? Или си го въобразяваш?

Когато се обърнах, видях лицето му само отдолу; той бе вперил поглед над мен в камината.

— Принуждаваш ме да говоря неща, които сам знаеш! — завърших аз.

Щилер не спеше, стърчеше прав, пъхнал ръце в джобовете на панталона си, а очите му бяха отворени, будни, но празни и неподвижни.

— Щилер — казах аз, — ти я обичаш!

Изглеждаше, че той изобщо не ме чува.

— Каж ми, когато поискаш да останеш сам — помолих аз.

Топлината, лъхаща от жарта в камината, изведнъж ме накара да усетя умората си и трябваше да сподавя една прозявка.

— Колко ли е часът? — осведоми се Щилер.

— Наближава два — отговорих аз.

— Тя чакала! — каза той. — Чакала, виждаш ли, а пък аз не, така ли? Чакал съм я още от първата ни разходка! Чакал съм от нея някакъв знак, дума, помощ, приятелство, всичко; поне един-едничък знак за всичките тези години! Унижавал съм я, виждаш ли, а тя мене не, така ли?...

— Кой твърди това? — попитах в отговор.

Сега той бе впил в мен пронизващ поглед.

— Ролф — заяви той. — Тя желае да умре! — После кимна с глава: — Да, така е!

Пет или десет минути той бе глух за всичките ми доводи и възражения; само когато се оригваше, измънкваше: „Извинявай!“

— Ти се държиш така, Щилер, че някой ден наистина ще бъде вече много късно! — казах аз. — Тя лежи в клиниката, а ти продължаваш да си разчистваш сметките с нея.

Той мрачно се взираше пред себе си, докато не го хванах за лакътя и го разтърсих.

— Зная — каза той, — че съм смешен.

— Ти много неща превъзможна, Щилер, не бива сега сам да се правиш смешен. Та ти самият не вярваш в онова, което каза преди малко. Кой умира, за да причини радост или болка другиму! Ти надценяваш собственото си значение, искам да кажа, значението си за нея. Ти не си й нужен така, както на тебе ти се иска... Щилер! — Извиках аз, понеже той, зад маската на своето пиянство, отново се канеше да потъне в себе си. — Защо изведнъж се уплаши, че тя ще умре?

— Значи, аз надценявам собственото си значение?

— Да — потвърдих аз. — Тази жена никога не те превърна в цел на своя живот. Само ти, струва ми се, направи подобно нещо с нея, от самото начало. Ти, като неин спасител! Вече го казах: ти искаше да си онзи, който ще ѝ дари живота и радостта. Ти! В този смисъл ти си я обичал, положително, пролял си много кръв. Тя, като твое творение! И сега се страхуваш да не би да ти се изплъзне, като умре! Тя не стана онова, което ти очакваше да направиш от нея. Тя е твоят незавършен шедьовър!...

Щилер отиде до прозореца и го разтвори.

— Лошо ли ти е? — попитах аз. — Защо не седнеш?

Той ми обърна гръб и с една носна кърпа избърса челото си.

— Говори, не спирай! — помоли той.

— Ще ти донеса вода — казах аз и оставих ръжена, за да се изправя.

— Тя писа ли ти?

— Едно-единствено писмо — отговорих аз. — Защо?

Той отново избърса челото си.

— Впрочем, все едно.

— Съвсем не си въобразявам, Щилер, че разбирам жена ти, че я разбирам по-добре от теб. Ние с нея сме си доста чужди; а и кога ли сме разговаряли? В същност писмото ѝ бе много кратко.

Той кимна тъжно:

— Ти я разбираш. Да, да! За нейно щастие! — Сетне добави: — Повръща ми се, трябва да ме извиниш.

Въпреки това Щилер не излезе навън, за да се облекчи, както очаквах. Лицето му бе като от восък, а по очите му личеше, че за него съществува само един-единствен въпрос: „Ще умре ли?“ Той полагаше усилия да мисли за друго и затова бе доволен, че някой говори.

— Май искаше да кажеш нещо? — попита той.

Аз обаче вече не помнех къде бяхме прекъснали разговора си и само за да не мълчим, рекох:

— Впрочем... четох записките ти.

— Изгори ги!

— Какво ще ти помогне, ако ги изгоря? — възразих аз. — Нали си ги писал затова... защото си се борил за тази жена, както се казва. В едно отношение може би я разбирам. На кого, моля те, ще дойде наум

да запита своя спасител как сам се чувствава? Тя е притръпнала, виждаш ли, за толкова години е успяла да свикне, че ти не желаеш да бъдеш окаян слаб човек, а неин спасител.

Щилер се усмихна:

— Защо не си го кажеш направо?

Не го разбрах, а още по-малко проумях мъглявата му усмивка. Когато го погледнах, видях, че трепери с цялото си тяло.

— Тресе ли те? — попитах аз.

— Няма ми нищо — отвърна той. — Само това идиотско пиянство!

Тогава го настаних в единственото кресло с високо облегалo, където той можеше да подпре главата си, и затворих прозореца.

— Може би ще е по-добре, ако те заведе да си легнеш — казах аз.

Той поклати глава и аз пъхнах буковия пън в тлеещата жар.

— Какво да правя? — попита той, закрил лице с длани. — Какво? Не мога да се родя повторно на този свят, Ролф, а и не искам... Каква е вината ми? Кажи! Аз не зная. Какво съм сторил? Кажи ми, защото съм пълен идиот! Кажи!

— Четох записките ти — повторих аз. — Съдейки по тях, ти знаеш твърде добре.

Той бе свалил ръце от лицето си.

— Ако със знание можеше да се направи нещо! — каза той и дълго седя безмълвно с провесени длани, опрял лакти на коленете си. — Помниш ли миналата есен, онази вечер, която прекарахме тримата? Не бе нищо особено, но някак вървеше. За мен тя бе истински празник... През цялата изминала зима нито веднъж не си създадохме подобна вечер, тя и аз. Така си и седим — тя там, аз тук. Аз бера душа от това, а тя тъне в доволство.

— Откъде знаеш, Щилер, че тя тъне в доволство?

— Защо тогава не реве? — възкликна той. — Аз съм високомерен! Добре! Ами тя? Тя е чакала! Чуваш ли? Чакала е да се вразумя. Колко дълго? Две години, четиринайсет години — все едно! От това е изтощена, разбираш ли? Съсипал съм я бил! А тя мене не, така ли?

— Та кой твърди това?

— Тя! — отговори той с язвителна усмивка и отново опря глава на дървеното облегалo. — Унижавал съм я! А тя мене не, така ли?

— Щилер — отбелязах аз, — сега не бива да се самоокайваш. Какво очакваш след всичко случило се? Тя да падне на колене? И то пред теб?

Той мълчеше, отметнал глава на облегалото, с поглед, забит в тавана.

— Вярвам ти, Щилер, че понякога си готов на всичко, поне на много. След това отново въставаш: от самосъстрадание, ненавист, безнадеждност. Понеже очакваш от нея милост, от едно човешко същество... Нима не е така? — попитах аз. — Твоите моментни падания на колене са неуместни.

— Мразя я — каза той на себе си, — понякога я мразя! — А сетне: — Каква полза от думите ѝ, казани пред другите? Аз съм човекът, който я чака! Аз! А не някой си мъдър приятел или пък достопочтена лелка! Аз, Ролф, аз съм, който се нуждае от някакъв знак!

Щилер, изглежда, се наслаждаваше на яростта си.

— Защо не се разделихте? — попитах го аз. — Знаеш, че повечето хора правят така, когато бракът им е неудачен. Защо тогава се завърна? Мисля, защото я обичаш. И защото не можем просто ей тъй да преминем към нов живот, когато не върви. Главно затова! Та нали нашият живот е, който не върви. Собственият ни неповторим живот! Също така...

Щилер понечи да ме прекъсне; но когато млъкнах, замълча и той.

— Не знам — казах аз — какво разбираш под вина. Във всеки случай ти си се научил да не я дириш вече у другите. Но вероятно — не знам това — ти си мислиш, че тя е можело да бъде избегната. Вината, като сбор от собствени грешки, които е можело и да не извършим — така ли смяташ? По моему обаче вината е нещо друго. Вината е в самите нас...

Щилер ме прекъсна:

— Защо се завърнах ли? Ти не си го изпитвал! От идиотизъм, от нищо друго, от твърдоглавие! Не разбираш ли? Когато половината живот си престоял пред една затворена врата и си тропал безуспешно, боже господи, както аз престоях пред тази жена, съвсем напразно, господи Исусе Христе — сетне си иди! Забрави я, тази врата, която ти

е отнела десет години! Откажи се, отмини!... Какво ми говориш за любов? Аз не можах да я забравя. Това е всичко! Както не може да се забрави едно поражение. Защо се завърнах ли? От упорство, драги мой, от заслепение. Ех ти, с твоите благородни помисли! Влез в някое казино, погледай как продължават да играят, когато губят: залагат все повече и повече. Така и аз! Понеже има един предел, от който нататък вече е безсмислено да се отказваш. От упорство, да, от ревност! Можеш да загубиш една жена, само ако вече си я спечелил. Пък нека после се падне на друг! Но когато ти самият нито веднъж не си я спечелил, не си я постигнал, не си я изпълнил със себе си? Забрави я тази врата и пусни други да влязат, отмини! Прав си: защо не се поделихме? Защото съм страхливец!

Щилер направи опит да се разсмее.

— Ти казваш съвсем същото, но с други думи — възразих аз. — Само че аз не го смятам за страхливост.

— Може би виждаш тук саможертва? Взаимна саможертва, от която и двамата загиват!

— Естествено, има случаи, когато двама души могат да се разделят — казах аз, — когато трябва да се разделят, и ако не го сторят, това вече е страхливост, малодушие. На колко съпружески двойки давам съвета да се разведат, колкото по-скоро, толкова по-добре; между хората се случват и епизоди — извънбрачни или узаконени — без съмнение, и щом се изчерпат, може да се сложи краят. Не всеки брак се превръща в кръст! Но когато е така, когато сме докарали нещата дотам, когато това вече не е епизод, а събитие на живота ни...

Щилер се възпротиви:

— Кръст!

— Наречи го, както искаш.

— Защо не си го кажеш направо? — попита той. — Също и в писмата си!

— Какво?

— Онова, за което намерих: „Да пребъде волята Му! Бог низволи и блажени са, които приемат даровете му, а ще погинат, които нямат уши да чуят, като мене, нямат сърце да любят в името Господне; ще погинат злочестите като мен, обзети от ненавист, понеже ламтят да любят със свои сили, защото единствено Бог обладава и любовта, и силата, и велелепието!“ Нали това искаш да кажеш, Ролф? — Щилер

не гледаше в мен, а бе подпрял глава на дървеното облегалo и по лицето му играеше все същата мъглява усмивка. — „И ще погинат горделивците — отново заговори той, — които с убийственото си високомерие възжелават да възкресят онова, което са убили; ще погинат людетe, на които се свиdi покаянието, които чертаят кроежи в мира сего и възроптават, когато нещата вървят иначе, когато изобщо не вървят; ще погинат глухите и незрящите, които се надяват на милост в този свят, малодушните като мен с хлапашкото им упорство срещу страданието, да, нека лочат вино самовластниците в греха си спрямо упованието, упоритите, нечестивите, алчните, които ламтят за земно блаженство, да, нека се наливат с вино и дърдорят онези, които не щат да се преклонят във високомерието си, неверниците с техните ожидания към тленната Юлика? Блажени са обаче другите, онези, които могат да любят в името Му, защото единствено Бог...“ Нали това, Ролф — попита той, — ти се иска през цялото време да изречеш?

— Аз съм твой приятел — отговорих му — и се опитвам да ти кажа какво мисля за теб и Юлика, за самотата ви един пред друг. Това е всичко.

— Е, и какво мислиш? — попита той, без да отмества глава от дървеното облегалo.

— Вече го казах.

Щилер, изглежда, не можеше да си спомни.

— Ти я обичаш! — повторих аз.

— Така ли смяташ? — прозвуча в отговор.

— Но ти очакваш от любовта си наистина някакво чудо, драги мой, и вероятно това е, което не върви.

— Аз да я обичам?

— Да — потвърдих, — все едно дали ти отърва или не. Ти би предпочел да обичаш друга жена, знам. Също и Юлика го знае! Може би Аня, или както там се казваше твоята полячка в Испания, или пък Сибила, която спи горе... Но Юлика не е виновна, че не е жената, която ти навярно би могъл да направиш по-щастлива.

— Не — каза той, — Юлика не е виновна.

— Ти обичаш, без да си в състояние да дадеш щастие на любимия човек: от това страдаш. Страданието ти е истинско, ако оставим настрана човешкото тщеславие, защото всекиму се нрави да поиграе ролята на господ-бог, да измъкне от джоба си цяла една

вселена, с един замах на магическата пръчка да сътвори живота върху масата. А сетне, разбира се, на човек му се иска и сам да бъде щастлив, когато обича... Ала не винаги става така! — казах аз и понеже Щилер не се усмихна, добавих: — Ето приблизително какво мисля, а пък щом ме питаш какво да правиш...

Мислите на Щилер бяха другаде.

— Още от есента! — възкликна той, а устните му трепереха. — Още от есента е знаела всичко! Днес го научавам от лекаря. От есента! А пък аз си подсвирквах в моя сутерен и нищо не подозирам, съвсем нищо... Какво да правя? — пламенно се забрани той от мен. — Не мога да ходя по водата!

— Никой не иска това от теб!

— Вчера по обед, когато си мислех, че умира... Ролф... аз се разревах! А сетне се запитах дали бих искал — ако това можеше да я спаси, — дали бих искал още веднъж да преживея всичко с нея... Ревях и клатех глава... От четиринайсет години тя умира, ден след ден, пред очите ми...

Жал ми бе за Щилер.

— А ти знаеш ли, че тя сама отиде в клиниката? — продължи той. — Без мен!

— Как така без теб?

— Тя си приготвя нещата за там, но имаме на разположение още един час. Не знаем за какво да говорим. С цветя няма да се оправи нищо, известно ми е! Но не мога да си намеря място, разбираш ли! В Терите не откривам това, което ще ѝ хареса. Хайде тогава в Монtring! След четиридесет минути се връщам в къщи, точно след четиридесет минути — но тя отишла сама в клиниката! — Той се усмихна пресилено. — Може би ти не намираш тук нищо особено — добави той — с твоето благоразумие!

— А ти какво намираш?

— Без мен! — отговори той. — Без мен! Това ѝ доставя по-голяма радост, отколкото цветята, разбираш ли? Може би излиза за последен път от този дом: сама, без придружител, о, да, това държи влага повече от всички цветя на света!

Не се съгласих с обяснението му.

— Ролф — възрази той, — тя е зъл човек! Може и аз да съм я направил такава. На времето. Идва ден, когато преставаш да вярваш в

любовта... Появих се много късно!

Щилер се бе изправил. Той изглеждаше, сякаш ще се строполи всеки момент; не разбирах как изобщо се държи още на краката.

— Да прием по един коняк — каза той — и да вървим да спим! Обаче не успя да открие чашките, които аз видях на една ниска полица, и изглежда забрави намерението си. Щилер остана така, с бутилката коняк в ръка, потънал в мисли.

— Никой не ми е по-чужд от тази жена! — проговори той. — Не искам да те отегчавам, Ролф, но те уверявам: ще бъда благодарен, няма да чакам чудеса, друга Юлика, а ще бъда признателен за всеки божи ден, стига тя отново да се завърне в този дом... сега, да, сега, когато тя лежи в клиниката, а аз не мога нито да спя, нито да бъдувам от страх, че за всичко е много късно! Да, Ролф, сега!

От слабост Щилер трябваше да приседне върху перваза на прозореца, за да може да завърши мисълта си; той говореше като уплашено дете, сънувало лош сън:

— Ами ако тя пак се настани в своя ъгъл, тя там, аз тук? И ако всичко отново е както преди? Съвсем същото? Тя там, аз тук... — Той седеше все още с бутилката коняк в ръка и оглеждаше стаята, двете празни кресла. — Какво тогава? — попита той себе си, а сетне и мен: — Какво тогава, драги мой, какво тогава? Да се превърна в дим ли, та да не ѝ бъде в тежест? Или какво? Да престана да ям, докато тя даде знак, та да ѝ докажа, че съм готов да умра от гладна смърт? Какво още?

— Щилер — отговорих аз, — вече няма да е така, както е било. За теб няма да е същото, дори Юлика никога да не се промени. Вчера по обед ти си мислел, че тя умира...

Щом забеляза накъде клоня, той ме прекъсна:

— Зная какво искаш да кажеш...

Той даде вид, че му се гади, за да не продължа мисълта си; и аз замълчах.

— Колко пъти съм взимал благоразумни решения! — каза той. — Ами ако тя пак седне в своя ъгъл, какво тогава? Лека-полека се опознавам. Аз съм слаб човек!

— Щом си разбрал, че си слаб човек — отбелязах аз, — това е вече много. Може би го съзнаваш за първи път; от вчера по обед, когато си мислел, че тя умира. Казваш, че понякога я мразиш. Защото тя също е слаба и нещастна ли? Тя не може да ти даде онова, от което

имаш нужда. Несъмнено! Колкото и да ти е потребна любовта ѝ! Като никоя друга! Съществуват неща, които са крайно необходими, Щилер, и въпреки това не сме в състояние да ги постигнем. Защо очакваш това от Юлика? Обожествяваш ли я — все още — или я обичаш?

Щилер ме остави да говоря.

— Да-да — каза той накрая. — Но практически погледнато: тя там, аз тук; какво да правя? Чисто практически? — Той втренчи очи в мен. — Виждаш ли, Ролф, ето че и ти нямаш отговор! — каза той с удовлетворен вид.

— Ти твърде много неща превъзможна — казах аз, — понякога ми се струва, че ти остава да направиш само още една-единствена крачка.

— И тогава ние с нея, седнали тук, ще отпразнуваме сватба, така ли?

— Не, ти просто ще престанеш да очакваш Юлика да оневини живота ти или обратното. А какво означава това на практика ти сам знаеш.

— Не, не зная.

— Нищо няма да се промени — казах аз, — ще живеете заедно, ти с твоята работа долу в сутерена, тя, ако е рекъл господ, с половината си дроб; и единствената разлика ще бъде там, че вече няма да се изтезавате ден след ден с безумното очакване да съумеем да преобразим един човек — другиго или себе си, с тази високомерна безнадеждност... Чисто практически: ще се научите да се молите един за друг.

Щилер се бе изправил.

— Да — заключих аз, — това е всъщност всичко, което мога да ти кажа в тази връзка.

Щилер бе поставил шишето с коняк на ниската масичка и ние се погледнахме в очите; по лицето му не се появи предишната мъглява усмивка.

— За да се молиш, трябва да можеш! — рече той само и сетне настъпи дълго мълчание...

По-късно, след години, често размислях как би трябвало да се държа през онази нощ, ненадейно изправен пред задача, надвишаваща възможностите на едно приятелство. Когато Щилер най-сетне излезе от стаята, за да се облекчи, аз стоях напълно безпомощен. Чувствавах

липсата на служебната си овластеност, защото каквото и да кажех сега, то си оставаше само мое лично гледище. В най-добрия случай поне успях да окажа дружеска съпротива там, където подложеният на проверка приятел се опитваше да се изплъзне от изпитанието си... Налях си коняк и когато след десетина минути Щилер се върна — за съжаление като събори в тъмното антре някаква мебел и вдигна голям шум — той ме завари вече с празната чаша в ръка.

— Как си? — попитах аз.

Щилер само кимна; очевидно бе облекчил стомаха си и напръскал лицето си с вода. Очите му бяха възпалени, лицето зеленикаво.

— Всъщност колко е часът? — осведоми се той наново, опрял се с разтворени ръце на раклата, където бе седнал. — Имаш право — каза той, — това идиотско пиянство!...

За нашия незавършен разговор Щилер явно вече не искаше да си спомня. Но за да идем да спим, изглежда, се нуждаехме от някаква насърчителна обща фраза, нещо от рода на: „Утрото е по-мъдро от вечерта!“ Удари два и половина часът. Естествено, и двамата мислехме как тече времето в клиниката. Това бе важно там, а не тук. Неволно си представих болничната ѝ стая, нощната сестра край бялото легло: тя седи и мери пулса ѝ; надявах се, че не става нужда да се вика лекарят — за първи път и мене ме обзе страх. Погледнах към телефона върху раклата, който всеки миг можеше да зазвъни и бях готов за най-лошото. Дойде ми наум, че вечерта бяха отказали на Щилер да я види.

— За какво мислиш? — попита той.

Трябваше все нещо да кажа.

— Достатъчно е, Щилер — подчертах аз, — ако сега проявиш благоразумие и вече не ти се привиждат призраци. Ти я обичаш, започнал си да я обичаш, а Юлика не е умряла, все още всичко е възможно... — Малко се срамувах от тези празни фрази, но изглежда тъкмо те успокояваха Щилер.

— Имаш ли една цигара? — попита той, само и само за да не иде да спи и остане сам.

Бях по пижама и нямах в себе си цигари.

— Жена ти сигурно не е могла да заспи — каза Щилер. — Аз обичах жена ти. Обичам я още — добави той, за да бъде откровен докрай. — Впрочем ти го знаеш...

Той започна да прави все по-дълги паузи.

— Остави... — промърмори той, когато заприбирах празните бутилки, за да не се спъне в тях и вдигне отново шум.

— Или мислиш, че никого не съм обичал през живота си? — запита той неуверено. — Изобщо никога? — Лицето на Щилер видимо се разпаднаше от умора. — Поне, по дяволите, малко да ми се спеше! — рече той и даде вид, че е готов да ставаме.

— Трябва да отпочинеш — казах аз. — Утре в девет часа ще я видиш...

Цигарите му — пакет син „Голоаз“ — лежаха на килима до креслото.

— Благодаря ти! — каза Щилер, когато му подадох пакета. Той пъкна в устата си една цигара, но въпреки че му поднесох запалена клечка кибрит, отново я извади.

— Да, утре в девет часа ще я видя!... — Сетне запуши така жадно, сякаш димът щеше да го засити. — Значи, вярваш, че няма да умре? — попита той.

Тогава аз изрекох нещо необмислено:

— Докато телефонът мълчи, Щилер, няма от какво да се страхуваш!

Казаното не можеше да се върне назад! Безразсъдната ми забележка предостави на страха му осезаема опорна точка: сега Щилер не отместваше поглед от черния апарат. Ето защо продължих:

— Трябва да си готов да посрещнеш и това! — казах аз. — Някой ден ще умре и Юлика. Рано или късно. Като всички нас. Трябва да си готов!

Щилер мълчаливо пушеше. Дълго нямах представа за какво мисли. Накрая той хвърли цигарата си в камината или поне някъде около нея, окончателно решен да вървим да спим. Аз зъзнях; огънят в камината догаряше, а нямаше повече дърва.

— Все пак хубаво е, че поговорихме... — казах аз отново в същия насърчителен тон.

Щилер кимна, без да изглежда убеден; продължаваше да седи на раклата, като се подпираше на разтворените си ръце; той, изглежда, събираше сили, за да стане.

— В действителност, виждаш ли, сега съм точно на онова място, откъдето трябваше да започна преди две години — каза той. — Не съм

мръднал нито крачка! Само дето нови две години са загубени. Не искам да те отегчавам, Ролф, но... — той забеляза, че треперя от студ, — ... повярвай ми, Ролф, всичко можеше да върви и без чудеса, аз и тя, такива, каквито сме си... Не тогава! Но сега, искам да кажа: преди две години. Сега за първи път, тук на това място... — Щилер не искаше да плаче, бореше се със себе си, стана. — Тази сутрин в клиниката започна той, — не-не, това бе вчера... — Сълзи се стичаха по напълно неразплаканото му лице; той се опитваше да каже пешо. Можеше да върви... — повтори той, ала не бе в състояние да продължи.

— Значи, сега вече ще върви! — казах аз. — Сега вече ще върви!

Странно нещо: известно време и двамата се държахме така, сякаш Щилер изобщо не плачеше. Той стоеше посред стаята, пъхнал ръце в джобовете на панталона си, неспособен да говори. Гледах гърба му, не виждах лицето му, но знаех, че плаче и не чува нищо в риданието си; заприказвах за неговите „Записки“ само за да не бъда ням свидетел.

— ... Във всеки случай ти си схванал решаващото — казах аз между другото. — Разбрал си, че нищо не се оправя, ако човек например си пусне куршум в слепоочието. Кой може да опише как се достига до това прозрение! Но ти си го проумял, колкото и да е невъобразимо. Може би твоята представа за вярата е малко странна; изглежда, ти си мислиш, че вярващият е сигурен, така да се каже, постигнал мъдрост, избавление и прочее. Ти самият обаче се усещаш всичко друго, но не и сигурен, затова стоиш тук и не вярваш, че си вярващ. Не е ли тъй? Ти не можеш да си представиш бога, затова си внушаваш, че той никога не ти се е явявал...

Щилер изглеждаше благодарен, че говоря.

— Доколкото познавам живота ти — казах аз, — ти винаги си захвърлял всичко, понеже си се чувствувал несигурен. Ти не обладаваш истината. Ти си само един човек, който често е бил готов да се отрече от някоя неистина, да се откаже от сигурността, която тя предлага. А какво друго означава това, Щилер, ако не, че ти вярваш в съществуването на истина? И то на истина, която не можем да променим, нито дори да умъртвим, която е самият живот.

Стенният часовник в антрето прохъхри както всеки път, преди да удари; бе три часът.

— Твоите записки ме удивиха — казах аз, за да не мълча. — Ти постоянно се опитваш да приемеш себе си, без да приемеш такова нещо като бог. И ето че това се оказва невъзможно. Той е силата, която ще ти помогне да се приемеш действително. Всичко това ти си прозрял! И все пак твърдиш, че не можеш да се молиш; така и пишеш. Вкопчваш се в своето безсилие, което смяташ за белег на личността си, макар че познаваш добре същината му; и всичко това от упорство, само защото не обладаваш силата. Не е ли тъй?

Естествено, Щилер не отговори.

— Ти очакваш да те изпълни озарение, иначе смяташ всичко за измама. А не желаете да се самозалъгваш. Слисва те, че трябва да измолваш дори вярата си; и започваш да се боиш, че бог е твоя измислица...

Говорих още дълго, но накрая млъкнах. Както вече споменах, не очаквах Щилер да ме слуша; приказвах само за да не бъда ням свидетел на сълзите му. Неговите мисли бяха другаде.

— Лицето й... — каза Щилер, — това съвсем не е нейното лице, Ролф... никога не е било такова!...

Повече от това обаче той не съумя да изтръгне от себе си. Сега Щилер плачеше така, както рядко съм виждал мъж да плаче. При това стоеше прав, пъхнал ръце в джобовете на панталона си. Не излязох от стаята; моето присъствие вече не бе от значение... През онези минути аз усилено се мъчех да си спомня лицето й, но виждах само образа й от миналата есен, загубил напълно чертите си; виждах риданията й с вцепенената зинала уста и двете малки, също тъй застинали юмручета в скута й; виждах нямото потръпване на едно невиждащо тяло, обхванато от смъртен страх — сега обаче не исках да си спомням за това. Реших аз също да отида на следната заран в клиниката, за да зърна госпожа Юлика, макар за кратко.

— Кажи нещо — помоли Щилер, когато, изтощен от плача, най-сетне отново забеляза присъствието ми.

— Казах ти всичко, което мога: Юлика не е умряла — повторих аз, — и ти я обичаш!

Тогава Щилер ме погледна, сякаш бях изрекъл откровение. Той все още стоеше несигурно на краката си, в очите му блестяха сълзи, но главата му бе отрезняла, струва ми се. Щилер каза две-три похвални думи за нашето приятелство, за моята доброта, че повторно съм

будувал заедно с него почти цяла нощ; сетне разтърка восъчното си чело.

— Ако те боли глава — казах аз, — горе имам саридон.

Той обаче отново не ме слушаше.

— Имаш право — изрече той няколко пъти, — утре в девет часа ще я видя...

Най-сетне застанахме на прага, сам аз залитах от умора; Щилер изгаси полилея, пръскащ в стаята водниста светлина.

— Помоли се вместо мен да не умре! — каза той.

И внезапно се озовахме в мрак: Щилер бе забравил първо да запали лампата в антрето.

— Обичам я... — чух го да казва.

Накрая аз открих електрическия ключ и двамата си подадохме ръце. Щилер искаше да поизлезе в градината.

— Трябва да взема малко въздух — каза той. — Просто пих повече, отколкото трябва. — Той бе много спокоен.

На следната заран — великденски понеделник — жена ми и аз слязохме в дневната към девет часа. Закуската ни бе вече сложена на масата до разтворения прозорец: кана с кафе, два прибора с всичко необходимо, не липсваха дори солничка и пепелник. Рохките яйца — едно за Сибила с надпис, че е варено три минути, както и препечените филии под салфетката бяха още топли; нашият приятел навярно ни бе чул, когато сме се миели и съвсем наскоро бе излязъл. Жена ми бе чула шума през нощта, но знаеше само, че дълго сме приказвали. Естествено, предполагахме, че Щилер е вече в клиниката. Когато седнахме на масата с блестящите на слънцето съдини и чудесната гледка към синьото като незабравка Женевско езеро с извисяващите се в далечината заснежени Савойски Алпи, безкрайният нощен разговор започна да ми се струва почти като сън, без никаква връзка с озарената от дневна светлина действителност. При положение, че от клиниката отново дойдат радостни вести, решихме още същия ден да продължим пътуването си през Шебр, Ивердон, Муртен или Нойенбург, за да прекараме и един самостоятелен свободен ден на острова Санкт-Петер. Времето бе чудно хубаво! В една съседска градина вече цъфтеше първата магнолия в цялото си великолепие; навсякъде по оградите бяха надвиснали на снопове ослепително жълти форзиции; между зелените склонове, осеяни с иглика, пътуваха червените вагончета на въжената

линия — надолу празни, нагоре претъпкани с излетници. Това бе някакъв почти детски пъстър свят, нагизден сякаш нарочно за Великден: птиците шумно цвъртяха, по езерото плуваше бял увеселителен параход с посока към Шилъонския замък, отдалеч долиташе празнична духова музика, потракваха влаковете на Федералната железница...

Щилер ни завари все още на масата в приятно настроение. Незабавният ни и малко плах въпрос как е положението се отнасяше, разбира се, до госпожа Юлика; но както се оказа, нашият приятел не идваше от клиниката, а от своя сутерен. Щилер не бе спал, остатък от нощта бе прекарал вероятно в градината, а утрото — в грънчарницата си. Естествено, той бе бледен и изморен от безсънната нощ. Защо в девет часа не бе отишъл в клиниката, така и не знам; той дори още не се бе обръснал. Страхуваше ли се? Привидно спокоен, сякаш госпожа Юлика бе пред изписване, той приказваше за други неща. Дори не се бе обадил по телефона! Аз да съм отидел в клиниката и да съм кажел на жена му, че той ще дойде към единайсет часа! Нито едно от оправданията му не бе убедително. Трябвало първо да се обръсне! Сетне чухме пък, че някаква важна особа, минавайки оттук, пожелала да види керамиката му и щяла да пристигне към десет часа. Всичко това бе вярно, но не ни изглеждаше основателна причина. А може би пък Щилер се стесняваше да застане пред болничното легло, лъхащ на бъчва? А и от жена ми се държеше явно на разстояние. „Целият воня!“ — каза той. Но действителен или не, виненият му дъх не му пречеше поне да позвъни в клиниката; Щилер обаче не желаше. А да го карам насила, нямах право. Накрая двамата с жена ми отпътувахме за близката клиника „Вал Монт“, където тя остана да чака в колата; във всеки случай можеше да става дума само за съвсем кратко посещение, ако изобщо ме допуснеха до болната, понеже не бях дори неин сродник. Испитвах истинска потребност поне да зърна госпожа Юлика, преди да отпътуваме.

Още докато записвах името ми, веднага разбрах всичко. В един слънчев коридор, където пред вратите стояха вази с цветя, а безмълвни сестри сновяха напред-назад, трябваше да почакам още петнайсет тревожни минути, докато дойде младият лекар и ми съобщи за кончината ѝ. След настойчиви молби изтръгнах обещанието в никакъв случай да не уведомяват господин Щилер по телефона. Смъртта бе

настъпила преди половин час, очевидно изненадващо и за лекаря. Другото ми желание: да видя госпожа Щилер, не бе уважено. Вече я бяха изнесли от стаята. Моето лице — вероятно съм плачел — все пак накрая ги склони; а може би това стори легитимацията ми? Във всеки случай на старшата сестра бе наредено да ме отведе при покойната.

„Косата ѝ е червеникава, с оглед на съвременната мода дори прекалено ярка, но не с цвят на шипков мармелад, а по-скоро червеникавооранжева като миниум. Съвсем своеобразна. При това кожата ѝ е светла: алабастр с лунички. Красиво и също тъй оригинално. А очите? Аз бих казал: блестящи, забулени с влага, синьо-зелени като ръб на безцветно стъкло. За съжаление, тя си бръсне веждите и тънките дъговидни линийки придават на лицето ѝ грациозна твърдост, но и нещо, подобно на маска, някакъв постоянен израз на учудване. Носът ѝ е с много благородни очертания, особено в профил, съвсем непринуден израз имат ноздрите ѝ. Устните ѝ са малко тесни за моя вкус, но издават чувственост — трябва само да я разбудиш. Разпуснатите ѝ коси са разкошни, уханни и леки като коприна. Зъбите ѝ са великолепни, резците ѝ — не без пломби — блестят като седеф. Аз я разглеждах като вещ — някаква си жена, някаква чужда, непозната жена.“

Точно такава лежеше тя на смъртното ложе и внезапно ме облада зловещото чувство, че Щилер от самото начало е гледал на нея като на мъртва. За първи път се проникнах от дълбокото, безусловно и незаличимо от никакво човешко слово съзнание за неговото прегрешение.

Оставаше още да се занесе на приятеля тежката вест. Не бяха нужни много думи: Щилер вече го знаеше. Макар че бе изминал почти един час, откак излязох от клиниката, оттам не бяха позвънили; но още щом ме видя, той го знаеше и мисля, че дори Щилер сам изрече моето съобщение; не искам да кажа: равнодушно, защото това бе ужасяващото равнодушие на един обезумял човек. След това ДЪЛГО ГО чаках, за да го откарам в клиниката. Той се бе качил в своята стая, „за да си вземе сакото“, както обясни. До слуха ни не достигаше никакъв звук — нито стъпки, нито ридания; само във в градината цвъртяха птиците и с време жена ми започна явно да се безпокои да не би нашият приятел да посегне на живота си. Нито за миг не вярвах в подобно нещо, но когато той все не идваше и не идваше, все пак се

качих и потропах на вратата му. Отговор не последва и аз влязох. Щилер стоеше посред стаята, пъхнал ръце в джобовете на панталона си, както го бях виждал толкова често. „Идвам“ — каза той. Откарах го в клиниката, но сам останах да чакам в колата. Образът на мъртвата в съзнанието ми бе много по-силен от всичко, което бях в състояние да възприема с очите си — образ на едно угаснало същество, останало през срока на своя живот непознато от никого, а най-малко от онзи, който се е борил за него с оръжието на човешката любов. Само след петнайсет минути Щилер се върна и седна до мен в колата. „Красива е“ — каза той. Продължих отпуската си и останах, след отпътуването на жена ми, още няколко дни в Глион, за да го облекча във всичко, което има да се върши при един смъртен случай. Впрочем няха чувството, че Щилер се нуждае от мен и повече не разговаряхме. Медицинската страна на въпроса не го интересуваше, а за друго едва ли можеше да се приказва: всичко бе решено. Вечерта след скромното погребение в едно чуждо гробище, когато трябваше вече да си тръгна, Щилер работеше в своя сутерен, поне се опитваше. Той ме изпрати до железната портичка със смешната табела, съвсем разсеян, тъй че два или три пъти му подавах ръка. Виждахме се нарядко; нощните му телефонни обаждания престанаха, а писмата му бяха кратки. Щилер остана в Глион и заживя сам.

[1] Шале (фр.) — алпийска селска къща. — Б.пр. ↑

[2] Водуазка ферма (фр.) — Б.пр. ↑

[3] Ястие от печено сирене (фр.) — Б.пр. ↑

[4] Връщане към природата (фр.) — Б.пр. ↑

[5] Старинен път (фр.) — Б.пр. ↑

[6] „Швейцарска керамика“ (англ.) — Б.пр. ↑

[7] „Моят одих“ (фр.) — Б.пр. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.